

13

žirovski občasnik

KAZALO VSEBINE

UVODNIK

- Miha Naglič:** „Znamenja velikih sprememb“ in ŽO 1
Program OF slovenskega naroda 3
Miha Naglič: O usodi pisane in tiskane besede Na Žirovskem 4

IN MEDIAS RES

- Razvojne dileme Slovenije** (Razgovor Viktorja Žaklja z Emilom Milanom Pintarjem) 13
Spomenka Hribar: Na rob polemike ob 57. številki Nove revije 35
Janez Jugoslavič: V YU nič novega! 38
Janez Škrlič: Od Karantanije do SSKP (= skupnega slovenskega kulturnega prostora) 40
Janez Škrlič: Kako lepe so bile te naše doline 42
Še o Raskovcu (Miha Naglič, Ivica Kavčič) 45
RUŽV: Nastanek, razvoj in perspektive (samopredstavitev) 46
dr. Silva Meznarič: „Sociološka“ preteklost odpiranja RUŽV 54
Branimir Nešovič: RUŽV kot res publica (Simbol je nad vsem) 63

LIKOVNA PRILOGA

- Slikarstvo
Maksim Sedej: Dobračeva 66
Kiparstvo
Dobračevski oltar 68
Industrijsko oblikovanje
Alpski smučarski čevelj Alpine 70
Arhitektura
Petronova hiša v Žireh 72

Besedilo: dr. Ivan Sedej
Foto: Janez Bogataj
Tisk: Etiketa, Žiri

NA ŽIROVSKEM

- dr. Zdravko Mlinar:** Odpiranje v svet (Utrinki iz domačih in tujih logov) 77
Miha Naglič: Prispevki k vprašanju urbanizacije Žirov; I. Žirovski stavbni dediščini v spomin 83
Etiketa Žiri – predstavitev delovne organizacije (Razgovor z Antonom Oblakom) 102
Žirovski športni utrip 106
Ivan Reven: Vloga Poljanškov – Modrijanov v razvoju združništva na Žirovskem 122
Janko Mrovlje: XXXI. divizija na Žirovskem 125
Andrej Mihevc: Matjaževe kamre 136

ODMEVI

- Vinko Cuderman:** Ustvarjalnost in nasilje 140
Ob rdečem kvadratu (Boris Pintar, Tončka Stanonik) 142
Kresovanje 1986 147

- Kresovanje 1987** 148
Žirovski zbornik 9–10 152
Pismo ŽO (Ivo Prijatelj) 153
Novi naročniki na ŽO 156

POBUDA

- Marija Stanonik:** Bodica ali potica za Muzejsko društvo Žiri 157

190904160

UVODNIK

Miha Naglič: „Znamenja velikih sprememb“ in ŽO

ŽO, ki ga imate tokrat v rokah, je precej drugačen od onega, kakršnega ste bili vajeni doslej. Vsebinsko in oblikovno.

Tako na prvi pogled. V resnici pa ostajamo pri že v začetku dogovorjeni shemi vsebinske zasnove: na prvem mestu je aktualno dogajanje v naših krajih in okrog njih, osrednji del je namenjen kulturi, tretji blok pa zgodovinskim in domoznanskim zadevam. Tokratna drugačnost je v tem, da je sredica tematska: **Žiri in Žirovci v slovenski literaturi**. To je seveda kar seveda imenitna tema in ko smo jo pripravljali za tisk, se je pokazalo, da je tudi zelo obsežna. Zato smo jo vzeli iz sredine in jo izdajamo kot posebno, dvojno številko (11-12). V 13. številki tako ostajata le prvi in tretji del: od hlebca ostaja le dobro zapečena in hrustljava skorja, sredico pa lahko pojedete posebej.

Zato pa lahko rečemo, da tokratni aktualni prispevki posegajo kar naravnost v sredino stvari, „in medias res“. To so kritično naravnane obravnave nekaterih kapitalnih problemov naše širše in ožje skupnosti: „Razvojne dileme Slovenije“, odmevi na 57. številko Nove revije, ekološki problemi naše doline, neodgovorno uničevanje oziroma dopuščanje propadanja naše stavbne dediščine . . . vse po vrsti zadeve, ki so in morajo biti v središču naše pozornosti.

In še nekaj je, kar vas bo mogoče zbadlo v oči ali vsaj začudilo: dejstvo, da so si stališča avtorjev objavljenih prispevkov kaj različna in dostikrat celo nasprotujoča in protislovna. Kakšno pa je ob vseh teh razlikah stališče uredništva, ima slednje sploh svojo lastno uredniško politiko ali se le času primerno priklanja na vse strani?!

Stališča uredništva se seveda ujemajo vedno s stališči avtorjev. Slednji navsezadnje za vsebino svojih prispevkov odgovarjajo sami. Uredništvo oziroma podpisani odgovorni urednik odgovarjam le na vprašanje, zakaj sem vse to objavil. Zato, ker hočemo, da bi tudi ŽO prispeval svoje v procesu demokratizacije našega socialističnega samoupravljanja in k rasti kulture političnega dialoga še posebej. Slednja pa je — kolikor sploh je in v naših krajih še posebej — preskromna.

* * *

Prepričani smo namreč, da so prizadevanja za ustvarjalno sožitje različno mislečih preskromna celo znotraj okvirov, katere v naši uredniški politiki že vseskozi priznavamo in iz katerih izhajamo — znotraj izvirnega programa OF.

„Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodilna fronta

dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratični način.“

Navedene besede predstavljajo 7. temeljno točko programa Osvobodilne fronte slovenskega naroda. In glede te točke se gotovo še vedno strinjamo. Problem pa je v tem, ker so se časi spremenili in spet bo treba na novo opredeliti, kakšen naj bo nam in našemu času primeren „dosleden ljudski demokratični način“.

Tisti, ki je bil v rabi v letih po osvoboditvi, je dal — ob vseh napakah — nesporno velike rezultate. Pozneje smo ga večkrat prilagajali toku in zahtevam časa, kar se je izražalo tudi v temeljnih programskih aktih, v spremembah ustav. Zdaj je spet taka prilika — napovedane so nove spremembe ustave. Išče se „dosleden ljudski demokratični način“ za izhod iz razvojnega močvirja, v katerega smo zabredli. Pogreznili smo se v hudo ekonomsko krizo, ki nam zapira tudi politične in kulturne perspektive in to prav v času, ko bi morali z vso močjo naprej; razviti svet in tudi nekateri sosedje so se že odpravili v nova, kibernetična razvojna prostranstva, mi pa nemočno in zavistno gledamo za njimi.

Stvari se bo torej treba lotiti drugače, vendar ne na način, kakršnega ponuja tudi v slovenski skupščini sprejeti „Predlog, da se začne postopek za spremembo ustave SFRJ“. Predlaga nam namreč, da sploh ne bi bili več Slovenci, ki skupaj z drugimi bratskimi narodi živimo v federativni Jugoslaviji, temveč kar na lepem in predvsem Jugoslovani, Slovenci pa samo še v nedeljo popoldne.

Odrekli naj bi se slovenskim posebnostim in tako prispevali h krepitvi jugoslovanske „enotnosti“, katera nas baje popelje iz krize. Mogoče kdo poreče, da je takšna interpretacija predloga pretirana, a kako naj si ga drugače razlagamo, ko pa bi poslej skoraj o vseh slovenskih zadevah odločali v Beogradu!?

Tako bi porušili še tisto glavno oporo, ki zdaj preostaja slovenski državnosti. Trije glavni stebri, na katerih stoji vsaka država — vojska, diplomacija in policija — so že tako ali tako — in s tem se strinjamo — v Beogradu. Ostanejo pa vendarle še številne, v krepak steber prepletene zadeve, o katerih se odloča v Ljubljani. In od tega stebra slovenske državnosti se pne eleganten, zračen in delikaten lok do tistih v Beogradu in tako predstavlja enega glavnih veznih členov v zgradbi jugoslovanske federacije.

„Predlog“ pa namerava tako konstrukcijo podreti in splaviti še to, kar nam preostaja, po Savi navzdol.

Zloglasna „skupna programska jedra“, ki smo jih nedavno vrgli skozi okno, rinejo zdaj skozi glavna vra-

ta nazaj, in to ne le v izobraževanju, temveč tudi v javnem obveščanju in znanstvenem raziskovanju. Do kraja hočejo centralizirati odločanje v preostalih ključnih sistemih: davčnem, obračunskem, tehnološko-tehničnem, v državni upravi in pravosodju. V zvezni skupščini naj bi se o vsem tem odločalo tudi, če katera od republik ne bi bila soglasna. Volja nerazvite večine bi tako povsem prevladala in do komunizma kot enakosti v revščini bi ostal le še korak . . .

Za nas je komunizem sprejemljiv le, kolikor nadaljuje iskanje novih družbenih možnosti na tisti poti osvobajanja človeka, ki jo je zastavila že evropska socialistična tradicija, na poti v tako družbo, „v kateri je svoboden razvoj vsakega posameznika pogoj za svobodni razvoj vseh in obratno“ (K. Marx), kategorično pa zavračamo vse variante t.i. azijskega komunizma, ki se navezuje na vzhodnjaške despotske tradicije in v katerem je obče – oblast vse, človek – posameznik pa nič. Slovenskih kulturnih posebnosti in samobitnosti torej ne bomo žrtvovali na centralni oltar vseobsegajoče „enotnosti“, za katerim sije rdeča zarja vzhoda. Rdeči papiri so nas dolgo navduševali, vse te sivozelenelene perspektive na sivem ozadju z rdečo obrobo pa nič več.

Zato apeliramo na naše delegate in na vodilne predstavnike slovenske politike, da se zavzamejo za ohranitev obstoječih ustavnih temeljev in še več: za okrepitev republiške suverenosti v avnojskem tipu federacije. – Zgolj „na sončni strani Alp“ živeči Jugoslovani torej nočemo postati, ostati pa želimo Slovenci v Jugoslaviji!

* * *

Vprašali boste, odkod pravica in kakšen smisel ima, da se v Žirovskem občasniku lotevamo teh vprašanj, ki daleč presegajo njegov domet in pristojnost? ! Zato, ker imamo pravico do svojega mnenja, ki je v tem, da ne soglašamo s tako naravnanim predlogom ustavnih sprememb in to zato, ker je zelo verjetno, da v primeru uveljavitve beograjske unitaristične strategije za publikacije, kakršna je naša revija, ne bi bilo več prostora pod soncem. Denarja bo z uveljavitvijo novega obračunskega sistema že tako manj, v načrtovanem „poenotenem“ sistemu javnega obveščanja pa publikacije z izrazito lokalno identiteto ne bi imele več kaj iskati.

Tako je torej tudi v interesu ŽO, da se ohrani in še izpopolni taka družbena ureditev, ki omogoča sožitje in po potrebi tudi enotnost razlik in nasprotij; ta bodo ostala, tudi če jih na silo uniformirajo in slejkoprej bi se znebila enoličnih in utesnjujočih kostumov.

Ostanimo raje pri „demokratskem pluralizmu samoupravnih interesov“ (E.Kardelj). Že doseženi pluralizem v kulturi naj ostane, političnega pa bi okrepili, če bi se partija odrekla monopolni vlogi v drugih družbenopolitičnih organizacijah – glavna ji kljub temu ostane – in tako storila še korak naprej k „Zvezi komunistov“; SZDL bi tedaj lahko spet prevzela vlogo izvorne OF kot združenja akupin (posameznikov), ki „so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih“, asociacije, znotraj katere „slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva“.

Tako bo SZDL lahko še naprej uresničevala namere, da „preoblikuje OF slovenski narodni značaj“. Ta idejnega pluralizma ni vajen. Oblikoval se je pač vseskozi v pogojih ideološkega ekskluzivizma, črnega ali rdečega. Strpnega in ustvarjalnega sožitja različno mislečih se moramo torej šele naučiti.

Premalo nas je, da bi sektašili med seboj v imenu ideoloških ekskluzivizmov. V lastni deželi se včasih obnašamo, kakor bi si bili tujci; drug mimo drugega zremo, eni v Rim, drugi v Moskvo, odrešili pa nas ne bodo ne tu ne tam, če si sami ne bomo pomagali. Najprej je treba večje enotnosti med Slovenci; potem bomo lahko več prispevali tudi k enotnosti in trdnosti Jugoslavije.

Slednjo bomo najbolj okrepili z zdravimi, tržno naravnanimi gospodarskimi prizadevanji, ne pa z natičkanjem političnih komatov in ideoloških plašnic.

Čemu odpravljati sistem, katerega razvojne možnosti še zdaleč niso izčrpane? Že doseženo stopnjo pluralizma samoupravnih interesov ukinjamo, ker je baje preveliko breme za obnemoglo gospodarstvo, še bolj verjetno pa zato, ker krepitev interesnega pluralizma ogroža politično privilegirane in ideološko ekskluzivne pozicije tistih, ki se imajo v danih razmerah lepo.

Se ne bi raje posvetili revitalizaciji gospodarstva in s tem posredno omogočili še večji razcvet političnega pluralizma in kulturnega bogastva!

V tej smeri vidi svojo perspektivo tudi Žirovski občasnik.

V Žireh, 22.7.1987

Program OF slovenskega naroda¹

Temeljne točke² Osvobodilne fronte slovenskega naroda, sprejete na II. plenarni seji SNOO³ (IV. plenarni seji vrhovnega plenuma OF)

1. Proti okupatorjem je treba vršiti neizprosno oboroženo akcijo.

2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.

3. Stoječ na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov ne priznava Osvobodilna fronta razkosa Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogu in enotnost narodov Jugoslavije. Hkrati stremi k povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.

4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.

5. Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.

6. Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda v celoti.

7. Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodilna fronta dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratični način.

* * *

Glede na slovenske narodne potrebe in glede na dejstvo, da se bliža čas naše narodne osvoboditve, dodaja OF slovenskega naroda svojim Temeljnim točkam še naslednji dve točki:

8. V skladu s slovesnimi izjavami Churchilla, Roosvelta in Stalina bo po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločil slovenski narod sam. OF bo to elementarno pravico slovenskega naroda uveljavila in branila z vsemi sredstvi.

9. Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodno-osvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi zavedni Slovenci.

Novo leto 1942.

IZVRŠNI ODBOR OF
POLITIČNI ODBOR OF
SNOO

OPOMBE:

¹ Prvih 7 točk je objavil „Slovenski poročevalec“ št. 24 z dne 8.nov. 1941, točki 8. in 9. pa v št.1 z dne 6. januarja 1942.

² Temeljne točke OF so iznikle iz boja slovenskega ljudstva, iz revolucionarnih zahtev in ciljev že formiranega gibanja; za nadaljnji boj pa predstavljajo osnovni politični narodnoosvobodilni in revolucionarni program Osvobodilne fronte. OF je ta program spremenila na svojem prvem kongresu dne 1. julija 1945 in sprejela razširjeni program, sestojec iz 13 točk.

³ IV. plenarna seja Vrhovnega plenuma OF (obem tudi II. seja SNOO) je bila 1. novembra 1941 v Ljubljani, v Dermotovi ulici št. 22.

Uredniški pripis: Program OF povzemamo po Zborniku dokumentov in podatkov o NOV jugoslovanskih narodov, VI.del; knjiga 1, stran 135-136, Beograd 1952. Objavljamo ga kot temeljni vir, iz kate-rega črpa naš uvodnik.

Miha Naglič: O usodi pisane in tiskane besede na Žirovskem

Pfarr Sayrach.

Es gehört die Pfarr Sayrach (Craiserisch Usheriach) unter die Herrschafft Bischoffslat und hat deswegen der Bischoff von Freysingen selbige zu praesentiren. Die Pfarr- und Filial-Kirchen, imgleichen des Pfarrers Namen, hab ich nicht erfahren können.

Habent sua fata libelli.

I. Iz žirovske fare

„Župnija Žiri (kranjsko „U Žerih“) pripada gospostvu Škofja Loka in jo zato prezentira brižinski škof sam. Imena farne in podružničnih cerkva, kakor tudi župnikovega, mi ni uspelo izvedeti.“

To je vse, kar je pred 300 leti uspelo izvedeti o našem kraju J. V. Valvasorju; zato je to tudi vse, kar piše o Žireh v njegovi Slavi Vojvodine Kranjske, v osmi knjigi na strani 801.

Zakaj le dva stavka? Avtor gotovo ni mogel obresti vseh krajev na Kranjskem. In čemu bi tudi hodil v Žiri v času, ko so bile te še bolj „na koncu sveta“ in pomenile še precej manj kakor danes!? Tako je pisal župniku, takrat verjetno edinemu povsem pismenemu človeku na Žirovskem. A zdi se, da je slednji med svojimi farani še pisati pozabil; ali pa je bil v žirovskem blatnem dolu prezaposlen s kidanjem gnoja, vinsko trgovino in še s čim . . . Mogoče je bilo tudi pri nas tako kakor z župnijo Senožeče, za katero je Valvasorju „znano le to, da leži na Krasu, kakaj kljub ponovnim dopisom nisem mogel nič dobiti od tamkajšnjega župnika. Dobri mož se je nemara bal, da bi s takim poročilom moral oddati še župnijo.“ – Kakorkoli že, žirovski župnik ni odpisal.

Po vodi je splavala prva realna in dovolj zgodnja priložnost, da bi se žirovski svet predstavil v svetu literature. Tako pa do posredovanja obeh svetov še dolgo potem ni prišlo; v žirovskega je sicer zašla sem in tja kakšna knjiga in kak pismen človek; iz njega so „odhajali“ le „uka žejni“ in bukov les za izdelavo papirja.

Žirovska pot v svet literature je bila dolga in utrudljiva. Če bi še pred časom izdelali zemljevid slovenske kulture in še več zemljevidov za njena posamezna področja, bi za Žirovsko videli takole sliko: na likovnem bi bili kar krepko zastopani, na glasbenem bi se svetilo ime Antona Jobsta, na literarnem bi bila le bela lisa . . .

Vsaj donedavna in le na prvi pogled. Zakaj naposled je nastopil čas, ko lahko z malo zaverovanosti vase in z malo manj skromnosti trdimo, da so Žiri v zadnjih desetih letih vendarle vstopile v slovensko literaturo. Ta številka Žirovskega občasnika (ŽO) je zamišljena kot nekakšno sklepno poročilo, kot obračun tega dogajanja. Je tematska in kot osrednjo temo prinaša antologijo z naslovom „Žiri in Žirovci v slovenski literaturi“. V njej je Marija Stanonik, naša stalna sodelavka, zbrala in uredila nepričakovano lep in zajeten šop cvetov, ki so zrasli raztreseni po širnih poljanah slovenske literature.

Gre za reprezentativni izbor, ki govori sam zase in ga zato ni treba še posebej utemeljevati in razlagati.

Tisti, ki so ustvarjali slovensko literaturo, so si o našem domovanju in njegovih prebivalcih ustvarili svojo podobo. Bolje rečeno: celo množstvo drobnih slik, ki so zdaj zbrane in urejene tako, da sestavljajo veliko in lepo sliko, pri čemer gre za sliko Žirov in Žirovcev v očeh drugih.

Kaj pa mi? Če si že upamo trditi, da smo vstopili v hram slovenske literature, potem se vprašajmo še, ali smo vanj tudi sami kaj prinesli in prispevali.

Kako je bilo z našo literarno ustvarjalnostjo, kakšna je bila usoda pisane in tiskane besede na Žirovskem?

„Tudi pri nas, na Žirovskem, imajo knjige svojo usodo. Že kmalu po nastanku knjižnega ozvezdja – Gutenbergove galaksije – so prve zašle v naše samotne kraje. Danes lahko samo ugibamo, kako velik pomen so imeli za posameznika iz plemena gozdovnikov prvi izvodi Dalmatinove biblije, ki so jih prinesli s seboj preganjani protestanti, ko so pribežali po Poljanski dolini v naš odmaknjeni svet.“

Človeku, ki je živel sredi gozdov in bil nagnjen k premišljevanju, je bilo tako omogočeno, da se je poglobil v duhovno razsežnost svojega bivanja in se soočil z resnico svoje minljivosti; oboje je dotlej lahko le slutil v zvokih tujih besed in na podobah v farni cerkvi.

Potem so prihajale vedno nove knjige, vedno več jih je bilo in včasih je že težko razločiti res dobro sredi obilice pogrošnega in dušebrižnega branja vseh vrst.

Naposled je prišel čas, ko lahko kar sami napišemo in izdamo svojo knjigo. Zgodilo se je nekaj novega, nekaj lepega in nenavadnega. Primerjanje tega dogodka z onim, ko so nekega neznanega dne prvič prinesli v naše kraje prvo knjigo vseh časov v domačem jeziku, je mogoče domišljavo. Časi so drugačni, a dejanje samo je za nas prav tako pomembno. Zdaj gre namreč za to, da lahko mi poneseemo v svet del svoje omike. Zdaj lahko odgovorimo na stoletja trajajoči izziv omikanega sveta.

Zmeraj, kadar se je v svetu kaj dogajalo, so visoki valovi dosegli tudi naše kraje, se razlili v to kotlino in slejkoprej odtekli brez odziva. Če se jim je kdo odzval, je moral z njimi. Še Sora povzroči več razburjenja, kadar poplavlja in dela škodo, in še dolgo potem, ko že odteče, se duhovi ne pomirijo.

Sicer pa je prav tako, tako je življenje, trdo in nazorno; z lepoto, upanjem in mislijo so obdarjeni (udarjeni?) samo nekateri.

Tisti, ki smo bili po svetu ali pa nas svet vznemirja sredi zaspane in udobne domačnosti, smo ustanovili Žirovski občasnik, revijo za vsa vprašanja na Žirovskem. Da bi se razgledovali po svetu in da bi svet imel pregled nad tem, kar se dogaja pri nas. In da bi tako spodbujali ustvarjalno sožitje obojega. Žirovski občasnik smo začeli izdajati zato, da bi razširili literarno produkcijo na Žirovskem, da bi spodbudili k pisanju čim več posameznikov in tako hkrati dvignili splošno književno kulturo.

Knjižnica Žirovski občasnik pa naj prinaša Žirovcem in vsem Slovencem najboljše izdelke naše duhovne ustvarjalnosti v knjižni obliki.

S temi besedami sem pred leti kot urednik pospremil na pot prvo knjigo iz „Knjižnice Žirovskega občasnika“, knjigo, ki je prinesla pesmi prvenke Franca Kopača v nenavadno lepi likovni opremi Tomaža Kržišnika.

Takrat je verjetno marsikdo pomislil, da bo ta prva knjiga tudi zadnja, pa mu zdaj lahko zagotovimo, da ne bo tako. Pred vami je že druga – že omenjena antologija v posebni, knjižni izdaji – pred nami vsemi pa še cel knjižni program. Zakaj pred nami vsemi? Zato, ker knjige eni napišejo, drugi jih berejo, vsi pa moramo zanje prispevati. Če jih bomo hoteli imeti, se moramo zanje zavzeti.

In še to: Ni le ŽO s svojimi dvanajstimi številkami in dvema knjigama v sedmih letih tisti, ki je omogočil omenjeni žirovski literarni vzpon.

Tu je slikar Jože Peternelj-Mausar, ki se je na jesen svojega življenja še razpisal in prav ta čas izdal že četrto knjigo.

Pred vsem tem pa stoji jubilejni zbornik Alpine, založniški podvig urednika Viktorja Žaklja, oblikovalca Tomaža Kržišnika in delavcev Alpine ob 30-letnici njihove tovarne. Založniški podvig, ki je bil prva povsem samostojna žirovska knjiga in hkrati sinteza vseh prejšnjih publicističnih prizadevanj.

Ta enkratni zbornik, likovni in literarni samorast-

nik Jože Peternelj in revija ŽO z vedno večjim številom svojih stalnih sodelavcev so udarna četa žirovskega preboja v slovensko literaturo.

Daleč so bile zvezde Gutenbergove galaksije od temotnega žirovskega sveta. Zato pa tembolj svetle in mikavne; take, da se je marsikdo hrepeneče oziral k njim v nebesno daljavo.

Stoletja je bilo tako. Zdaj pa kar nenadoma razglašamo, da nismo več le daleč od mogočnega ozvezdja natisnjene besede, temveč že kar v njem samem!

Zapisati in natisniti si upamo, da se je slednjič nekje na robu tega velikanskega publicističnega osvetlja, tam, kjer svetijo zvezde slovenske literature, zasvetlikala tudi drobna žirovska zvezdica.

Zasvetlikala, ne zablestela. Njena luč je še vsa slabotna in trepetajoča in vsak čas lahko ugasne.

Zableščala bo, ko bo čas; na nas pa je, da ne dopustimo, da bi se utrnila.

Verba volant, scripta manent.

II. KRONOLOGIJA POMEMBNEJŠIH LITERARNIH IN PUBLICISTIČNIH DEJANJ IN DOGODKOV NA ŽIROVSKEM

Da bi pokazal, kako dolgo in naporno pot je bilo treba prehoditi, da bi dospeli do obljubljenega dežela slovenske literature, sem sestavil priložnostno kronologijo. Priložnostno in subjektivno, ker zajema le tista literarna in publicistična dejanja in dogodke, za katera pač vem. Kdo ve, koliko pa je še takih, za katere sploh ne vem, in takih, za katere nihče več ne ve? Nepreklicno so se izgubila v razsežnosti časov, a so vendarle prispevala k doseženemu.

Prikličimo si torej v spomin vsaj tista, za katera še vemo.

1291

Iz tega leta je naš najstarejši doslej znani in ohranjeni pismeni vir, **prva pisna omemba naših krajev**. Gre za urbar (zemljiško knjigo) loškega gospostva. Dokument je odkril in obdelal zgodovinar dr. Pavle Blaznik (glej še leto 1938). Naša revija namerava čez štiri leta fotoponatisniti tisti del, ki se nanaša na takratno županijo Žiri („Officium Syroch“). Tako bomo zaznamovali 700-letnico našega vstopa v pismeni svet. — Simptomatično in pomenljivo je, da nas je slednji že tedaj poznal, upošteval in opisoval predvsem takrat, ko je v naših krajih pobiral razne dajatve.

Okrog 1600

V teh letih so se v naše kraje zatekali preganjani protestanti in prinesli s seboj **prve slovenske knjige**.

Pripovedovali so mi, da je v času med obema vojnama logaški lesni trgovec Lenassi na neki kmetiji v

Žirovskem vrhu (menda pri Bukovcu) našel in odkupil izredno dobro ohranjeni izvod Dalmatinove Biblije. — Knjigo iščemo, a izsledili je še nismo.

1689

J. W. F. von **Valvasor** je izdal štiri zajetne zvezke obsegajoče delo „Die Ehre des Herzogthums Krain“. Žiri so v njem zgolj omenjene; zakaj tako, sem skušal pojasniti v prvem delu.

(Glej ŽO 2, stran 44, spodaj levo)

1778

Dne 9. junija je prišel „ukaz loškega glavarstva do vseh podložnih županov, kateri naj naznanijo ljudstvu, da so se odprle v selški, poljanski in žirovski fari ter v loškem mestu trivialne in glavne šole, kamor vsak lahko pošlje svoje otroke, da se nauče pisati, čitati in računati.“ (ŽO 5-6,204)

Ukaz je nasledek šolske reformne politike cesarice Marije Terezije, ki jo je v naših krajih uresničeval takratni loški glavar Janez Nepomuk grof Edling. Tako se je začelo načrtno novodobno **opismenjevanje Žirovcev**. Žal je bil ta proces že leta 1787 ustavljen „zato, ker je z denarjem, namenjenim za šolo, razpolagala Cerkev — t. j. Škofijski konzistorij, šola pa je bila izraz razsvetljenskih prizadevanj, tem prizadevanjem pa je Cerkev nasprotovala. Brž ko pa so sadovi francoskega prosvetljenstva planili na dan v obliki francoske meščanske revolucije, so šolsko reformo . . . za dolgo pokopali. Poučevanje otrok v materinem jeziku je tako za 30 let splavalo po vodi.“ (Rado Jan, Žiri nekoč in danes; glej še zapisek za leto 1983)

Šolski pouk so v Žireh znova in za zmeraj uvedli leta 1817.

1781

Martin Naglič, v Žireh rojeni duhovnik ter profesor filologije in filozofije na jezuitskem liceju (zarodku ljubljanske univerze), je objavil v Devovih Pisanicah tri distihe obsegajočo slovensko pesem „Nečemernost tega svejta“.

(ŽO 2, 25, 32 in 44 levo)

1816

14. oktobra se je v Ledinah nad Žirmi rodil **Anton Žakelj — Rodoljub Ledinski**, pesnik in duhovnik.

Njegovo delo še danes ni ovrednoteno, že leta 1879 pa je Josip Marn zapisal: „Ledinski je bil Prešeren duhoven.“

Bil je tudi „čbeličar“ in zapisoval je ljudske pesmi. Posebej znane so tiste, ki mu jih je narekovala mati doma s Poljanskega: Mlada Breda, Mlada Zora, Mlada Mojca . . . Te namreč pričajo o spontani pesniški produktivnosti naših prednikov (Ledine so takrat upravno in cerkveno — torej kulturno — sodile v žirovski svet oziroma v loško gospodstvo).

(ŽO 2, 26-27, 32-33, Loški razgledi 1956, 205-16)

1827

V Ljubljani je pri Josephu Sassenbergu izšla natis-

njena nemško spisana bogoslovna knjiga z naslovom „Zeitrechnung geschichtlicher Begebnisse der Heiligen Schrift und zwar vom Adam bis zum Tode des heiligen Apostels und Evangelisten Joannes, oder bis zum Jahre 68 nach Christi Tode“ („Kronologija zgodovinskih pripetljajev Svetega pisma, in sicer začeni od Adama pa vse do smrti svetega apostola in evangelista Janeza oziroma do leta 68 po Kristusovi smrti“). Knjigo je spisal **Karol Žerovic**, takratni žirovski župnik. Predgovor je sklenil takole: „Sayrach am 20ten July 1826.

Carl Scheroviz,
Pfarrer.“

Knjigo je mogoče dobiti v Semeniški knjižnici v Ljubljani. Sam sem jo „našel“ v Avguštnski čitalnici Nacionalne biblioteke na Dunaju.

1857

Jernej Lenček, tisti čas kaplan v Žireh, je objavil meseca julija v „Mittheilungen des Historischen Verein für Krain“ (t. j. Izvestjih Zgodovinskega društva za Kranjsko) nemško spisan bibliografski popis z naslovom „Verzeichniss älterer slovenisch gedruckter Werke als Beitrag zur Verfassung einer vollständigen slovenischen Bibliografie“ (Popis starejših slovensko tiskanih del kot prispevek k sestavi popolne slovenske bibliografije).

V tej objavi je popisal 82 slovenskih knjig, ki jih je v letih svojega službovanja (1852-59) nabral v Žireh in okolici. Te knjige, med katerimi so bile številne že takrat knjižne redkosti, hranijo v Semeniški knjižnici v Ljubljani; še danes pričajo, da so si slovenske knjige že zgodaj utrle pot tudi v naš odmaknjeni konec.

(ŽO 2, 42-44)

1858

Pri Ničmanu v Ljubljani je izšel že drugi zvezek koledarja Slovenski romar. Urejal ga je že prej omenjeni J. Lenček in v njem objavil svoj spis „Žirovski svet“, prvi celovitejši domoznanski opis naših krajev. Sto sedemdeset let po Valvasorju se naš svet tako vendarle predstavi slovenskemu.

(ŽO 2, 37, 42-44, 45)

Še tega leta se je potrudil v Žiri sam oče naroda slovenskega — **Janez Bleiweis**. Kako tudi ne! V Žireh je takrat našel vse: lepo, kultivirano (zanj: obdelano) krajino in dobre gostitelje: širokogrudnega župnika **Janeza Majnika** in intelektualno usmerjenega kaplana Lenčka, ki lepo dopolnjuje župnikovo posvetnost. Župnik Majnik je bil doma iz Spodnje Idrije. Ob duhovnih zadevah se je posvečal tudi svetnim: sadjarstvu, homeopatiji in poučevanju ukaželjnih mladeničev . . . Iz Idrije se je 1847. „preselil v Ziri, kjer je zasadil krasen vrt nasproti župnišču. Tam je umrl 2. marca 1877. — Bil je zelo gostoljuben in radi tega vedno v denarnih zadregah. Zložil je znano pesem: Po polnoči odbije tri.“

(Mihael Arko: Zgodovina Idrije, Gorica 1931, 191–92)

1869

„Šolsko leto 1868/69 . . . začelo se je s sveto mašo 14. novembra . . . Dne 12. prosenca 1869 prišel je za l. učitelja iz Komende gospod **Jožef Čerin**; postavljen je bil za terdno (Definitiv).“

Čerin je bil tisti, ki je začel pisati šolsko kroniko, najstarejšo do danes ohranjeno. Ohranilo se je še nekaj drugih – žal ne vse! – in te so danes sila dragocen vir krajevne zgodovine. V ŽO smo doslej objavili že številne izbrane odlomke iz teh spisov.

Med žirovskimi **kronisti** so najpomembnejši: učitelj **Ivan Stenovc** (pisal sokolsko kroniko v letih 1905–19), župnik **Ivan Pečnik** (župnijska kronika), posestnik **Ivan Potočnik** (osebni, društveni in zadružni zapiski), **Anton Erznožnik** in **Viktor Eniko** (hišna kronika „pri Žnidarčku“ na Dobračevi), **Leander Mlinar (zapiski o čevljarstvu)**, **Alfonz Zajec** (zabeležke o umrlih Žirovcih) . . .

Dandanašnji se zdi, da se samo še dva disciplinirano držita te dobre stare navade: župnik in ravnatelj osnovne šole!?

Seveda je treba omeniti še nekoga, ki je v tem oziru in v žirovskem okviru še posebej v ospredju: **Ivan Reven**, upokojeni čevljar in kulturni delavec. S številnimi zapisi, ki jih sproti objavlja v časopisu Delo-življenje, na Radiu Žiri in v ŽO, ohranja tradicijo ljudskih kronistov. Ti so še toliko bolj dragoceni, ker ne temeljijo na tako imenovanih uradnih virih, temveč na ustnem izročilu, na podatkih, ki jih zbira na terenu, in na ljudskem mnenju (vox populi . . .).

1880

V Žireh so ustanovili **Bralno društvo**.
(ŽO 2, slikovna priloga med stranema 66 in 67)

1882

Na Dobračevi se je rodil **Valentin Poljanšek**, „glasnik novega časa“ na Žirovskem.

Bil je posestnik, zadružnik, gospodarski in politični agitator, publicist in pesnik, ena najzanimivejših osebnosti na Žirovskem sploh.

V najrazličnejših časnikih in časopisih je objavil celo množstvo poročil, razmišljajočih člankov in pesmi.

Umril je na Dobračevi leta 1968, njegovo delo pa še čaka na celovitejši prikaz in oceno.

(ŽO 2, 15-21, 27-28, 33-34, ŽO 4, 69-105, ŽO 5-6, 77-120, LR 1962, 219-20)

1888

Iz tega leta je najstarejši še ohranjeni žirovski **tiskani letak**. Poziva k prispevkom za gradnjo nove župne cerkve.

1889

V Logatcu je “Društvo učiteljev in šolskih prijateljev okraja Logaškega” izdalo knjižni **zbornik** z naslovom **Logaško okrajno glavarstvo** in s podnaslovom „zemljepisni in zgodovinski opis“. Uredil ga je Vojteh Ribnikar, zaslužni prosvetni delavec.

„Zemljepisni in zgodovinski opis“ Žirov je prispeval Leopold Božič, takratni nadučitelj žirovski. Škoda, ker se je potrudil le toliko, da je priredil že omenjeni Lenčkov „Žirovski svet“. – Zdi se, da slednji tudi prosvetnih delavcev ne spodbuja k pisanju.
(ŽO 3, 79-85)

1894

Dr. Franc Kos, c. kr. profesor zgodovine, je objavil pri Slovenski matici v Ljubljani knjigo „Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja“. Tako pridejo na dan prva pisna pričevanja iz starejše zgodovine naših krajev.

(ŽO 4, 133-49, ŽO 5-6, 199-205)

1906-10

V teh letih, ki so bila gospodarsko, politično in kulturno zelo razgibana, je v Žireh kaplanoval naš poljanski rojak, pisatelj **Pavel Perko** (1877-1970). Tedaj „se je v Žireh zidalo“ in za pisanje časa ni ostalo.

Kasneje je v svojih delih upodobil tudi marsikateri žirovski motiv. Takšna je na primer črtica Klekljarica (Dom in svet, 1912).

(ŽO 5-6, 77-122, LR 1970, 253-66)

1925

Pri Goriški matici v Gorici je izšel roman Smrt pred hišo pisatelja Franceta Bevka. Knjigo je opremil v Žireh rojeni akademski slikar **Franjo Kopač**, ki je sicer že prej ilustriral razne koledarje in druge publikacije (npr. 1914: Zgodovina 17. c. kr. pešpolka; 1915: 69. zvezek Slovenskih večernic, . . .).

(ŽO 2, 39)

1926

„**Žirovska tragedija**“: 27. septembra prizadene naš kraj katastrofalna povodenj. Nesreča je deležna za tisti čas velikanske publicitete; ne prej ne slej niso časopisi toliko pisali o Žireh kot v tistih dneh.

1928

V Žireh se je rodil „slovenski Andersen“.

„**Leopold Suhodolčan** se je rodil v Žireh 10. avgusta 1928 na domu materega očeta, tam, kjer danes pravimo „v Mršaku“. Čeprav se je družina zaradi očetove službe prehitro odselila iz Žirov, da bi lahko ohranil do rojstnega kraja globlji odnos, nam je v pripovedih Prvi škornji, Zgodba o zaboju, Čebelja pot zapustil košček dragocenih spominov na svoje zgodnje otroštvo in žirovski življenjski utrip.“

(Marija Stanonik, Slovenskemu Andersenu v spomin, LR 1980, 279-94)

1937

Pisatelj Ludvik Mrzel je izdal knjigo Bog v Trbovljah. Opremil jo je v Žireh rojeni akademski slikar **Maksim Sedej** z dvajsetimi lesorezi. Pozneje je opremil še celo vrsto knjig in postal eden najvidnejših sloven-

skih knjižnih ilustratorjev sploh.
(ŽO 2, 40-41, 50)

1938

Dr. Pavle Blaznik je objavil v posebni izdaji Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo obsežno zgodovinsko razpravo **Kolonizacija Poljanske doline** in tako dokončno odgrnil zastor nad starejšo zgodovino naših krajev (1030-1804).

1940

O božiču t. l. je izšla prva številka lista **Žirovski študent**, glasila takratnega žirovskega dijaštva. Posebnost lista je v tem, da ni tiskan, temveč v celoti ročno izpisan, in to le v treh izvodih; prvega je dobil mentor (župnijski urad oziroma kaplan Anton Skubic), drugega mecen (čevljarški obrtnik Ivan Zajc), tretji je ostal uredniku (Anton Žakelj – Jurčnkov).

Drugo številko pripravljajo za Veliko noč 1941, vendar jih prehitijo vojna.

Ta edicija je veljala za izgubljeno, vendar nam je v lanskem letu uspelo najti kar dva izvoda druge številke (eden nepopoln), od prve pa za zdaj le ovitek. – Sicer pa bomo o tem še pisali.

1941

Maj. Nemci so tudi v Žireh uvajali svoj „novi red“. Med prvimi ukrepi je bilo izničenje slovenske kulture. Tako je prišla na vrsto tudi knjiga. „Silno ogorčenje prebivalstva je vzbudilo, **ko so Nemci na farovškem vrtu kurili slovenske knjige**. Zaplenili so sokolsko knjižnico, ki je imela okrog 700 knjig, knjižnici prosvetnega društva in Marijine družbe ter šolsko knjižnico. V teh knjižnicah je bilo okrog 2000 knjig. Prebivalce so Nemci pozvali, da morajo knjige oddati na žandarmeriji, kjer so jih uničili, nekaj pa odpeljali na Gestapo v Škofjo Loko. V najzavednejših družinah pa so knjige skrbno skrili pod pode, ali pa ustvarili iz njih lažne stene. Skurili so tudi vso gledališko opremo sokolskega in prosvetnega društva. Ob tem barbarškem početju so se ljudje začeli zavedati, da si Nemci prizadevajo popolnoma uničiti slovenski narod in slovenski jezik.“

(Vinko Govekar, LR, 1966, 12-13)

1944

Da bi se preprečilo ali vsaj zmanjšalo bratomorno klanje, ki so ga zanetili nemški hlupci, se je vodstvo Osvobodilne fronte na Gorenjskem trudilo, da bi nevednim in zapeljanim posvetili v temo, da bi tako spoznali svojo zmoto. Novi časopisi, ki so že prej redno krožili med prebivalstvom, so na široko pojasnjevali izdajstvo bele in plave garde. Številne letake so aktivisti OF pošiljali prav v izdajalske postojanke, jih lepili ob poteh, kjer so patroljirali belogardisti in četniki. Oddajali so jih tudi njihovim svojcem, da bi jih opozorili in da bi spoznali svojo zablodo. Poleg vse te propagande je narodnoosvobodilni odbor v Stari vasi sklenil izdajati tedensko **radijska poročila**, vsakih 14 dni pa še **letak** z naslovom: „Če ne veš, sedaj izveš“. V

preprosti domači besedi so bili napisani vsi pomembni dogodki, ki so se odigrali na svetovnem in domačem bojišču in na političnem prizorišču, z namenom, da bi resnične vesti prepričale in odvrnile zapeljane ljudi. Kajti še je bil čas za spreobrnitev brez kazni. Vrhovno poveljstvo NOV in POJ je izdalo odlok o amnestiji vsem fašističnim pomagačem, ki si niso omadeževali rok s krvjo, če bi zapustili izdajalske vrste in se pridružili NOV. Poročila sta urejala in izdajala Silva Bač-Ozana in Vinko Govekar-Viko.

(Vinko Govekar, LR XV (1968), 16)

1941-45

V letih vojne pero na Žirovskem ni mirovalo. Celoten prikaz tega, kar je tedaj ustvarilo, je prinesel ŽO 9-10 na straneh 39-58; gre za antologijo **„Narodnoosvobodilno pesništvo na Žirovskem 1941-45“**, ki jo je uredila **Marija Stanonik**.

(ŽO 1, sredica, ŽO 2, 27-28, LR 1975, 142-60)

1945

Upoštevač sklep vodstva OF o proslavljanju Prešernovega dne kot slovenskega kulturnega praznika priredijo v Žireh, pri Arharju v Stari vasi (danes „sindikalna dvorana“ Alpine), 8. februarja **Prešernov miting**.

1952

Darina Konc, profesorica slovenščine na nižji gimnaziji v Žireh, je napisala v tem letu **„Žirovsko pravljico“**, mladinsko spevoigro v treh slikah. Ob koncu le-te stoji „Žirovska pesem“, ki jo je uglasbil skladatelj Anton Jobst in so jo zapeli na premieri. Pesem se je takoj „prijela“ in postala prava žirovska himna.

1953

Izhajati so začeli **Loški razgledi**, ki jih odtlej redno vsako leto izda Muzejsko društvo v Škofji Loki. Slednjemu se kasneje pridružita še Muzejski društvi iz Železnikov in Žirov. Zbornik je prinesel veliko član- kov in razprav, ki prikazujejo našo krajevno zgodovino.

1953/54

Zelo razgibana gledališka sezona, v kateri izhaja tudi **Gledališki list**. Izdajala sta ga Študentski klub Žiri in SKUD Oton Župančič, izšel je štirikrat, urejal ga je **Rado Jan**.

(ŽO 1, na koncu, ŽO 2, 52, ŽO 9-10, 131-133)

1960

Delovni kolektiv tovarne Alpina je ob 10. obletnici delavskega samoupravljanja izdal **priložnostno brošuro** z naslovom „Alpina, Tovarna čevljev Žiri“. To je prva tovrstna publikacija. Pozneje jih je izšlo še več:

– 1970: Naše rojstvo in naš vzpon (ob 10-letnici DO Etiketa)

- 1977: Pihalna godba v Žireh (ob 30-letnici pihalne godbe Alpina)
- 1979: Moški pevski zbor Alpina (ob 15-letnici)
- 1979: 30 let tovarne elementov za avtomatizacijo Kladivar Žiri
- 1980: Planinsko društvo Žiri (ob 20 letnici)
- Smučarski skoki na Zirovskem

1962

Tega leta je začel izhajati list **Delo-življenje**, glasilo delovne skupnosti tovarne obutve Alpina Žiri. Izhaja mesečno. Pozneje začno izdajati svoja glasila tudi druge DO (Kladivar, Poliks, Mercator—Sora), osnovna šola (Iskrice), Klub študentov Poljanske doline (Korenine) in župnijski urad (Glas sv. Martina).

1970

Rojstno leto žirovskega **Muzejskega društva**. Na pobudo Marije Stanonik, takrat še študentke etnologije, ki jo je podprl prof. France Planina, takratni predsednik MD Škofja Loka, so se sestali nekateri najvidnejši politični in kulturni delavci v občini in v krajevni skupnosti in sklenili, da za začetek ustanovijo žirovski pododbor MD Škofja Loka.

Žirovski muzealci so pod vodstvom Alfonza Zajca vneto poprijeli za delo. Rezultat: skorajšnja otvoritev prvih dveh muzejskih zbirk — čevlarske in čipkarske — v Stari šoli v Žireh (1973). Kasneje jima sledita zbirka o NOB in stalna zbirka del žirovskih slikarjev. Pododbor se je leta 1976 osamosvojil in tako je nastalo samostojno MD Žiri. To je z gledišča naše obravnave še posebej pomembno zato, ker zbira tudi razne pismene in tiskane vire za našo krajevno zgodovino.

(Vir: članka M. Stanonik v *Delo-življenje*, št. 11/1969 in št. 7/1970; Marija Stanonik: *Muzejska zbirka v Žireh*, LR XXI (1974), str. Alfonz Zajec: *Deset let muzejske dejavnosti v Žireh*, LR 27 (1980), str. 306—307)

1971

Na novo ustanovljeni Klub študentov Poljanske doline (KŠPD) je priredil spomladi v mali dvorani DPD Svoboda Žiri **literarni večer**, z **nadvse imenitno udeležbo: Ivan Minatti, Jože Šmit, Herman Vogel, Vladimir Kavčič** . . .

Za to osvežujoče posredovanje sodobne slovenske literature v poljanski prostor sta si največ prizadevala takratna študenta Marija Stanonik in Miran Ferlan.

1971

Na slovenskem knjižnem nebu je zasijala nova zvezda: akademski slikar **Tomaž Kržišnik** s svojim povsem novim načinom likovnega oblikovanja knjige. Pri Mladinski knjigi je namreč izšla njegova **Zlata ptica** — sedem izvirnih barvnih sitotiskov v mapi k slovenski ljudski pravljici.

1972

Še ena drugačna knjiga: **Obraz**. Pesmi Ivana Minattija v likovni opremi Tomaža Kržišnika. Izdala jo je Partizanska knjiga v Ljubljani, natisnila pa žirovska tiskarna Etiketa. Tako je to tudi prva v Žireh natisnjena knjiga.

1976

Pri Slovenski matici je izšel roman **Pustota** našega rojaka **Vladimirja Kavčiča**. Gotovo ne bo nihče užaljen, če zapišem, da je to delo po svoji estetski moči najboljšo med vsemi, ki pripovedujejo o naših krajih. Dogajanje je namreč postavljeno v gornji konec Poljanske doline, kjer ta prehaja v tolminski svet.

Tudi v nekaterih drugih delih se pisatelj zadržuje v krajih, kjer je preživel svoje otroštvo: *Sreča* ne prihaja sama (1961), *Žrtve I-III* (1968-70), *Kaj je povedal ded* (1977), *Ko nebo zažari* (1984).

1977

Tega leta je izšla prva čisto žirovska knjiga — monumentalni **jubilejni zbornik Alpine** ob njeni 30-letnici. Uredili so ga Viktor Žakelj, Alfonz Zajec in Vladimir Pivk, oblikoval pa Tomaž Kržišnik.

Marija Stanonik, na Dobračevi rojena literarna zgodovinarica in etnologinja, je objavila v Slavistični reviji (št. 2-3, stran 293-309) razpravo z naslovom „**Govor žirovske kotline in njenega obrobja**“.

To je le ena od številnih in nadvse dragocenih razprav in zapisov, v katerih obravnava materialno in duhovno kulturo našega kraja. Tako jo rešuje pred pozabo in hkrati ohranja kot vir navdih pri snovanju take vrste prihodnjega razvoja, ki hoče ohraniti svojo žirovsko in (eo ipso) slovensko identiteto.

Tone Eniko in Miha Naglič sta pripravila s prijatelji iz Kluba študentov Poljanske doline za Prešernov dan **literarni večer** iz slovenske poezije. Oktobra istega leta so priredili še en tak večer, posvečen 60. obletnici oktobrske revolucije. Medtem se študentom pridružita še akademski slikar Tomaž Kržišnik in režiser Andrej Mlakar, nakar zastavijo vse skupaj še bolj ambiciozno. Rezultat teh prizadevanj se manifestira v **Prešernovih proslavah** v letih 1978 in 1980.

Skupina, ki se je oblikovala dokaj spontano v okviru študentskega kluba, se je nato vzdrževala in ohranjala kot tako imenovana Neformalna asociacija žirovskih fenomenov (NAŽF) in se naposled tudi formalno organizirala kot literarna sekcija DPD Svoboda Žiri in začela izdajati revijo *ŽO*, obenem pa še naprej negovala tradicijo literarnih večerov in raznih podobnih prireditev.

1979

Pomembno leto za **razvoj knjižničarstva v Žireh**. Knjižnica Ivana Tavčarja iz Škofje Loke je preuredila svoje žirovsko izposojevališče. Dotlej je bila to skrom-

na društvena knjižnica, poslej pa postaja sodobno urejeno in strokovno vodeno izposojevališče. Upati je le, da se tako zastavljeni razvoj zaradi prostorskih in drugih stisk ne bo zaustavil!

1980

23. oktobra je izšla prva številka revije **ŽO**.

Andrej Mlakar je napisal **filmski scenarij** z naslovom „Odstrel“. Po njem so še istega leta posneli kratki igrani film „Pogine naj pes“. V njem so nastopili domači igralci – naturščiki, posnet pa je v Žireh in okolici.

1981

Pri ČZP Kmečki glas v Ljubljani je izšlo pripovedno delo „**Vrnitev**“. Povest je napisal sicer že po vsem svetu znani žirovski slikar **Jože Peternelj**. Ta svoj vstop v svet literature je avtor v naslednjih letih potrdil še s tremi drugimi obširnimi pripovednimi deli: **Krtar in Dolinci** (1983), **Drenikov kot** (1986) in **Bukovci** (1987).

1983

V žirovskem jubilejnem letu se je **ŽO** dvignil v nove višave – začel je izdajati knjige. V „**Knjižnici ŽO**“ je izšel pesniški prvenec **Franca Kopača** z naslovom „**In hvaljeno nosi v sebi**“. Knjigo je opremil **Tomaž Kržišnik**.

V literarni letini 1983 se je odlikovala tudi posebna številka alpskega glasila Delo-življenje, izdana ob veliki proslavi, ki je bila „XV. zbor aktivistov in borcev NOB Gorenjske v znamenju 40. obletnice ustanovitve Prešernove brigade in izvolitve 1. NOO na Gorenjskem“. V njej je ob besedilih, ki so ob takih priložnostih v navadi, posebej zanimiv zgodovinski in sociokulturni esej „**Žiri nekoč in danes**“ izpod peresa **Rada Jana**.

V Mariboru je izšel še en literarni prvenec: drama „**Ubiti očeta**“ naše rojakinje **Spomenke Hribar**, v kateri pogosto evocira svoje žirovsko otroštvo.

1986

V noči z 20. na 21. junij se je dogajal na Vrsniku nad Žirmi „**Postmoderni multimedialni fenomenalni štos**“; drugače rečeno: „pogansko praznovanje poletja ali alternativa betežnemu vsakdanu“ (J. Škrlič).

Šlo je za alternativno kulturno prireditev v duhu tradicije kresnih večerov v organizaciji literarne sekcije DPD Svoboda Žiri in Odreda Zelenega Žirka (žirovski taborniki).

(Delo, 20. 6. 1986; Radio Ljubljana, Val 202, 22. 6. 1986; Radio Žiri, 22. 6. 1986; Delo-življenje, št. 7/1986)

1987

Negotovo leto tudi za **ŽO**. Mi sicer vemo, kaj hočemo, imamo svoj revialni in knjižni program, toda perspektive so mračne; vse naokrog se zgrinjajo oblaki vse večje balkanizacije in bizantinizacije našega gospodarskega in političnega življenja, ki grozijo izničiti še tisto, kar smo doslej ustvarili. – Toda: če volja in upanje kljub vsemu še kaj pomenita, potem bomo delali naprej.

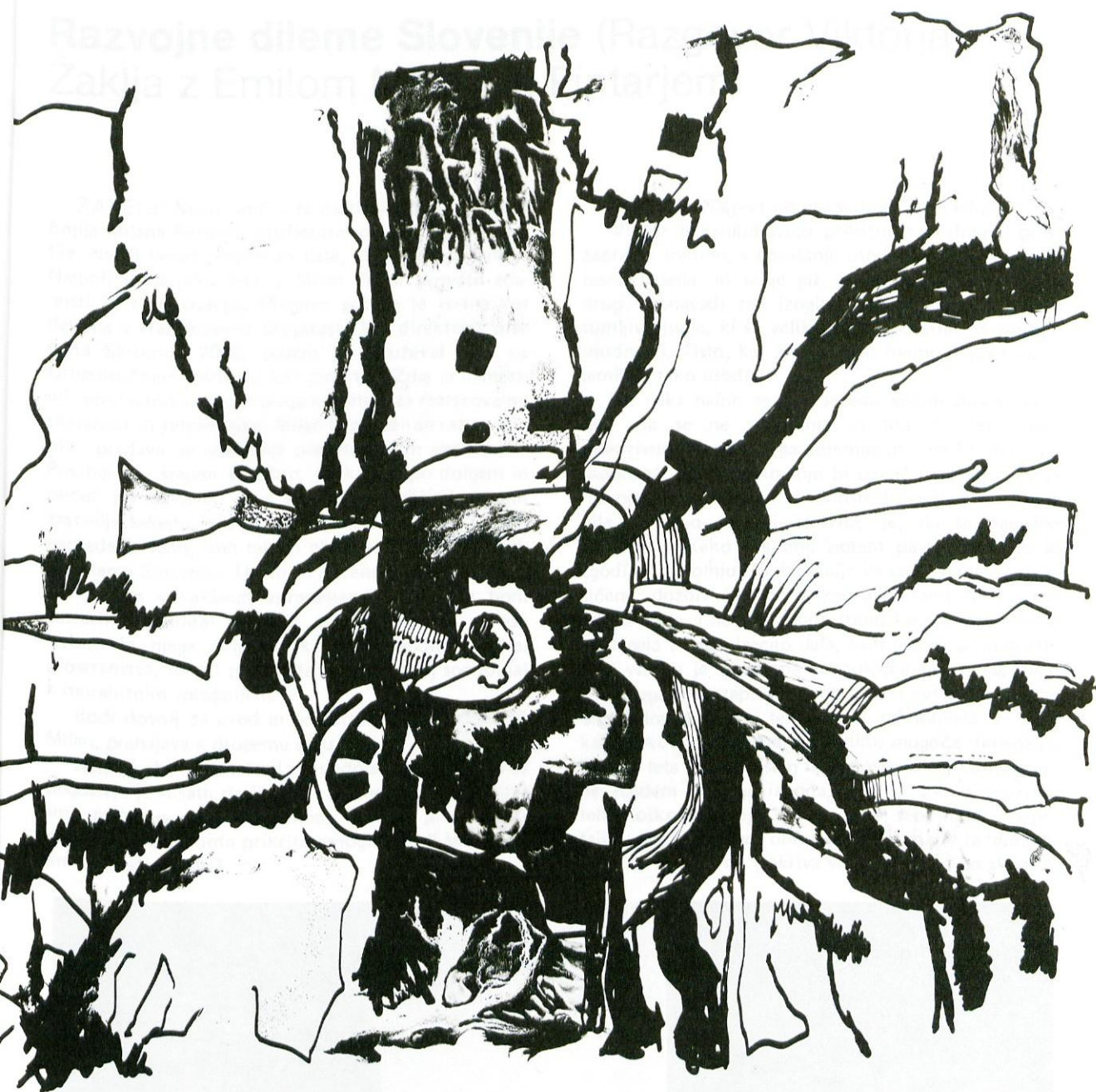
1977-87

Desetletje vstopa žirovskega sveta v svet literature.

P. s.

Kdor ve, da smo pozabili katero od upoštevanja vrednih literarnih in publicističnih dejanj in dogodkov, naj to sporoči uredništvu **ŽO**.

Razvojne dileme Slovenije (Pa
Zakla z Emilom

IN MEDIAS RES

Prekal v avnu 1997 (Fogg, Flury)

Razvojne dileme Slovenije (Razgovor Viktorja Žaklja z Emilom Milanom Pintarjem)

ŽAKELJ: Nocoj smo v ta častitljivi hram povabili Emila Milana Pintarja, profesorja sociologije in filozofije. Nekaj besed o njem za tiste, ki ga malo poznate. Najbolj ustvarjalna leta je Milan Pintar posvetil znanosti in raziskovanju. Njegova pot ga je vodila kot delavca v Raziskovalni skupnosti, kot direktorja projekta Slovenija 2000, potem je združeval delo na Urbanističnem inštitutu kot direktor. Zdaj je namestnik predsednika republiškega komiteja za raziskovalno dejavnost in tehnologijo. Milan je angažiran razumnik, piše, predava, se udeležuje posvetovanj in seminarjev. Posebej mu štejem v dobro, da križari po dolgem in počez po Sloveniji in s svojimi najboljšimi močmi zastavlja besedo, včasih pa tudi hrbet za naš skupni napredek. Nocoj smo takole oblikovali temo: Razvojne dileme Slovenije. Upam in iskreno želim, da bi vsaj tu in tam s kakšnim vprašanjem, ki mu ga bom zastavil, stimuliral njegovo pronicljivost in seveda iztisnil iz njega odgovor, ki bo svobodno odpiral prostranstva, hkrati pa seveda tudi avditorij spodbujal k morebitnim vprašanjem.

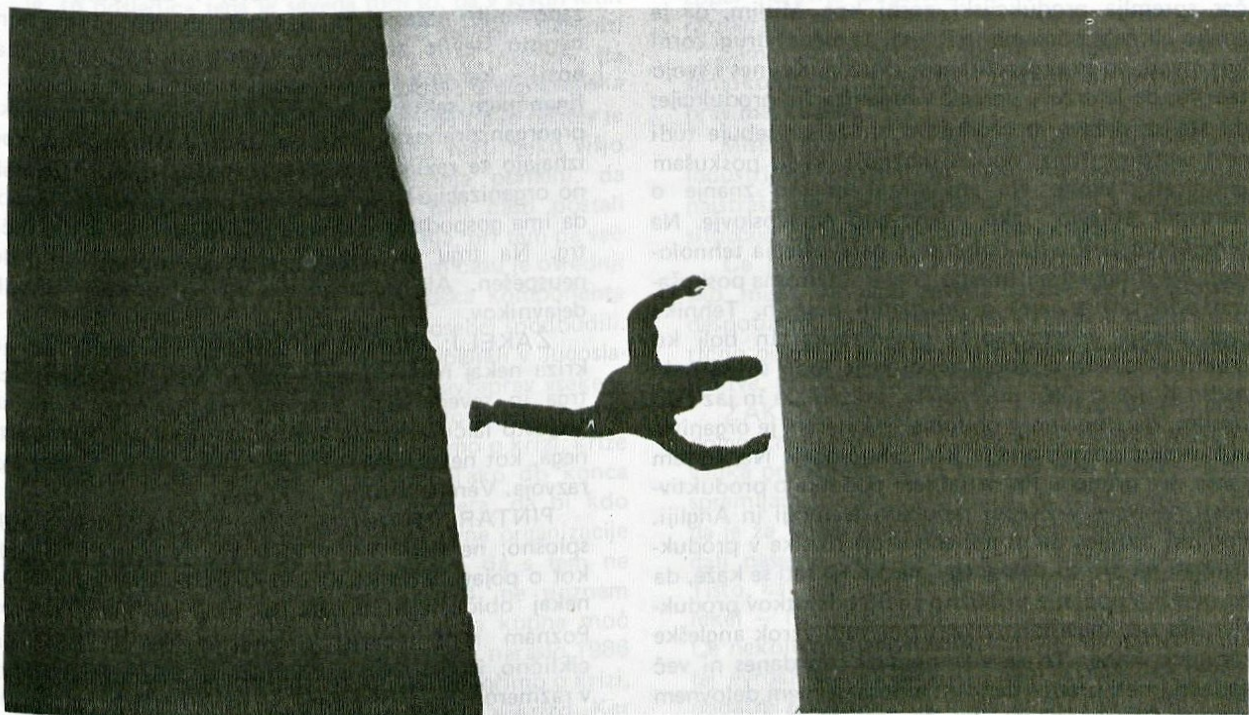
Bodi dovolj za uvod in predstavitev in če dovoliš, Milan, prehajava k drugemu delu.

Najprej bi ti postavil naslednje vprašanje: Vse pogosteje je slišati, da živimo v prelomnem času, torej smo priče usodnim dogodkom. V čem je ta usodnost? Mar ni morda prikrita mnogim, tudi takim, ki jim ne bi smela biti?

PINTAR: Najprej vas vse skupaj pozdravljam.

Viktor je izbral svojo priložnost in dregnil pravzaprav v sredino, v vprašanje usodnosti. To pa je zelo resna beseda, in se je jaz, verjetno pa še marsikdo drugi, ponavadi rad izogiba. Vedno so se mi zdeli sumljivi ljudje, ki so veliko vedeli povedati o usodi in usodnosti. Tisto, kar živimo, pač živimo in jaz tega ne jemljem tako usodno.

Na neki način se čas seveda vedno spreminja, s tem da se ne spreminja in tudi ne teče tako intenzivno. Vendar tega spreminjanja ne bi imenoval usodnega. To spreminjanje bi označil takole: teorija razvoja pozna različne možnosti. In ena od njih, ki je bila verjetno najbolj izrazita, je, da se navadno trenutek nekako prelomi, potem pa se stvari, ki se zgodijo, dopolnjujejo, izpolnijo in ko postanejo prenašičene, dozori čas, da se znova prelomi. Mislim, da zdaj živimo v nekem takem trenutku preloma. Nekaj se dogaja z organizacijo dela, tudi organizacijo družb. Čez vse to je povezana tehnologija kot nekaj čisto izjemnega. Pravzaprav živimo v neki evforiji tehnične organiziranosti. Ta tehnika in tehnologija se nam kaže kot vseobsežna, kot edino mogoča dimenzija. Zadnja leta veliko pišem in govorim o tej tehnologiji, ne najdem drugega izhoda, kot da gremo skozi to tehnološko razdobje, hkrati pa pri sebi nekako napol tajim, napol skrivam občutek, da vendarle ta tehnologija ni vse, da ne pokriva vsega in da se bo skozi to

„Preskok v novi čas“ (Foto: Vlastja)

moralo vrniti še nekaj drugih razsežnosti. S tega gledišča se mi zdi, da gre za prelomne trenutke, da gre za usodni čas. In ko gledam na to našo Evropo, se mi zdi, da zdaj doživlja izjemno težke premike, premike, ki jih vendarle razmeroma uspešno kompenzira, medtem ko mi ostajamo zunaj tega dogajanja in nas v tem trenutku Evropa potiska v neko čudno izolacijo. Rekel bi, da smo v 20 letih postali iz ene najpomembnejših dežel sveta — nosilec ideje sporazumevanja in koeksistence — pravzaprav obrobna tretjerazredna evropska dežela.

ŽAKELJ: Da ne bi takoj zašla v Evropo, se za začetek nekoliko vrniva v zgodovino. Vsaka stvar ima namreč svojo zgodovino in tudi predzgodovino. Najbrž veliko tega, o čemer danes govorimo, sega v krizna trideseta leta. Takrat se je nekako začel četrti Kondratieffov cikel in nastopila je doba, ki jo jaz imenujem obdobje nafte (naftno ero?). Ta se je po mojem prepričanju, in tudi v literaturi je to zdaj več kot očitno, končala s prvo oziroma z drugo naftno krizo, ki je elegantno obšla (za kratek čas seveda) nas in svet. In svet, ter hočeš nočeš tudi mi, stopamo v peti Kondratieffov cikel, ki ga preprosto lahko imenujemo „dobo čipa“. In še nekaj: v tridesetih letih nastopi Keynes s teorijo vloge države v gospodarskem in družbenem življenju, ki se v velikem svetu manifestira bodisi v anglosaksonski obliki bodisi v verziji hitlerizma, bodisi v stalinizmu. Očitno nekaj tega tako ali drugače odseva tudi v naš čas. Morda bi tu poskušal zastaviti besedo.

PINTAR: Vprašanje se vrača k tistemu, kar sem poskušal reči v uvodu. Seveda ves čas govorim samo o svojem razumevanju stvari. Poglejte stvari, ki govorijo o produkcijskih ciklih. Kondratieffov cikel pravzaprav temelji na tem. Ta razmejitve časa, ta segmentacija časa z naftno ero in z ero čipa pravzaprav ves čas spremlja produkcijski zorni kot. Mislim, da je enako ali celo pomembnejši (vsaj za mene) drugi zorni kot stvari, to je organiziranost družbe. Keynes s svojo teorijo, da je država posegla v organizacijo produkcije; da sta se država in producent zblížala, vsebuje tudi celo vrsto protitez, odpira možnost, ki jo poskušam definirati takole: Na eni strani imamo znanje o naravnih pojavih, tako imenovano naravoslovje. Na tehničnem področju dobimo iz naravoslovja tehnologijo. Na drugi strani imamo znanje (oziroma poskušamo pridobiti znanje) o družbenih pojavih. Tehnika tega znanja je pravzaprav organizacija. In bolj ko gremo v razvita obdobja produkcije, bolj se na neki način ti dve stališči povezujeta, prežemata in jaz celo mislim, da stopamo v obdobje, v katerem je organizacija veliko pomembnejša kot tehnologija. Naj povem samo dva primera. Primerjal sem podatke o produktivnosti delavcev v Zvezni republiki Nemčiji in Angliji. Podatki kažejo, da ni nobene večje razlike v produktivnosti na nivoju delovnega mesta. Hkrati se kaže, da so nemška podjetja približno za 30 odstotkov produktivnejša od angleških; v tem tiči tudi vzrok angleške razvojne krize. To seveda pomeni, da danes ni več zadosti imeti produktivnost na posameznem delovnem mestu. Čedalje pomembnejša torej postaja usklaje-

nost. Tu bi uporabil neke izraze, ki kažejo na to, da postaja sinhronizacija proizvodnih procesov tista, ki je danes v organizaciji tako na nivoju delovne organizacije — se pravi firme, podjetja — kot na nivoju družbe temeljna. To pa pomeni, da moramo začeti opazovati obdobja skozi organizacijske oblike. Tu prihaja do obdobja drugačnega stila upravljanja.

ŽAKELJ: Milan, načenjaš vprašanje organizacije. Tudi ti si pisal o naši hiperorganiziranosti. Za iztočnico nadaljnega razmišljanja citiram podatke dr. Ristića, kaj se dogaja na makrodružbenem nivoju: On pravi: ta čas imamo v Jugoslaviji 527 občin, 3500 družbenopolitičnih skupnosti, 5300 družbenopolitičnih organizacij, 7500 ozdov družbenih dejavnosti in 8500 sisov. Kot ekonomist moram pobarati po stroških te organizacije.

PINTAR: Zbral sem podobne podatke za Slovenijo. Zato, da smo lahko razdelili 0,72% družbenega proizvoda, kolikor ga ima slovenska znanost zbranega v svoji raziskovalni organiziranosti, lansko leto je bilo to 24 milijard novih dinarjev, smo spravili v gibanje 80 interesnih skupnosti, ki imajo 500 organov upravljanja. V njih sedi nekaj čez 6000 ljudi, ki so imeli leta 1985 (podatki so sicer o denarju za leto 1986) 1800 sej, za kar so porabili nekaj čez 20.000 delovnih ur. Ko govorim o organiziranosti, seveda opozarjam na njen pomen. In prav zato, ker je organiziranost tako izjemnega pomena, se vsaka preorganiziranost kruto maščuje. Kjerkoli smo zbirali take podatke, smo dobili približno enake rezultate.

To, kar sem citiral o raziskovalni dejavnosti, ni posebna deformacija te sfere, nekaj podobnega se dogaja na vseh drugih področjih.

Zbral sem podatke, kako se je po Jugoslaviji večala zaposlenost. Mogoče vas bo zanimalo, da je od leta 1955 do leta 1985 (torej v 30 letih) število zaposlenih naraslo za 3,3-krat, vendar je medtem naraslo število zaposlenih v prosveti, kulturi in znanosti — kar je v statistiki ena kategorija, za 2,9-krat, v finančnem sektorju pa za 4,2-krat. Tudi to je oblika preorganiziranosti. Poskušal sem ugotoviti, od kod izhajajo te razlike; zakaj neka država zmora racionalno organizacijo? Ko govorimo o gospodarstvu, vemo, da ima gospodarstvo skupni imenovalec, ki se mu reče trg. Na trgu se pokaže, kdo je uspešen in kdo neuspešen. Ali to priznamo ali ne, je stvar drugih dejavnikov.

ŽAKELJ: Človeku se zastavlja vprašanje: Ali je kriza nekaj nenavadnega? Ali ni to nujna sopotnica trga in seveda zanj značilne negotovosti. Kriza se pogosto laično razlaga kot nekaj grozečega, kompaktnega, kot neka masa, ki nima svoje geneze, svojih faz razvoja. Vendar mislim, da ni tako.

PINTAR: O krizi sem pisal še za spoznanje bolj splošno; ne samo kot o pojavu v ekonomiji, ampak kot o pojavu v družbenem razvoju. Menim, da je kriza nekaj običajnega, dogaja se bolj ali manj redno. Poznam tudi teorije, ki pravijo, da se ponavlja ciklično, iščejo neko zakonitost, te zakonitosti iščejo v razmeroma kratkem času, ali celo v velikih ciklih 50, 80, 200 let. Tu ni mogoče postaviti tako togih

zakonitosti. O krizi pa bi rad rekel tole: Vsak čas zahteva uspešno kombinacijo razvojnih dejavnikov. Pri tem se seveda ti spreminjajo. Napredek, razvoj pomeni, da se posamezni dejavnik izčrpa in temu jaz pravim: ravnotežje dejavnikov se poruši!! In to je kriza! Sama po sebi ni nič tragična. Tragična postane tisti trenutek, ko se kriza pojavi v taki družbeni strukturi, kjer ta iz kakršnihkoli razlogov ni pripravljena priznati, da se je ravnotežje razvojnih dejavnikov porušilo; nekaj časa poskuša prikrivati dejansko stanje, potem pa ga ni pripravljena spremeniti. Kajti spremeniti pomeni začeti iskati novo ravnotežje razvojnih dejavnikov. In tu pravzaprav mislim, da smo mi danes v krizi krize. V krizi zato, ker se nam je porušilo to ravnotežje, ki nas je nosilo. Uspešen val razvoja smo imeli v petdesetih, šestdesetih letih in do začetka sedemdesetih; potem pa smo se vsa sedemdeseta leta nenadoma začeli izgubljati. Medtem ko se je svet ukvarjal z organizacijo proizvodnje, smo imeli pri nas „kulturno revolucijo“ družbenopolitične organiziranosti, in to v drugačnem smislu, kot bi človek pravzaprav pričakoval. Problem se je začel, ker nismo hoteli priznati, da smo v krizi.

Ko smo se začeli ukvarjati s temi vprašanji, na primer, s projektom Slovenija 2000, in smo prvič uporabljali ta izraz in ko smo leta 1981 rekli, da se ekonomska kriza mora prevesiti v družbeno, so bile to hude besede. Ko danes gledam nazaj, bi rad povedal dve stvari: prvič — naredili smo manjšo analizo o tako imenovani genezi krize. Kako kriza poteka v posameznem tipu družbe? Tu nas je nekaj stvari že leta 1981/82 prestrašilo. Mislim, da kriza v Sloveniji in Jugoslaviji poteka popolnoma drugače in po drugačnih zakonitostih in je veliko nevarnejša kot kriza v klasični družbi, kjer je politika prirejena ekonomiji, ne pa nadrejena logiki razvoja in ekonomije. In posledica tega je seveda tudi to, da v šestih letih nismo nič ukrenili proti krizi. Kaj pomeni ukreniti nekaj proti krizi? Ko je družba v krizi, pomeni, da začenja njena produkcijska moč padati, organizacijska sestava se pokaže neustrezna in neuspešna in rešitev je pravzaprav v tem, da mora družba najti neko višjo stopnjo organiziranosti. Višja stopnja pomeni, da pripelje tiste dejavnike, ki so v tem času postali najproduktivnejši, v središče dogajanja, pri tem pa več ljudi začne produktivno delati. V tem času je osrednji dejavnik razvoja pravzaprav tehnološka komponenta razvoja. V teh šestih letih je nismo posebej spodbudili. Če pogledam, ali smo v tem času pripeljali v Jugoslavijo več ljudi v produktivno delo, pravzaprav vsakega od nas k več delu, potem moram ugotoviti, da se to ni zgodilo. Kajti čeprav že šest let govorimo o krizi, krize dejansko nihče od nas ni občutil. Tako do konca 1986. leta skoraj ne poznamo primera, da bi kdo zaradi krize izgubil službo, da bi delovne organizacije šle v stečaj (upam, da se razumemo, da s tem ne predlagam, naj bi bil to prvi ukrep), ne poznam primerov, da bi se bistveno zmanjšala kupna moč (malo se je tu zamajalo 1983/84, pa spet naraslo 1986 itd.). To se pravi: mi torej predvsem govorimo o krizi, v resnici pa smo zato pripeljali deželo v krizo. Ker

nismo dopustili, da bi se nam kriza demonstrirala kot ekonomska kategorija, se nam je začela demonstrirati kot družbena. In tretja faza krize je prenehanje delovanja upravnih inštitucij, mi smo tik pred tem.

Tisto, kar nas pravzaprav mora skrbeti, je drugačen potek. V drugih sistemih ekonomska kriza pomeni krizo določene politike in politika pade. Potrebna je drugačna politika, z drugačno teorijo razvoja. Pri nas ekonomska kriza ni pomenila krize politike, zato se je razvijala dalje. Zdaj nastajajo velike socialne razlike — ne kot posledica različno vključenosti v paralelno ekonomijo in seveda prenehajo „prijemati“ klasični ukrepi politike. Tako smo se znašli na točki, ko država pravzaprav mora začeti z intervencionizmom.

ŽAKELJ: Mislim, da se je treba vendarle še malce vrniti. Najbrž je prav, da v prvem delu posežemo v zgodovino marksistične in sploh socialistične misli. Kaj praviš na misel, da je marksizem vendarle tipična evropska misel, skotena tu — v naših razmerah. Seveda je bila v tistem času, ko je nastajala, podoba sveta vzročno-posledična. Nekateri so te genialne misli takrat in tudi še danes — kakršne so bile pač zapisane — razumeli in razumejo zelo katekizemsko, kot zapovedane resnice, ki jim čas ne more do živega. Medtem pa se je marsikaj zgodilo. Živel, protestiral in delal je Einstein, pisal je Heisenberg, cela vrsta literature in umetnosti je izvirno iskala odgovore na vprašanja. Kako se tebi iz teh korenin kaže sedanji trenutek?

PINTAR: Naj se vrnem k začetku vprašanja: za mene marksizem ni evropska misel. V Evropi razlikujem nekako dve temeljni miselni strukturi: en del te evropske misli je pravzaprav rimokatoliški, en del protestantski. Marksizem je protestantska misel. Zato, ker je industrija odgovor revnih dežel in njihov ugovor zoper naravno bogastvo tistih, ki so živeli v boljših razmerah.

Samo protestantska logika je lahko rodila tako samokontrolno filozofsko disciplino, kot je pravzaprav marksizem.

Mislim torej, da je to pravzaprav filozofska misel industrijske družbe. In tisto, kar se zgodi zdaj, je najstrašnejše. Če prenašamo to misel v neindustrijske situacije, doživlja strahotne deformacije.

Če jo prenesemo v neindustrijsko vzhodnoevropsko misel, se nam seveda izkaže kot izhodišče za despotizem, če jo prenesemo v rimokatoliško hedonistično pozicijo, se nam izkaže pravzaprav kot vprašanje delitve, ne pa vprašanje organizacije.

ŽAKELJ: Poglej, Milan — midva sva Poljanca in dolgo časa smo imeli protestante. Lansko leto je bila velika priložnost, da bi to tvojo tezo potrdili. Kolikor spremljam tovrstno literaturo, je vendar niso. Pravijo, da je že Veber zanikal, da bi bili protestanti tisti, ki bi dali našemu času ton, smer in seveda tudi potenco. Tisto, kar sem ti še mislil reči: niti v tej verziji (ti boš rekel — ne samo evropski) nismo sprejeli marksizma. Če nekoliko poenostavim: mi smo ga nekako kupili v tej evroazijski varianti in v tem seveda tiče seveda še dodatni problemi. Ta misel je pri nas prišla v eter, v

publicistiko (pozabimo Kreka, Prepeluha, Tuma in še nekatere) po zmagi sovjetske variante.

PINTAR: Prav gotovo je ena od linij, po kateri smo dobili marksizem kot legitimno strukturo misli, pot prek evroazijske variante. Vendar smo Slovenci dobivali marksizem ves čas tudi po drugi poti. Bila je zakonitost, da smo imeli vodilne izobražence, ki so študirali na Dunaju, Gradcu, v Pragi, Muenchnu. Seveda je bil tu ves čas navzoč marksizem kot miselnost evropske industrijske organizacije. Rekel bi celo takole: nismo je dobili zgolj po teh političnih vezeh, po oktobrski revoluciji, prek vzhoda v evroazijski varianti (dejansko mislim, da je precej tega tudi bilo), toda ta varianta se nas je prijemala zelo dobro predvsem zato, ker je bila tudi naša situacija zelo podobna; dobivali smo ga tudi prek zahodnoevropske variante.

Jaz ne bi tako zlahka prešel prek cele vrste globokih filozofskih misli, ki jih danes radi pozabljamo. Omenil si Kreka. Imel sem priložnost brati Ušeničnika (tistega, ki zdaj povzroča nama iz Poljanske doline težave). Tu je res cela vrsta stvari, h katerim se bomo še vračali. Tako radi govorimo o tej proletarski osnovi; ne vem, ali se je kdo od vas vprašal, koliko ljudi je bilo v Jugoslaviji zaposlenih leta 1939, kje so bili zaposleni in koliko od teh je bilo tistih, ki jih lahko imenujemo proletariat v klasičnem Marxovem pomenu.

Bral sem statistiko in moram reči, da sem se zdrznil, ko sem ugotovil, da je bilo tedaj manj kot sto tisoč ljudi, ki bi jih lahko imenovali jugoslovanski proletariat, in to pri približno 17 milijonih prebivalcev.

Po letu 1940 oziroma 1945 pri nas proletariat ni več nastajal v klasičnem pomenu, kajti bistvo socialistične revolucije je bilo prav odpraviti ta razredni odnos. Zdaj seveda nenadoma nastaja situacija, da govorimo o marksizmu kot o miselnosti proletariata — proletariata pa ni. Tu je eno od temeljnih vprašanj, ki se mi zastavlja.

Med služenjem vojske sem prebral celega Kardelja. Moram reči, da sem se potem še občasno vračal k njemu. Kardelj me je navdušil s celo vrsto stališč. Ena od stvari, ki pa me je na neki način ves čas puščala radovednega, pa ni dala odgovora. Dvakrat v življenju sem brez uspeha poskušal dobiti odgovor na ti dve vprašanji. Tisto, kar me pri tem vznemirja, je misel, da so Slovenija, severni del Hrvaške in del Vojvodine (to je industrijski režanj Jugoslavije, v katerem imamo zdaj tretjo, četrto, peto generacijo industrijske organiziranosti) zdržali marksizem in iz njega izpeljano samoupravljanje. Menim pa, da Jugoslavija samoupravljanja ni zdržala in da se je to samoupravljanje, ker se ni moglo nasloniti na proletariat, ker ga ni bilo, naslonilo na politično strukturo.

ŽAKELJ: K temu se bova morala najbrž še vrniti. V veliki slovenski vnemi, da vedno znova in po svoje zelo ustvarjalno in šokantno razlagamo svojo zgodovino, me pravzaprav moti, da naša, recimo ji „socialistična misel“, ne načenja Krekovega vprašanja (letos mineva menda 70 let od njegove smrti). Naj opozorim

na njegovo knjigo „Socializem“ iz leta 1901. Še leta 1899 pa je na primer Mahnič preganjal nedolžno, res nedolžno Cankarjevo Erotiko.

Zamislite si takrat to knjigo in vse, kar je temu sledilo. In vendarle mislim, da smo bili tu krivični. Ni bil krivičen Sperans, ni bilo krivično gibanje, oblikovano aprila 1941, ampak potem nenadoma na to misel pozabimo.

PINTAR: Ko sem prej govoril o tem, da obstaja tudi tako imenovana zahodna varianta organiziranosti, sem mislil prav na te stvari in sem čakal, da boš z vprašanjem tudi ti to potrdil. Jaz se seveda strinjam. Marsikaj smo pozabljali. In še danes pozabljamo marsikaj od tega in Krek, o katerem sicer jaz zelo malo vem, je eden od tistih, ki jih gotovo pozabljamo, pa še celo vrsto drugih, ne samo iz prostora, ki je danes označen kot religiozen. Tudi cela vrsta nereligiozних mislecev je. Dvakrat sem prebiral Prepeluhove govore. In zdi se mi značilno, da je od Prepeluha ostala in prišla v naš čas samo zgodba, kako je kandidiral na nekem mitingu v Novem mestu. Potem je šel župnik na govorniški oder in rekel: „Veste, tu Prepeluh marsikaj govori, jaz pa bi vas rad opozoril, da ima slovenski jezik neko logično značilnost in daje imena na „uh“ tistim, ki jih pravzaprav ne mara in so grozni, npr. „lenuh“, „potepuh“, „skopuh“, in tako je nastalo tudi „Prepeluh“. In Prepeluh je šel spet gor in rekel: „In tako je nastal „Sv. duh“ in šel nazaj z govorniškega odra.

ŽAKELJ: Še pred meseci smo bili Slovenci posebno kritični pri razlaganju Kardelja in seveda veljavne ustave ter vsega tistega, kar izhaja iz njegovih najbolj zrelih in preiščenih let. Danes, ko se kolo obrača drugače, doživljamo pravzaprav neko renesanso. Kaže, da ga začenjamo razumevati. Živimo namreč v industrijski družbi, ki jo moramo nujno zapustiti in ugrizniti v prihajajočo postindustrijsko, ki nas na neki način že obdaja. Zapisal sem si, kako je Taylor poimenoval delavca tega časa in v katerega mi še zdaj verujemo. Takole pravi Taylor: „Misel upočasnjuje reflekse. Prepovedujem vam misliti, za to so plačani drugi“. Mislim, da mnogi še danes na ta način razmišljajo.

PINTAR: Če je resničen ta del Taylorjeve teorije, da misel upočasnjuje reflekse, potem je resničen najbrž tudi njegov nasprotni del, da pravzaprav krampanje upočasnjuje misel. In jaz mislim, da se cela vrsta ljudi v tej družbi zanaša na to: če imamo veliko enostavnega dela, se ne bomo dokopali do misli.

Prav gotovo pa je resnica na obeh straneh — s tem, da počasi potujemo od ene skrajnosti proti drugi, ne da bi kdaj — upam — prešli v čisto skrajnost. Ko govoriš o krivdi, kritičnosti itd., bi rad nekaj povedal, kar me ves čas preganja. To našo situacijo poskušamo preveč plitko razlagati. Ne gre zgolj za organizacijske oblike, ki jih močno poudarjam. Ne gre zgolj za raven tehnologije, ki je po mojem mnenju izjemno pomembna. Gre za celo vrsto refleksov, ki jih vsaka urejena civilizirana družba v sebi nenehno premleva, h katerim se vrača in v katerih se pravzaprav loči, od neke druge družbe, pa čeprav živita v zelo zelo podobnih okoliščinah. Tu je cela vrsta stvari v tem kulturnozgodovinskem sklopu, ki jih jaz ne znam dobro opredeliti in ne morem o njih govoriti kot o specifičnih pojavih. Mogoče sem nekoliko zastrupljen s tem, da sem bral toliko socioloških razlaganj

zgodovine in časa, in vsaka je imela po svoje prav, kar samo kaže, kako šibka je naša analitična moč, ko poskušamo potegniti ven duhovne posledice nekega časa, naroda, dogajanja. Za Slovence je položaj zdaj izjemno težaven. Znašli smo se v situaciji, ki je za nas zaradi dogajanj v Evropi izredno težavna. In ta dogajanja pomenijo, da je Evropa sprejela tehnično organizacijo, ki je približno za eno stopnjo višja, kot je naša. Zato nas je izključila in nas še izključuje. Mi smo na evropskem trgu uspešni predvsem še s prodajo spodnjic in slivovke, vsem drugim stvarjem pa so cene do 30 odstotkov nižje od naših. In tukaj poiskati modus vivendi (kompromis) je izjemno težko. To pa zato, ker živimo v okolju, ki te krize ne doživlja na enak način, ki se ukvarja s svojo prvo industrijsko revolucijo, ki se zdaj bliža od 18 odstotkov zaposlenih proti 20, 23 odstotkom in se bo prvič srečal z ljudstvom. Naša lastna usoda je za 50, 100, 150 let nazaj.

ŽAKELJ: Za našo slovensko družbo je ta čas značilna rastoča odprtost, pluralnost, ki jo zelo radikalno skuša živeti mladina, to pa vnaša nemir v našo tradicionalno sivino.

Nekateri pravzaprav tega novega ne morejo ali celo nočejo priznati.

Zanimivo je, da spet temeljito brskamo po svoji zgodovini. Prav, a našo težko realnost to ne bo spremenilo, vsaj ne odločilno, hkrati pa ostajamo gluhi do drugih bolj pomembnih vprašanj, na primer vprašanja lastnine. Mislim, da preveč opletamo okoli lastnine, nad nepremičninami, zemljiškim maksimumom itd. Hkrati pa pozabljamo, da je „lastnina“ današnjega, še bolj pa jutrišnjega dne, skrita v naših glavah. Kako pa bomo podružbili to „lastnino“?

PINTAR: To je eno izmed osrednjih vprašanj. Danes pravzaprav svet izjemno težko rentira lastnino kot tako. Marx je že v svoji analizi kapitala rekel: Kapital je kapital samo, če se oplaja, če je v procesu. Seveda je danes veliko lažje rentirati znanje. Se pravi, kapitala sploh ni mogoče rentirati drugače kot skozi znanje. Tu pa se srečamo z nekaterimi stvarmi, ki jih moramo precej natančno proučevati. Tu so ideološki sklopi, ideološke predstave. Zdaj se gibljemo v situaciji, ko imamo opravka z zadnjo fazo teh urejenih ideoloških predstav. Ko sem seveda poskušal ugotoviti, kaj je njihovo bistvo, od kod se pojavljajo, zakaj so tako močne v tem prostoru, sem se vedno znova srečal z neko čudno interpretacijo, ki me je vodila nazaj v zgodovino, v trideseta leta; in ni naključje: na določen način smo Slovenci doživeli neko idejno poenotenje in interpretacijo časovnega dogajanja v tem času. Ni naključje, da sta v tem času nastali obe partiji v Jugoslaviji (slovenska in hrvaška). Tedaj se je oblikovala ideologija s tremi temeljnimi značilnostmi: tremi temeljnimi sklopi. Prvi miselni sklop je lastnina, s tem da je bila lastnina leta 1930 predvsem možnost in pravica prilaščanja rezultatov dela drugih. Ko pogledam lastnino danes, ugotovim, da lastnina to ni! Medtem so razvite družbe lastnino kot pravico dejansko ukrotile, zlasti z izjemno natančnimi sistemi obdavčenja, zato pa so potrebovale pravni red. V

civiliziranih družbah je napačna davčna prijava eden izmed najhujših političnih zločinov. Da bi obstajal tak pravni red, ne more obstajati politična elita, ki bi bila primarna glede na pravni red. Tak pravni red lahko obstaja samo v družbah, kjer vsakokratni izvoljeni predsednik priseže zvestobo ustavnemu sodniku.

Mi se seveda zelo počasi, a vendarle približujemo tisti količini pravnega reda, ko bo postalo to normalno. Zame je lastnina v sodobnem svetu predvsem notranja garancija, da se človek, ko odloča, recimo upravlja, v tem upravljanju pravzaprav obnaša drugače, kadar tvega tudi svojo lastnino, kot se obnaša takrat, ko tvega samo tujo lastnino.

Tu je bistvena sprememba lastnine v petdesetih letih; vendar mi nismo sledili tej spremembi, ena cela generacija ni bila sposobna evolvirati svoje predstave o lastnini, in mislim, da ta danes postaja ena temeljnih ovir v Sloveniji. Jaz celo mislim, da se ne bomo izvlekli iz krize, dokler se ne bomo spremenili na tej točki! Dokler ne bomo razumeli, da nas Slovence lahko reši le podjetnost zasebnika (nisem rekel zasebnega kapitalista). Ta pa je lahko naslonjena predvsem na osebno lastnino. In dokler tu vidimo prastrahove, mislim, da smo ujeti.

Druga dva sklopa pa sta seveda ekonomija in religija.

Trideseta leta so bila v Evropi leta krize. Če pa pogledamo v jugoslovanskem okviru, so to leta še dvakrat večje krize. Prvič: Jugoslavija je poskusila z nekim večpartijskim sistemom parlamentarne demokracije francosko-angleškega tipa (okoli leta 1920 in zdržala do leta 1930). Potem so se ljudje začeli streljati v parlamentu. To najbrž ni bil edini razlog; država pa je odgovorila z diktaturo in ta je rodila nekaj originalnih jugoslovanskih fašizmov. In tu so bili na naš prostor številni pritiski; zlasti trije so bili izrazito močni. Sovjetski pritisk je bil predvsem želja po dostopu v Sredozemlje, mimo Bosporja in Dardanel. Drugi je bil nemški prostor. Ta prostor je izgubil topla morja s porazom v prvi svetovni vojni, izgubil je Reko in igral je tudi na nacionalno karto v Jugoslaviji.

Tretji pa je bil katoliški. To je bila militantna katoliška cerkev, ki se je še zmeraj pogajala za prosto območje v bosanskem delu. Če zdaj gledate nazaj, brez predsodkov na eno in drugo stran, boste videli, da v začetku tega stoletja samo še Poljska in Hrvaška poznata tako militantno cerkev.

In tudi ta je igrala na nacionalno karto! Lansko leto sem v dokumentih bral o pogajanjih Pavelića z grofom Ciano na italijanskem veleposlaništvu na Dunaju. Ogledal sem si, kje je on risal mejo Hrvaške in Italije (Slovenije tu ni več). Ko so se torej ti pritiski usmerili na to točko, je bilo seveda normalno, da je Jugoslavija reagirala. Mislim, da se je partija odzvala pravilno. Videla je čisto drugačne postavitev in je zato dala nacionalno vprašanje pred ekonomijo. Zato je seveda rekla: religija je zasebno področje. Iz marksistične zgodovine pa je postavila svojo tezo o lastnini, ki jo je potem ponekod v Sloveniji izjemno brutalno in deformirano uresničevala, v strahu pred kulaštvom, kapitalizmom itd. V tistih prvih letih je bilo to precej razumljivo in upravičeno. Danes pa ne bi smeli imeti

več strahu pred lastnino.

ŽAKELJ: Preden nadaljujeva, in ker nama pogosto očitajo, da sva poljansko-gorenjsko-slovensko ozka, sem natočil laški rizling, kar pomeni, da se odpirava proti Štajercem.

Zaneslo te je v zgodovinski del, ki je seveda zelo poučen. V njem se da marsikaj razložiti tudi za zdaj in tukaj. Vendar, kar je za krizo in preraščanje krize zelo pomembno, je, kako ustvariti družbeni sistem, ki bo seveda prisiljeval in stimuliral, da bo ta „siva substanca“, ki je tako individualizirana in si je ni mogoče nasilno prilastčati, vendarle delovala in se plemenitila, ustvarjala novo vrednost. V sodobnih državah 50 in več odstotkov prirasta družbenega proizvoda ustvarja prav znanost, znanje. Tu sva prišla do večne dialektike med trgom in planom. Rekel bi, da je to nekakšna Arhimedova točka. Seveda to tudi pomeni, da je naloga socialistične in sploh leve družbe (jaz jih razumem kot družbe, ki so hotele in hočejo ustvariti ekonomsko učinkovito in socialno pravično družbo, kar pa seveda ni vedno preprosto) – torej levih sil intelektualcev, da to stvar teoretično osmislijo. Danes sem bral uvodnik Veselinova v Ekonomski politiki, ki je pronicljiv komentator. On je podvomil o možnosti združitve idealov socialne pravičnosti z ekonomsko učinkovitostjo. Če mi tu nekaj ne naredimo, potem je to, kar si včeraj v skupščini prodajal, seveda zelo lepa reč, ki pa bo zelo nedolžna in brez posledic.

PINTAR: Tu bi me rad dobil na čistino. Imam namreč malo nesrečen položaj, ko poskušam razvijati kritično misel o sedanjem položaju. Cela vrsta ljudi misli, da želim zanikovati sistem, ga kritizirati, biti neke vrste disident, oporečnik. Ko pa začnem kazati na tisto, kjer mislim, da je izhod, se izkaže drugače – da vse tiste, ki živijo v tej družbi, na neki način večno nezadovoljnega oporečništva, včasih že kar sovražnega kritiziranja – razočaram.

To sem povedal zato, ker sem nekako obsojen, da navadno razočaram obe strani. To ni najbolj prijetno, je pa spodbudno. Zdaj se srečujemo s celo vrsto tez, kako je za naš položaj kriv socializem s samoupravljanjem in kako je vse zanič. Mislim, da smo se 20 do 30 let po vojni dobro razvijali; seveda če se primerjamo z mediteranskimi državami, kjer smo tudi mi. Ne živimo na severu Evrope in ta čas, ko je Švedska razvijala proizvodjalne sile, ki so delale 110-odstotno za Hitlerjeve armade, smo mi imeli revolucijo (hočeš nočeš – to je zdaj zgodovina). Visoka raven švedskega standarda danes izhaja predvsem iz tega, da je dejansko razvila svoje razvojne potenciale v obdobju 1938-1945. To je prvo.

Naš zgodovinski položaj je tak, da tudi nismo mogli razviti samoupravnega socializma, temveč njegovo balkansko varianto. In tu je nekaj, česar se jaz bojim. Zdaj namreč prihaja nenadoma k nam cela vrsta ljudi, ki nam prodaja model tržne ekonomije. Poskušal sem razmišljati, kaj to pomeni, ugotoviti, kako ta model deluje. Seveda se tudi v Evropi ponuja nekaj variant, ki jih je bilo treba preštudirati. Od te skandinavske, šine jo omenil, srednjeevropske, do mediteranske. Še najbolj je uspešen model tržne

ekonomije v Italiji. Pa poglejte, kako grozljivo razliko je naredil med Milanom in Torinom na eni strani in med Neapljem in Palermom na drugi. Zadnjič sem bral povzetek ekonomista iz Milana, ki pravi, da bi bilo za severno Italijo najceneje, če bi nehala vlagati v južno Italijo. Namesto tega bi naredili plačilni seznam in vsem južnim Italijanom dajali plače, in konec.

Če prenesemo ta model cenene tržne ekonomije v Jugoslavijo, ne bo nastala enaka razlika le med Ljubljano in Zagrebom na eni strani ter med Skopjem in Titogradom na drugi. Ta ekonomska razlika se bo nujno transponirala najprej socialno, potem pa nacionalno. Menim, da nas bo ta potem izzvala nazaj in da bomo Slovenci tretjič v tem stoletju poklicani braniti jezik in prostor. Mislim, da težko preživi narod, ki je v vsaki generaciji poklican, da z orožjem brani jezik in prostor. Dvakrat v tem stoletju je bilo kar precej in precej se nam pozna – če pogledate populacije – obakrat.

Zato sem zelo previden, ko začenjamo prodajati teze o tržni ekonomiji. Tudi jaz sem za tržno ekonomijo, predvsem zato, ker mora očistiti nekaj stvari, zato, ker smo sprejeli grozljive monopole, ker smo spregledali razliko med dobrim in slabim delavcem. Pluralizem je čudovit v kulturi; ni pa čudovit v znanosti. V kulturi lahko dve ideji živita druga ob drugi, v znanosti je ponavadi samo ena resnična. Mi pa mislimo tako: če v kulturi cveti sto cvetov, tudi v znanosti sto resnic. In približno tako so videti tudi znanstvena besedila. Postavil si vprašanje, kakšen družbeni sistem torej.

Poglejte: če bomo oblikovali tržno ekonomijo, ne bomo samo potisnili deset odstotkov ljudi v obrobne skupine! Marginalne skupine je moč reševati z veliko mero socialnih korektur. Vse socialne korekture po mojem temeljijo na visoki stopnji pravnega reda. Ker mi dejansko nimamo pravnega reda (v Jugoslaviji poznam le pravni nered v športu), se bojim, da bomo tudi tržno ekonomijo dobili v balkanski varianti. In to bi lahko bila ena najhujših oblik tržne ekonomije. Zato pravim: zdaj moramo biti zelo previdni in ne misliti, da lahko enemu hudiču pobegnemo zato, da skočimo na glavo drugemu; pač pa je treba v tem trenutku z veliko intelektualne moči vzdržati pritisk in načrtovati sistem, ki ne bo prehod iz preveč socializirane ekonomije v preprosto tržno ekonomijo brez socialnih korektur. To je prvi del misli.

Ko govorimo o sistemu, pa bi rad rekel še tole: čutim, da obstajajo velike razlike. Enkrat sem te razlike v Jugoslaviji definiral celo kot razlike v civiliziranosti, v različnih civilizacijah. Pa ne v različnih stopnjah civiliziranosti, pač pa prav v različnih vrednostnih sistemih. Če bomo v Jugoslaviji hoteli ustvariti sistem, ki bo ustrezal samo eni od teh civilizacijskih podob in ga vsilili drugima dvema, potem je to katastrofa. Če pa se nam bo uspelo dogovarjati tako, da bomo rekli: na nivoju federacije združujemo samo tisto, kar ne ruši osnov teh treh civilizacijskih temeljev, pa je stvar še operativna (potem je to modus operandi).

ŽAKELJ: Zdi se mi, da pogosto odkrivamo moko

vodo. Namreč: Jugoslavija je že nekajkrat šla skozi podobne faze. Približno enak položaj kot danes je bil v letih od 1960 in 1970. Zelo sem hvaležen Milanu Medenu, ko je v prejšnji sobotni prilogi Dnevnika kratko predstavil nekatere Kardeljeve poglede. Te stvari so danes tako aktualne in žive, da kar ne morem misliti, da so nastale pred 20 leti. Upam, da bomo še imeli priložnost iz teh „državnih zakladnic“ dobiti kako tako misel. Če ekonomisti toliko poudarjamo vlogo trga in razumnega državnega intervencionizma, pa mislim, da gre predvsem za naslednje: ti praviš, da je treba najti nek modus vivendi. Konstelacija sil v Jugoslaviji je ta čas pač takšna, da ne moremo zagotavljati neke večje avtonomnosti ekonomskih subjektov. Če pa te avtonomnosti ekonomskih subjektov ne moremo zagotoviti, potem ni odgovornosti, ni optimalne eksploatacije resursov in to je najbrž tisto, kar v danem trenutku upravičeno zahtevamo, hkrati pa se seveda nagibamo k nekemu interesnemu združevanju virov, kapitala, dela, znanja, itd.

Mislim, da je v razmerju sil, v kakršnih smo, ta tržni moment ta čas podcenjevan. Jaz pravim, da se vračamo tja, od koder Vzhod beži. Toda eno je beseda, drugo dejanje. Prvič je pri nas začela delovati realna ekonomija, pogojno rečeno, ta trenutek, žal le v nekaterih ekonomskih subjektih. Za zgled naj omenim LIK Savinja. Stvar je tam v tem: V Sloveniji je menda okoli 37.000 delavcev zaposlenih v lesni industriji. Tisti, ki stvari poznajo bolj podrobno tehnično in tržno, pravijo, da bi za ta obseg proizvodnje zadostovalo okoli 22.000 delavcev.

Načelno smo torej za trg tedaj, ko nam ta nekaj daje. V tistem trenutku, ko bi se ta logika trga začela seliti proti središču Ljubljane, figurativno rečeno, pa verjetno vedno manj. Mislim, da bi bila modrost politike najbrž v tem, da bi v Jugoslaviji vendarle de jure priznali, da imamo že zdaj vsaj pet različnih pogojev gospodarjenja: manj razviti, vojaška industrija, ožja Srbija, skupni programi in tisti, recimo mu normalni, urejeni trg. Gre za to, da to objektivnost nekako pravno in politično sankcioniramo in s tem zbežimo pred konflikti.

PINTAR: Mislim, da živimo v času in kraju, kjer vedno več ljudi vpije: „Poslušajte moje besede, ne glejte mojih dejanj!“ To je postal pravzaprav tudi moto za celo vrsto sistemskih ukrepov. Vendar se mi zdi, da zdaj ni toliko problem v tem, da imamo različne industrijske oziroma gospodarske sklope. Gre za to, da jih priznamo. To je res problem. Rajši pa bi se vrnil k vprašanju, ki sem ga prej začel. Namreč, da smo, vsaj v Sloveniji, v položaju, kjer imamo že sto let najnižjo stopnjo nepismenosti v evropskem svetovnem merilu, da imamo najvišjo stopnjo tako imenovane družinske pismenosti. Družinska pismenost oziroma družinska izobrazba pomeni nekakšno usklajenost izobrazbe obeh partnerjev. To je v sodobnih industrijskih družbah zelo pomemben element; če je eden izmed partnerjev visoko izobražen, drugi pa nizko, potem običajno drugi ni zaposlen in otroci odraščajo pri njem in želja po izobrazbi je tako zelo majhna. Tako se iz roda v rod seli pravzaprav neizobraženost.

Slovenija je tu celo daleč pred Nemčijo in Ameriko. Le redke dežele, kot so Nizozemska, Belgija; imajo tak položaj. Slovenija ima v evropskem prostoru povsem specifično poselitev. V evropskem prostoru je običajno, da ima glavno mesto od 20 do 25 odstotkov prebivalcev posameznega naroda. Samo dve državi zdaj odstopata: Slovenija (če odštejemo priseljence, ima še zdaj samo deset odstotkov prebivalstva) in Avstrija. Ta disperzna poselitev Slovenije je posledica in tudi vzrok nečesa. Ona oblikuje tip miselnosti. In ta tip miselnosti oblikuje tudi tip gospodarske miselnosti Slovencev.

Poglejte razliko, označil jo bom čisto na kratko: V 57. številki Nove revije je bil tudi članek, ki se je nekako fantastično prilagal tistim mojim razmišljanjem (govorim o članku Veljka Namorša, ki govori o tej partizanski logiki). Vedno sem namreč razmišljal, kako to, da Jugoslavija noče priznati, da je Slovenija opravila med vojno enako veličastno dejanje, čeprav se je bojevala na način majhnih, a številnih vojaških enot. Oni imajo drugačno poselitev. Imajo fantastične komplekse neposeljenih gozdov in so se organizirali na drug način. Sem in tja so pošiljali ljudi k nam in ti so nas hoteli prepričati, da to, kar se gre okupirana Ljubljana, pa gorenjski, dolenski, štajerski, primorski odredi, ni vojna. In potem je prišel kak Arso Jovanović in hotel pri nas narediti brigade. Jaz mislim celo, da je 14. divizija, gledano vojaško, strahovita neumnost. Vsa njena zgodovina je zgodovina preganjanja; pustimo politični element. Imela je več žrtev kot vsa druga partizanska vojska v Sloveniji. S tem ne bi rad ničesar dokazoval, ampak samo spodbudil razmišljanje, da smo v nekaterih stvareh malo drugačni in malo drugače razmišljamo. In to seveda velja tudi za gospodarstvo.

Po vojni se je Jugoslavija lotila gospodarskega razvoja z velikanskimi projekti. Kjer jim je uspelo, so nastali veliki proizvodni kompleksi, na primer Energoinvest, Rat, Putevi itd. Kjer jim ni, so nastali spomeniki nacionalne neumnosti, zaradi katerih nas po Evropi že imenujejo Feničane.

Zdaj bo še ena taka zadeva, Smederevo, ki je požrla tri milijarde dolarjev naložb. Pričakujemo, da jih bo še tri do pet in da bo imela Sovjetska zveza 200 let zastoj izdelke, preden bomo to izplačali. Medtem pa smo se šli Slovenci ves čas svojo majhnost. Iz nje smo razvili industrijo in ta nas danes hkrati odlikuje in ovira. Povračilno nam vsiljuje svojo majhnost! Nismo in ne bomo sposobni izpeljati olimpiade, pa smo vse službe vodili na olimpiadi v Sarajevu! In to so zdaj plusi in minusi. In sistem mora te pluse in minuse upoštevati.

Če ne bomo znali tega upoštevati, če bomo hoteli v Sloveniji delati projekte na način kot v Bosni, politično vodene in realizirane, bo to raztrgalo slovensko industrijsko tkivo. Če pa bomo hoteli naše principe vsiliti Srbiji, bo to zanjo pomenilo politično dezorganizacijo in bo na to vsiljevanje reagirala. Zato razumemo krizo kot premajhno stopnjo industrijske in družbene organiziranosti, oni pa jo razumejo kot premajhno učinkovitost izvedbene politike.

Medtem ko pri nas iščemo izhod v višji stopnji tehnološke družbene organiziranosti, ga drugod vidijo v krepitvi politike! In ta konflikt nastaja in ostaja.

ŽAKELJ: Jaz sem s precejšnjo ihto — pisno in glasno — protestiral, ker je na srečo to še dovoljeno — proti skupnim programom. Namreč: vsiljevati skupne programe pomeni sprejeti neki model, ki ni lasten naši tradiciji. Hkrati pa to seveda ni praksa sveta. Razviti svet se danes dezintegrira, ustvarja zelo majhne ekonomske subjekte, ki jih pa na novo spet na interesni podlagi integrira.

PINTAR: Vendar razviti svet se je dezintegriral s tem, da je vase in v vsakega industrijskega delavca posebej vgradil vedenje, da se mora obnašati racionalno. Ko ta nuja preide v človeka, ko človek postane „industrijski protestant“, je lahko tudi samotni jezdec, pa se bo racionalno obnašal. V prostoru, ki ga poznam, mogoče to ni res. Na jugu imam zelo dobre prijatelje. Samo njih pravzaprav povezuje zunanja konstituanta, ne notranja racionalnost. Majhni subjekti se tam preprosto zgubijo in podivjajo. Zato moramo tu narediti tak sistem, ki jim bo dopuščal projektno in politično-projektno organizacijo, če to hočejo. (In naj se gredu tudi svojo stvar, celo pravo imajo lahko drugačno. Lahko predpišejo drugačne kazni za cestne prekrške. Navsezadnje se na njihovih cestah pobijajo njihovi ljudje, na naših cestah pa naši. Jaz sem pripravljen plačati trikrat toliko za cestni prekršek kot oni.) To pa pomeni še naslednje: da se mi ne bomo vmešavali, če se bodo oni po svoje organizirali, mislili, sodili. Ne smemo pa si dovoliti, da se kdo s svoje pozicije vtika v naše zadeve.

Če smo narod, in to želimo tudi ostati, potem seveda moramo na eni strani zaokrožiti organizacijo in ne dopustiti, da nam kdo vsiljuje stvari, ki so stvar interne organizacije naroda kot naroda.

ŽAKELJ: Strinjam se, toda v teh formulacijah bi morala biti zelo natančna. Uho je povsod. Do teh vprašanj, ki jih načenjaš, je treba biti zelo subtilen. Prej si govoril o kompleksu razvitosti in manj-ravitosti. To seveda ni jugoslovanska posebnost. Naravnost zastrašujoče je, da tu znova odkrivamo Ameriko. Ker pa je današnji večer vendarle v spomin na našega skupnega prijatelja Bojana, bom citiral njegovo misel. Takole pravi: „Na svetu in planetu ni razvitih in nerazvitih ljudi. So le pridni in leni, sposobni in nesposobni“. Mi pa smo — tako midva misliva, po politični poti — iz nerazvitosti naredili strateško prednost (uporabil sem tvoj termin).

PINTAR: Vsa čast spominu. Rekel pa bom, da se s tem ne strinjam. Jaz gledam na to takole: živimo v nevarnem času. V nevarnem zato, ker mislimo, da se da ljudi ločiti zgolj po pridnosti in da je družba seštevek te pridnosti. Tu je cela vrsta dimenzij za razmišljanje. Ste kdaj opazili, kako se je v Sloveniji spremenila vsebina pojma priden. Še pred 50, 30 leti je bil priden tisti, ki je veliko delal. Pa nas ni motil znani francoski pregovor, ki pravi: Svet ne trpi zaradi lenobe sposobnih, temveč zaradi pridnosti nesposobnih. Priden je pomenilo človeka, ki veliko dela. Prenesite to v današnji politični prostor in se vprašaj-

te, kdo je pri nas politično priden? Tisti, ki ne dela zgage. Tu je ena dimenzija. — Druga stvar pa je to, na kar sem v začetku opozarjal. Že prej sem citiral podatke o delovnih mestih v Franciji, Nemčiji, Veliki Britaniji. Nedavno sem bral izjemno študijo ameriške agencije Arthur the Little, ki se je ukvarjala z vprašanjem, kako lahko naredijo Japonci avto za 23 odstotkov v krajšem času, kot ga naredijo Amerikanci.

Ugotavljali so, na katerem delu avtomobila — karoserije, motorju, šasiji, krmilnem mehanizmu — je ta prihranek izdelavnega časa nastal? Ugotovili so, da so izdelavni časi za karoserijo, motor itd. v Ameriki in na Japonskem približno enaki. Ko pa so seštevali izdelavne čase in jih spremenili v čas izdelave avtomobila, je bila razlika od 20 do 25 odstotkov. Tu je matematika odpovedala. Zakaj? Zato, ker se je nenadoma pokazalo, da problem ni v tem, koliko časa rabiš za posamezni del industrijskega procesa, ampak v tem, da proces poteka v določenem kraju in se v določenem času konča. Izdelek procesa moraš prenesti na drug kraj in ga kot vhodno enoto vključiti v drugi proces. Se pravi: tako kot sodobna skladba ni sestavljena samo iz zvokov, ampak imajo svojo funkcijo tudi pavze med zvoki, tako tudi industrijski proces nima samo izdelavnih časov, ampak tudi tako imenovane prekinitve; prekinitve, v katerih kapital ni vključen v proces oplajanja, zato je to njegov mrtev čas. In tisto, kar je danes treba v sodobni družbi doseči, je ne povečati pritiska na človeka med njegovim delom, ampak zmanjšati mrtve čase kapitala in procesov proizvodnje! Amerika ima na primer večji del pogodb, sklenjenih o dobavi materiala na tem nivoju, na času enega tedna. To pa pomeni, da morate imeti kapital za približno en teden ali deset dni proizvodnje, da lahko proizvodnjo torej organizirate. Japonska je v večjem delu industrije (ki obsega to velikoserijsko industrijo, belo tehniko itd.) sprejela pogodbe, ko so dnevne ali celo urne, kar pomeni, da je bistveno bolj uskladila procese. Tu se vračam na Tofflerja, ki je rekel: standardizacija, specializacija, sinhronizacija. Trije veliki SSS sodobne industrijske organizacije. Mi pripadamo družbi, ki ne dela malo. V sedmih urah in pol legalnega dela ustvarimo Slovenci približno enako vrednost na trgu kot Avstrijci v šestih urah in pol. Če se bosta procesa tako nadaljevala, potem bodo leta 2000 avstrijski delavci v petih urah in pol ustvarili približno isto tržno vrednost kot mi v 10 do 11 urah.

Pritiska na delo človeka ne moremo veliko povečevati. Zato se bojim, da nas beseda pridnost tu zapeljuje. Povečati moramo organiziranost, usklajenost procesov, ne pa pridnosti. Zato pa seveda potrebujemo tudi pravni red, kajti pogodba med podjetji je stvar pravnega reda. Pri nas niti pogodbe nimamo, ampak samo samoupravni sporazum z vsemi konsekvencami, ki iz tega izhaja. Zato v Sloveniji ne vidim rešitve v pritisku na to populacijo, ki po mojem mnenju že začinja kazati sindrome preutrujenosti, niti ne morem iskati rešitve v smeri pritiska na naravo, ki kaže izrazite sindrome izčrpanosti. Nimamo resursov. Imamo pa zelo velike možnosti v stopnji organiziranosti. Ko smo se pri projektu „Slovenija 2000“

ukvarjali s tem vprašanjem, smo našeli okrog 28 predlogov: in vsak od teh prinaša sto milijard privarčevanega denarja na leto. Vendar slovenske družbe to ne zanima. Da bom konkreten, vam povem le en tak predlog: Okoli 7000 tozdov je vsak mesec s položnico nakazalo prispevek na devet interesnih skupnosti s sedežem v Ljubljani. Izračunajte sedem tisoč krat devet tozdov (na mesec), krat dvanajst (na leto). Če bi se zmenili, da prispevkov ne bi plačevali na nivoju tozda, ampak na nivoju delovne organizacije, bi jih bilo 3.200. Če bi se zmenili, da jih plačujemo na enem ali dveh zbirnih mestih v Ljubljani, teh ne bi bilo devet, ampak eden ali dva. To pa ni vprašanje ne sistema ne samoupravnih pravic. To je stvar usklajenosti, organiziranosti in pravnega reda!

ŽAKELJ: Iskal si primer pri Japoncih. Tu je poučna Sočanova knjiga. Vendar je takšen projekt vpeljal tudi direktor v kranjski IBI. Torej imamo tudi mi nekaj takšnih firm, očitno pa te niso zgledi, ki vlečejo. V Sloveniji npr. smo s tako organizacijo (citiram Sočana in njegove podatke) „rešili“ problem zaposlenosti. Od približno 860.000 zaposlenih v Sloveniji jih je po teh ocenah med njimi okrog 150.000 „nezaposlenih“. Ne govorim, da ne bi mogli te produktivneje zaposliti, vendar smo v danem trenutku našli tako solucijo.

Drugič: iz emigrantske dežele smo postali imigrantska. Ne želim govoriti s številkami, te se zelo spreminjajo. Veliko ljudi ni prijavljenih itd., za razumevanje problema pa je treba vedeti, da je saldo za nas neugoden: neugoden zato, ker je naše kvalificirane ljudi zaposlila tujina in je — mimogrede rečeno — z njimi zelo zadovoljna. Na drugi strani pa smo zaradi ekstenzivnega razvoja zaposlili nekaj deset tisoč ljudi iz drugih okolij. To je postal danes velik in resen problem. In še zadnje: ni problem v tem, da fizično živimo drug ob drugem. Problem je v tem, da očitno ne znamo v Jugoslaviji živeti drug z drugim! Periodično se dogaja, da hočemo vse centralizirati, unificirati, kar zlasti pri Slovencih ustvarja občutek nelagodja in celo odpor. Še pred desetletji pa smo na primer govorili, da je naša prednost v različnosti. Ponavljali smo za Titom, da je pravzaprav različnost bogastvo Jugoslavije. Kaj se je v tej družbi zgodilo v nekaj kriznih letih, petih, šestih, da smo to, kar nas je povezovalo, zamenjali za nekaj, za kar že vnaprej vemo, in tudi svetovna izkušnja govori tako, da ne more veljati?

PINTAR: Prišla je kriza. Kriza v prvi fazi vnese nervozo; potem se začno ljudje spraševati po selekcijskih mehanizmih. Krivi so navadno Židje in bicikli — kot smo včasih rekli. Zgodilo se je, da je sistem, ki je nekaj časa nosil fantastičen sinergizem, začel to izgubljati. Znašli smo se v položaju, ko ima nenadoma vsakdo izmed narodov občutek, da so ga „prinesli okrog“, da daje več, kot dobiva. Zato reagira, v skladu z nivojem svoje kulture, agresivno. Res je, da smo postali emigrantsko imigrantska družba, vendar smo postali takšna družba tudi zato, ker smo bili ves čas preveč socialna družba. Kajti socialna družba pomeni tudi nizko produktivnost. Nizka produktivnost pa

meče ven tiste, ki želijo višji dohodek in so pripravljene več delati. Na drugi strani pa vleče notri tiste, ki pravzaprav iščejo socialno varnost. Nekatere pojme smo pomešali. Nič nimam proti, da poudarjamo socialne elemente; samo če je delovna organizacija produkcijski mehanizem, potem bi morali njeni temeljni kriteriji biti pravzaprav produkcijska učinkovitost, ne pa sociala. Če pogledamo danes delovno organizacijo, bomo videli, da njeni glavni elementi temeljijo na socialni: stanovanja, ki jih daje delovna organizacija, dopusti, osebni dohodki. V našem podjetju inženir ne more priti do stanovanja. Vse snažilke v Sloveniji bodo prej dobile stanovanje kot deset inženirjev. Zakaj? Zato, ker je šel inženir šest let kasneje v službo, poročil se je z intelektualko, zato imata enega otroka manj, imata pa deset odstotkov večjo plačo. In ko se to izračuna na število družinskih članov, nikoli ne bo kos eni snažilki, ki izhaja iz drugačnega okolja. Šla je deset let prej v službo, kjer ima 20 odstotkov nižjo plačo in v povprečju enega otroka več. Vse to seveda povzroča socialne premike. Sem za socialne kolektive, vendar mora družba imeti nivoje, kjer opravlja socialne korekture, to je nivoje, kjer organizira življenje. Če pa se je odločila, da ima delovno organizacijo za proizvodnjo, naj te elemente nasloni na produkcijo! Če je za proizvodnjo pomemben inženir, naj ga plača. Če je pomemben organizator, naj plača organizatorje, če ji je pomemben pravnik, naj plača pravnika, če direktor, naj plača njega.

Druga stvar v zvezi z emigrantsko — imigrantsko družbo je: iskali smo tudi podatke; za sedemdeseta leta je bilanca za Slovenijo katastrofalna. Podatki kažejo, da smo izgubili skoraj 70 tisoč ljudi s povprečno izobrazbo nekaj čez 10 let in pripeljali k nam okoli 150.000 ljudi s povprečno izobrazbo nekaj čez tri leta, kar pomeni na eni strani minus 770 tisoč let izobrazbe, na drugi strani plus 450.000. Neto izguba je 300.000 let izobrazbe in to je za 10 odstotkov premika proti nadaljnji specializaciji. Če izgubiš tako pomemben element, kot je v današnjem času izobrazba, ima to katastrofalne posledice. Na to smo opozarjali. Vendar smo zdaj še pred veliko nevarnejšim valom izseljevanja. Od leta 1985 dalje opozarjam, da ima izključevanje iz mednarodne delitve dela in iz evropskih trgov na drugi strani ekvivalent, da se tja ne vključujemo s svojimi delavci, ampak se tja vključujejo naši delavci. Razlika je očitna. Naredil sem zelo približen račun (in prosim, da me naslednjih deset let s tem računom ne citirate). Ta račun kaže, da lahko od leta 1985 do leta 2000 (takrat sem račun naredil) izgubimo približno 7.000 do 10.000 visokokvalificiranih ljudi iz Slovenije. Kaj to pomeni ta čas za Slovenijo, ki ima med osemsto tisoč zaposlenimi približno 40.000 ljudi z visoko izobrazbo in 12.000 ljudi s priznано visoko izobrazbo in še približno 41.000 ljudi z višjo izobrazbo in 17.000 ljudi s priznано višjo izobrazbo, ki imajo v povprečju večje dohodka, kot tisti, ki višjo izobrazbo imajo — tu je vedno znova zakonitost prostora.

Imamo torej deset odstotkov ljudi z visoko in višjo

izobrazbo, pa še sedem odstotkov s priznano visoko in višjo. Izgubiti zdaj 7.000 do 10.000 ljudi! Ker, pa ne bodo šli ven ljudje iz strokovnih služb — sisov, občin, ali bank, ampak ljudje iz podjetij, to pomeni pravzaprav razvojno katastrofo. Zato sem začel zadnje čase uporabljati izraz, zaradi katerega je del Jugoslavije že reagiral. Nenadoma postavljam nekaj, čemur se reče tudi „odgovornost pred“. To je odgovornost pred narodom. Postavil sem vprašanje: ali ni bil že zdavnaj čas, da naslovimo partijo na narodovo osnovo, ne da bi razvili nacionalizem, ne pa na razredno. Izhodišče za ta odmik je bilo že narejeno, samo izpeljan ni bil. Danes govoriti o proletarskem internacionalizmu in solidarnosti v svetu je nemogoče, čeprav se zelo lepo sliši. Težko bo slišati ameriškega delavca protestirati, ko bo kupoval naš avto za polovico svoje plače, hkrati pa ta avto pomeni 15 do 20 naših plač. Nisem slišal nobenega francoskega delavca protestirati, ko kupuje našo srajco za tri do štiri odstotke svoje plače, mi pa za 10 do 15 odstotkov naše plače, s tem da jo mi prodamo pod ceno. Pa nič ne protestira. Kakšna mednarodna delavska solidarnost pa je pravzaprav to? In tu je treba nekatere stvari postaviti na svoje mesto, čeprav se bo govorilo o nacionalizmu.

V Jugoslaviji smo ob nekaterih stvarih „zaspali“ in zdaj se nam to maščuje. Druga stvar je razlika med razvitimi in nerazvitimi. Nobenega dvoma ni, da morajo razviti pomagati nerazvitim. Vendar se pomoč ne kaže v tem, da razviti namenjajo vedno več denarja, nerazvitim pa vedno več denarja manjka. Kritičnost situacije je zdaj v tem, da brez slehernega posmeha lahko rečemo, da Makedonci, Črnogorci zdaj dobijo premalo. Na drugi strani nas ta pomoč pravzaprav strahotno veliko stane. In to ni več pomoč. Če jim dajemo na primer sto milijard dinarjev za naložbo, oni pa iz tega naredijo naložbo, ki stane tisoč milijard in bo še deset let črna luknja, v katero bomo vsi skupaj vlagali — oni in mi. Zato bi bilo treba sisteme menjati. Slovenija bi morala zelo jasno reči: „Bomo dajali, toda toliko!“ Recimo, da bomo dajali deset odstotkov družbenega proizvoda — do leta 1990, osem do leta 1995, šest do leta 2000, potem se bomo znova dogovorili.

Potem bodo namreč tudi oni zainteresirani za naš razvoj. Mi pa danes pravzaprav dajemo sredstva, ki so za nas preveliko breme, tam pa ne koristijo. Zato se je treba dogovoriti, kako dajemo ta sredstva. Mislim, da jih je treba dati v sklade za skupen razvoj, kjer bomo skupaj sprejemali odločitve in skupaj nosili odgovornost. Mi pa ne nosimo nobene odgovornosti za naložbo, v drugi fazi pa pride vse nazaj v obliki kurznih razlik, odpuščenja posojil itd. Tu je cela vrsta stvari, ki se jih ne upamo lotiti, ker takoj dobijo prizvok nacionalnega vprašanja. Jaz pa mislim, da jih je treba rešiti! Kajti če jih ne rešimo zdaj, se nam jutri ne bodo pokazala kot nacionalna vprašanja, ampak kot nacionalistična.

II. E. M. Pintar in V. Žakelj odgovarjata na vprašanja občinstva

OBČINSTVO: Zakaj ni izdelana strategija tehnološkega razvoja Slovenije?

Vprašanje se navezuje na Pintarjevo razmišljanje v zadnji številki Sodobnosti.

PINTAR: Upal bi si reči, da je strategija tehnološkega razvoja Slovenije narejena, s tem da ni bila seveda nikoli publicirana. Lahko pa opredelimo nekatere osnovne elemente te tehnološke strategije, tako da bo viden tudi eden od razlogov, zakaj dokumenta nismo objavili.

Prvič: Menimo (v prvi osebi množine govorim zato, ker je bila to skupina ljudi, ki je delala ob koncu projekta Slovenija 2000, 1982-1984), da se Slovenija ne bi smela takoj lotiti nekaterih tehnoloških preskokov, kot je, recimo, izdelava robota. Tu so namreč logične omejitve. Če zdaj delamo robot v Sloveniji, imamo vedno dve možnosti, ali naredimo specializiran robot in potem rabimo približno 200- do 300-milijonsko družbo za ozadje. Kajti specializiran robot, ki se izdeluje v toliko in toliko primerih, je lahko komercialen samo v taki družbi.

Če delamo robot za majhno družbo, potem bi moral biti ta robot univerzalen. Univerzalen robot pa ne bo znal nikoli kaj več kot hoditi po stopnicah. Tako družba nikoli ni razvila univerzalnega avtomobila, ampak samo specialne; nismo naredili univerzalnega traktorja. Danes ima slovenski kmet, ki si lahko privoščiči, rajši dva, tri specializirane traktorje.

Zato smo rekli: Prvo načelo strategije tehnološkega razvoja je, da bi za pet centimetrov povečali tehnološko učinkovitost tistih tisočev strojev, ki jih imajo v lesni in tekstilni industriji. To je pravzaprav pot. Pokazalo se je, da smo tu trčili na ambicioznost tako imenovanih znanstvenih skupin, ki so pravzaprav postavile nasproti željo dolgo časa delati velike projekte, kjer se ne da preverjati, ali se stvar sploh kaj premika ali ne.

Drugič: Menimo, da bomo Slovenci morali odpreti prostor zasebnemu podjetništvu in tako pripeljati del sredstev, ki jih imamo danes v paralelni ekonomiji, nazaj v legalno ekonomijo.

Tretji element te strategije pa je, da se bomo morali radikalno vprašati: Ali ustvarjamo razmere za tehnološki razvoj? Ali imamo pravzaprav možnosti za normalni razvoj tehnične inteligence in njeno delo? Podatki so katastrofalni. V okviru tega projekta smo ugotovili, da imamo cele generacije tehničnih izobražencev, od katerih jih samo še tretjina do 40 odstotkov dela v svojih strokah. Drugi so pobegnili (interna emigracija). Interna pomeni, da niso šli iz dežele, ampak so sprejeli poslovodne, komercialne ali administrativno upravne funkcije, torej dela, za katera niso kvalificirani.

Nočem reči, da niso sposobni za to, niso pa usposobljeni. Zadnjič je nekdo iz Iskre predlagal: „Za dvakrat dvigniti osebne dohodke inženirjem, ki še opravljajo svoje delo, potem pa počistiti med sposobnimi in nesposobnimi. To je prvi korak strategije tehnološkega razvoja Slovenije“, je rekel. Zdaj imamo tudi tehnološko strategijo Jugoslavije. Ne bom je komentiral, če ne bo treba. Bojim se, da se iz te

strategije ne bo rodilo drugega kot zvezni sklad. Zvezni sklad pa bo dal – vsaj mislim tako – nekatere pozitivne, a tudi negativne elemente. Če ga bomo obvladali, bo vendarle predstavljal materialno podlago za vključevanje naših strokovnjakov in načrtovalcev v mednarodne projekte. Če ga ne bomo, bo postal izhodišče za novo nastajanje zveznih inštitutov (situacija, ki jo poznamo do leta 1970). Naj končam: izjemno nevaren se nam kaže položaj skozi dogajanje v Evropi. Evropa pozna koncentracijo kapitala in sredstev v šestdesetih letih. V sedemdesetih letih pozna koncentracijo razvojnih potencialov. Firme, ki si v fazi prodaje celo konkurirajo, so v fazi razvoja združile svoje razvojne potenciale. Nastali so programi, kot so bili ESPRIT, KOST, Breit, v zadnji fazi pa Eureka. In zdaj Slovenija in Jugoslavija politizirata problem vstopa v Eureka. Vanjo pa lahko prideš pravzaprav samo, če imaš tam kaj iskati.

Da pa bi tam imel kaj iskati, moraš imeti tudi razvojne potenciale! Zadnjič sem imel ostro diskusijo v Tomosu, kjer je bil izrečen očitek, da jugoslovanska vlada ni storila vsega, kar bi morala, da bi prišli v program Eureka, ki se zdaj ukvarja tudi z novo generacijo motorjev za motocikle. Ta program delajo tri evropske firme. Vsaka ima 150 do 200 inženirjev, ki se ukvarjajo s kemijo goriv, z metalurgijo, s keramiko, ker so drsni deli motorja keramični. Vprašal sem, koliko ljudi imajo v Tomosu, ki se ukvarjajo s tem. Enega in tričetrt z visoko izobrazbo! Mislite, da bodo ljudje v evropskem programu Eureka jokali, če ne bo z njimi sodeloval tudi Tomos? To ni politično, ampak razvojno vprašanje. Veliko govorimo o centralizaciji, včasih zelo na splošno, in ne opazimo razlike, da je treba včasih ostro ločiti, kaj je uspešna in potrebna koncentracija, kaj pa je centralizacija? Kot se moramo z vsemi silami bojevati proti centralizaciji in proti temu, da bi nam kdo podtaknil delitev dela v znanosti; jaz mislim, da je produkcija znanstvenih delavcev stvar nacionalne suverenosti. Če se bomo sprijaznili, da bo nacionalni kader stvar jugoslovanskega sporazuma, potem se bo zgodilo to, da se bo Beograd ukvarjal na primer z genetskim inženiringom, mi pa z industrijsko tehnologijo. Potem se tudi ne čudimo, če bomo sto let zatem samo še pol metra visoki. Koncentracija pa je potrebna!

OBČINSTVO: Zakaj pri nas še vedno financiramo raziskovalne skupine, ne pa njihovih rezultatov? Očitno je to naslov iz Dela z 18. 3. 1987? Znanstveno-raziskovalni kompleks je tudi v svetovnih dimenzijah količina iz planiranja in upošteva realne tržne parametre. Tu je treba pravzaprav upoštevati, da bomo na neki način vedno financirali skupine in inštitute.

PINTAR: Vprašanje bi postavil drugače: Zakaj lahko pričakujemo, da je ravno znanost bistveno drugače organizirana kot preostali del družbe. Saj tudi v preostali družbi financiramo skupine, ne pa rezultatov. Saj pravzaprav noben delavec ni plačan po tem, koliko dejansko ustvari, ampak po tem, v kateri sektor družbe spada.

In tudi njegove bonitete izhajajo iz statusa, ne iz rezultatov. Tu smo statusna družba, ne pa inovacijska. Prej sem omenil razbijanje monopolov. V zvezi s tem nekaj zgledov. Če damo monopol tovarni avtomobilov, potem nam bo ta tovarna leta 1985 brez sramu izdelala avto, ki spada v prvo tehnološko generacijo in je tehnološko dozorel leta 1951, tehnološko zastarel pa leta 1957. Porabi 8,5 litra pri 750 kubikih v lepem vremenu, v slabem pa je bolj racionalen in to zato, ker stoji, in to ob robu ceste. Tako je v industriji. Če damo monopol univerzi, nam profesorji na univerzi brez slehernega sramu leta 1985 berejo skripte, ki so jih napisali leta 1965. Ko damo monopol neki generaciji na politične funkcije, nam cela vrsta funkcionarjev leta 1985 brez sramu razglaša resnice, do katerih so se dokopali leta 1965 in ki že leta 1975 niso bile več resnice. To se sliši zelo grdo, je pa logično. Največja stopnja monopola pa je pravzaprav zaposlitev vsakega od nas. Zdaj prihaja iz šol po 5000 ljudi, ki so v srednjih in visokih šolah že imeli informatiko. Ali se kdo od nas zdaj trese za delo, ko prihaja bolj izobrazena generacija? Pri nas tisti, ki zdaj prihajajo, nimajo pravice kandidirati na delovna mesta, ampak samo na prazna delovna mesta. Zato smo pravzaprav družba statusnih zadev in če smo, zakaj bi pričakovali, da bo v znanosti drugače? Ne, v znanosti je samo še bolj katastrofalno! Ko se na primer v neki opekarni starostna meja dvigne s 40 na 50 let, se produktivnost tovarne ne bo bistveno zmanjšala, ko pa se za toliko dvigne starostna meja v inštitutu, je to katastrofa. Podatki kažejo, da je pri nas povprečna starost ljudi z doktoratom 51 let, da doktorirajo v petem desetletju življenja – o r g 46. leta, da je povprečna starost vseh raziskovalcev 41 let. Takšni podatki so iz lanskega leta, potem ko smo že dobili injekcijo petstotih ljudi, s povprečno starostjo 28 let, iz akcije 2000 mladih raziskovalcev. Seveda so tudi tu neke zakonitosti. Na primer inštitut, ki ima svoje zakonitosti, merila in pravila, ki ne razpisuje mest, ki se je zaprl vase. Seveda pa bomo morali vedno potenciale financirati. Ni vse samo rezultat. V svetu je čedalje bolj pomembno, da vzgojimo človeka, ki zna kaj narediti in na kaj odgovoriti, ne pa znanje kot tako – v obliki rezultata v predalu.

OBČINSTVO: Ali ni pluralizem v znanosti možnost kritike o načrtih in rezultatih?

ŽAKELJ: Da! Nekoliko spremljam publicistiko in ugotavljam, da ni resnega dialoga. Na prste roke lahko naštejemo vse naravoslovce na Slovenskem, ki se ta čas oglašajo v glasilih, kot so Naši razgledi, Sodobnost in še kakšen. Hočem reči tole: ali ta dal intelligence, ki bi moral najbolj prosvetiteljsko delovati, ni za to usposobljen, ali se mu ne zdi primerno, da komunicira na tem populističnem nivoju in raje objavlja v tujih strokovnih časopisih. To je ena dimenzija. Druga pa je ta: Pri nas se v raziskovalni skupnosti opravljajo recenzije. Tudi jaz sem član take skupine. Tu je eno samo „bratenje“. Jaz tebi, ti meni. Danes jaz, jutri ti, in tako naprej. Hočem reči, da smo narod z majhno kritično maso, s premajhnim številom znanstveno

raziskovalnih potencialov, ljudi, univerz itd. In seveda je temu primeren tudi naš intelektualni odnos do produkcije, in to v katerikoli sferi. Če ne bi tu občasno nastopili kaki literati, polliterati, nam bi bilo prav dolgčas.

PINTAR: Pluralizem, prej sem ga apostrofiral nekoliko drugače, kot je zastavljen v tem vprašanju. Mislim pa na isto, o čemer je zdaj govoril Viktor. Mi smo družba za vzajemno trepljanje po hrbtu. Ko moramo decembra razdeliti 15 odstotkov prej „prešfercanega“ dohodka, ki ga celo leto skrivamo, da ga ne bi bilo treba dati zdravstvu, kulturi, znanosti, se spogledamo in razdelimo proporcionalno oziroma linearno, po plačah. To je nemoč ljudi. To je tista situacija, ko za vsako ceno vzdržujemo socialni mir. Zato se kar naprej ukvarjamo z odnosi. Prišli smo v krizo razvoja proizvodjalnih sil, v krizo napredka. Nekatere stvari je treba razčistiti. Gotovo bo treba med dvema delavcema potegniti razliko, kdo je boljši – če je razlika opazna. Med dvema učiteljema, profesorjema, med dvema znanstvenikoma! In ta pluralizem v znanosti je pravzaprav socialni red; če ti ne boš držal mene za vrat, tudi jaz ne bom tebe. Vsi imajo kar naprej vse prav. V Beogradu sem nedavno slišal izraz (Beograjčani so včasih izjemno spretni, če hočejo kakšno stvar natančno poimenovati); oni imenujejo znanost, ki nastaja in se financira iz interesnih skupnosti, ALIBI ZNANOST (kar pomeni alibi za sredstva v znanosti). Za majhen narod, ki nima drugih resursov, se pa meni zdi ta stvar še veliko bolj potrebna! In mi to moralno moč moramo izpeljati. Če tega ne bomo zmogli, potem odpišimo napredek! Potem lahko samo še sanjamo in o njem govorimo, saj smo tako pravzaprav postali glavni verbalisti.

OBČINSTVO: Proti krizi nismo od leta 1981 ukrenili ničesar. Kaj pa dolgoročni program gospodarske stabilizacije? Če ta ni nič, ali se predvideva kakšen alternativni „uradni, dolgoročni program“.

ŽAKELJ: Takole bi rekel: Najbrž je dolgoročni program gospodarske stabilizacije največ, kar smo v zadnjih letih zmogli, čeprav je bil npr. tudi v Sloveniji, vsaj ob njegovem nastanku, del izobraženstva do njega dokaj odklonilen. Pokazalo se je, da posamezni dokumenti niso notranje in med seboj uravnoteženi. Najboljši je najbrž prvi in morda še dva, trije. Potem je ustvarjalnost in pronicljivost sestavljalcev nekoliko padla. To je najbrž poslednji intelektualni konsenz, ki smo ga v zadnjih šestih, sedmih letih bili sposobni v Jugoslaviji. Seveda je odgovor preprost.

V tem trenutku ne vidim v Jugoslaviji možnosti ne politične volje, da bi lahko postavili drugačen koncept. Hočem reči, da je to najbrž še vedno naša magna karta. Vprašanje pa je seveda, ali še obstaja možnost in politična pripravljenost, da ta program v celoti izvedemo.

PINTAR: Naj te tudi jaz nekaj vprašam: Če je to zadnji intelektualni konsenz, kako pa se bo potem iztekla najbolj akutna zadeva – začeli smo razpravo o ustavi? Če intelektualni konsenzi niso več mogoči, mar to pomeni, da je ne bomo mogli končati?

ŽAKELJ: Mislim, da današnji večer ni primeren,

da bi odpirala še to družbenopolitično sfero. Tudi ta problem je namreč visoko profesionalen, zelo zahteven in teče v zelo zapletenem času. Menim, da je stvar izredno problematična in težavna. Ne glede na to, da sem intimno kritičen do nekaterih solucij v veljavni ustavi, pa imam celo vrsto argumentov, ki govorijo proti njenemu menjanju. To je moje mnenje, ki sem ga jasno in tudi eksplicitno zapisal. V tem letu in pol se bomo morali na vsak način poenotiti. Poenotili se seveda ne bomo na novi kvaliteti, zanesljivo ne na tisti, ki si jo ti, Milan, ves večer zagovarjal. Lahko se celo zgodi, da misel o avnojski zasnovi naše federacije, ki jo je včeraj imel v mislih Stane Dolanc, ko se je obračal k slovenski skupščini, ne bo ohranjena. In morda sem nekoliko predrzen, če citiram kolega, ki je rekel: „Ko sem Dolanca poslušal, sem imel občutek, da on govori o nekem drugem sklepu predsedstva, ne o tistem, ki sem ga bral jaz.“ To je moj pogled na stvar.

PINTAR: Vprašal sem te zato, ker se strinjam s tvojo ugotovitvijo, da je pravzaprav dokument, ki sva ga citirala (dolgoročni program gospodarske stabilizacije) za nekaj časa najbrž zadnji intelektualni konsenz. In to je tisto, kar zbuja skrb. Mene kratko malo skrbi, da smo uveljavili popolnoma različne poglede na nekatera pomembna organizacijska vprašanja; hkrati pa imamo politični sistem, ki pravzaprav ta vprašanja bolj blokira, kot pa rešuje. Rekel sem tudi, da nismo ničesar ukrenili proti krizi; pri tem sem seveda mislil – v praktičnem smislu. In to sem poskušal ilustrirati z besedami, da leta 1986 ni bilo opaziti, da bi več ljudi produktivno delalo, da bi več ljudi produktivno študiralo, da bi bilo manj ljudi udeleženih pri izgubi časa zaradi dogovarjanj, več pa v produktivnih procesih. Naštel sem nekaj procesov, kjer izgubljam neskončno veliko časa. Nismo se mogli dogovoriti, ne glede na to, da smo naredili program, za dejansko izvajanje nekaterih ciljev, ki bi nas popeljali iz krize. Za to nismo ničesar naredili, zdaj pa ni več časa.

Zadnje poročilo, ki smo ga kot skupina iz Projekta 2000 poslali na mesta, kamor smo pošiljali poročila, se je glasilo, da imamo po naši oceni – šlo je za leto 1983, približno pet let časa, da se lotimo prestrukturiranja na samoupravnih temeljih. Če se nam v tem času ne bo uspelo dogovoriti za prestrukturiranje (prestrukturiranje pa je včasih zelo grda stvar, to pomeni tudi koncentracijo na določenih področjih, opuščanje proizvodnje na drugih, razločevanje med dobrimi in slabimi podjetji, konec prelivanja kapitala iz dobrih podjetij v slabe, ker je to dajanje transfuzije mrtevčen itd.), lahko v petih letih pričakujemo nujno potreben intervencionizem države, kajti vse druge spremembe so formalistične, vodijo v etatizem. Pri tem ne bi smeli pozabiti, da je zadnja barva države vendarle olivno zelena. Ne bi rad, da me razumete napačno.

Imamo sistem, ki ga imenujemo samoupraven. Predpostavka tega sistema pa je, da se o njem ne le dogovarjamo, ampak tudi kaj dogovorimo, kajti če se nič ne dogovorimo in nič ne naredimo, bo sistem požrl samega sebe. In to se je začelo dogajati. Tu pa ni več rešitve. Tu nastopa država z intervencijskimi

zakoni in druge možnosti ni. Časa, za katerega smo se dogovorili, da bomo to storili, nismo pametno uporabili. Tako pride zdaj nujen intervencionizem. Prišle bodo zamrznitve, rezana bo inflacija, država bo prerazporejala dohodek. Ne trdim, da je to pametno, vendar nimamo drugega izhoda. Kajti 30. marca bo treba plačati obrok, ki ga dolgujemo tujini, sredi drugega leta nam poteče del moratorija — obveznosti so strahovite.

To se ni izmislila Jugoslavija, to ni stvar enega ali drugega naroda. To je logika, ki so jo vedno uporabljale tudi druge evropske države. Če ne zaleže samozavest, potem nekdo ukrepa. In tu se bo to tudi zgodilo. O teh stvareh zato ne moremo govoriti skrajno odbijajoče. Romantično je misliti, da država ne bo intervenirala, ker mora, ker je to v njeni logiki! Ker je to konec koncev v logiki vseh nas! Kajti če ne bo tu intervenirala, se bo še tega nekaj pravnega reda, ki ga imamo, začelo osipati.

ŽAKELJ: Tu je ta negativna spirala. Pravna produkcija je naravnana v to smer. Vendar za nas še vedno ostane vprašanje: Kako zbežati iz tega na videz začaranega kroga? O tem med drugim sprašuje tudi tovariš: „Podružbiti lastnino v naših glavah? Od leta 1985 do leta 2000 bomo izgubili 7000 strokovnjakov (do 10.000 strokovnjakov) z visoko izobrazbo. Kakšno perspektivo mi lahko ponudite, da sam ne bom med njimi? “

PINTAR: Radikalneje moramo odpirati tisto, čemur rečemo na eni strani ustvarjalnost, zlasti tehnična ustvarjalnost, na drugi strani pa produktivno delo. Zato bi bila potrebna cela vrsta ukrepov. Tu ukrepi ne morejo biti nič drugačni kot državni intervencionizem, zmanjševati tako imenovane velike sisteme! Pri tem vas opozarjam: tu namreč nastopijo presenetljivi zgodovinski preobrati. Nenadoma se boste srečali s situacijo, da bodo lahko tisti, na katere smo se najdlje sklicevali, v nekem konkretnem trenutku najbolj proti racionalnim gospodarskim premikom. Kajti racionalni gospodarski premiki pomenijo na določeni stopnji celo vrsto sprememb. Poglejte: nič groznega se ne sliši, ko pravim, da je Evropa v šestdesetih letih doživela gospodarsko koncentracijo. Pa prenesimo to v slovenski prostor. Kaj pomeni gospodarska koncentracija? Opuščanje vrste proizvodenj z majhnimi neperspektivnimi, neracionalnimi programi in selitev osnovnih sredstev v kakovostnejše, bolj intelektualne programe! Selitev iz cenenih proizvodov, v katere ne moremo vkalkulirati tudi cene našega okolja in razvoja, na proizvode, ki so tako intelektualizirani, da jim lahko prištejemo tudi cene okolja in razvoja. Naša rešitev ni v poceni proizvodih, s poceni delovno silo, naša rešitev je v dragih proizvodih, z drago delovno silo — pomeni pravzaprav smer, ki pelje proti Švici, ne smer, ki pelje na primer proti Romuniji. Zato je treba odpreti prostor. V Sloveniji pospešeno usposabljam 2000 novih raziskovalcev do leta 2000. Če ne bomo zanje odprli delovnih mest, bodo šli ven. Zato moramo z ukrepi odpirati razvojne centre na nivoju branž, na nivoju posameznih velikih tovarn; sem pritegniti tehnološko sposobne ljudi in na tem utemeljiti razvoj.

Tam pa, kjer se za to ne bodo mogli dogovoriti, bodo potrebne ekonomske posledice. V tem primeru sem za to tudi jaz. Kako se na primer neka slovenska lesna industrija (uporabljam jo samo zato, ker sem se zadnjič nekoliko ukvarjal s tem) deset let ne more dogovoriti ne za inštitut, ne za skupen program v izobraževanju, ne za strokovnjake in poslovodne delavce? Potem pa pridejo z ugotovitvijo, da lesna industrija v Sloveniji nima perspektive. Perspektiva je, samo da zdaj nimamo več neskončno veliko časa o tem razpravljati. Če imamo 30.000 delavcev v tekstilu in 35.000 v lesni industriji, pa toliko in toliko v kovinsko-predelovalni, potem tu morajo nastati razvojni programi. In direktorji, ki niso za to, so odpisani — ne da bi jih kdo odpisal. Čas jih bo moral izločiti.

ŽAKELJ: Tu je problem, in sicer v sodobni funkciji države. Pojem odmiranja države je silno problematičen. Že prej sem rekel, da tisto leto, ko je država najbolj intenzivno „odmirala“, je v Beogradu gorelo največ sveč. Država ima svojo funkcijo in to funkcijo moderni narodi eksploatirajo in seveda jo bomo morali tudi mi. Mi pa smo marsikaj poenostavili, včasih tudi v kritiki tako imenovanega etatizma, tu smo pravzaprav nedomišljeni, nerazčisti. Tu pa so še tri vprašanja.

Prvo vprašanje: V Cankarjevem domu je bil na pisateljski tribuni večkrat izražen dvom, ali je slovenska politika sposobna in pripravljena zastopati avtentične interese slovenskega naroda v Jugoslaviji? Koliko se to kaže v zvezi z vsem, česar se je v Jugoslaviji prijelo ime „slovenski sindrom“? Kako ocenjujete predlog ustavnih sprememb? Zakaj je treba ustavo spreminjati, če tako poudarjamo, da se njeni temelji ne smejo spreminjati?

Najprej kar zadeva ustavo: Pri njej je treba začeti zato, ker se na tej točki sumira vse tisto, kar je bilo v zadnjem času v Jugoslaviji storjeno in na kar se ta čas dejansko koncentrirajo vsa kritična in tudi ustvarjalna misel v državi. Ali je zdaj vsa misel tudi dobromer-na, izražena z željo po napredku, ali je tudi tu politikantstvo, zadržano v drugačno vizijo države, ki jo recimo izraža Knjiga o Milotinu. Ta nekako svobodno interpretira Pašičevo videnje države jugoslovanskih narodov in narodnosti — to je seveda drugo vprašanje in meni tuje. O tem ne bom govoril. V zvezi z ustavo sem se opredelil javno, rečeno pogojno, čeprav mi položaj branilca ustave ne ustreza povsem. Naj zato v treh točkah utemeljim to misel:

Najprej, ustava je pravno politični dokument, ki okvirno ureja odnose v državi in je na operativno-pravnem nivoju pravzaprav izjemoma uporabljen; npr. na področju, kot so svoboščine in pravice državljanov itd., pa se uporablja tudi neposredno. Zato so to dokumenti — rekel bi s širokim izrazom, in ne dopiščajo skozi daljši čas različne interpretacije, kar omogoča, da so ustave v svetu trajnejše vrednosti in se seveda ne menjajo tako naglo kot pri nas. Če to upoštevam, potem je tudi znotraj naše ustave mogoče narediti marsikakšno revolucijo oziroma evolucijo, ki sva jo danes imela z Milanom v mislih. So pa seveda tudi segmenti, kjer se nagibam k temu, da bi jih

menjali. Žal moram ugotoviti, da teh ni v predlogu sprememb, o katerih teče beseda.

Druga misel, ki me dela pesimističnega, je to, kdo je predlagalec sprememb in kako jih utemeljuje. Zahteva po ustavnih spremembah je nastala v okolju, kjer imajo drugačno vizijo te države, kjer imajo velike probleme znotraj svoje republike in ki jih je treba zaradi težine upoštevati. So jugoslovanskih, balkanskih, ali če hočete, celo evropskih razsežnosti. Treba jih bo rešiti, toda dvomim, ali lahko na ta način, da se reševanje teh problemov enostavno prenese na jugoslovanski nivo.

In tretje, kar je s tem povezano, je samo izhodišče. Nihče me ne bo prepričal, da je ustavna, politična in gospodarska kriza v Jugoslaviji nastala zato, ker ima federacija premajhne pristojnosti. Zdaj govorim kot ekonomist: naša federacija ima dejansko vse vitalne vzvode v svojih rokah.

Naj jih na kratko naštejem: uvoz-izvoz, posojilnodenarna politika, v velikem delu davčna politika, cenovna itd. Pred časom sem zapisal, pa ni bilo slišati nobenega drugačnega mnenja, da je okoli 80 in več odstotkov ingerenc (posegov, vmešavanj) že ta čas v pristojnosti federacije. Razglasiti torej, da so premajhne kompetence federacije — tisto, kar nas pravzaprav teži in nam dela težave, je po mojem neprimerno.

Drugi argument, ki je s tem povezan, pa je svetovni trend. Svetovni trend je naravnan v smeri velike pluralnosti, avtonomnosti, ekonomskih subjektov, ki se interesno povezujejo in na ta način eksploatirajo lokalne resurse. Če neko stvar spraviš na povprečje (to terjajo centralizacijo in unifikacijo), potem ne eksploatiraš lokalnih resursov in zato seveda ni nikakršnega sinergijskega učinka. In vse, kar zdaj v teh solucijah ponuja, pravzaprav izhaja iz tega, da je mogoče Jugoslavijo poenotiti. Primer iz ekonomije: izjemni dohodek. V ekonomiji vemo, kaj je izjemni dohodek. Seveda ta obstaja; vendar je ekonomska in pravna misel šla v to smer, da je ustvarila antimonopolno zakonodajo. To pa je tudi vse, kar je smotno. Vse drugo je prepuščeno trgu in njegovi logiki.

Drugo vprašanje se nanaša na davčni sistem. Če izhajam, da ima davčni sistem socialno, razvojno in proračunsko funkcijo, potem seveda zaradi heterogenosti jugoslovanske realnosti ne vem, kako bomo vse te funkcije enako, a uspešno izvajali v Sloveniji, Makedoniji, Vojvodini? Kako, ko pa je razlika npr. v družbenem proizvodnem med federalnimi enotami 1 : 2 (ali več). To so tisti argumenti, zaradi katerih v danem trenutku pravzaprav branim veljavno ustavo. Navsezadnje pa tudi zato, ker poznam genezo nastajanja prejšnje ustave in celo vrsto besedil, ki so nastajala v 60-letih in se zdaj nanje pozablja. So pa seveda tudi nekatere stvari, ki bi se jih dalo korigirati, prilagoditi, da bi tako hitreje krenili v inovacijsko družbo. Naj sklenem misel z željo, da taka gledanja niso samo v moji glavi, ampak prevladujejo tudi drugje, in da bo začeta razprava, ki bo tekla po Sloveniji in Jugoslaviji, vendarle izluščila tista ključna vprašanja, ki vseh tu nisem razgrnil, in bomo vendarle čez leto in pol prišli do konsenza, ki bo — upajmo — naš skupen izraz hotenj po boljšem, naprednejšem. Če se to ne bo

zgodilo, potem moja teza o zadnjem intelektualnem poenotenju drži.

PINTAR: Nekoliko bom to dopolnil. Prvič: jaz bi razprave o ustavi prepovedal, preprosto zato, ker bomo zanje porabili nekaj sto milijonov ur, ne da bi od tega kaj dobili. Drugič: mislim, da diskusije o ustavi tudi nismo začeli zato, da bi uredili nekatere stvari v krizi. V ustavi je morda nekaj stvari slabo rešenih. Najslabše je rešeno razmerje med avtonomno pokrajino in republiko. Tu so se čutili najbolj ogroženi v Srbiji, kajti Srbija pravzaprav nima svoje vlade. Ima vlado republike, v kateri sedijo ljudje iz obeh avtonomnih pokrajin, svoje pa nimajo, medtem ko jo avtonomne pokrajine imajo, vendar v njej ne smejo sedeti Srbi. To je pravzaprav temeljni vzrok, da je sploh prišlo do razprav v zvezi z ustavo. Predvsem me moti, kako zahrbtno so nekateri izločeni iz ustavne diskusije. S tem da so naredili Kučana za nosilca skupine, Dolanca pa za nosilca predloga, je možnost, da Slovenci pridemo v ustavno diskusijo s predlogi za organizacijo, ki bi ustrezala industrijskemu konceptu, odpravljena. To je prvi del. Drugi del pa je čisto praktičen in ga bom povedal na kratko: Recimo, da bomo v dveh letih pripravili ustavo (vzemimo, da je to realno pričakovanje). V dveh letih se ne bomo izvlekli iz krize. Se pravi, da bomo naredili ustavo, ki bo ustrezala našim pogledom na družbo v fazi krize. To pa pomeni, da bomo naredili ustavo, ki bo permanentno dajala ustavne osnove za krizo. To je isto, kot če v vojnih razmerah sprejemaš civilne zakone. To je seveda samo po sebi nesmisel. Zato bi bilo treba ustavo zaupati petim ustavnim strokovnjakom iz vsake republike in pokrajine in jim dati dve leti časa, da se s tem ukvarjajo. Ne pa da zganjamo ta množični hrup po deželi, ker nas bo ta hrup veliko stal, povzročil pa bo več razlik kot rešitev. To je seveda moje osebno mnenje. Druga stvar: Postavili ste vprašanje, ali lahko slovenska partija zastopa interese slovenskega naroda? Mislim, da lahko! Da pa lahko odgovorim na to vprašanje, bom na kratko segel nazaj.

V vsakem okolju imamo polno kombinacij in različnih alternativ. Treba je gledati zgodovinsko, kdo v nekem času zastopa tako imenovane napredne alternative, kdo pa pravzaprav zastopa tiste variante, ki niso perspektivne. Če pogledam zadnjih sto let, potem ugotavljam, da imamo tu opravka s silami, ki se organizirajo v narodu samem, na drugi strani pa imamo opravka z neko organizirano internacionalno strukturo — pa naj se pojavi v obliki kominterne v določenem času, ali, kot skozi vseh zadnjih nekaj sto let, v obliki cerkve. Cerkve se je v tem času nekajkrat zelo nesrečno opredelila za stališča, ki so bila v škodo slovenskemu narodu. Ne bom segel dlje kot do zadnje vojne. Partija, ko je bila sestavni del kominterne, je vztrajala pravzaprav na tistem internacionalizmu, ki ga imenujemo proletarski internacionalizem; in kolikor je bila sestavni del kominterne, je prav gotovo zastopala interese delavskega razreda, ni pa se opredeljevala na narodnih pozicijah. Mislim pa, da se je v obdobju, ko je šlo pravzaprav za narodni obstoj, ne za obstoj razreda, opredelila na neki način za narod in celo

vegala. Ne vem, koliko je znano, da je Kidrič (s tem, ko je šel v organizacijo osvobodilne fronte) odprl neko vprašanje, ki do danes pri nas pravzaprav ni rešeno. Kolikor vem, je njegova usoda visela na nitki vse od 27. aprila, ko je to naredil. 27. april tako nikoli ni smel biti dan vstaje v jugoslovanskem prostoru, ker bi bil to prvi dan vstaje med vsemi jugoslovanskimi narodi. Šlo je pravzaprav za oceno, da je narod ogrožen. Zato je organiziral Osvobodilno fronto. Jugoslovanska partija se je takrat zavzemala za stališče, ki je izhajalo iz podatka, da je bila še veljavna pogodba med Stalinom in Hitlerjem.

To stališče je obveljalo vse do 22. junija, ko je prišlo do napada, in do 4. julija, ko je bilo na centralnem komiteju v Beogradu sklenjeno drugače. To je ta del stališča. Vendar mislim, da se je slovenska partija tedaj odločila v korist naroda. In to je razlog, zakaj mislim, da zdaj vztraja na pozicijah, ki so za nas napredne. In če bi moral zdaj izbirati med kominterno na eni strani in cerkvijo na drugi, ki se je nekajkrat odločila za izseljevanje ljudi, medtem ko se je partija 27. aprila odločila drugače, potem je jasno, zakaj sem se jaz odločil za partijo.

Vendar pa nisem za partijo, v kateri se stvari ne bi razčiščevale, v kateri se ne sme jasno povedati, kdaj pravzaprav prihaja do monopola federacije, kdaj prihaja do zapiranja vprašanj itd. Sem torej za partijo, ki bo morala odpreti drugačen sistem političnega izbora, če bo hotela zdržati napredno konkurenco v svetu. Vendar se bojim, da smo v dveh točkah izgubili bitko za samoupravljanje: V materialni bazi, kjer smo šli v ekspanzijo neracionalne porabe časa, in v politični bazi, kjer nismo odprli konkurence na vodilnih delovnih mestih. In če bo hotela partija obdržati vodilno vlogo, se bo morala lotiti dveh vprašanj. Če se jih bo, bo ostala na teh pozicijah, sicer jo bo neslo. Tu ni kompromisa! Razvoj ima tu svoje zakonitosti.

ŽAKELJ: Milana bi dopolnil z mislijo akademika Vidmarja. On je namreč rekel, da imamo Slovenci dva praznika: 8. februar, ki ga vsi priznavamo, in 27. april, ki ga vsi, žal, ne priznavamo. V tem mislim, da je naša velika tragika, o kateri bo ta narod še razmišljal in se tudi še javno opredeljeval. Najbrž tudi tako eksplicitno, kot se je kolega Milan. Kajti od 27. aprila do 4. julija se je v tem prostoru še marsikaj dogajalo, kar zdaj počasi vendarle prihaja v javnost. In mislim, da je to pravzaprav tisto, kar od naših zgodovinarjev pričakujemo. V prej zastavljenem vprašanju sta bila še dva podtona: Ali je politika monolitna, ali je notranje diferencirana. Jaz ne pripadam tej politični eliti, da bi lahko seveda govoril v njenem imenu. Imam pa priložnost, da se že dolgo s številnimi ljudmi slovenskega političnega vrha srečujem, z njimi sodelujem, delam. Moram reči, da to ni nikakršen monolit. To so osebnosti, notranje diferencirane; včasih je pravzaprav vtis v javnosti, pa ne vem zakaj — da gre tu za neko notranjo monolitnost, brez kakršnekoli diferenciranosti, brez širše razgledanosti, izobraženosti itd. Vendar lahko rečem, da imamo zdaj Slovenci v politiki in političnem vrhu nekaj žlahtnih ljudi, ki so kulturno

razgledani, odprti v svet in izredno tenkočutni Slovenci, hkrati pa zavedni in prepričani Jugoslovani. Mislim, da smo nekatere slabe navade iz našega boljševiskega obdobja (ali kominternskega, kot je zdaj v modi reči) pravzaprav ohranili in ljudi v naši politiki nekako nismo individualizirali. Prav gotovo je ta trenutek nekaj ljudi v socialistični zvezi, CK, pa tudi v predsedstvih, ki zaslužijo podporo in zaupanje, ki si ga ti izrazil.

Drugo pa je seveda vprašanje konstelacije sil in taktike, ki je sestavni del političnega odločanja. To pa mislim, da je treba upoštevati tudi v sklopu vsega tega, kar se je dogajalo v Sloveniji v zadnjih nekaj dneh v zvezi s strategijo tehnološkega razvoja, začetno ustavno razpravo itd.

OBČINSTVO: V zvezi z vključevanjem v kompleksne programe SEV je član predsedstva CK ZKJ dejal, da ne gre za to, da bi nas zvezni organi hoteli prodati Vzhodu! Če to trditev sprejmemo, pa se vendarle čudimo, da Slovenija oziroma slovenska politika vse do takrat, ko je januarja o dogovarjanju ZIS z organi SEV pisal tisk, o tem menda ni imela pojma?

PINTAR: To je vprašanje vključevanja v posamezne programe. Prej sem omenil vključevanje v te programe, ki so nastajali na Zahodu, kot so: KOST, BREIT, ESPRIT in zdaj EUREKA.

Zdaj govorimo o tako imenovanem KPD, kar pomeni kompleksni program držav SEV (ne pa kazenski popoljševalni dom). V čem vidim razliko teh dveh programov?

Prej sem že opozoril, da v Evropi prihaja do tistega, kar pogojno imenujem Združene države Evrope. Tu nas nekoliko izolirajo in potiskajo ven. Brali ste podatek, da se zdaj že avstrijski zunanji minister pogaja za vstop v EGS. Na drugi strani je na to združevanje v zahodni Evropi reagiral Vzhod z obnovitvijo kompleksnega programa SEV, s tem da na Vzhodu niso nosilci tehnološkega razvoja razvita industrijska podjetja, ampak državni inštituti oziroma država prek nekaterih svojih inštitucij. Zato menim, da program SEV pravzaprav ne pomeni tiste faze nastajanja enotnega gospodarskega tkiva, kot to pomeni v Zahodni Evropi, ampak je navsezadnje vendarle podrejen krepitvi vodilne vloge SZ, kajti kako si sicer razlagati, da so v vseh programih SEV dejansko sovjetski inštituti tisti, ki imajo v rokah ključ do sinteze.

Druga stvar pa je, da Jugoslavija rešuje problem s tem, ko izjavlja, da smo za enakopravno vključevanje na Vzhod in Zahod. In misli, da je problem s tem rešen! S tem problem ni rešen! Kajti mi se veliko lažje vključujemo na Vzhod. Na Vzhod se hodijo pogovarjati ministri, uradniki zvezne administracije, na Zahod pa morajo iti menežerji oziroma tehnični direktorji velikih razvojnih inštitutov. Naštejte velike razvojne inštitute v Sloveniji, ki se pogovarjajo z Eureka. Tu je še ena stvar, ki se mi zdi nevarna! To je čudna jugoslovanska logika, da se bomo, ko bo ta prevladala, seveda vsi lahko ponosni sprehajali po vseh deželah, južno od Ekvatorja; v Evropo skoraj ne upamo. Če so moji podatki resnični, potem je iz prejšnjega in

sedanjega predsedstva federacije v zadnjih sedmih letih kar 31 ljudi odpotovalo v eksotične dežele in le dva v dežele srednje Evrope. Vendar mislim, da ne smemo stvari gledati samo na ta način in ne samo politično. Čeprav smo dobili zaradi našega navideznega vključevanja s SEV že celo vrsto negativnih odgovorov z Zahoda, ko nas podjetja opozarjajo, da nas ne bodo pustila v svoje programe, pa vendarle mislim, da bo zahodna politika reagirala nasprotno in nas bo začela benevolentno vključevati v te programe. Problem pa je v tem, da od tega ne bomo nič imeli. V Eureka se plača sodelovati, če imamo razvojne potencialne in za razvojnimi potencialom produkcijo. Če tega nimamo, nam ne pomaga še tako dober strokovnjak v Eureka. Največ, kar lahko dosežemo, je, da nam ga bodo po tej poti speljali. Na drugi strani pa se tudi ne bojim tako zelo potovanja na Vzhod. Na nekaterih področjih smo za SEV kar precej zanimivi, ker imamo tehnologijo, ki smo jo razvili ali dobili od Zahoda in še oplemenitili. Toda tu gre za zelo realne stvari v Evropi, čedalje več je neposrednega povezovanja Zahoda z Vzhodom, mi pa smo čedalje manj zanimivi kot mostovi med Vzhodom in Zahodom. Bojim se drugega: da bomo ostali zunaj tako zahodne in vzhodne povezave. Tu vidim torej naš problem! Zato sem prej opozoril na tisti pozitivni element. Vsekakor se moramo nasloniti na nekatere koncentracije in za nas Slovence bo to težko. Zdaj imamo samo tri, štiri industrije (npr. Elan, pa optiko, teleoptiko, del elektronike in en del finih stvari precizne mehanike), kjer se lahko tehnološko enakopravno pogovarjamo z Evropo.

To pa je za narod s takimi ambicijami, kot jih imamo mi, premalo. Vendar tudi tu delamo preveč hrupa s tem, kam bomo šli. Najprej naredimo nekaj dobrih razvojnih inštitutov. Šele potem bomo lahko izbirali, kam bomo šli!

ŽAKELJ: Naj dopolnim kolega. Prvo je vprašanje nivoja: znanost — tehnika. To sta različna nivoja. Vzhodna znanost — zlasti naravoslovna, je na zavidljivem nivoju (mislim na področje fizike, kemije, matematike itd.). Drugo pa je seveda področje tehnike.

Drugič: Lahko dokumentiram, danes nekatere države zahodne Evrope ta čas že spodbujajo in vabijo v Eureka. Seveda je Eureka tipičen podjetniški koncept. Zato so močno zainteresirani, da pritegnejo vse ustvarjalne potencialne Evrope, tudi nas. Od tega si obetajo dobre rezultate. Najnovejši teksti zadevajo švedsko povabilo, kjer bo v kratkem srečanje ministrov, ki v zahodnoevropskih državah pokrivajo to področje. Tako po tej podjetniški plati. Če se bomo seveda znašli in če bomo imeli ljudi, stvari niso zaprte. Vendar je še drugo vprašanje. Naša zunanja politika in definicija neuvrčenosti. To gibanje je seveda nastalo v prejšnjem času, pred 20 leti. Med nami so nocoj zbrani tudi strokovnjaki za to področje, zato si tega ne dovoljujem soditi. Vendar pa je to tudi eno od področij, ki ga moramo na novo osmisliti glede na čas, v katerem živimo. Na tem področju bo treba marsikaj spremeniti. Npr. slovensko politično vodstvo je že pred časom dalo pobudo najvišjim zveznim organom, da

oceni našo zunanjo politiko in prav v naslednjih dneh se bo o tem razpravljalo na zvezni ravni. Naša misel gre v to smer, da mora naša zunanja politika ločiti dva nivoja, ki nista med seboj ločena, sta pa nujno komplementarna: eden je politični nivo, ki zadeva vojaško in politično neuvrčenost; drugi pa je naša nujna ekonomska vključenost v razviti svet. To pa je seveda nekaj, kar našo neuvrčenost navidezno zapleta. Nas so npr. v prejšnjem času učili, da bi bilo za Jugoslavijo idealno, če bi s 30 odstotki trgovala z Vzhodom, s 30 z Zahodom in 30 z neuvrčenimi. Podatki pa so zdaj precej drugačni. Z dolgovi smo na primer več kot 90-odstotno na Zahodu, izvoza je tu kakih šest milijard (blagovnega izvoza) dolarjev, s tretjim svetom pa trgujemo morda največ pet do deset odstotkov. Na podlagi blagovnega in neblagovnega izvoza v Jugoslaviji ustvarimo okrog deset milijard dolarjev izvoza, letne obveznosti za vračilo tujih posojil pa so med petimi in šestimi milijardami (do 1990. leta brez reprogramov in brez drugih odlogov). To pomeni, da bi morali na leto dati za te namene okoli 40 in več odstotkov vsega deviznega priliva. To pa je odstotek, v katerem nobeno nacionalno gospodarstvo ne more delovati. V zvezi s tem so na politični ravni nujno potrebni popravki naše zunanje politike. Vsi z zanimanjem pričakujemo to razpravo, ki je v Jugoslaviji sprožena. Vprašanje je, ali bomo v tem naelektrnem ozračju, h kateremu pa nekaj prispevamo tudi mi, sposobni, da se enakopravno vključimo in reagiramo na dogajanje v svetu, ki smo jim priča.

OBČINSTVO: Kako je mogoče, da se ob vseh kritičnih pripombah nič ne zgodi? Stvari se le ponavljajo. Na nedavni okrogli mizi na zagrebški (vojvodinski) televiziji je Milan Kučan govoril o tem, da pravzaprav ne gre samo za tehnično inovacijo v sistem, ampak za organizacijski problem; za problem organizacije družbe. Bral sem primer študije, kjer uvajanje sodobne mikrotipske tehnologije ter kompjutrsko vodenje tehnologije v produkcijski proces zahteva tudi neposredni študij organizacije medčloveških odnosov itd. Se dajo na kratko označiti tiste osnovne značilnosti sistema, ki na neki način ni združljiv (ali ni v skladu) z zahtevami s to organizacijo, ki danes obstaja (v organizacijah namreč)?

PINTAR: Najprej bom poskusil nekaj korigirati. Omenil si, da je kriza opazna v vseh realno socialističnih sistemih. Kriza je opazna pravzaprav tudi v vsej nerazviti strukturi, v tretjem svetu in v precejšnjem delu razvitega sveta. Proizvodnja gre v smeri avtomatizacije in robotizacije. Veliki sistemi so pod pritiskom politike šli v strašno racionalizacijo (govorim za svet, ne o nas), in upravljanje gre seveda v smeri informatizacije.

Vse to se lahko dogaja na razmeroma visoki strukturi izobraženstva, in v nekem določenem trenutku celo dominantnem položaju tehnološke, tehnične inteligence oziroma tehnološke ustvarjalnosti. To se dogaja v družbah, ki so šle skozi procese znanstveno-tehnične revolucije. O njih ne bom govoril. Zanje je značilno hitro naraščanje ljudi, ki se ukvarjajo z znanostjo in raziskavami. Njihovo število je doseglo do

tri odstotke. Vlaganja v to področje so bila zelo velika. Slovenija ni šla po tej poti, Jugoslavija pa še veliko manj. V 60. in 70. letih se je v Sloveniji zelo počasi razvijal znanstveno-raziskovalni kader (okrog 2,5 odstotka na leto), večji del svojih kapacitet je vlagala v upravno sfero. Zanimiv je podatek direktorja zavoda za statistiko (ta podatek ni bil objavljen). Rekel je, da je skupina, v katero spadajo družbenopolitični organi, gospodarske zbornice itd., v obdobju od 1976 do 1983 naraščala s stopnjo 23 odstotkov na leto in nam je ta čas črpala glavni del netehnične inteligence. V tem obdobju je narasla od 5.000 do 15.000. Število znanstvenikov pa v letih od 1970 do 1980 od tri tisoč do štiri tisoč. To je pripeljalo v krizo in Slovenija je že reagirala nanjo. Prvič je iz leta 1985 v 1986 podvojila denar za znanost in sprejela še dodatno akcijo pospešenega izobraževanja kadrov. Seveda pa smo zamudili obdobje 1981/82, ko je bilo posameznikom že jasno, da so potrebne strukturne spremembe, pa se teh nismo lotili. In mislim, da gre slovenska politika zelo jasno v to smer, in to od leta 1985 dalje! To pa je tudi eden izmed temeljnih razlogov za naraščajočo konfliktnost z Jugoslavijo, ki še vedno rešuje krizo skozi utrjevanje oblasti. Toliko o tem.

Kaj je osnovna značilnost sistema? Trdim, da so v zvezi s tem še vedno nekatere ideološke dogme. Ena je lastnina, drugo pa je vprašanje realne ekonomije (mi nismo sprejeli cen realne ekonomije, tudi pogojev ne), ker se bojimo lokalnih konfliktov socialno politične narave. Nočemo pa priznati, da s tem, ko ne rešujemo lokalnih konfliktov, dvigamo konflikte na nacionalno raven. To se nam začinja dogajati zdaj, ko je marsikaj že zamujeno.

Tretja značilnost sistema je vendarle določena gerontologija, ki je tu zelo opazna. Tega ne želim dramtizirati, saj mislim, da moramo pokazati veliko mero strpnosti. Ne razumite me napak! Nisem za vnovično uvajanje raznih metod v obliki čistk, ker potem metoda opredeljuje celotno dogajanje. Problem, ki ga predvsem vidim, je ta, da nam bo zaradi konteksta, v katerem smo, zmanjkalo časa za te premike, ker prihajajo povratni udarci z državnim intervencionizmom, ki je nujno potreben, da se sistem ohranja. Tu pa prihaja slovenska politika v mlinske kamne. Tu podpiram tisto, kar je prej dobro pokazal Viktor (in me korigiral); menim namreč, da je slovenska politika v tem trenutku zasedla izjemno napredne pozicije. In ravno to je pravzaprav vzrok teh konfliktov; zato ker nam zdaj očitajo, da imamo partijo naroda, ne pa partije delavskega razreda; zato ker nam očitajo, da gremo v nacionalizem; mislim pa, da gremo v pozicije, ki so seveda nujno potrebne, če hočemo ohraniti infrastrukturo. V slovenskem prostoru moramo ustvariti konkurenčnost na vodilnih delovnih mestih. Jaz mislim, da je to ena od stvari, ki se ne prenaša kot štafeta palica. Pač pa mora vsaka generacija nekako pokazati to potentnost in prevzeti odgovornost v svoje roke. In če bo čakala, da ji bo to izročeno, bo tako, kot se je dogajalo naši generaciji, imela priložnost šele na stara leta, se pravi takrat, ko ima to po svojih fizioloških načelih za neprimerno. Ta

problem je v Sloveniji zelo znan. Najbrž se spomnite literarnih motivov na kmetih, ko je ded predajal kmetijo vnuku, sin pa je bil ves čas izigran. Nekaj te dolgovečnosti oblasti imamo tudi mi.

Za zdaj gerontologija — zato prepočasno prenašanje!

ŽAKELJ: Problem je v pluralnosti. Mi vemo, za kakšno pluralnost nismo, ne vemo pa, za kakšno smo! V tem je sukus tudi vaših vprašanj. Namreč, ta družba ve, da mora priznati pluralnost v ekonomiji, v volilnem sistemu, v politiki. Toda, kakšna naj bo ta pluralnost na tehničnem nivoju, ne na deklarativnem, ne ve prav natančno. Tu se stvari pravzaprav zatikajo. Tu je vrsta vprašanj, razhajanj med generacijami, med izobrazbenimi nivoji itd. Vendarle pa se zdaj nekaj dogaja tudi na tem nivoju. Pluralizem smo deklarirali znotraj socialistične zveze in ga tudi nekako demonstriramo. Bojujemo se za nekakšen pluralizem v volilnem sistemu. O pluralizmu govorimo znotraj ekonomije. Skratka, odzivamo se času. Strinjam pa se, da morda še vedno prepočasi in da imamo zato tudi vedno manj časa.

OBČINSTVO: Vprašanje o monolitnosti našega sistema, partije, vsebuje še drugo misel. Namreč vprašanje zaupanja slovenskega naroda v politični vrh; to pomeni marksistično vprašanje odtujenosti političnega vrha od njegove baze. Odtujenost je velikanska. Vzroki za to so jasni in dokazljivi. Predzadnji dogodek, ki nas je podrl na tla, je sprejemanje deviznega zakona. Ropotali smo celo leto, Slovenci smo se razburjali, ekonomisti in pravniki so govorili in dokazovali, kakšna neumnost je to! Toda naši politiki so se gladko, oprostite, podelali. Zadnji dogodek, ki me je spravil na tla, pa je popoln pristanek slovenske skupščine, da začnemo razpravo o ustavi, ki je popolnoma nepotrebna akcija. Šli smo v zarnegljevanje stvari, ki odvrtačo pozornost proč od problemov. Problem slovenskega naroda je, da ne more najti stika s svojim vodstvom. Ne ve, kaj bi to vodstvo rado in ne more iti za njim. Pintar je povedal, da imamo pred sabo strahotno zahtevna pogajanja. Pogajati se mora s preostalo Jugoslavijo. Kako se bo naše vodstvo pogajalo, če nima za sabo svojega naroda? Jaz si tega, oprostite mi, ne znam predstavljati?

Drugič: Ta država z veliko naglico zapušča demokracijo, zapušča samoupravljanje (nekdo je rekel, da samo še s petimi odstotki razpolagamo v samoupravni sferi, jaz mislim, da še toliko ne), hodimo prosjačit, stalno nas bombardirajo iz Beograda. Ta država gre v strašno etatizacijo, centralizacijo — za 30 do 50 let nazaj v stare boljševiške, leninistične sisteme... Znotraj tega delamo programe, ki bodo tudi slovenskemu narodu znotraj teh etatističnih, ne sanjarskih idej vendarle omogočali preživeti. Jaz trdim, da je to še vedno možno...

PINTAR: To, kar ste rekli, je res. Vendar to seveda ni vsa resnica. V vsaki družbi so vselej navzoče vse tendence, tudi v času, ko smo izrazito razvijali demokratizacijo, je bilo nekaj struktur v družbi, ki so bile proti temu. V času, ko gremo — po vaših podatkih — izrazito centralizacijo, je prav tako nekaj

struktur, ki so izrazito proti temu in se zato tudi tepejo. To je prva ugotovitev. Družba je vedno kompleksna, s tem da so v obdobjih posamezne tendence zgoraj in dobivajo veter; potem pridejo druge itd. S tem nočem reči, naj vas nikar ne skrbi! Ne! Stvari pa vendarle ne smemo preveč poenostaviti.

Imeli ste dve vprašanji. Eno je nezaupanje naroda v politično vodstvo, drugo se glasi: država zapuša demokracijo. Začel bom z drugim.

Mislím, da država ne zapuša demokracije (v mislih imam slovensko državo). Ko gledam skozi daljše časovno obdobje, se mi zdi, da demokracijo še pridobivamo. Jaz si na primer takega razgovora pred 10. leti ne znam zamisliti... (medklic: Toda mi živimo v jugoslovanski državi, ne v kaki drugi...)

Kakorkoli že, v tej državi je cela vrsta stvari, v katere ona ne posega. Preveč pa posega zdaj (medklic: Pravite, da bo vsak čas posegla). Demokracija je najtrši sistem, ki ga je doslej človeštvo uveljavilo in jo je treba vsak dan posebej zjutraj zaslužiti — potem jo imaš (demokracijo namreč)! Zato ves čas vztrajam, da se je treba o stvareh pogovoriti. In če ne bi verjel v slovensko demokracijo, ne bi danes prišel sem in povedal to, kar sem. Drugega vam ne morem reči. Imeli bomo toliko demokracije, kolikor si jo bomo zaslužili! (medklic: ali pa priborili). Da, to je isto.

Drugo vprašanje izhaja iz prvega, zato sem obrnil: Osebnó mislim, da je slovensko politično vodstvo izvoljeno na legalnih volitvah. Naj najprej pravno pogledam stvar. Zdi se nekoliko nemoralno, da najprej dvignemo roke, pa nimamo poguma, da bi ostali doma, ali ne šli in ne dvignili rok, potem pa rečemo: ne zaupamo našemu vodstvu. Izvolili pa smo ga. Ko sem spoznal, da volitve enega — in to kar naprej enega, niso demokracija, sem nehal voliti. In potem sem bil poklican. Povedali so, da se motim, saj smo v Sloveniji z doktorati dokazali, da so sedanje volitve ena izmed večjih stopenj demokracije. Ampak samega sebe nisem prepričal. Slovenci smo nagnjeni k temu, da bi zelo radi politike odstavljali, zelo malokrat pa jih branimo, ko nam jih drugi odstavljajo. Pa ne branim političnega vodstva! Ne še! Začel ga bom potem... Vsi skupaj se bomo morali začeti učiti, kako se oblikuje lastna državnost. In tu vam dam prav: Zdaj gre za vprašanje, ali bomo Slovenci zdržali svojo državnost, ali je ne bomo. Šest mesecev je trajala bitka, ali bodo slovenski miličniki smeli nositi na rokavu Triglav ali ne? In ker niso popustili, ga bodo nosili. Vsi drugi so popustili. (Medklic: Toda izšel je zvezni zakon in pravi, da morajo dati to dol...) Ne, zvezni zakon je izšel in pravi, da slovenski miličniki lahko nosijo tudi zastavo narodnosti in zvezdo. To je nepomemben emblem, za mene pa je pomemben.

In še v zvezi s političnim vodstvom: Bojim se, da bomo celo tiste politike, ki se zdaj tepejo za naš položaj, mi sami pustili na cedilu. Poglejte: če je kdo padel iz zveznih organov, so bili to Slovenci. Ko smo imeli Slovence za predsednika IS ali ko ga imamo za finance. Pa ne boste rekli, da je to zgolj naključje: Zato predlagam nekaj drugega. V zvezi s tem se ne moremo več iti pouličnih iger. Gre za demokracijo v

Sloveniji in vi veste, da mi drugače opredeljujemo kaznovanje verbalnega delikta (drugačna je teorija in drugačna je praksa). To je le en primer, a jih je še cela vrsta. Če hočemo to zdržati, moramo igrati s polnimi kartami. To pa pomeni: če ne zaupamo — in tam, kjer ne zaupamo — je treba stvar menjati. Ko pa imamo človeka, ki smo mu legalno dali pravico, ga je treba podpreti. Navadimo se, da moramo takrat, ko se odločamo, imeti trezno glavo.

In še o monolitnosti: Napačno je misliti, da je to skupina ljudi, ki enako, monolitno misli. Tu se strahovito naglo dogajajo prevrati. Krizno obdobje je bilo pri nas 1983/85. V slovenskem prostoru je postalo jasno, da smo na ladji, ki se potaplja, če se ne bomo odločili za reorganizacijo. In mislim, da se je ta sprememba pri nas zgodila. Ta pa se ne pokaže takoj. Naj dam le en zgled: ljudje iz slovenskega izvršnega sveta. Nenadoma boste ugotovili, da tam ni nikogar več, ki bi mu lahko rekli, da je politik. To so vsi ljudje, ki so se prej izkazali tam, kjer so delali: v tovarni, inštitutu, v kulturi, znanosti. In tu mislim, da se je sprememba začela. Po mojem bi bilo treba narediti tisto, kar ste sami rekli: podprimo tiste programe, ki so napredni, in ljudi, ki za njimi stojijo. In ko bodo začeli nanje pritiskati, in to se zdaj že dogaja, jih podprimo. Če pa mislimo, da človek ni sposoben zdržati, potem ga zamenjajmo in dajmo tja takega, ki bo to sposoben zdržati. Se pa strinjam z vami: neštetokrat smo bili v situaciji, ko bi morali zdržati, pa nismo. Toda navsezadnje vendarle ni mogoče mimo starega Hegla, ki je rekel: Vsak narod ima vlado, kakršno zasluži.

ŽAKELJ: Tudi jaz sem mislil uporabiti Hegla, pa ga je že Milan ponudil bolj profesionalno. Če bi kdo mislil, da morava zdaj biti advokata slovenske politike, vam moram reči, da jih je cela vrsta, ki nama tega ne bi zaupali. S tem le potrjujem, da je ta naša politika notranje strukturirana, diferencirana, da so pogledi precej različni in da tudi v javnosti te monolitnosti ni več in da je diferenciacija zaznavna. Konkreten primer je devizna zakonodaja. Veliko sem se „petelinil“, veliko pisal in zato tudi klečal. Predvidel sem tudi scenarij, kako se bo vrtelo naprej. Vrtil se tako, kakor se pač vrtil, v našo skupno škodo, seveda. V Sloveniji so izvozniki v večini in zagovarjajo svoje poglede. V drugih okoljih te možnosti niso imeli in niso svojega interesa mogli ali znali izraziti. A tudi v Sloveniji je cela vrsta različnih pogledov. Berite na primer zapisnik zadnje seje Gospodarske zbornice Slovenije, na kateri so predlagali 25 % devalvacijo dinarja. Predlogi so bili torej naravnani v korist izvoznikov, pa se je predstavnik pomembnega dela slovenskega združenega dela dvignil in rekel: Tovariši, ne tako! Ravnate proti zvezni zakonodaji.

S tem hočem reči, da ta interes ni nacionalno monoliten, ampak je razpršen po Jugoslaviji. Jaz sem zastopnik vizije: (mislim na Sočana) — ne sistem 6 + 2, ampak sistem izvoznika, sistem turističnega gospodarstva. Tu bomo namreč našli v Jugoslaviji zaveznike in interes za neko zdravo ekonomsko politiko. Jaz mislim, da ekonomskih problemov ne

smemo politizirati, ampak številni to počno. In izvoz je tako postal za slovenski prostor politični problem, nacionalistično gledana stvar; dejansko pa je to življenjski interes vseh jugoslovanskih narodov, jugoslovanskega delavskega razreda in države.

In tretjič: Kaj zamerim Novi reviji in nekaterim ekscesom v mladinski organizaciji? To sem že povedal tudi javno. Ni mogoče namreč nekaj delati zunaj družbenega konteksta. Ni se mogoče razglašati za nepolitičnega človeka, hkrati pa na vseh javnih manifestacijah, tudi v publicistiki, delovati politično. To zamerim delu slovenskega izobraženstva, ki v tem smislu ne podpira progresivnega dela slovenske politike. Kaj se je danes zgodilo z Novim kolektivizmom in plakatom? Dali smo možnost, da je Jugoslavija te stvari spolitizirala, in otežili položaj naprednemu delu politike slovenskega naroda. Nova revija: globoko spoštujem nove, zlahkne misli, zapisane v tem delu. Mnogo je takih, ki so nastale v preteklosti po nesrečnem, težkem diskurzu, resnih konfliktih, in so težko razumljive vsem, ki te zgodovine ne poznajo. To se vidi. Toda kaj se je zgodilo: v Jugoslaviji so izenačili memorandum dela srbskih akademikov z Novo revijo? Ti dve stvari pa sploh nista med seboj primerljivi. Toda mi smo dali možnost za to, in to v času, ko govorimo o ustavnih spremembah, ko se odločamo za tehnično-tehnološko inoviranje družbe, ko odpiramo demokratične poti — ne samo progresivnemu delu slovenskega naroda, ampak tudi progresivnemu delu jugoslovanskih narodov in narodnosti; naredili smo si medvedjo uslugo. In v tem je morda nekaj nezrelosti, nedomiselnosti. Morda se z menoj ne boste strinjali, toda v tem je veliko resnice.

OBČINSTVO: Zelo dobro sem si ogledal volilne sezname, pa se ne spomnim, da bi bili tam Smole, Kučan in drugi. Druga stvar: Intelektualci, ki nastopajo v Novi reviji, Mladini, vam niso najbolj všeč. Menim, da imajo velike uspehe. Kdo je preprečil pravzaprav jedra — ta protinarodni monstrum? To je bilo Društvo slovenskih pisateljev! Kdo je opozoril na drugi monstrum — zelo „vitalen“ za slovenski narod: na usmerjeno izobraževanje? Spet ta plast intelektualcev. Zato je čisto v kot ne bi smeli potisniti.

PINTAR: Prej sem hotel reči še nekaj. Stvari poskušam videti tako, kot se kažejo meni, torej večplastno. Ta delitev, ki jo omenjate vi — intelektualci na eni strani, politika na drugi, narod na eni, politično vodstvo na drugi strani. To je ena od možnih delitev. Direktor jeseniške železarne je na primer v imenu 15.000 slovenskih železarjev šel v Beograd in izjavil, da je ta devizni zakon čudovita zadeva. In to je bilo pri nas tudi objavljeno. Zato bomo morali začeti diferenciacijo najprej navznoter — tako v narodu, ki ga vi vidite kot monolit, pa sprašujete po monolitu politike, kot tudi politiki.

En presek, ki ga lahko naredimo, je gotovo presek s proizvodnjo na eni strani (oziroma narodom) in politiko na drugi. So pa tudi številni drugi preseki, ki so enako pomembni. Pa pojdemo na Revijo oziroma politične stvari. Vi pravite: intelektualci so preprečili, da ni prišlo do vsega tega. To je en pogled na zadevo.

Jaz vem, kdo se je v resnici proti jedrom najbolj tepel in kdo je tisti, ki je moral iti zaradi njih 14—krat oziroma 15—krat v Beograd in tam podstaviti svoj hrbet. Mi zdaj govorimo o njem na neki način kot o politiku, ki pa je v resnici z največ argumenti pripomogel k uspešni rešitvi. Tudi to je resnica. Seveda ne znam odtehtati: bi to storil, če ne bi prišlo doma do buma in sestankovanja. Po drugi strani pa vem, če bi ostalo samo pri hrupu, bi ga Beograd mirne duše „požrl“.

Ni pa mogel požreti vztrajne pozicije, za katero so se v Beogradu ti ljudje topli. Zato pravim: Ne poenostavljajmo. Začnimo se pogovarjati ne o narodu in politiki, ampak o programih, o politikah, ki branijo posamezne programe, ki znajo programe postaviti in zagovarjati. Na drugi strani pa bo treba v narodu nekatere programe razčistiti.

V zvezi z Revijo le dve, tri besede: Zdaj je premalo normalno ozračje v jugoslovanskem in slovenskem prostoru, da bi se lahko o njej mirno pogovarjali. Sam sem bil pravzaprav po neki čudni logiki od začetka v igri in takrat najbrž celo edini urednik, ki je podpisal, da pride do Nove revije, bil sem v svetu revije ves čas. Če bi bila stvar normalna, bi zelo rad napisal nekaj besed proti nekaterim njenim stališčem. Zdi se mi potrebno, da spoznamo tudi druga stališča. Situacija pa žal zdaj res ni taka. Karkoli bi napisal proti posameznim stališčem, bi si lahko kdo, ki gleda malo poenostavljeno, razlagal z besedami: „Glej politika, spet napada Novo revijo“. Pa ne napadam Nove revije. Preden sem prišel sem, sem bil dve uri na sestanku sveta. Potegoval sem se za to, da držimo stvari in situacijo. Mislim, da je pomembno, da imamo to možnost v slovenskem prostoru. Neko ceno plačaš za to demokracijo; kajti alternativa, da ne bi prišlo neumno stališče ven (če uporabiš alternativo, da zapreš vse te možnosti), je seveda še veliko bolj neumna. Toda morali se bomo odločiti za diferenciacijo. In ne pričakujte možnosti, da diferenciramo samo v enem delu, ne pa v drugem. Zato podpiram tisti del vaše težnje: dogovarjamo se za konkretne stvari. Nehajmo: narod — politika. Nehajmo: revija - vojska — policija! Tudi v vojski, tudi v policiji, tudi v politiki so taki in drugačni ljudje — od zelo sposobnih in naprednih do vseh vrst. Konec koncev zame ni enostavno, da je politika iz moči, ki jo je imela leta 1945, morala pravzaprav skozi dve, tri levitve. Morala je sama sebe pripraviti do tega, da je lahko sprejela tako partijsko stališče, kot je stališče CK o reviji, ko so rekli: Ne strinjamo se. O tem se bomo pogovarjali. Ne bo programov. To je dostojno stališče. Zato nehajmo narod — politika. Recite: kateri politik, kateri program? Tam se izčistimo. In tu bomo veliko bližje drug drugemu. Velike besede so pogosto predvsem zatočišče za lumpe. Pokažimo malo več zaupanja in držimo prvo generacijo svoje državnosti.

ŽAKELJ: Ne gre pristajati na tezo, da so edini progresivni del slovenskega izobraženstva pisatelji. Vsa čast njihovi vlogi v zgodovini in temu, kar počenjajo. Toda organizirati in pojavljati se morajo tudi drugi deli slovenskega izobraženstva, artikulirano in diferen-

cirano, ne pa en bloc. Samo pisatelji tega bremena objektivno ne morejo nositi, to se je pokazalo tudi na tribuni v Cankarjevem domu. Če hočemo Slovenci uveljaviti in živeti svojo državnost na vseh segmentih, moramo npr. tudi svoje oficirje sprejeti kot del slovenske inteligence. V neki kulturi, narodu, morajo vse te inteligence obstajati, koeksistirati in tvoriti sivo substanco naroda. Mi se tako ne obnašamo in smo v tem smislu po svoje defektni. Tudi slovensko politično vodstvo, čeprav mu ne pripadava, o tem razmišlja. Resno si prizadeva, da bi tudi v Sloveniji nastal tovrsten visokošolski študij in da bi vanj vključili del slovenskih fantov in deklet. Tako bi tudi na tem delu mogli voditi profesionalni dialog in imeli ustrezen delež zastopnikov na jugoslovanski ravni. Zdaj pa je stvar katastrofalna. „Izumrli“ bodo slovenski partizanski oficirji, in kaj potem? Mi bomo deklarirali željeno politiko, imeli pa popolno praznino na celi vrsti področij; jasno je, da v tem primeru v vseh dimenzijah, kot državotvorni narod, ne moremo delovati, če se stvari dokaj hitro ne spremenijo, seveda.

PINTAR: Živimo v svetu in času, v katerem ima vsak narod vojsko; če nima svoje, ima tujo. Isto velja za zvezno administracijo. Porabil sem več kot teden časa, ko sem iskal primernega človeka, ki bi šel v Beograd za pomočnika zveznega ministra za znanost in tehnologijo — informatika.

Ponujajo 20 odstotkov višje osebne dohodka, kot jih imajo tukaj, ter kasneje tudi stanovanje. Po treh mesecih nam še ni uspelo najti človeka.

Zdaj pa se lahko pritožujemo in rečemo, da nam iz Beograda pišejo neumnosti, da hočejo vse centralizirati; na drugi strani pa ne najdemo človeka, ki bi ga poslali v Beograd. Takih mest pa je še več. V tem so tudi realne razsežnosti tega problema. Če bomo hoteli uveljaviti svojo državnost, bomo morali tudi te državne strukture nekako etabrirati — legalizirati. Imeti moramo tudi svojo policijo, vojsko in diplomacijo, v nasprotnem primeru bomo morali imeti tujo.

ŽAKELJ: V diplomaciji je Slovencev dva odstotka, hkrati pa imamo velike interese po neki Mitteleuropi (Srednji Evropi), ki je seveda le zemljepisni oziroma kulturni pojem. Skratka, stvar je izredno zapletena in pri mojem narodu, ki mu z vsem bistvom pripadam, me moti predvsem to, da noče priznati, da je narod nekaj kompleksnega; da ima industrijo, kmetijstvo, znanost — vojsko itn., to, o čemer je tudi Štih pisal v svojih esejih, pa se mnogi z njim niso strinjali. Torej, da moramo priznavati enakovrednost različne inteligence, da moramo priznavati to, kar sebi priznavamo, tudi drugim narodom, spoštovati civilizacijske razlike, ki so realnost tega prostora, o katerih je govoril Milan, mediteranski, srednjeevropski, severni del. Menim, da mi dr. Veljko Rus ne bo zameril, če to njegovo veliko osebno evolucijo zadnjih 25. let vzamem za primer, kako se vendarle razvijamo.

Hočem reči, da je ta njegova geneza duha rezultat njegovega študija in stikov s svetom, kar ga danes uvršča v vrh slovenskega izobraženstva. Tudi v zadnji Novi reviji razpravlja izredno pronicljivo o sedanjih oblikah socializma v svetu. Tu smo slovenski izobra-

ženci pogosto precej ozki (marijatarezijski), in to nas velikokrat ovira pri dialogu z Jugoslavijo in s svetom.

OBČINSTVO: Ko t intelektualca z visoko izobrazbo ne znam ugotoviti razlik v tej politični strukturi. To, kar sta vidva govorila, je muzika prihodnosti.

PINTAR: To je seveda dolgotrajen proces in šola je dolga. Svoj program sem dovolj jasno predstavil. To sem delal deset let, za kar sem plačal tudi ceho, ki jo je bilo treba za to plačati, vendar tako grejo stvari.

Nismo dali ne časa ne prostora, da se to naredi. Zahtevamo in sami diferenciramo. S tem ko nastopamo en bloc, zapiramo možnost diferenciacije.

In ko že govorimo o inteligenci, se mi zdi čudno, zakaj Rupla štejemo med inteligenco, Frleca, ki je doktor znanosti z inštituta, pa ne. Grafenauerja štejemo za inteligenco, Kmecla pa ne. Kakšni kriteriji pa so to? Zato moramo biti tu zelo natančni. Obdobje monolitnosti teh struktur je za nami. Zdaj kulturno vzdržimo in pospešimo ta razpad monolitizma in se lotimo programov. Trdno upam, in to sem tudi napisal, da bodo tako partija kot druge strukture, na naslednje volitve leta 1990 prišle s programskimi zasnovami in z alternativnimi kandidati.

ŽAKELJ: Ob tem vašem vprašanju, namreč o diferenciranosti, sem pomislil na problem odprtih in zaprtih sej. Tu je še vedno pat pozicija. Stvari pa vendarle gredo v smeri, da že čez nekaj let tega problema ne bo več. In da bodo novinarji, ki ne bodo samo s FSPN, znali prikazati zdiferencirana politična stališča.

OBČINSTVO: Nekatere zahteve, kako bi bilo treba spremeniti ustavo, so nevzdržne. Do kod popuščati?

PINTAR: To pozicijo bo treba šele zgraditi. Če gre proces v smeri demokratizacije, bo moralo politično vodstvo zelo odgovorno pokazati, na katerih točkah se razhajamo in v katerih se ujemamo. Takrat se bo pokazalo; če bo za tem vodstvom stala večina slovenskega prebivalstva, bo to vodstvo moralo zdržati, ali seveda potegniti konsekvence. Če pa se bodo stvari zasukale, da ne bo demokratizacije, potem bo igra o tem, kakšne tekste sprejemamo v vladi, toliko manj pomembna, kajti če bo prevladala sila moči, smo igro izgubili.

Taki kot smo, glede na našo znano bojevitost, ki se je že dvakrat v zgodovini slabo izkazala — prvič s Krpanom — mislim, da na to ne moremo iti. In zato trdno verjamem v pravni red, ki naj te dileme razčvrsti. Mislim, da bo do tega prišlo, čeprav se bojim, da ta mandat še ne bomo glasovali o tistem konsenzu, ker imamo še tri leta mandata.

ŽAKELJ: Vzemimo primer Makedonije. Po mojem mnenju je položaj tega naroda eden najhujših v Evropi. Njihovo narodnost nenehno ogrožajo sosedje. Na ekonomski ravni, če prav razumem njihove tekste, so za vsakršno Jugoslavijo, ki bi jim pomagala sanirati to „feni“ zapuščino, kot je rekel Milan. In zato je zanje lahko bližnjica tudi neko centralno ekonomsko vodenje države, ki bo redistribuiralo (prerazdeljevalo) po že znanih modelih. Toda na politični ravni so zelo občutljivi, na primer glede avtokefalnosti svoje (samo-

stojnosti) pravoslavne cerkve.

Ko govorimo o centralizaciji oziroma decentralizaciji, pluralizmu itn., se moramo zavedati, da to ni samo slovenski problem, ampak problem vse države. Centralizacija in unitarizacija prinašata pogubo večini Jugoslavije. Če se bomo pravočasno zavedali, da v nekem centraliziranem sistemu ne moremo biti ekonomsko uspešni, potem bomo rešeni. Če pa bo to znova razglašeno kot neka avtonomna zahteva Slovenije, ne verjamem v zmago. Če pa smo našli skupni imenovalc z naprednimi silami drugih naših narodov in narodnosti, potem tudi ta nekoliko izsiljen problem v zvezi z ustavo ne bo poguben.

Seveda pa nekateri ljudje, ki imajo v javnosti podobno vlogo kot midva, v delu jugoslovanskega tiska zagovarjajo to, kar je za nas nesprejemljivo, nesmotrn centralizem in unitarizem. S kakšno strokovno logiko to počno? Ne, to ni strokovno, ampak političnointeresno. Politika in stroka nista vsak zase. To sta siamska dvojčka in zelo težko je povedati, kateri del krvi je kdaj v akciji.

OBČINSTVO: Treba je razmejiti pristojnosti federacije. Programi nam popolnoma nič ne pomagajo. Edini program je ta, da denar, ki ga zaslužiš, lahko porabiš, lahko pa ga daš tudi za solidarnost.

Slovenija ustvarja približno tretjino deviznega izvoza, ima pa samo osem odstotkov prebivalcev v Jugoslaviji. To je velikanska žrtev. Zakaj bi se morali vedno hlapčevsko obnašati? S programi imam slabe izkušnje. Kdo je še slišal, da bi nerazviti vladali razvitim in jih usmerjali? To smo slišali na javni tribuni v Cankarjevem domu. Država brez vojske ni država. Toda kako bomo naše fante navdušili za vojaško akademijo, ko imamo samo dva odstotka slovenskih starešin. Partizani so se bojevali na svojem ozemlju in si postavili svoje meje, zato so bili uspešni. Biti bi morali manj hlapčevski.

Zdaj je čas, da kaj naredimo proti hlapčevstvu. Ciril Zlobec je rekel: Zdaj je nastopil drugačen trenutek in biti moramo bolj agresivni. Če ne bomo taki, ne bomo ničesar dosegli in bomo propadli.

ŽAKELJ: V vašem razmišljanju je precej resnic, nekaj pa je tudi poenostavitev. Načeli ste celo fronto vprašanj.

Če pogledamo najprej vprašanje Avnoja. Avnoj nas je združil v skladu s klasično pravno doktrino pravice do odcepitve, samoodločbe itd. Temu ta čas oporeka del srbskega izobraženstva. Pravi, da na avnojskem zasedanju srbski narod ni imel pravega narodnega zastopništva, ampak tiste, ki so bili takrat v proletar-skih enotah po Jugoslaviji.

Ta razprava je danes odprta in v družbi, ki hoče biti pluralna, mora na neki način sprejeti izzvani dialog. Ne smemo pa ravnati po načelu: za hlapca rojeni, za hlapca vzgojeni ... To Slovenci že dolgo nismo, ali pa vsaj ne vsi.

Glede Štiha se strinjam, da je njegova literatura velika svežina in je prinesla v slovenski kulturni in literarni svet veliko odprtosti. Vendar vsakdo prinaša v tako razpravo svojo življenjsko, izobrazbeno in človeško izkušnjo, pri tem pa je treba upoštevati tudi

enostranosti ali zmote. Tudi midva sva jih morda tu natresla.

Toda trditve o tem, da Slovenija nima nikakršnega gospodarskega interesa v Jugoslaviji in da sredstva iz nje samo otekajo, so zmotne. Poznani so podatki o deležu slovenskega prebivalstva, deležu, ki ga namenjamo za pokrivanje splošnih in skupnih potreb na ravni federacije, o konvertibilnem in klirinškem izvozu ipd., vendar jih je treba pravilno razlagati.

Pretežni del izdelkov npr. še vedno prodajamo na jugoslovanskih trgih in smo zelo zainteresirani za ta trg, pa tudi, da ga usposabljam in delamo plačilno sposobnega. Poenostavljene sodbe o tem, da je Slovenija v vseh plasteh izkoriščana, ne držijo.

Po drugi strani pa je slišati popolnoma drugačne teze. Neka profesorica na skopski ekonomski fakulteti na primer še vedno prodaja ceneno tezo o odnosu sever jug, češ da jugoslovanski model zvesto odslikava odnose v globalnem svetu, da razviti sever izkorišča nerazviti jug.

To npr. dokazuje s podatkom, da smo imeli leta 1986 v SRS za nekaj indeksnih točk višje cene naše proizvodnje in da je bil zato tovrstni dinarski priliv v SRS toliko večji.

Imam podatke, ki so bili pripravljene za diskusijo na to temo in v tistem delu, ki ga lahko v danem trenutku empirično — številčno prikažemo, znaša saldo odlivov približno šest odstotkov, morda celo manj. Treba je upoštevati, da je v okviru teh šestih odstotkov tudi del tistega, kar dajemo za ljudsko obrambo, skupno upravo itd. Lahko pa ste tako ogorčeni tudi zato, ker prihajate iz organizacije združenega dela, ki po našem pravilniku o združevanju sredstev za pospeševanje manj razvitih daje izredno visok odstotek v ta sklad. Pri tem so vmes domača — slovenska pravila igre in tu so nekatere panoge in kolektivi izredno prizadeti. Na primer Loka — invest, ki ima malo zaposlenih, mora v primerjavi s sredstvi, ki jih namenja za osebne dohodke, kar eno tretjino nameniti za ta sklad. Nekatere panoge in dejavnosti pa so tega oproščene. V takih poenostavljenih sodbah, če nismo oboroženi s številkami, ustvarjamo nesporazume, ki pa nikomur v tej državi ne koristijo in Slovenci smo precej nagnjeni k temu.

Najboljših študij o tem pa nismo naredili pri nas, ampak sem jih dobil iz Beograda. Strokovnjaki so podrobno proučili pretok kapitala od razvitih k manj razvitim in na tem je med drugim zasnovana srbska verzija, ki terja, da mora imeti Srbija kot republika ingerenco nad temi sredstvi, ki se namenjajo, konkretno, na kosovskem področju.

Bosanci se menda nagibajo k temu, da bi izstopili iz tega „kluba“ in v tem primeru bo tudi konstelacija sil v jugoslovanskem prostoru spremenjena. Strinjam pa se, da to področje terja spremembe.

PINTAR: Teze o tem, kako smo Slovenci ekonomsko ogroženi, ne morem sprejeti. Če bi bila samo Slovenija, potem bi se v teh 20, 30 letih razlike zmanjševale, razlike pa se povečujejo. Oni gospodarijo s svojo najboljšo možnostjo — katastrofalno slabo. Verjamem, da bi bolje, če bi to znali.

Glede tega, kako smo hlapci, pa bom malce grob. Ne počutim se, da bi bil rojen za hlapca, ne živim kot hlapec in mislim, da nisem. Če se počutite kot hlapci, potem morate te stvari razčistiti s sabo in ne z mano. Pri teh stvareh je treba biti radikalen.

Uredniški pripis:

Slovenski kulturni delavec Bojan Štih si je pred leti omislil večerne razgovore s posebno zanimivimi ljudmi o posebno zanimivih temah. Ti razgovori so kmalu prerasli v tradicionalne kulturne večere v kristalni dvorani hotela Slon v Ljubljani in se nadaljujejo tudi po njegovi smrti.

Tako sta se 19. marca letos naša rojaka Emir Milan Pintar in Viktor Žakelj pogovarjala o „razvojnih dilemah Slovenije“. Njun razgovor je bil izredno zanimiv in aktualen ter gotovo eden najodmevnejših doslej. V Delu (24. 3. 1987) in Teleksu (št. 13 in 14 z dne 26. 3. in 2. 4. 1987) so izšli povzetki in izvlečki iz njune razprave, mi pa jo objavljamo v celoti.

Objavljeno besedilo je avtorizirano in temelji na magnetofonskem zapisu razgovora, ki nam ga je prijazno odstopilo uredništvo Teleksa, za objavo pa sta ga pripravili lektorica Tončka Stanonik in prepisovalka Anuška Kavčič.

Spomenka Hribar: Na rob polemikam ob 57. številki Nove revije

Pravzaprav naslov tega razmišljanja ni natančen: ni šlo za **polemike**, temveč predvsem za **obsodbe**. Polemika je namreč strokovno dejanje, ki zahteva od človeka najpoprej, da natančno prisluhne, zakaj je nekemu piscu šlo, nato proučevanje njegovih argumentov — šele potem lahko postavi svoje protiargumente. To, kar se je dogajalo kot „javna polemika“ ob tej številki Nove revije, pa je bilo nekaj drugega: razpravljalci so — večinoma ne da bi to revijo osebno brali — **obsojali** pisanje avtorjev „prispevkov za slovenski nacionalni program“ ali pa so „polemizirali“ z iztrganimi mislimi, še huje: z mislimi, ki jih v tej številki in sploh v nobeni številki Nove revije ni bilo.

Nikjer v reviji ni govora o „enakosti grobov“ in o „enakosti dejanj ljudi, ki so v teh grobovih“, nikjer ni govora o „spravi z domobranci“ — pač pa je **govor o spravi med nami**, ki smo **tukaj in zdaj** DOMA. Da bi se že enkrat prenehali „žreti“ med sabo in da bi zaživel svobodno in sproščeno, odgovorno zase in za naše otroke. Da bi nas že enkrat nehali oklicevati za **sovražnike** domovine — kakor da „sovražniki“ ne bi bili tudi tukaj doma, kakor da bi bila **domovina** samo za nekatere, za druge pa ne!?

Nikjer v reviji tudi ni govora o tem, naj bi „Cerkev v Sloveniji prevzela oblast“! Ta očitek reviji in „sovražnim silam“ je v svoji obsodbi revije ponovil tudi admiral Mamula. Dejansko pa pisec, pisatelj Jože Snoj, ki govori o kristjanu na Slovenskem, izrecno problematizira Cerkev kot **institucijo** (ne pa seveda vere in vernikov!).

In dalje: očitki dr. Francetu Bučarju, da „zanika legitimnost NOB“, kar je čisto smešno; „diskutant“ so „pozabili“, da se je Bučar z orožjem v roki bojeval za novo Jugoslavijo — v nasprotju z marsikom, ki ga danes zmerja neovirano in brez slabe vesti, pa vojne še okusil ni, bodisi ker je bil premlad bodisi iz drugih vzrokov. Bučar NI zanikal legitimnosti NOB, nasprotno, pravi, da je bil oborožen upor zoper okupatorja edina možnost, da smo se kot narod ohranili; to, kar problematizira, je „diktatura proletariata“, ki je kot **oblast** izšla iz NOB. Bučar poudarja, da bi morala ta oblast samo sebe „legitimirati“, se potrditi in potrjevati na svobodnih volitvah po vojni — ko tega že ni mogla storiti med okupacijo; tega pa ta **oblast** še do danes ni storila.

Ali pa očitki dr. Ivanu Urbančiču, da zanika **narodnost** Črnogorcem in Makedoncem! Biti bi moral slep in nor, da bi zanikal empirično dejstvo, da so Makedonci **narod**. Politični „strokovni eksperti“ so spregledali distinkcijo — ki je v slovenski publicistiki znana že skoraj dvajset let! — med narodom in nacijo: **narod** je etnično (jezikovno, kulturno) profilirana družbena skupnost, **nacija** pa je narod kot **subjekt**, se pravi samostojnost in neodgovornost nekega naroda, ki seveda temelji na njegovi moči (ekonomski itd.). Pri tem vsa politika, slovenska in jugoslovanska, dobro

ve, da so tri federalne enote v Jugoslaviji finančno ne-likvidne in torej nesposobne samostojnosti in neodgovornosti **zase**, torej nesposobne obnašati se kot **nacija**, kot nase oprta družbena skupnost. Jasno je, da je tem federalnim enotam treba pomagati, natančneje rečeno: I j u d e m v njih je treba pomagati, da se izkopljejo iz težav in da spet zaživijo normalno in se začno vesti kot ekonomski, nacionalni subjekt. Tudi to ve (slovenska) politika, da pomoč razvitejših nerazvitim ne more več biti taka kot doslej, ko si dajal in dajal, kot bi metal v pekel, njihova nacionalna politokracija pa je pognala vso pomoč po svoji volji. Prihodnja pomoč bo lahko učinkovita le, če bo šlo za neposredno „vezavo dela in sredstev“, kjer imajo tako „delo“ kot „sredstva“ svoje pravice in odgovornosti. No, o vsem tem politika more in celo mora govoriti, znanstvenik, ki se — med drugim — že desetletja ukvarja z vprašanjem **naroda** in **nacije**, pa ne sme.

Še in še bi lahko naštevala dezinformacije in na njih utemeljene obsodbe „Prispevkov“, pa to nima pomena. Seveda je stališča posameznikov, ki smo jih o „reviji 57“ slišali na TV ali brali v časopisju, treba dopuščati in spoštovati! Vsakdo ima pravico do svojega mnenja in do zmote. Toda nekaj drugega je, ko take obsodbe in ocene postanejo sestavni del **uradnih** izjav in obsodb, in to ne le ZKS, temveč tudi SZDL Slovenije. Ker po tem ta stališča in obsodbe dobijo pomen brezprizivne resnice, Resnice same.

Tako je slovenska politika v strahu pred „jugom“ in da bi ga „prehitela“, **sama** vrgla v jugoslovanski prostor dezinformacije o tej številki Nove revije. Zdej se valijo nad nas obsodbe — kot bumerang — nazaj in to ne le obsodbe 57. št. Nove revije, temveč slovenskega naroda v celoti, in tudi slovenske politike! Človek se ne more načuditi slepoti slovenske politike, ki najprej producira neki „problem“, potem pa se „bojuje“ z njim.

Ni mogoče, da človek ob vsem tem dogajanju ne bi bil deprimiran. Težko je opisati, koliko je z urejanjem takšne revije dela. Vse to delo opravljajo uredniki (in sodelavci) poleg svoje „službe“, poleg svoje osnovne poklicnosti (vsi smo v temelju pisatelji, pesniki, filozofi itd.); vsak od nas ima tudi svojo družino. To ni samohvala, preprosto navajam dejstva.

„Prispevke za slovenski nacionalni program“ smo začeli pripravljati predlani septembra, se pravi, da so nastajali leto in pol. Veliko dela in truda je bilo vloženega. Nismo hoteli „reševati slovenskega naroda“, kakor so nam posmehljivo očitali, želeli smo zgolj opozoriti na nekatere probleme naše družbe, želeli smo ponuditi slovenski javnosti neko **osnovo za razmišljanje**. Nihče ni pričakoval, da bodo naše **hipoteze** sprejete kot čista resnica, saj je v uvodu izrecno zapisano, da je sestava samega nacionalnega programa „zunaj naših kompetenc in sposobnosti“. Toda takšnih

obtožb in krivic tudi nismo pričakovali. Človek, ki piše, pričakuje, da ga bodo bralci vsaj prebrali – tudi to se ni zgodilo; tisti, ki niso brali, so še najbolj glasni.

Hoteli smo pošteno in odgovorno do svojega naroda, jasno in glasno ter brez sprenevedanja ali samo-cenzure opozoriti na **ogroženost** slovenskega naroda. Ta ogroženost je večkratna:

1. Zaradi majhnosti slovenskega naroda. Majhen narod je že zaradi svoje majhnosti drugače in veliko bolj ogrožen kot večji ali veliki narodi. Vemo, da je v zadnjih dvesto letih v Evropi izginilo okoli 150 majhnih narodov oziroma ljudstev, ki bi lahko postali narodi v pravem pomenu besede. Vemo tudi, da so izginili celo več desetmilijonski narodi! Glede na to je ogroženost slovenskega naroda stalna in tega se moramo zavedati, da ne bi neopazno preniknili.
2. Slovenci smo izrazita narodnostna skupnost z močnim, razvitim, sodobnim jezikom, sposobnim za enakopravni razvoj kakor drugi svetovni jeziki; imamo izjemno bogato literaturo in pesništvo – nekateri njegovi biseri so neposredno sestavni del svetovne kulturne zakladnice. Toda – živimo v isti državi s sorodnimi narodi in s sorodnimi jeziki večjih, številnejših narodov. Že samo ta sorodnost jezikov, še bolj pa to, da je ta sorodni jezik jezik številno močnejših narodov, je nenehen izvir ogroženosti našega materinega jezika. Če upoštevamo še dejstvo, da je ta sorodni jezik uradno pretežiran, da država vse bolj nasilno zahteva srbohrvaščino kot edini „uradni jezik“, lahko šele uvidimo ogroženost slovenskega jezika kot temelja naše narodnosti.
3. Ogroženi smo ekonomsko: Skoraj vsi za delo sposobni Slovenci in Slovenke so zaposleni, vsa nacija dela, vendar ima vse bolj zastrto prihodnost. Propada nam zdravstvo, šolstvo, kultura v najširšem pomenu besede, upokojenci in delavci so na eksistenčni meji ali pa že pod njo – kajti večina „presežka vrednosti“ se pretaka v razne „sklade“ za potrebe predrage države, vojske in kot pomoč nerazvitim. Svet se tehnično razvija dalje, mi pa ne moremo nikamor. Naše ustvarjalne sposobnosti knijo, saj če nimaš knjig, se ne moreš ustvarjalno razvijati, če nimaš sodobno opremljenih laboratorijev, tudi ne. Naši „možgani“ se selijo drugam, če se hočejo realizirati – ali pa žalostno usihajo doma. Kje more iz tega nastati „svetla prihodnost“?
4. Ogroženi smo od same države in njene moči: Če Slovenci (ali pa katerikoli drugi narod oziroma republika) ne bomo dovolj „pridni“, če ne bomo ubogljivo izpolnjevali zahteve **svoje** države, če ne bomo brez besed dajali zahtevanih sredstev ali če bomo sicer hoteli biti samosvoji in suvereni na svoji zemlji, nam bo trda predla. Lahko se zgodi, da bo

vkorakala v našo deželo kakšna „posebna delegacija“, ali kar cela vojska, kakor leta 1981 na Kosovo.

Na vse te vidike ogroženosti smo pisci „Prispevkov za slovenski nacionalni program“ opozorili, vsakdo pač po svoje, saj to so bili **avtorski** prispevki in ne anonimno „politično gradivo“. Osebo sem opozorila na to, da tako kot doslej naprej ne moremo več. Ne moremo več naprej z isto – boljševisko – pametjo, ki nam je skrojila današnji položaj in nam morda tudi napravila prihodnost. Postavila sem **hipotezo**, da mora Partija sestopiti s piedestala avantgarde in dopustiti mišljenjsko opozicijo, ki bo smela glasno, javno opozarjati na „napake“ in „zmote“, da bi se kar najhitreje odkrile – še preden bi prišlo do usodnih posledic. Menim namreč, da bi zavoženih naložb in tudi absurdnih „ekonomskih“ odlokov preprosto ne bilo, če bi bila že doslej dopuščena mišljenjska opozicija, ki ne bi opozarjala le na „napake“ in „zmote“, temveč bi tudi zahtevala odgovornost oblasti za njene postopke, ki jih danes plačujemo vsi in ki jih bodo plačevali še naši pozni rodovi. Partija bi morala **odgovarjati pred družbo**, če je pač edina stranka in še na oblasti povrh. Namesto da se s **pozicij moči** bojuje zoper „notranje sovražnike“, bi morala prisluhniti njihovim argumentom, morala bi prisluhniti **ljudem**, ki jim kroji usodo. „Spraviti“ bi se morala že enkrat z ljudmi svoje družbene skupnosti, in torej vsem in vsakomur priznati domovinsko pravico v **svoji** domovini in državljske pravice v **svoji** državi. Oblast naj bi bila ljudstvu pokorna in poslušna; naj bi bila njegov instrument za urejanje medsebojnih družbenih odnosov, ne pa Gospodar, ki grozi z vojsko (kakor si je to dovolil Mikulič v intervjuju za **Spiegel**).

Ko govorim o **partiji**, seveda ne „zmerjam“ posameznih komunistov, govorim o partiji kot sistemu državne moči-oblasti. Posamezni komunisti pa so ljudje kot vsi drugi, dobri in slabi ljudje. Komunisti sta bila tudi moj stari oče in oče in sta mi na poseben način **zaveza**. Komunistka je še danes tudi moja mama, ki je vso svojo aktivno, delovno dobo delala po svoji vesti – tudi kot komunistka. Seveda njeni „boji“ niso moji, vsaka generacija ima svoje. Toda njena pokončnost in poštenost, njena **življenjska drža** je vzor tudi meni, še danes, ko že grem proti petdesetim letom.

Glede na „polemike“ ob Novi reviji št. 57 lahko sklenem: Slovenska politika je odpovedala ob problemih, ki jih je ta revija (samo) načela. Pritoževali so se, koliko časa da so izgubili po nepotrebem, ker so se ukvarjali s to revijo. Zakaj pa so se ukvarjali z revijo, zakaj se niso s **problemi**, na katere je opozorila? In zakaj na te probleme niso opozorili sami – saj so za to poklicani in odgovorni po službeni dolžnosti!? Pritoževali so se tudi nad tem, kakšno **škodo** da je revija naredila – če že gre za škodo, jo je naredila politika sama s tem, da je v javni prostor spustila dezinformacije, kaj da v tej številki Nove revije piše.

Slovenska politika pa ni dezinformirala le jugoslovske javnosti, temveč tudi slovensko. Zmanipulirala

je predvsem borbe. Z dezinformacijami jih je pripravila do tega, da zmerjajo tako rekoč svoje otroke. Seveda to počno predvsem borčevski funkcionarji, „navadni borci“ pa po svoje doživljajo našo skupno nesrečo; morda oni še bolj tragično, saj se jim pred očmi sesipa svet, ki so ga po svojih najboljših močeh in z najboljšimi nameni ustvarjali; ustvarjali s svojim trpljenjem, z vero, upanjem in ljubeznijo.

V Nedeljskem dnevniku je pred časom neka tovarišica v svojem pismu zahtevala za novorevijalce „moralni linč“, čeprav – kakor je sama povedala – Nove revije št. 57 ni brala. Kako drugače bi bilo pri nas, če bi ljudje, preden zahtevajo „moralni linč“, bili vsaj toliko osebno moralni, da bi sporno zadevo sami prebrali in si ustvarili osebno mnenje na podlagi originalnih zapisov, in ne na podlagi kakšnih „povzetkov“ ali na podlagi mnenj, obsodb drugih! Dokler pa je tako, kakor je, upanja, da se bo kaj spremenilo na boljše, ni. Prihodnost nam pred očmi usiha. Vsak dan je za manj.

Vendar človek ne sme obupati. Nima te „pravice“, če hoče ostati hvaležen za svoje bivanje, ki mu je bilo darovano. Iskati mora rešitve, iskati, četudi se v svojih

odgovorih morda moti. Iskati mora in tudi tvegati mora, če je tako treba. Pravim si: vsaka beseda prej ali slej najde svojega bralca, ki se potrudi razumeti, kaj je napisano. In ki potem sam naprej išče svojo pot in svoje predloge rešitev, ki so morda različni od tistih, ki jih predlagamo pisci Nove revije.

Prišle bodo nove generacije z novimi, **drugачnimi** pogledi in s **svojimi** pričakovanji, upi in zahtevami do družbe, in s **svojimi** predlogi za razreševanje problemov, ki smo jim jih tudi mi nakopali na glavo. Upam, da bodo z ljubeznijo in s prizanesljivostjo (kakor smo do prejšnjih generacij skušali avtorji „Prispevkov“) **soditi** – UPRAVIČENO! – ne le delo prejšnjih generacij, temveč še posebej današnjih, nas samih. Takšno je pač življenje, da namreč ustvarjeno in izrečeno jemlje zgolj kot **osnovo** kot že **doseženo točko** za nadaljnje ustvarjanje. Nobene druge „hvaležnosti“ ne pozna kakor „pristajanje“ na že doseženo kot samoumevno, „naravno dejstvo“, ki ga je treba po **svoje** preoblikovati. Nič več!

Morda pa prav v tem pogledu naše delo ni bilo zaman.

Janez Jugoslavič: V YU nič novega!

Bilo je obdobje, ko smo srkali svobodo in nekaj let vihteli krampe in lopate ter si dajali poguma z udarniško pesmijo: „Horuk v nove čase!“ Gradili smo ceste, železnice, tovarne, stanovanja, in palače. Dajali smo, kar smo zmogli, v upanju, da se bo uresničilo tisto, kar je bilo napisano na transparentih, ki so nam jih potisnili v žuljave dlani. Takrat smo vsak dan in povsod brali in poslušali pravljico „O lepši bodočnosti“.

Počasi se je v našo vero in ideale zagrizlo spoznanje, da je začel voz naše garaške zagnanosti nevarno škripati. Pesem dela in upanja je utihnila. Ostal je le še šepet o edini rešitvi, kot dopolnilo nekdanje udarniške: „Vsak naj dela zase!“ Izginili so transparenti z obljubami in razblinile so se pravljice, ostalo je le še jalovo besedičenje „od zgoraj“ in moreča skrb „od spodaj“.

Danes berem, da se bo voz naše skupnosti sesul. Prav zares bi raje prebral kaj spodbudnega, da bi pregnal preteče malodušje in grenko razočaranje. Vzel sem v roke še edino konstruktivno branje v TV-15, toda z dežja sem se zatekel pod kap! Julija 1987 mi je na tretji strani ponujal naslednjo resnico:

„Skaljen je ugled gospodarsko nazadujoče inflatorno razjede, v moralno krizo pahnjene obubožane Jugoslavije!“

Počutim se jugoslovanski državljan, pa mi ponujajo taka izhodišča za boljšo prihodnost samoupravne družbe, katere aktivno delujoči član sem! Ko pa sem obrnil list, me je presenetil kapitulantski poziv z debelimi črkami „Borci! Skrijte svoje medalje!“ Zresnil sem se in začel razmišljati: presneto resni časi so, da bi se ukvarjali s prvoaprilske šalami . . . to so vendar pojavi, ki prizadevajo poštene državljane . . . mar je to enotnost, za katero je bilo toliko žrtev? Mar se bomo morali pripraviti na ponovni veliki pogreb? . . . pa že štirim državam sem bil grobar! . . . nič drugega ni, kot iz zmede v zmedo . . .

Moj državljanski ponos je dobil mrzlo prho ponovnega razočaranja. Razglabljal sem o vzrokih in posledicah, moj neusmiljeni spomin pa mi je postregel s čisto resnico:

Vse to si že neke v minulem prebral in doživel!

Obsedla me je radovednost, kako se je to dogajalo. Nekaj dni sem v moji samotni grapi tuhtal, potem sem se odpravil v Ljubljano in se zatekel po pomoč v palačo, kjer čuvajo stare resnice. Teden dni sem presedel v čitalnici univerzitetne knjižnice in prelistaval stare časopise, ki so mi pripovedovali o vsem, kar se je v tej neizogibni minulosti dogajalo. Kaj vse je že nekoč bilo, kar nas danes vznemirja in skrbi. Ob odkrivanju nekdanjih resnic sem se nenavadno zabaval. Kadar sem vesel, sem rad med prijatelji. Tako sem se spomnil na naš Občasnik. Z zbranimi zapiski bi lahko vsaj malo razvedril njegove bralce v naši megleni vsakdanjosti. Kar začel bom.

Dragi sodržavljan! Nič malodušja, saj boste sami spoznali, da v Jugoslaviji zares ni nič novega!

1. decembra 1918:

Iz programa o Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, združenih v lastni državi: „Izvojevati jugoslovanskemu delovnemu človeku tisto bodočnost in razvoj, katerega si je tako krvavo prislužil skozi stoletja v bojih proti tujim tiranom.“

Zapisano januarja 1924:

„Pri nas je obligatno, da minister vlaga svoj interes v partijo, potem v družino in seveda osebni koristi, nato se šele spomni, da obstaja tudi država, ki ga plačuje. Kakšen mednarodni ugled naj ima taka država, kjer so v njenem vodstvu neposobni primitivci, v narodu pa beda in brezposelnost? Tisti v Beogradu mešetarijo za kraljevsko velesrbstvo, tisti v Zagrebu pa za republikanski separatizem. Plemenska mrznja v tej državi nima primere. Kaj pa narod? Če so lopovi v vladi, so poštenjaki v ječah?“

Ob peti obletnici ujedinjenja 1. decembra 1924:

„Nič več se ne veselimo svobode, ki smo jo sprejeli s takim navdušenjem leta 1918. Država zaradi neurejenosti izgublja ugled doma in na tujem, ker jo vodijo starci z nazori iz časov cesarstva in s špekulantskimi nagibi. Patriotizem je v navalu separatizma vseh vrst usahnul. Politiki hujskajo narod za svoje oblastniške ideale do take mere, da je že nevarno omenjati ime Jugoslavija! Štiri leta krvave vojne je bilo potrebno, da so danes razmere slabše kot v cesarstvu!“

Ob izteku leta 1924, konec članka „Mi in oni“:

„V tej naši nemoralni sredini, kjer se prezirajo pozitivne in zdrave vrednote, se je razbohotila demagogija in nepoštena izprijenost, ob kateri dogmatizem uživa udobnost v svojih foteljih in čaka miren razvoj dogodkov. Medtem ko mladost dviga resnico in pozitivne vrednote v zdravih medsebojnih odnosih, se jim zoperstavlja sebična zaprtost partijske zaslepljenosti vseh mogočih barv in interesov. Ideali sožitja ustvarjalnih sil v Jugoslaviji še živijo, čeprav se je razbohotil separatizem in razbitje države. Narod spoznava, kje je laž in kje je resnica, ki edina vodi mimo grehov stremuškega oblastništva. Čisto naravno je, da se preživeta zaostalost brani pred svežino in neustavljivo silo napredka in si z zločini brani oblast, ki naj ohrani udobnost vladanja. Delovne in ustvarjalne sile te udobnosti ne poznajo, zavedajoč se, da so samo rezultati dela pogoj za obstoj in napredek države in vsake skupnosti. Državljan je zanimiv le takrat, ko mora vreči kroglico v volilno skrinjico. Državljan pa nismo backi!“

Natisnjeno 3. aprila 1926:

„Kje je danes tisto jugoslovanstvo, o katerem je govoril dr. Krek in pisatelj Finžgar ter dr. Korošec na nekdanjih ljudskih taborih? Jugoslovanska ideja, ki jo je narod potrdil, je bilo vstajenje in novo življenje, izraženo v bratstvu med narodi. Šest let po ujedinjenju pa se politiki na vse načine trudijo, da bi jugoslovanstvo izgubilo svojo vsebino!“

Prebere se lahko 30. oktobra 1926:

„Grobovi bratov tulijo in terjajo obračun. Za domovino in svobodo so se borili, njihova žrtev pa je pozabljena in prezrta. Kriki pobitih še odmevajo in opozarjajo! Borci za bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov ginevajo v ječah, ob koritu države pa se drenjajo njihovi rablji. Koliko nezacelejenih ran je še med nami!“

Konec leta 1926 v drugem časopisu:

„Kam je državo spravila politična prisila, nam bo morda jasno šele takrat, ko bo prepozno. Vsak narod ima svoje pravice, kot jih ima vsak državljan. Tujega nočemo – svojega ne damo!“

Ugotavljanje ob novem letu 1927:

„Država in svoboda, ki sta bili doslej os borbe za lepšo bodočnost narodov Jugoslavije, v katero je bilo vgrajeno toliko žrtev, postaja danes utopija, ki se že spreminja v državni bankrot. Nič več ni vedrega v tej državi, nič več navdušenja

in zaupanja. Gospodarska zmeda in polom na vseh področjih so danes nagrada vsem, ki so z ideali gradili to državo. Kje je enakopravnost, kje je bratstvo in kje je pravica? Vsak razvoj je danes zatrt z diktaturo in nesposobnostjo vodečih. Režimski mogotci mečejo z jalovimi obljubami narodu pesek v oči, svojo žlahto pa kljukajo z državnim denarjem."

Zapisano 26. marca 1927:

„Usoden je greh, storjen nad žrtvami, ki so umirale za svobodo domovine, polne ljubezni in vere. Danes pljujejo na njihove grobove!“

Zgodovina nam pove, kako bedno je končala ta država. Ko se je približevala njena desetletnica, je v kraljevini SHS vladal kundak, pendrek in beograjska čaršija. V parlamentu so se poslanci toliko časa zmerjali, dokler črnogorski radikal ni postrelil tri Hrvatke na seji ljudske skupščine. Med njimi je bil nekronani kralj hrvatskega naroda Stjepan Radić, vodja hrvaške opozicije v parlamentu. V Zagrebu so izbruhnile protijugoslovanske demonstracije, v katerih so bili trije mrtvi in okoli 200 ranjenih. Svojemu vodji so Hrvati prirredili kraljevski pogreb. Trajal je sedem ur in bil 30 kilometrov dolg, jokajoči pogrebci so nosili 2000 vencev. Bilo je 12. avgusta 1928.

Kralj Aleksander je 6. januarja 1929 razpustil parlament, odpravil ustavo, postavil vojaško vlado, država pa je dobila novo ime „Kraljevina Jugoslavija“. Italijani in Madžari so podpirali hrvaške ustaše, da so kralja Aleksandra med prijateljskim obiskom v Franciji ubili. Tako je bila oktobra 1934 kraljevina obglavljena. Šepala je še sedem let, ko je leta 1941 prenehala obstajati.

Slovenci smo se v tej državi zatekli k malikovanju enodnevnih bogov, ki se pojavljajo iz mračnih dni neizpolnjenega. Njim smo postavljali spomenike, ki jih bomo čimprej zamenjali z novimi in ti bodo

imeli enako usodo. Medtem se kakor Babilonci priverjamo k gradnji utopije z imenom Zedinjena Slovenija, skrivaj pa smo prepričani, da bo ostala nikoli dosegljiva želja. Vojne in bratomorni boji nas redčijo, nesloga in politični spori pa jemljejo naše skromne moči. Na mejah pa čakajo stari krokarji, kdaj jim naša brca ne bo več nevarna!

Jugoslavija nikoli ni bila en narod in tudi nikoli ne bo! Vendar pa je vsem njenim narodom skupni dom! Po drugi svetovni moriji ni bilo prav ničesar storjenega, kar bi bilo boljše od onega, kar so ukrenili že predniki. Vsaka nova doba terja nove principe in nove ljudi, ki jim sledijo. Straci so simboli umiranja, mladina pa je upanje rasti in napredka!

Končal bom to modrovanje ob stikanju po minulem in raje, čeprav sam, hodil čez križišča našega časa. Sam ne morem ničesar ukrepati. Zato sem segel po tiskani besedi bratskih republik, da bi spoznal, kaj imajo tam v mislih in želja. V časopisu „Duga“ sem prebral tole:

„Od Vardara do Triglava, sranje veliko se odigrava, do viđenja, draga Jugo, radije bi nešto drugo!“

Ob tem mnenju iz bratskih logov se je znova zbudila moja previdnost iz časov ilegale v bojih za svobodo. Slišal sem njen dobrohotni nasvet: „Fant! Tvoj priimek je v tej godlji preveč izzivalen!“

„Saj res, ti kronični idealist,“ sem si očital, „še na misel ti ni padlo, da bi te kdo zaradi priimka pihnil!“ Zato bom odslej Staroslavič, Janez pa bom ostal, pa naj bo, kar bo!

Janez Škrlj: Od Karantanije do SSKP (=skupnega slovenskega kulturnega prostora)

Največja geografska kotlina Vzhodnih Alp, s središčem na Gosposvetsko-celovškem polju, je Koroška. Že v antiki je bila jedro političnih skupnosti ilirskih in keltskih plemen, po naselitvi Slovencev v šestem stoletju pa naravni okvir prve slovenske državnosti v zgodnjem srednjem veku.

Slovani so se naselili v novi domovini v družbi in prisilnem zavezništvu s turškim nomadskim ljudstvom Obrov, kar velja tudi za karantanske Slovence – Vende. Karantanija je imela ugodno lego, obdana je bila z visokimi gorami, vanjo so vodili le redki prelazi in ozke rečne doline. Zemljepisni položaj je karantanskim Slovencem omogočil, da so se lažje (kot drugi Južni Slovani) otesli neprijetnega obrskega zavezništva s priključitvijo slovanski plemenski zvezi pod Samovim vodstvom (Samo je bil baje frankovski trgovec, vladal od 623. do 658. leta).

Kardelj pravi: „... da je imela Sameva plemenska zveza tri napredne značilnosti: pospešila je razvoj slovanskih plemen, da je predstavljala jez barbarskemu pritisku z vzhoda (le čemu, saj ga je v 20. stoletju (pritisk) sam zagovarjal in širil! (op.p.) in zajezila je osvajalne pohode germanskih knezov...“

Po Samovi smrti je ta zveza propadla, ker še ni bilo vseh možnosti, da bi živela vsa plemena (narodi?) v trajni državni organiziranosti, kar pa za Karantanijo ne velja! Primerjamo lahko priključitev Karantancev k Samovi plemenski zvezi – in priključitev Slovencev leta 1918 v SHS; v obeh primerih zasledimo ne preveč posrečeni „ženitvi“.

Pokojni Ivan Mrak, slovenski kulturni delavec, je ob neki priložnosti zapisal: „... Ameriška demokracija se nam zdi silno daleč, pozabljamo pa, da je imela prav ta demokracija svoje vzore v Karantaniji, naši prvi demokraciji. Tu gre za globoke zgodovinske povezave, ki si jih moramo polagoma priklicati nazaj v zavest...“!

Ivan Mrak je opozoril na na videz nemogoče zgodovinsko dejstvo, a če preberemo življenjepis Thomasa Jeffersona (1743-1826), zvedo, da je bil ta tretji predsednik ZDA – avtor Deklaracije o neodvisnosti (1776). V svoji bogati diplomatski karieri je bil Jefferson mdr. tudi poslanik v Parizu, tam pa se je seznanil z deli Jeana Bodina – Bodinusa (1530-1596).

Jefferson je ustanovitelj demokratske stranke – „oče ameriške demokracije“, ki se je navdihoval pri pravno-politični ureditvi kneževine Karantanije, „kjer pogodbeno teorija o nastanku oblasti (ustava) predpostavlja, da so vsi ljudje enaki in zato nima nihče že vnaprej dane pravice vladati drugim; iz tega izhaja dejstvo, da je družba brez oblasti nemogoča. Oblast se ali povzpne/nastane s tiranijo (diktatura) ali pa s pogodbo med vladajočim in ljudstvom (demokracija) ...“.

Bodinovo pisanje iz leta 1576 v „Les Six Livres de la République“ posebej predstavlja in tolmači kontra-

aktualno (pogodbeno) teorijo izvrševanja politične oblasti v sistemu karantanskih knezov. Jeffersonovi nasprotniki se niso strinjali z njegovimi trditvami, a opis in delovanje karantanske politične ureditve sta Jeffersona utrdila v prepričanju, da je na pravi poti. Ugotovil je namreč, da je neki evropski **narod**, živeč v Karantaniji, „demokracijo tudi že praktično uporabljal v vsakdanjem življenju“; Jefferson je bil prepričan, da „karantanska ustava“ ni bila utopija! (op.: Američani imajo ustavo, ki ustreza izvozu slovenske pameti naših prednikov v ZDA).

Američani imajo demokratično vladavino, mi pa se podajmo „nekoliko“ nazaj v zgodovino Jugoslavije, ki ni nastala leta 1941, ampak leta 1918, čeprav piše Kardelj „o barbarskih pritiskih z vzhoda na Karantance“, pozablja pa na duhovne in vojaške pritiske odondod skozi celo 20. stoletje. Ni namen, da bi obnavljali zgodovino dobesedno, zato se ustavimo pri pokristjanjevanju Slovencev „s strani nekega Grka, METOD imenovanega“.

Vzhodnjaki so po toplem in bogatem Jadranskem morju hlepeli že iz pradavnine; da pa so kot pritisk za prodiranje v naše kraje poleg osvajalnih pohodov uporabljali tudi verske pritiske, nam pripoveduje neznani salzburški pisec-klerik v spisu: CONVERSIO BAGORIORUM ET CARANTANORUM (Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev) iz leta 871; ta spis velja kot najpomembnejši historiografski vir za zgodovino Slovencev v Karantaniji in Panoniji v 8. in 9. stoletju. Napisan je bil z namenom, da bi branil karantanske staroselce, ki jih je ogrožala novo ustanovljena Metodova nadškofija na Moravskem.

„Slovska brata Ciril in Metod“ (Ciril-Konstantin, roj. 826 ali 827, umrl 869; Metod je bil mlajši, umrl leta 885), učena moža, oba na visokih političnih položajih v Bizancu, sta „na željo“ bizantinskega cesarja Mihaela III. in na prošnjo moravskega pokristjanjenca-separatista kneza Rastislava, odšla na Moravsko kot „meniha-misionarja“.

Poslanstvo je imelo izrazito politično ozadje, zagotovilo naj bi bizantinski vpliv v tem delu Evrope, kajpak tudi v Karantaniji!

Vemo namreč, da so imeli karantanski Vendi ob priselitvi še vedno svoja božanstva, boginje in bogove, kar nam opisuje tudi Prešeren v Krstu.

Ciril in Metod sta se na svoje politično in versko poslanstvo temeljito pripravila: najprej sta sestavila (Ciril?) **slovsno** abecedo (glagolico) in prevedla potrebne cerkvene knjige v jezik bolgarsko-makedonskih Slovanov; ta jezik sta obvladala iz njune mladosti. Po mnogih zapletih med svetno in cerkveno gosposko (tudi karantansko) je Ciril medtem umrl v Rimu, Metod pa nekaj kasneje na Moravskem. Njune učence so pregnali z Moravskega v dežele Južnih Slovanov; to je v kraje, kjer je še danes uradna pisava cirilica.

V spisu *Conversio* (Spreobrnjenje) beremo, da so imenovali prišleka Metoda z zaničljivim prizvokom „filozof“; z besedo filozof pa se tudi konča latinski izvirek *Spreobrnjenja*. „Filozof Metod“ je bil nezaželen zaradi svojega novega nauka: „... ker si je izmislil nove slovanske črke, v slovanskem jeziku je opravljal službo božjo in poniževal latinščino...“.

Iz konca 12. ali začetka 13. stoletja se je ohranil izvleček iz *Konverzije* „*Excerptum de Karentanis*“ (Izvleček o Karantancih), ki omenja Metoda, le da ga predstavi kot človeka iz Dalmacije ali Istre, tega podatka pa v *Konverziji* ni.

Bizantinski cesarji so hoteli z vojno silo podjarmiti severne pokrajine; če je šlo do vladavine cesarja Foka (leta 602 izbran za cesarja) le za roparske pohode na sosednje dežele do Save in Donave, kjer uporabljajo še danes „čirilsko pismo“, so se Slovenci bolj mirno naselili v Vzhodne Alpe in Panonijo po letu 568, Langobardi pa naprej v Italijo.

Nekatere razlike med današnjimi jeziki (npr. v preteklem deležniku ženskega spola obliki: jedla in jela ali sedla in sela, itd.) nam kažejo, da so se na današnjem slovenskem ozemlju oziroma na njegovem obrobju srečali karantanski Vendi, Venedi ali Veneti in drugi južni Slovani. Prvotna naselitev na področju Vzhodnih Alp je zajela predvsem dolino reke Mure, Drave, Save in Soče s pritoki, segla na severu do Donave, na zahodu do Chiemseeja na Bavarskem in v povirje Drave na Tirolskem. Ta narod, karantanski Slovenci ali Veneti, se je poimenoval po mestu *Civitas Carantana* na Gosposvetškem polju.

Z gospodarskega in družbenega stališča lahko označimo Karantance za **demokratično** rodovno-plemensko-narodno skupnost/družbo, v kateri je prevladovala živinoreja s poljedelstvom, s triletnim kolobarjenjem (ozimina, jaro žito, praha) kot umno gospodarjenje, saj se je starejše požigalništvo njiv in travnikov že skoraj umaknilo.

V 9. stoletju so ogrski (madžarski) vdori nekoliko zavrli razvoj Karantanije, a se je nadaljeval že v 10. stoletju; iz tega obdobja (okrog leta 1000) imamo Brižinske spomenike, ki jih hranijo v Brižinu/ Freisingu.

Posebnost v razvoju Karantanije – vojvodine Koroške – je bila demokratična ureditev obreda ustoličevanja koroških vojvod skozi srednji vek do leta 1414 (zadnji koroški vojvoda je bil Ernest Železni).

Posebnost slovenske zgodovine sta bila tudi pozna uveljavitev cerkvene desetine in **slaj kosezov**, po vsem sodeč domačih knezov, ki so se vedno bolj izenačevali/stapljali z drugim prebivalstvom; prav tu pa je našel Jefferson – s pomočjo francoskega pisca Bodina – osnovo za ameriško ustavo – Deklaracijo o neodvisnosti.

Čas med 11. in 14. stoletjem je prinesel v političnem pogledu slovenskemu ozemlju delitev na pokrajine, sama vojvodina Koroška pa je nastala že leta 967.

Iztekaajoči se srednji vek je prinesel spremembe. Malo pomembni **Žovneški gospodje** (Savinjska dolina, okoli leta 1130) so se leta 1314 povzdignili v **Grofe Celjske**.

Habsburška premoč je narasla predvsem zaradi spretnih politično-ženitvenih in dednih pogodb. Postopno so pridobili vse slovenske dežele, nameravali so prodirati tudi na Jadran; leta 1382 so prodrli do Trsta. Prav na slovenskih tleh pa so jih v 15. stoletju najbolj ogrožali nevarni tekmeči Celjani, ki so se tudi širili na Ogrsko in Hrvaško. Ko je leta 1436 ogrski kralj in nemški cesar Sigmund povzdignil Celjske grofe v državne kneze, je zapretila Habsburžanom resna nevarnost, da bo od njih neodvisna, celjska grofija prerasla njihovo oblast v slovenskih deželah. Ta nevarnost je minila, ko so zahrbtno umorili zadnjega Celjana, takrat **že poslovenjenega** grofa Ulrika II. Zahrbtni morilec je bil Ulrikov ogrski nasprotnik Ladislav Hunjadi.

Umor se je zgodil leta 1456 v Beogradu . . . (. . .).

Celjani so resda živeli polnokrvno in vročekrvno, kljub temu pa jim je bil Vzhod usoden! Bili so, na žalost, Grofje Celjski in nikdar več! Zanimivo bi bilo predvidevati zgodovino, če ne bi Celjani izumrli? !

Na podlagi dedne pogodbe in po štiriletnem boju z drugimi tekmeči so Habsburžani pridobili velikansko celjsko dediščino na slovenskih tleh. Svojo oblast so Habsburžani na Slovenskem zaokrožili, ko so leta 1500 podedovali Goriško, Benečanom iztrgali v vojni Bovško, Tolmin, Idrijo in Oglej. Ko so leta 1526 prišli pod habsburško nadoblast še Slovenci na Ogrskem, so ostali zunaj nje samo še Slovenci v Beneški Sloveniji in Beneški Istri.

Politično zedinjenje slovenskih dežel po smrti zadnjega Celjana je pospešilo germanizacijo severnega dela slovenskega narodnostnega ozemlja.

* * *

Slovenci imamo dolgo in ničkaj rožnato zgodovino, zato je bila Karantanija od 7. do 11. stoletja, ki je prvič nekaj časa združevala vse Slovence, **Velika (Zedinjena) Karantanija**; upajmo, da tudi ne zadnjič . . .

Nadaljevanje drugič

LITERATURA:

1. Jean Bodin: *Les six livres de la Republique*, 1576
2. *Acta ecclesiastica Sloveniae*, Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti, Ljubljana, 1985
3. Svetovna zgodovina, CZ Ljubljana, po *Die Weltgeschichte* založbe Herder K.G.
4. Mala splošna enciklopedija H–O, DZS Ljubljana, stran 282
5. Leksikon CZ, Ljubljana 1973, geslo „Karantanija“, stran 418
6. Zgodovina človeštva, DZS, Ljubljana, 1972
7. Poljudna literatura mdr. Teleks – Ivan Mrak, št. 34; 25.8. 1983 in nasveti poznavalcev zgodovine, ki se jim po tej poti prav lepo zahvaljujem.

Janez Škrlj: Kako lepe so bile te naše doline

Narava nam je dana zato, da jo pravilno uporabljamo. Ali: Barantanje za vrstni red uničenja; ničkoliko visokodonečih naslovov bi lahko zapisali za te naše ljube doline, kraje in ljudi v njih. Toda — ali naj tulimo samo „zeleni“, kakor nas imenujejo „vodilne strukture“? ! Smo mar res „meščanska desnica in barabe“, kakor se je izrazil Goran Rakočević (DELO, v članku Sprijena bratovščina v nazadnjaškem kolu; torek, 21. aprila 1987, stran 1) in v istem članku še Ivan Cvitković ali Ivan Perić, ki govori „o splošni kibernetiki revoluciji“ kot demagoški goljufiji. Vsi trije „človekoljupci“ zavračajo vse, kar se ne strinja z uradno politiko, menda pa so jim največji trn v srcu prav „zeleni“ ali tisti, ki se borimo za zdravo in čisto okolje. Če ljudem, kot so Cvitković, Perić ali Rakočević ne uspe „sa državnem direktivom“ ali pa da jih preglasujejo, potem proglašijo vse zagovornike zdravega okolja za nacionaliste!

Tem, zgoraj imenovanim (in vsem ostalim) bratom smo pomagali tudi Slovenci ohraniti porečje Tare pred uničenjem. Ker pa naša vojaška industrija potrebuje velikanske količine plemenitih jekel in aluminija (tudi) za izvoz orožja, bomo najprej pogledali v švedsko publikacijo STATISTICS SWEDEN. V letih 1977-1986 so prodali v Singapur (mednarodni trg z orožjem, ki preskrbuje Daljni vzhod) največ orožja Švedi, sledijo Norveška, Malezija in Italija, **na 5. mestu pa je že Jugoslavija**, ki je „preskrbela cvetočo industrijo smrti“ s kar 6,7 odstotka celotnega prometa z orožjem v Singapur (podatek: DELO, 20.4.87/str. 4).

Za pridobivanje jekla in aluminija potrebujejo jeklarne in tovarne aluminija; dva taka nova megalomanska obrata stojita v Sloveniji, a kaj bosta dva taka energetska požeruha, če ni dovolj elektrike? Vojska si naroči nove in nove elektrarne; vseeno je, če je to jedrska, termo ali akumulacijska. Pretočne niso dovolj za vojaško hierarhijo.

Poljansko dolino je uničil Abaddon iz Žirovskega vrha, za reko Muro še barantajo, Sava pa je že odpisana, saj začnejo graditi elektrarno Vrhovo že 1. junija letos. Ostali sta še Soča in Idrija.

Pokojni dr. France Avčin mi je ob neki priložnosti izjavil (kasneje je imel nekaj „drobnih sitnosti“): SLOVENIJA JE JUGOSLOVANSKA KOLONIJA, NEKAKŠNA NAMIBIJA! In še kako prav je imel pokojni zaslužni profesor, ki je že leta 1979 izračunal, da bo Slovenija leta 2000 potrebovala 30 milijard kWh električne energije in dodal: seveda, če ne bomo odločno zagnali vik in krik, da za dva milijona prebivalcev toliko energije ne potrebujemo, če ne bomo gradili novih industrijskih gigantov, ki jih Slovenija sploh ne prenese! Zgodilo pa se je drugače: Jesenice in Kidričevo stojita; stojita tujka v okolju in preteče grozita „vsemu, kar leze in gre“. Da pa bo informiranje zaokroženo, poglejmo v Republiški informativni bilten (odg. urednica Lidija Berden, z dne 15. aprila 1987, stran 4), kjer lahko preberemo v informaciji z

naslovom Do leta 2005 bomo začeli graditi štiri jedrske elektrarne (članek je povzet po Borbi, 15.4.1987). Zaradi aktualnosti predstavljamo celotno informacijo s posebnim poudarkom na RUŽV, ki ima v načrtih širitev rudnika proti Lučinam in prav v predmestje Škofje Loke, saj je tamkaj uranove rude (po zahtevanju predstavnikov RUŽV) še za dve do tri nuklearke. Dosti si upajo žirovskovski rudarji, mar ne? Ali pomislimo na to, da ne odločajo sami o rudniku? Seveda odločajo drugi! No, sedaj pa ima besedo generalni direktor Nuklina, Predrag Anastasijević, ki je v daljšem govoru opozoril, da bomo do leta 2005 v Jugoslaviji začeli graditi štiri jedrske elektrarne. Gradnja energetskih pa tudi jedrskih objektov v državi je odvisna predvsem od rezultatov razprave o dolgoročnem programu o razvoju energetike do leta 2000, vendar pa je stališče države, kot je poudaril Anastasijević, **do jedrske energije zelo jasno: smo predvsem za prepoved proizvodnje jedrskega orožja**. V zvezi z našimi republiški mejami in njihovim vplivom na jugoslovanske jedrske projekte je poudaril, **da so republike odgovorne za gradnjo elektroenergetskih objektov**. Dodal je, da so zdaj za jedrske elektrarne zainteresirane štiri republike (Slovenija, Hrvaška, Srbija in BiH), ki imajo svoje institucije v Nuklinu, zainteresirani so tudi Makedonci in Vojvodinci, nimajo pa ustreznih institucij. Kosovo se opira na lignit, Črna gora pa o jedrski energiji ne razmišlja.

Na vprašanje o negodovanju javnosti zaradi gradnje elektrarn in ali so resnične govorice, **da sprejemamo jedrske odpadke**, je Anastasijević odgovoril, **da se pri skladiščenju tujih odpadkov dobro zasluži**, da pa mi nimamo sredstev, da rešujemo tuje probleme, ker se ne ukvarjamo dovolj niti s svojimi. Reakcija javnosti pa bo predvsem ODVISNA OD STALIŠČA NAJVIŠJIH ORGANOV V DRŽAVI. Predsedstvo države, zvezni izvršni svet in SZDL se morajo jasno in javno izreči glede **domaćih** jedrskih elektrarn, kajti če niso odločni celo oni, kaj lahko pričakujemo potem šele od drugih, je izjavil Anastasijević. Je potreben kakšen komentar? Ni...! Kar lahko zapišemo je, da v zdajšnjem gospodarskem položaju lahko ribari v kalnem tisti, ki se bo najbolj znašel; to pa je „politika za dnevne potrebe“ (tu so mišljene devize), saj lahko preberemo takoj za člankom o jedrskih elektrarnah grozljivo besedilo o tem, da naše vode izkoriščajo Avstrijci, ki so ponudili, da bi na **naših** vodah gradili **svoje** elektrarne.

V kratkem bo Elektrogospodarstvo Slovenije (EGS) podpisalo z elektrikarji avstrijske Koroške pogodbo o skupni gradnji hidroelektrarne moči 50 megavatov, je povedal Ivan Lešnjak iz EGS.

Tako poroča tudi Večernji list 15. aprila 1987.

Zahtevati moramo vedno znova **REFERENDUM** o gradnji novih nukleark, obenem pa zahtevati, da čimprej **zapejo** Rudnik urana v Žirovskem vrhu; če je iz Černobila prišel k nam radioaktivni oblak, bodimo

prepričani, da tudi RUŽV ni tako nedolžen, kot ga predstavljajo **nukleokrati!** Pravico imamo živeti v zdravem in čistem okolju. Prav zaradi tega tudi objavljamo zemljevid Jugoslavije, na katerem je vrisanih trinajst možnih lokacij za nove jedrske elektrarne. Najbolj je za nas seveda zanimiva lokacija št. 4, kar pomeni JE KRŠKO II (Krško dve . . .!). Ostale lokacije so: Trogir-Rogoznica, otok Vir, Grba na Pagu, Prevlaka, Kaoci, Gašnica, Županja, Tanja, Bogojevo in Mustanga, Donava 5, Mavrovo in Krivolak. Ko smo že ugotovili, da domačega uranskega goriva za jedrski program SFRJ nimamo dovolj, bomo prisiljeni uvažati uran-plutonijevo gorivo iz Vzhodnega bloka, to pa pove, da je naše zunanjepolitično približevanje kompleksnemu programu tehnološkega razvoja SEV (vzhodnoevropska EUREKA, kot protitež EUREKI, kjer pa Jugoslavija nima kaj „praskati“), s tem pa prehajamo v **ponovno odvisnost** od Varšavskega pakta (ki je v resnici popolnoma sovjetski!). **Kadar se zgodovina ponavlja, smeši sama sebe . . .!** Kot pa smo že zapisali, bodo o novih jedrskih elektrarnah odločali v predsedstvu SFRJ; če se spomnimo na plakat mladih ekologistov lanskega septembra ob problemski konferenci o varstvu okolja v Škofji Loki, bodo vsi tisti, ki so bili na konferenci, zagotovo pomislili na besedilo plakata: Jedrski program SFRJ — zločin! Imamo torej tudi poimensko odgovorne ljudi za jugoslovanski program, ki jih bomo lahko prijeli za besedo, če nas ne bo že prej „odpihnila“ krška nuklearka.

Žirovski občasnik je revija, ki ne izhaja pogosto, zato moramo v njej poročati o vsem, kar prizadene okolje; **snovno in duhovno.**

Duhovno onesnaževanje slovenskega naroda si večkrat privoščimo kar sami, največkrat pa „prihajajo“ taka onesnaževanja iz drugih delov širše skupnosti narodov in narodnosti. O tem lahko beremo v dnevnem časopisju itd. Preidimo na snovno onesnaževanje, ki ga bomo imenovali:

Raskovec — žirovska rana . . .

Odlagališče smeti v Raskovcu — Dole, bi lahko prekrstili v Žirovsko marginalijo iz leta 1972, ki so jo zagrešili takratni idrijski „za postave odgovorni ljudje“, ki so res gledali na Raskovec popolnoma s svojimi občinskimi postavami; omenjeni odgovorni „za (tudi širšo) postavo“ **niso upoštevali mnenja stroke**, ki je že takrat **nasprotovala** lokaciji za smetišče v Doleh. Dne 16. aprila letos je bila v Idriji „okrogla miza“ o problematiki gradnje HE Trebuša in ob tej priložnosti smo se pogovarjali s priznanim geološkim strokovnjakom in vodjo Raziskovalnega oddelka pri Rudniku živega srebra Idrija, dr. Jožetom Čarom, ki je dal posebno izjavo v zvezi s smetiščem Raskovec-Dole:

„Celotno zadevo v zvezi z Raskovcem bi povzel nekako takole: po vseh pripombah in pisanju v zvezi z Raskovcem v Doleh ter s problemi, ki so nastali v zvezi z ekologijo, so se stvari v Idriji bistveno premaknile na boljše, in sicer predvsem tako, da o tej problematiki za sanacijo zelo resno razmišljamo. Začeli smo pripravljati dokumentacijo, saj je zavel popolnoma

nov, svež veter tudi v občinskem vodstvu. Stvari okrog Raskovca so se že toliko premaknile, da bomo prav kmalu dobili tudi že željene sanacijske projekte.

Ko smo spoznali, da moramo to področje sanirati — saj se vprašanju Raskovca ni moč izogniti — če še hočemo ohraniti Raskovec in zmanjšati njegove vplive na Soro — smo začeli s konstruktivnim delom v dveh smereh:

- a) v smeri sedanjega stanja v Raskovcu in
- b) v intenzivno iskanje nove lokacije za idrijsko občinsko sanitarno deponijo komunalnih odpadkov.

Novo lokacije so bile v grobem že preštudirane s hidrološke plati aprila leta 1986 in od takrat smo obdelovali šest možnih lokacij na območju naše občine. Kasneje smo obstali pri treh lokacijah, ki jih zdaj vsestransko ocenjuje Komunalno podjetje Piran, Projekti-Inženiring in ki bo poskušala poiskati izmed treh najbolj primerno. Končno lokacijo bodo morali temeljito obdelati kot najbolj primerno za sanitarno deponijo.

Z naše strani pa smo začeli s projektno nalogo za Raskovec s tem, kaj bi morali pravzaprav storiti, da bi zadevo v Doleh sanirali. Po prvih pogovorih, sodelovali so tudi predstavniki Komunalnega podjetja Piran, ki pripravlja projekt za sanacijo Raskovca, in sicer tako, da bomo napravili najprej program zbiranja odpadkov v Doleh, in sicer tako, da bomo najprej prebrali odpadke po programu, določili način sanacije, ugotovili kvaliteto (oz. nekvaliteto) odpadkov in dopolnili lokacijsko dokumentacijo; dokumentacije za odlagališče Raskovec še vedno nima (kaj je z lokacijskim dovoljenjem? Op. J. Š.); dopolnili pa bomo tudi načrt za dokončno sanacijo. V tem projektu, boljše rečeno nalogi, so postavljeni konkretni roki za izvedbo, ki so jih predlagali na občinski ravni, za kar imamo tudi program aktivnosti, ki je bil zastavljen julija 1986, in predvideva celoten potek sanacije deponije Raskovec.

Pomembno pa je, za kakšen način smo se odločili v Idriji. Komunalno podjetje iz Pirana je predlagalo dva možna načina: prevzem sedanjega stanja s programom nadaljnega deponiranja na že deponiranih odpadkih z ustrezno zatesnitvijo terena, kar pomeni, da bi te odpadke prekrili s kakšno neprepustno plastjo, hkrati sanirali še preostali del, kjer naj bi še naprej odlagali odpadke. Drugi način pa so predvideli tako, da bi napravili odkop vseh že deponiranih odpadkov in zatesnili prvotni teren. V Idriji smo se odločili za drugo varianto, da pripravimo najprej še nedotaknjeni del odlagališča Raskovec s potrebno podlago, ki mora biti seveda neprepustna, nato bi v celoti prestavili sedanje deponirane odpadke na že izolirano podlago, hkrati pa bi opravili selekcijo (prebiranje) odpadkov zaradi morebitnih škodljivih snovi in industrijskih odpadkov, ki seveda niso registrirani. Če pa že so na odlagališču ne-registrirani industrijski odpadki, so jih tja pripeljali neodgovorni ljudje na črno! V občinskem odloku je namreč točno zapisano, da služi Raskovec izključno za komunalne odpadke. Iz vsega povedanega sledi, da bi, če bi delali po tej zadnji varianti, preložili in sor-

tirali vse odpadke. To je pomemben moment.

Projektna naloga mora biti končana do letošnjega septembra (1987), nato pa bomo sanirali po normalnih postopkih za izvedbo oziroma bomo poiskali najboljšega ponudnika za izvedbo sanacije.

Pomembno je tudi, da niso sedanja prizadevanja samo na papirju, temveč smo prišli tudi že do finančnih vrednotenj za realizacijo tega programa. Finančna plat bo za občino Idrija velik zalogaj, saj je cenitev del ovrednotena med 24 in 25 starih milijard, kar pa seveda ni malo. V podpisovanju je že poseben samoupravnih sporazum o združevanju teh sredstev, kar kaže na resnost, s katero smo se lotili reševanja tega ekološkega problema.

Imamo tudi odločbo republiškega vodno-gospodarskega inšpektorata, po kateri moramo ves čas nadzorovati dva izvira ob odlagališču, vodo potoka Raskovec in za primerjavo še vodo iz potoka Žirovnica. Jemanje vzorcev je zelo pogosto, natančnih rokov ne poznam, vem pa, da je nadzor intenziven. Ugotaljšajo torej stanje pred sanacijo, nadzor bo stalen, pa tudi preklicali ga ne bodo. Zahtevek inšpektorata je, da pošiljajo odgovorni za smetišče stalne podatke. Če naše, idrijsko komunalno podjetje ne bi posredovalo natančnih podatkov v določenih rokih, bi republiški vodarski inšpektorji takoj ukrepali.

Da smo prišli do vseh teh sanacijskih dejavnosti, smo delali sporazumno s predstavniki škofjeloške občine, kar je, vsaj jaz tako mislim, zelo pomembno, da javnost za ta podatek ve, saj sodelujejo predstavniki iz Škofje Loke pri vseh akcijah tudi s pripombami (ki jih ni malo); nastopajo pa tudi z zahtevami, kar je razvidno iz zapisnikov, da se vsi strinjamo s predvidenimi ukrepi. Poudarim naj še: ker je sanacija finančno velik zalogaj, bomo začeli z nalogami za novo idrijsko odlagališče šele potem, ko bo smetišče v Raskovcu popolnoma sanirano. To je finančna stran, medtem ko pa bo strokovno delo za novo lokacijo teklo nemoteno naprej, kar pomeni, da moramo najprej končati sanacijo v Raskovcu in šele nato bomo pripravili novo občinsko sanitarno deponijo.

Kot geolog menim, da bi morali zgodovino odlagališča v Raskovcu natančno raziskati. Sedaj kriviti nekoga za odgovornost bi bilo težko, dejstvo pa je, da se vse „zadeve“ v zvezi z deponijo vlečejo v Idrijo že od leta 1972, ko je republiški sanitarni inšpektor zaprl staro idrijsko odlagališče in potem se je vse skupaj vleklo v nedogled, dokler je sploh še kdo popuščal. Seveda ni bila lokacija Raskovec kasneje izbrana na pravi način; kajti prišlo je do hitre (lahko rečem tudi prenaplajene) odločitve. Normalno je, da morajo biti za posamezne deponije in smetišča komunalnih odpadkov v strokovni obdelavi številne lokacije in nato izbirati vsestransko najboljše po geološki plati, hidrološki plati in še po vseh drugih merilih. Skratka, šele po vseh teh parametrih, ki so v navadi, se lahko odločamo o pravi lokaciji za odlagališče, vse to navedeno pa pri nas v primeru Raskovec – ni bilo opravljeno!

Resda, narejene so bile hidrogeološke osnove – **lokacija je bila enostavno pokazana** (podčrtal J.Š.),

pristojni so takrat rekli: „Če so hidrološki pogoji zadovoljivi, bo odlagališče v Raskovcu . . .“

Prav v tem pa je bila past.

Tudi hidrološke razmere so bile do neke mere primerne s tem: „da se položaj obvladuje . . .“. Hidrogeološke razmere so bile namreč take – onesnaževanje je bilo sicer predvideno – za dva izvira smo takoj povedali, da bosta onesnažena (en izvir daje okoli liter vode na sekundo, drugi pa nekaj več): to smo vedeli, ampak je vse omejeno izključno na en blok, ki je omejen s tektonsko (gubanje in prelamljanje zemeljske skorje) in litološko (kamninsko) pregrado, zato smo predvidevali, da bo to onesnaženje vode obvladljivo. Seveda smo se odločili za deponijo, kasneje pa naj bi zgradili še čistilne naprave na zajetih izviroh, ker pa čistilnih naprav ni – so nastali vsi kasnejši ekološki spori. Vsega seveda nismo upoštevali, zato je pač nastal ekološki problem in še druge težave z Raskovcem.

Pri iskanju lokacij za novo deponijo smo ustanovili širši odbor, ko bodo vse lokacije pretehtane in strokovno obdelane – tudi finančna konstrukcija ne sme manjkati – šele potem bomo prišli pred javnost, vsekakor pa bomo še naprej ohranjali stike s škofjeloško občino in njenim predstavnikom v našem odboru. To je Anton Jenko, predsednik komiteja za družbeno planiranje in urejanje prostora pri IS SO Škofja Loka. Ta se udeležuje vseh sestankov, tam tudi prenese iz svojega okolja mnenja, zahteve in pobude, skratka, seznanjen je z vsemi dejavnostmi v zvezi z Raskovcem – je zaključil dr. Jože Čar.

Vsekakor moramo zapisati, da je dr. Jože Čar pripravil temeljito geološko študijo za odlagališče občinskih smeti v Spodnji Kanomlji, a so jo zavrnilo „zaradi nekakšnih pritiskov krajevnih politikov“. To niso besede dr. Čara, to je dejstvo, ki je v Idriji splošno znano. Kljub temu pa moramo brati besede dr. Čara z občudovanjem, saj je govoril o stvareh, ki bi jih lahko zamolčal, povsem odkrito. Kdaj bomo dočakali, da bo stroka spet dobila veljavo? Morda pa z novim tisočletjem, od katerega nas loči le še borih trinajst let . . .!

* * *

16. aprila 1987 se je Muzejskih večerov v Idriji udeležila tudi delegacija iz Žirov. Vodil jo je Miha Naglič, predsednik koordinacijskega odbora za varstvo okolja pri krajevni konferenci SZDL – Žiri, z njim sta bila še Franc Kopač in Marjan Praprotnik. Žirovska delegacija se je hotela udeležiti razgovora o Raskovcu (to točko so tudi predvideli organizatorji okroglice), Žirovci pa so podprli tudi zahteve Idrijcev in Tolmincev za končanje z grožnjami, da bo Elektrogosudarstvo Slovenije postavilo stometrski jez na Idrijci. V Slapu naj bi nastalo nad 30 km dolgo jezero, ki bi segalo prav do Spodnje Idrije. Žirovcem ni vseeno, kaj se dogaja z dolino Idrije in z ljudmi ob njej, prav tako pa jim ni vseeno, kaj bo s Poljansko dolino; prav v „primeru Raskovec“ se je pokazalo, kako malo ali pa ničvredne so občinske meje, ki utegnejo motiti sosedske odnose. S strpnim dialogom bo tudi Žirov-

cem uspelo, da bodo Raskovec — žirovsko rano — končno le pozdravili. Vsaj napovedi so obetajoče, v svoje roke je vzela „primer Raskovec“ stroka namesto dosedanje občinske politike. V idrijski občini veje nov veter, kako pa je drugje, naj sam vsak zase pretehta...!

Še o Raskovcu (Miha Naglič, Ivica Kavčič)

REVIJA ŽIROVSKI OBČASNIK

Uredniški odbor

p.p. 11

64226 Žiri

Žiri, 16. 1. 1987

SKUPŠČINA OBČINE

IDRIJA

Predsednik

ZADEVA: Prizadevanja za sanacijo smetišča Raskovec v Doleh

Spoštovana tovarišica predsednica, pišem vam zaradi nekaterih ekoloških problemov v dneih, ko se zdi, da jih pravzaprav ni. Prekril jih je sneg. Vendar pod to vseočiščujočo belo odejo prikriti ležijo in samo vprašanje časa je, kdaj se bodo spet prikazali v luči dneva, kot rana na zemeljskem površju.

Gre za problem smetišča v Raskovcu. Naša revija je bila prva, ki ga je publicirala in se javno zavzela za njega rešitev. Zato si jemljemo pravico, da si še naprej po svojih močeh prizadevamo na poti k temu cilju. Pisali smo že vašemu predhodniku (glejte prilogo, ŽO 9-10, str. 20-24), vendar se mu očitno ni zdelo vredno, da bi nam odgovoril.

Upamo, da boste vi ravnali drugače. Stvar je namreč v tem, da se v javnosti, med ljudmi na terenu in v sredstvih javnega obveščanja širijo vse mogoče, največkrat različne in celo nasprotnoče si verzije o dogajanjih v Raskovcu.

Ker menimo, da je vaš družbeni položaj tak, da se z njega daleč vidi (čepprav ste globoko v dolini na oni strani hribov), vas prosimo, da nam in našim bralcem „natočite čistega vina“, naj bo kislo ali sladko.

Vnovič torej postavljamo vprašanje: Kaj ste oziroma boste še storili, da bi — v obojestransko korist — razrešili problem imenovanega smetišča?

Prosimo, da tega vprašanja ne vzamete kot „združenopolitični klimi“ škodljivo emisijo „pregreth ekoloških glav“, temveč kot izraz dejanske zaskrbljenosti ljudi, ki prebivajo v dolini Poljanske Sore.

Zaradi vsega tega pričakujemo vaš odgovor in vas prav lepo pozdravljamo.

Glavni in odgovorni urednik

Mihael Naglič, prof.phil.

SKUPŠČINA OBČINE IDRIJA

Predsednica

Idrija, 16.2.1987

Revija ŽIROVSKI OBČASNIK

UREDNIŠKI ODBOR

64226 ŽIRI

p.p. 11

ZADEVA: Prizadevanja za sanacijo smetišča Raskovec v Doleh

Spoštovani tovariš urednik!

(Pogovor z dr. Jožetom Čarom je posnel novinar Radia Ljubljana — Marko Škrlj, besedilo in komentarje ter pripravo za tisk je opravil Janez Škrlj; tudi fotografija dr. Čara je delo Janeza Škrlja, zemljevid Jugoslavije z načrtovanimi lokacijami jedrskih elektrarn pa je iz hrvaškega tednika DANAS).

Odlagališče komunalnih odpadkov Raskovec je eden izmed velikih problemov, s katerim se tako rekoč vsak dan srečujem, odkar sem prevzela to zahtevno in odgovorno dolžnost.

Od vsega začetka mi je bilo jasno, da ga moramo razrešiti tako, da bo, kolikor le more biti, zadovoljno prebivalstvo na obeh straneh hriba. Moja želja je, da bi bili dobri sosedje, tako, kot smo nekoč že bili — pa menim, da tudi še smo, saj lepo sodelujemo na različnih področjih. Ta problem pa resnično kali naše odnose.

Vaše vprašanje sem zato vzela tako, kot je bilo postavljeno, nič drugače — vsekakor dobronamerno. Če z odgovorom ne boste zadovoljni, mi sporočite, potrudila se bom, da bi bila kar najbolj jasna in odkrita, kajti le to je pot, po kateri se lahko razrešijo veliki kot tudi majhni problemi.

Kaj smo torej od aprila naprej v Idriji storili za sanacijo Raskovca?

Predvsem smo imeli veliko pogovorov z odgovornimi ljudmi: geologi, komunalci, urbanisti, projektanti. Naročili smo nekaj študij zato, da se zadeva strokovno kar najbolj temeljito osvetli. Naročili smo tudi izdelavo dokumentacije za iskanje novih lokacij.

In kje smo danes?

Ne tako daleč, kot bi želeli, vsekakor pa mnogo bliže, kot smo bili pred tričetr leti. Mislim, da lahko rečem, da je bil bistven premik napravljen na sestanku 4.12.1986 v Idriji, kjer so bili poleg urbanistov Škofje Loke in Idrije navzoči predstavniki Območne vodne skupnosti Gorenjske iz Kranja in „Soče“ iz Nove Gorice in, kar je bilo posebej pomembno, predstavniki Republiškega komiteja za varstvo okolja in urejanje prostora ter Vodnogospodarskega inštituta iz Ljubljane. Ocenili smo, da je bil sestanek na visoki strokovni ravni. Na njem so sprejeli izhodišča za konkretno delo za naprej, in sicer:

1. da je treba izvesti sanacijo odlagališča,
2. da se je treba sočasno lotiti del za določitev nove lokacije.

Postavljeni so bili tudi roki in nosilci posameznih aktivnosti. Vsekakor se nameravamo resno lotiti najprej sanacije odlagališča. Aktivnosti v zvezi s pripravami na to tečejo, sredstva so v planu SKIS za leto 1987 tudi rezervirana.

Glede novih lokacij so bile študije sicer naročene in izdelane, vendar je v zvezi s tem še precej odprtih vprašanj, ki jih bo treba še temeljito proučiti.

Toliko za zdaj — tovariš urednik — za naprej vam lahko samo obljubim, da si bom, tako kot doslej, tudi vnaprej prizadevala, da bi se ta problem kar najhitreje in kar najbolj strokovno pravilno razrešil.

Tovariški pozdrav!

Skupščina občine Idrija

Predsednika:

Ivica Kavčič

RUŽV: Nastanek, razvoj in perspektive (samopredstavitev)

UVOD

V prejšnji številki (9–10) naše revije smo objavili nekaj sila kritičnih prispevkov o RUŽV. Ker so prizadeti menili, da je v njih zajet le eden izmed možnih pogledov, smo se odločili, da to pot objavimo tudi njihovega.

Tako smo nedavno večkrat obiskali RUŽV, v katerem smo bili zelo prijazno sprejeti. Razkazali so nam vsa delovna območja, mi pa smo jim zastavili številna vprašanja, na katera so nam odgovorili, kakor sledi.

Vprašanja in odgovore smo razvrstili v dva tematska sklopa; prvi splošnejši del obravnava nastanek, razvoj in perspektive RUŽV, drugi pa posebno njihov odnos do okolja.

I. NASTANEK, RAZVOJ IN PERSPEKTIVE RUŽV

Raziskave ležišča urana na področju Žirovskega vrha imajo že kar dolgo zgodovino. V zgodnjih šestdesetih letih tega stoletja so beograjski geološki strokovnjaki ugotovili obstoj perspektivnega ležišča urana. V te raziskave se je kmalu vključila tudi ekipa Geološkega zavoda Ljubljana. V naslednjem desetletju, posebno po odločitvi o gradnji naše prve jedrske elektrarne v Jugoslaviji, v Krškem, so se raziskovalna dela na Žirovskem vrhu pospešila. V tehnološke raziskave se je vključil tudi Inštitut Jožef Stefan, ki je pozneje na lokaciji ob jami Žirovskega vrha pognal tudi polindustrijsko napravo za proizvodnjo uranovega koncentrata – rumene pogače. Z namenom, da bi zagotovili dovolj strokovno podlago za izdelavo preliminarnega investicijskega programa, je geološki zavod skupaj s Savskimi elektrarnami Ljubljana naročil študijo „Feasibility Report“ pri ameriški firmi McKee. Študija je prikazala možnost in način odkopavanja in predelave rude v uranov koncentrat, vendar se investitor po posvetu s strokovnjaki Inštituta Jožef Stefan ni strinjal s tehnološkimi rešitvami, ki jih je ameriška firma v študiji ponujala, saj je bilo premalo pozornosti posvečeno rešitvam, ki bi zagotavljale uspešno varovanje okolja. To je bil tudi pglavitni razlog, da je za poznejšo izdelavo osnovnih tehnoloških načrtov bila izbrana druga ameriška firma Fluor z večjimi izkušnjami pri predelavi uranove rude in varovanja okolja.

Obsežno projektantsko, študijsko, laboratorijsko, polindustrijsko in terensko raziskovalno delo je bilo opravljeno v letih 1975–1977, da bi se izdelala dobra podlaga za investicijski program in obsežne študije o predvidenem vplivu RUŽV na okolje. Nosilci teh nalog so bili Geološki zavod Ljubljana, Inštitut Jožef Stefan, SEPO (Skupina za evaluacijo posegov v okolje pri Inštitutu Jožef Stefan), Inženirski biro Elektroprojekt, ameriška firma Fluor in številne druge domače strokovne inštitucije. Samo v okviru študije o predvidenem vplivu RUŽV na okolje je bilo izdelanih več

kot 50 detajlnih študij. Opravljene so bile obsežne meritve začetnega – nultega stanja tudi radioaktivnosti na širšem področju Žirovskega vrha.

Investicijski program je bil izdelan v prvi polovici leta 1977. Tega leta je bila ustanovljena tudi delovna organizacija Rudnik urana Žirovski vrh v ustanavljanju (RUŽV). Ustanovitelj RUŽV je Samoupravna interesna skupnost elektrogospodarstva in premogovništva SR Slovenije (ISEP). RUŽV je v zvezi z izdelanim investicijskim programom 31. 5. 1977 sklical sestanek odgovornih institucij (Republiški komite za energetiko, ISEP, Elektrogospodarstvo SR Slovenije, JE Krško, SO Škofja Loka in drugi), ki so bili v verigi odločanja o RUŽV. Na tem sestanku je investitor ugotovil, da izdelani investicijski program predvideva višjo ceno proizvodnje domačega urana v primerjavi s cenami na svetovnem trgu, zato je zahteval opredelitev, ali začeti z delom pri gradnji RUŽV. Sklepi so bili jasni: z delom se nadaljuje. Osnovni vzroki za takšno opredelitev, ki veljajo tudi danes, so bili:

- z domačo proizvodnjo se zagotavlja zanesljivost dobave uranovega koncentrata za potrebe JE Krško,
- zagotavlja se neodvisnost pri nabavi te strateško pomembne surovine,
- zagotavlja se substitucija uvoza oziroma letni prihranek okoli pet milijonov dolarjev na leto,
- domači uran pomeni za Slovenijo pomemben domači energetski vir (proizvodnja 120 ton uranovega koncentrata na leto je približno enakovredna proizvodnji 5,000.000 ton lignita na leto),
- strošek proizvodnje uranovega koncentrata predstavlja v stroških proizvodnje električne energije v JE Krško le okoli pet odstotkov (v ceni 20 din/kWh v letu 1986 predstavlja uranov koncentrat 1 din/kWh),
- surovina v Žirovskem vrhu pomeni dobro osnovo za eventualne nove jedrske elektrarne v Sloveniji ali Jugoslaviji.

Velik energetski potencial domačega urana v Žirovskem vrhu je bil tudi osnovni vzrok, da se ni vztrajalo pri udeležbi SR Hrvatske pri financiranju investicije RUŽV, kot je bil to primer pri JE Krško, kjer sta Slovenija in Hrvatska udeleženi vsaka po 50 odstotkov.

Glade na takšne opredelitve je bil investicijski program predan v strokovno revizijo in samoupravni sprejem na organih Elektrogospodarstva SR Slovenije in ISEP. Skupščina ISEP je investicijski program sprejela v začetku leta 1978. Gradbena dela pri RUŽV so se začela jeseni leta 1979. Leta 1985 se je začela poskusna proizvodnja rumene pogače, medtem ko so začeli poskusno odkopavati v jami že prej. Do konca 1986 je bilo proizvedeno 110 ton uranovega koncentrata. Maja tega leta je bilo 50 ton predano v

konverzijo (nadaljnji postopek gorilnega cikla) v Anglijo. Domače in angleške analize so dokazale visoko kakovost koncentrata.

S proizvodnjo v letu 1986 so dokazani in doseženi vsi predvideni tehnično-tehnološki in ekonomski parametri, ki so bili napovedani z investicijskim programom.

RUŽV načrtuje, da bo dosegel največjo proizvodnjo leta 1989. V nadaljnjih letih bo zagotavljal surovino za potrebe JE Krško za njeno celotno življenjsko dobo. Rezultati raziskav širšega področja Žirovskega vrha kažejo na možnost širitve kapacitet RUŽV, s katerimi bi bilo, odvisno od potreb, mogoče zagotavljati surovino še za eno ali dve jedrski elektrarni tipa JE Krško.

VAROVANJE OKOLJA

Zagotavljanje varstva okolja in čim manjšega vpliva na okolje je bila osnovna naloga že pri odločitvi o gradnji rudnika. V ta namen so bile opravljene obsežne študije začetnega stanja, projektirani in zgrajeni so bili posebni objekti ter načrtovane nove tehnologije v približni vrednosti 30 % celotne investicije.

Je eden izmed redkih rudnikov v svetu, ki v proizvodnji tehničnega uranovega koncentrata nima tekočih odpadkov, ker obratuje z zaprtim krogom tehnološke vode.

Zagotovljen je bil tudi obsežen program nadzora nad vplivom rudnika na okolje, ki ga je potrdila strokovna komisija za jedrsko varnost in ga ves čas obratovanja rudnika izvajajo pooblašene organizacije Institut Jožef Stefan, Zavod za varstvo pri delu, Hidrometeorološki zavod in druge strokovne organizacije.

Kljub temu da je bil vpliv rudnika na okolje zaznaven, je bilo že med poskusnim obratovanjem rudnika v letu 1985 ugotovljeno, da je radioaktivno in kemično onesnaževanje zraka in voda daleč pod predpisanimi mejnimi vrednostmi. Tako so bile v okolju ugotovljene naslednje koncentracije osnovnih radioaktivnih onesnaževalcev:

- koncentracije radionuklidov v zraku
 - U_{nat} – 0,004 % – 0,4 % predpisane mejne vrednosti
 - ^{226}Ra – 0,03 % – 0,7 % predpisane mejne vrednosti
 - ^{210}Pb – 4 % – 12 % predpisane mejne vrednosti
- ^{222}Rn povprečni doprinos RUŽV – 50 % predpisane mejne vrednosti
- koncentracija radionuklidov v vodotoku Brebovščica
 - U raztopljen – 2 % – 12 % predpisane mejne vrednosti, ki veljajo za pitno vodo
 - U suspendiran – 0,03 % – 0,9 % predpisane mejne vrednosti, ki veljajo za pitno vodo
 - ^{226}Ra raztopljen – 3 % – 62 % predpisane mejne vrednosti, ki veljajo za pitno vodo
 - ^{226}Ra suspendiran – 3 % – 44 % predpisane mejne vrednosti, ki veljajo za pitno vodo.

V Sori je po izlivu Brebovščice koncentracija radionuklidov še manjša oziroma skoraj zanemarljiva.

Izračunana je bila tudi letna efektivna ekvivalentna doza na posameznika iz kritične skupine. Ta je znašala 0,57 mSv, kar je 11 odstotkov predpisane mejne vrednosti v letu 1985. Ugotovljeno je tudi bilo, da znaša delež radona 86 odstotkov efektivne ekvivalentne doze.

Večje vrednosti od predpisanih mejnih vrednosti so bile ugotovljene le pri motnosti Brebovščice, v kateri koncentracija suspendiranih delcev pogosto preseže mejne vrednosti, ter pri hrupnosti ventilatorjev, ki občasno v najbolj neugodnih razmerah ponoči pri treh kmetijah presežejo dovoljeno mejno vrednost do deset odstotkov.

Leta 1986 so bile koncentracije radionuklidov v okolju kljub veliko večji proizvodnji približno enake. Koncentracija radona v zraku, ki največ prispeva k efektivni ekvivalentni dozi, pa je celo manjša, kar kaže tudi na verjetnost manjše efektivne ekvivalentne doze na posameznika iz kritične skupine v letu 1986.

Zgrajena je tudi čistilna naprava, ki bo jamski vodi zmanjšala koncentracijo suspendiranih delcev pod dovoljeno mejno vrednost, z rekonstrukcijo zgradb ventilatorjev pa smo zmanjšali hrupnost.

II. ODNOSI RUŽV IN OKOLJA

1. Kako je z vašimi deponijami?

Hidrometalurško jalovišče „sive“ jalovine je na lokaciji Boršt. V sedanji fazi je predvideno odlaganje jalovine na 105.000 kvadratnih metrih. Ta čas je za odlaganje pripravljenih 65.000 kvadratnih metrov površine.

Jamsko jalovino odlagajo na lokaciji Jazbec. V sedanji fazi je predvideno odlaganje jalovine na 25.000 kvadratnih metrih. Za odlaganje je zdaj pripravljenih 17.000 kvadratnih metrov. Poleg tega je na lokaciji P-1 (eden izmed vhodov v jamo) deponirana jamska jalovina na površini 7.500 kvadratnih metrov in na P-9 na 9.500 kvadratnih metrov (pripravljeno za 15.000 kvadratnih metrov).

Vsa jalovišča so načrtovana in zgrajena tako, da zagotavljajo varno obratovanje.

2. Pri vašem proizvodnem procesu nastajajo odpadki – različne jalovine. Katere in kaj pravzaprav so?

a) Jamska jalovina je izkopska, in sicer predvsem peščenjak, ki vsebuje manj kot 150 g $U308/t$,

b) Rdeča oborina je proizvod čiščenja tehnološke vode (filtrirni ostanek), ki vsebuje približno 65 odstotkov vode, 21 odstotkov kalcijevega sulfata (sadre ali gipsa), preostanek pa so predvsem železovi in manganovi hidroksidi. Vsebuje približno 50 gramov $U308/t$.

c) Hidrometalurška jalovina (HMJ) pa je fino zmlata ruda, iz katere je bil v proizvodnem procesu izlužen (ekstrahiran) uran. Po izluževanju ga je ostalo zelo malo, pač pa so skorajda v celoti ostali preostali radioaktivni elementi uranove razpadne vrste. Tako je na primer v toni HMJ okrog 0,3 mg $RA 226$.

3. Kako se te jalovine deponirajo?

V minulem obdobju so bile opravljene številne interdisciplinarnе študije, s katerimi so iskali najboljše rešitve prav glede na varstvo okolja. Na podlagi teh so projektantske organizacije izdelale projekte odlagališč, izvedbena dela na najzahtevnejšem odlagališču — Borštu — pa je opravil Gradis.

4. Iz vaših navedb je razvidno, da predvsem HMJ, pa tudi jamska jalovina, vsebujeta veliko več naravnih radionuklidov uranove vrste kot vse druge snovi na površini v našem okolju. Nedvomno se zato srečujemo tudi z višjimi emisijami teh radionuklidov v življenjsko okolje. Kolikšne so po vodni poti?

Nadzor radiološke kontaminacije rudniških iztokov (efluentov) in naravnih sprejemnikov (recipientov) — Brebovščice in Sore — poteka vse od leta 1972. Obseg tega nadzora se je seveda v tem obdobju širil in izpopolnjeval. Ker ste spraševali o vplivu odlagališča Jazbec, kamor odlagamo jamsko jalovino in rdečo oborino v potoček Jazbec, povzemamo iz poročil IJS za leto 1985 in 1986 povprečne vsebnosti:

	1985	1986
celotni Ra 226 Bq/m^3	63	96
Celotni U mg/m^3	80	337

Mejne vrednosti (SLDK) za pitno vodo so za Ra 226 Bq/m^3 , za U pa 500 mg/m^3 .

Zaradi zelo nizkih povprečnih pretokov pa je vpliv Jazbega na Brebovščico obroben.

Veliko pomembnejši onesnaževalec Brebovščice je jamska voda, kjer imamo opravka z velikimi pretoki (nad 20 l/sek) in enakimi ali celo višjimi vsebnostmi radionuklidov kot v Jazbecu. Vendar je razredčitveni faktor že v Brebovščici tako visok, da so vsebnosti na kontrolni točki, kjer so zajeti že vsi možni vplivi rudnika, zadovoljive, saj je daleč pod mejnimi vrednostmi za pitno vodo (pri tem pa Brebovščice zagotovo nihče ne pije). V Sori pa je prirastek radionuklidov komajda merljiv.

Priložena tabela s številkami to najboljše ilustrira (tabela 1). Sicer ne bi želel strašiti pivcev mineralnih voda, ne morem pa si kaj, da ne bi priložil tudi podatkov o vsebnosti istih radionuklidov v njih.

Tabela 1: Koncentracije radona 222, radija 226 in urana v slovenskih termalnih in mineralnih vodah.

	radon 222 kBq/m^3	radij 226 Bq/m^3	uran mg/m^3
Hotel Toplice, Bled,			
bazen	4,8	7,4	0,5
Hotavlje	18	11	2,7
Pirniče	13	7,4	0,7
Tuhinjska dolina	63	7,4	1,5
Medijske Toplice	5,5	26	
Kotlje	5,5	130	
Topolšica	15		1,5
Dolenjske Toplice	51	115	0,5
Rimske Toplice	0,6	30	
Šmarješke Toplice	9,3	70	

Laško	9,5	37	0,8
Dobrna	8,2	30	0,6
Frankolovo	28	37	
Bušeča vas	5,6	37	
Dobrina	10	19	0,4
Hanjsko	13	11	0,4
Podčetrtek	29	63	0,4
Rogaška Slatina	0,2	126	
Čateške Toplice	29	30	0,1
Radenci, zdravilni vrec	7,8	210	0,6
Petanjci	1,3	44	
Banovci	0,9	170	
Moravci	4,6	615	0,2

5. Posledica vaših aktivnosti so gotovo tudi emisije radionuklidov v ozračje?

Imate povsem prav. Ker pa je uran eden izmed najbolj razširjenih elementov v zemeljski skorji, tudi v ozračju vsepovsod nahajamo sicer sila majhne, vendar merljive količine elementov njegove razpadne vrste. Sami ste videli okoli RUŽV razporejene vzorčevalne postaje, ki dan in noč črpajo zrak skozi filtre. Le-ti zadržijo tako imenovane trdne zračne delce. Rezultati analiz, ki jih opravljajo pooblašteni izvajalci nadzora, kažejo v našem okolju nekako petkratno povečanje nasproti referenčnim kontrolnim točkam. Vendar pa so tudi te vrednosti še vedno zelo nizke — samo nekaj desetink odstotka predpisanih mejnih vrednosti (SLDK).

6. Danes se veliko piše in govori o Rn 222. Rudnik je s svojimi obrati in odlagališči nedvomno velik polutant žlahtnega plina?

Tako je. Iz jamskih prezračevalnih naprav in obrata predelave ter iz odkritih površin naših odlagališč se stalno izlivajo v ocean ozračja, ki nas obdaja, velike količine Rn 222. Ker pa radon izhaja tudi iz vsakega kvadratnega metra zemeljske površine, prihaja zaradi emisij rudnika in v nekem omejenem radiju do določenega povišanja tega plina v življenjski atmosferi. Ta prirastek ugotavljajo s svojimi meritvami pooblašteni izvajalci, in sicer s tremi različnimi metodami: metodo adsorpcije radona na aktivno oglje, metodo določanja z detektorji jedrskih sledi (track etch dozimetri) in z neposredno meritvijo trenutnih koncentracij s Pylon WL-metrom 1000 C.

Povprečni prispevek RUŽV v letu 1985 je bil na kritičnih lokacijah 17 Bq/m^3 ; iz rezultatov meritev v letu 1986 pa je razvidno, da je bil tudi lani približno enak.

7. Ali se v procesu delovanja RUŽV pojavljajo tudi gama žarki?

Tudi. Vendar celo v proizvodnem procesu na tako nizkem nivoju, da je letna doza najbolj izpostavljenih jamskih delavcev v minulih sedmih letih med dvema in tremi mSv na leto. V življenjskem okolju RUŽV pa kljub kontinuiranim meritvam naravnega ozadja s TL dozimetri ni zaznati porasta nasproti vrednostim, ki so vnesene v izodozno karto našega področja v letu 1976.

8. *Ali je zdravje okoliških prebivalcev ogroženo? In če je, kako velik krog zajema, za kakšno stopnjo gre, kateri so pglavitni ukrepi, ki to preprečujejo?*

Nivoji sevalnih škodljivosti so se nekoliko povišali. Prispevek RUŽV k efektivni ekvivalentni letni dozi posameznika iz kritične skupine populacije za leto 1985 je bil 0,57 mSv. Pri tem je pomemben prispevek zaradi vdihavanja Rn 222 in njegovih kratkoživih potomcev. 0,49 mSv, medtem ko je prispevek k dozi po preostalih poteh (inhalacija zračnih delcev, zunanje sevanje – imerzija, ter vnosi s hrano in vodo) 0,08 mSv = 80 uSv.

9. *Kako spremljate zdravstveno stanje zaposlenih? Zakaj jamski delavci ne nosijo dozimetrov? Kako je s součinkovanjem radona in kajenja? Se zdravstveno stanje zaposlenih sploh sistematično spremlja?*

Svetovna zdravstvena organizacija, mednarodna agencija za uporabo jedrske energije in mednarodna organizacija dela so izdale poseben priročnik št. 43. V osmem poglavju je izčrpno obdelano aktivno zdravstveno varstvo uranarjev. Leta 1982 sta vodja dispanzerjev za medicino dela Krško ter Škofja Loka na tej osnovi izdelala program aktivnega zdravstvenega varstva delavcev RUŽV, ki dosledno upošteva napotke že citiranega osmega poglavja. Program je potrdil Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo SRS. Vsak delavec RUŽV opravi pred zaposlitvijo obvezen pregled, vsi jamski delavci in delavci obrata predelave morajo obvezno na letne preventivne zdravstvene preglede. Obseg tega pregleda za posamezna dela predpisuje zgoraj citirani „program“.

RUŽV je ena od redkih DO v SRS, ki ima vpeljan računalniški obračun in arhiviranje prejetih individualnih doz sevanja. Letni obračun doz redno posreduje mo pristojni zdravstveni službi in tudi upravnim organom. Informacijo o spremljanju zdravstvenega stanja zaposlenih lahko dobite pri DMD Škofja Loka.

- 9.1. *O dozimetriji in zdravstvenem varstvu*

V RUŽV nosijo osebne gama dozimetre 204 delavci, od teh 148 v jamskem obratu in 56 v predelovalnem obratu. Od leta 1980 do danes se celoletna gama doza najbolj izpostavljenih jamskih delavcev giblje med dvema in tremi mSv (kar je približno 5 odstotkov letne mejne vrednosti za profesionalce). Odčitki dozimetrov delavcev predelave pa so praviloma na spodnji meji določljivosti. Gama akcidentalno obsevanje je v rudniku in tudi v obratu predelave izključeno.

Delavec RUŽV ima vsako leto obvezen preventivni zdravstveni pregled, delavci nekaterih skupin pa dva. Pregledi se opravljajo po programu, potrjenem od Republiškega komiteja za zdravstveno in socialno varstvo na dispanzerju za medicino dela v Škofji Loki. Osnova programa so smernice Poglavja 8 „Medical Control“ iz varstvenega snopiča št. 43 Mednarodne jedrske agencije, Svetovne zdravstvene organizacije in

Mednarodne organizacije dela. Program seveda predvideva ciljne preglede in tudi laik bo razumel, da je obseg preiskav in pregleda drugačen za operaterja pri sušenju in pakiranju ADU od onega za gasilca, skladiščnika ali kurjača.

Analitski laboratorij opravlja redne analize urina delavcev obrata predelave na uran. Preiskave urina na uran so pogoste pri delavcih, ki prihajajo pri delu v stik z rumeno pogačo (operaterji sušilnika in pakirnice ter vzdrževalci), pri preostalih pa je to občasna rutinska preiskava.

- 9.2. *O dosedANJI zdravstveni bilanci rudarjenja v Žirovskem vrhu glede na specifična obolenja od leta 1962 do danes*

Rudar Sokolič Ivan, delavec Zavoda za geoistraživanja Beograd, je obolen in umrl zaradi bronhogenega karcinoma. Okoliščine: poleg slabe delovne anamneze – predhodne zaposlitve v rudnikih Bukovica in Kalna, so bile takratne delovne razmere v jami Žirovskega vrha obupne. Koncentracije radonovih kratkoživečih potomcev so tudi do dvajsetkrat presegle današnje povprečne mejne koncentracije za zrak.

Zaradi silikoze je bil invalidsko upokojen rudar B. V., rudarja G. B. in K. I. pa naj bi imela začetno obliko silikoze. Vsi so rudarili v Žirovskem vrhu že v začetni dobi, ko se je uporabljala še suha tehnologija vrtanja.

- 9.3. *O možnih spremembah na dednini delavcev, izpostavljenih radonu*

Dne 13. 10. 1980 smo poslali citogenetskemu laboratoriju Zavoda za zdravstveno varstvo v Ljubljani kri šestih rudarjev na preiskavo kromosomskih aberacij. Pri izračunu doze smo namreč ugotovili, da je njihova petletna kumulativna doza za 50 ali več odstotkov preseгла takratno mejno vrednost. Rezultat od 13. 1. 1981 negativen (prilagamo tri fotokopije za dr. Š. Križnarja, dr. T. Koširja, dr. J. Možgana). Po letu 1979, ko je bila uvedena intenzivna ventilacija rudnika, so letne mejne doze padle na največ 30 odstotkov oziroma manj od letnih mejnih vrednosti.

10. *Kakšni kriteriji se uporabljajo pri zaposlovanju novih delavcev? Ali je določena maksimalna delovna doba v RUŽV, po svetu so te dobe določene (čeprav različne)? In če ni, potem iz tega sledi, da RUŽV in druge odgovorne institucije ne skrbijo dovolj niti za zdravje svojih ljudi, kaj šele za okoliške prebivalce.*

Eno izmed vprašanj, ki je prepisano v celoti, takšno, s kakršnim ste prišli k nam. Sami ste povedali, kdo jim je bil „boter“. Bolje je, da ga pustiva pri miru. Nekateri primeri spadajo k psihoanalitikom, če že ne k psihiatrom. Drugi del odgovora pa naj bo dostojen:

Če mislite zdravstvene kriterije, so v že citiranem „programu“ taksativno navedene. Vse kontraindikacije za zaposlitev, ki jih specialist medicine dela mora dosledno upoštevati pri pregledu in izročitvi zdravniškega spričevala pred zaposlitvijo.

V zahodnem svetu menijo, da je 30 let dela celotna delovna doba rudarja uranarja. Pri nas, glede na to, da imajo pravi jamski delavci beneficirano delovni staž 12:18, dosežejo celotno pokojninsko dobo že po 27 letih dela. Po preteku te dobe lahko rudar ostane v aktivni službi samo, če sam to želi in seveda pod pogojem, da se s tem strinja zdravstvena služba glede na njegovo zdravstveno stanje. Vendar mi do zdaj primer takega nadaljevanja delovnega staža še ni znan.

11. *Kako bi reagirale naprave RUŽV ob hudem potresu . . .*

Vsi objekti v RUŽV so načrtovani in zgrajeni tako, da brez posebnih poškodb prenesejo IX. stopnjo potresa po Mercallijevi lestvici.

Če bi prišlo do eventualnih poškodb na ceveh, ki bi imele za posledico razlitje tehnološke vode, so zgrajeni v obratu zadrževalni bazeni, ki to vodo zadržijo. Pri tem je treba poudariti, da delujoči zaprti krog tehnološke vode v procesu predelave ni predpisan ne pri nas ne v svetu. Tehnološki proces z zaprtim krogom je rezultat prizadevanja domačih strokovnjakov Inštituta Jožef Stefan, s čimer je zagotovljen bistveno manjši vpliv na okolje, kot bi bil z rešitvami brez zaprtega kroga tehnološke vode in kot to zahtevajo domači ali mednarodni predpisi.

Iz zgoraj navedenega sledi, da bi čutili posledice eventualnega katastrofalnega potresa (iznad največjega možnega, ki je upoštevan glede na geološko sestavo tal v okolici RUŽV) predvsem v materialni škodi.

12. *Kakšni so splošni odnosi RUŽV in okoliških krajevnih skupnosti?*

Vsak poseg nove industrije v določen kraj prinaša negativne in pozitivne posledice. Med negativnimi je gotovo treba poudariti, da smo z gradnjo in delovanjem RUŽV posegli na zemljišče, ki je bilo prej last občanov. Dve družini je bilo treba preseliti, zgraditi stanovanja za delavce. Nova industrija prinaša tudi dodatno skrb nekaterim ljudem, ki na takšno industrijo v začetku gotovo gledajo z nezaupanjem. Med pozitivnimi posledicami je treba poudariti širšo družbeno korist pri izkoriščanju domače energetske surovine, novih 500 delovnih mest v kraju in okolici, gradnja dela infrastrukture, ki je koristna za ves kraj (vlaganje v cesto Gorenja vas–Škofja Loka, v daljnovid, vodovod, PTT, stanovanja itd.).

Vsa vlaganja so bila izvršena v skladu z normativi za takšna vlaganja, za katera so se samoupravno dogovorili proizvajalci in porabniki električne energije v okviru ISEP.

RUŽV sodeluje predvsem s KS Gorenja vas. Programi tega sodelovanja se skupno usklajujejo in so, kot ocenjujemo v RUŽV, na zadovoljivi ravni.

13. *Časovni obstoj RUŽV: Iz vaših poročil je mogoče sklepati, da rudnik ni za večno. „Umrli“ naj bi najkasneje leta 2031?*

Dejstvo je, da noben rudnik ni zgrajen za neskončno obratovanje. Z investicijskim programom

RUŽV in s ceno uranovega koncentrata, ki jo ta program predvideva, je zagotovljen obstoj RUŽV najmanj za čas obratovanja JE Krško. Sočasno s proizvodnjo na Žirovskem vrhu potekajo raziskave, ki omogočajo podaljšanje dobe obratovanja rudnika. Potrebe energetskega razvoja Slovenije in Jugoslavije bodo narekovala tudi intenzivnost vlaganj v raziskave, s tem pa bo tudi definiran daljši ali krajši čas obratovanja RUŽV.

14. *Razvoj RUŽV. V „povzetku poročila“ piše o možnih etapah v razvoju RUŽV. V zvezi s tem sprašujemo:*

- *Kaj vse obsega „širše področje Žirovskega vrha“ (stran 7)?*
- *Kakšne so možnosti širjenja oziroma gradnje prezračevalnih jaškov na žirovsko stran?*
- *Je mogoče že zdaj natančno geografsko določiti „novo jamo“, „nov obrat“ „na novi lokaciji“ v tretji fazi (stran 7)?*

– Širše področje Žirovskega vrha, kjer potekajo raziskave s površja, obsega področje od Jermancovega griča do Golega vrha v dolžini okoli šest kilometrov, v širini od 150 metrov do enega kilometra. Sedanja jama obsega 2000 metrov v dolžino, 150 metrov v širino in 150 metrov v globino.

– Iz zgornjega je razvidno, da rezultati sedanjih raziskav kažejo, da se potencialno območje širi proti Lučinam.

– Načrti jamskih objektov za „novo jamo“ ali „nov obrat“ še niso zastavljeni, za to je še dovolj časa, vendar ne kaže, da bi prezračevalni jaški segali na žirovsko stran. Enako velja tudi za nove lokacije drugih objektov v eventualni „tretji fazi“ razvoja RUŽV. (Prva faza je sedanje stanje, v drugi fazi bi bila možna razširitev jame z uporabo večine sedanjih zunanjih objektov za eventualne potrebe proizvodnje za drugo jedrsko elektrarno, tretja faza – gradnja nove jame in novega obrata za predelavo, ki pride v poštev le, če bi bilo treba zagotoviti surovino še za tretjo jedrsko elektrarno. Druga in tretja faza razvoja pa sta povezani s predhodnimi aktivnostmi od študij do investicijskega programa in odločitve, ki danes še ne obstajajo.) Povečanje kapacitete proizvodnje za 100 odstotkov zahteva vsaj desetletno obsežno investicijsko-raziskovalno delo, za katero se do danes še ni odločilo.

15. *Kakšne so perspektivne povezave rudišča Žirovski vrh s tistima v Idriji in na Škofjah?*

Teh povezav ni.

16. *Bi se danes – če bi uranovo rudo odkrili šele zdaj – še odločili za gradnjo RUŽV?*

RUŽV se v preteklosti ni samostojno odločil za gradnjo. Tudi če bi se danes odločali, bi to bila širša odločitev, zlasti, a ne izključno, povezana s potrebami elektrogospodarstva.

Po našem mnenju pa je danes v veljavi večina pomembnih vzrokov za obratovanje RUŽV, ki so

obstajali že leta 1977/78, ko se je odločalo o gradnji RUŽV. Vsekakor pa so odločitve v energetiki (kjer se objekti gradijo do deset let) dolgoročne, zato so tudi morebitni novi koncepti razvoja povezani z ukrepi, ki jih je mogoče realizirati čez določeno, prav tako ne kratkoročno, obdobje nekaj let.

17. Kako komentirate pisanje ŽO o RUŽV?

Škodo, ki jo lahko delovni organizaciji povzročijo neresnične informacije, ni mogoče čez noč odpraviti, zato je odgovornost sredstev javnega obveščanja velika. Mislimo, da so si nekateri časopisi pridobili sloves uglednega časopisa prav zato, ker si prizadevajo prikazati informacije čimbolj objektivno, kar pa po našem mnenju ni mogoče trditi za informacije o RUŽV, ki so bile objavljene o RUŽV, ne da bi se kdo pozanimal, koliko je v njih objektivnosti.

Kot zgled navajamo neresnične ali neobjektivne informacije, objavljene v Žirovskem občasniku št. 9/10.

str. 11: „Brebovščica je radioaktivna . . .“

Vse dosedanje meritve radioaktivnosti Brebovščice kažejo, da je radioaktivnost daleč pod mejami, ki jih predpisi zahtevajo za pitno vodo. Takšna informacija je verjetno preiščljeno dana, saj je v glavnem vse na tem svetu „radioaktivno“, vprašanje je le, koliko, zato jo je težko obsoditi kot laž.

str. 11: „Zaprthi krogov v uranovih rudnikih sploh ni!“

RUŽV uporablja zaprti krog tehnološke vode v obratu predelave, kar je izredno velik prispevek znanja domačih strokovnjakov Inštituta Jožef Stefan. V jalovini ostaja 20 odstotkov vlage. Laž je seveda, da ta vlaga „prosto odteka v Brebovščico“. S takšnim postopkom, ki ni pogoj za obratovanje, a veliko stane, okolje dejansko sploh ni obremenjeno s tehnološkimi odpadki. Skrajno neresno in neodgovorno je norčevati se iz takšnega prizadevanja domačih strokovnjakov priznanih institucij.

str. 13: „Urana je v tej vodi (zadrževalnega bazena Boršt) do 6800 miligramov v kvadratnem metru, radija — 226 pa do 2600 bekerelov na kubičnem metru vode, kar pomeni povečanje pri uranu za 13,6-krat in pri radiju 226 za 17,3-krat nad z zakonom dovoljenimi vrednostmi“.

Zadrževalni bazen Boršt je del tehnološkega postopka. Od tod se voda vrača v postopke (to je del zaprtega kroga tehnološke vode!). Noben zakon ne predpisuje, koliko urana ali radiacije sme biti v tehnološki vodi, iz katere se uran v postopku pridobiva.

str. 18: „Rudnik je v bližini naselij, med njim in prvimi živimi bitji ni nikakršnega varnostnega pasu, jalovina (te je več vrst, z različno stopnjo radioaktivnosti) se odlaga v bližini in se ne prekriva ali kako drugače zavaruje“.

Prva živa bitja (delavci RUŽV) delajo znotraj „ograje“ RUŽV. Varnostnega pasu do prebivalcev po študiji o predvidenem vplivu RUŽV na okolje ni bilo treba načrtovati. Tudi sedanje meritve odgovornih in

pooblaščenih institucij kažejo, da to ni potrebno.

Jalovina (hidrometalurška) se prekriva. S prekrivanjem pa seveda ni bilo mogoče začeti, dokler se ne odloži do nivoja, ki je po projektu predviden za začetek prekrivanja. Tudi sicer se jalovina na jalovišču zavaruje na številne načine. Trditve na strani 18 zato kažejo, da se avtor ni hotel predhodno pozanimati o resnici, ali pa njegov interes ni objektivno poročanje.

str. 19: „Žveplovo kislino vozijo brez spremstva, kar sem videl na lastne oči, čakajoč na avtobus v Medvodah“.

Iz zgoraj navedenega bralec dobi vtis, da je predpisano žveplovo kislino treba mimo Medvod voziti s spremstvom. Spremstvo med Škofjo Loko in Gorenjo vasjo je predpisano zaradi dolžine cistern, in ne zaradi vsebine tovora.

Podobnih zavajanj, neresnice, neobjektivnih trditev je v Žirovskem občasniku št. 9/10 še veliko. Negativno mnenje v zvezi z RUŽV je ustvarjeno, zavrnitve s strani RUŽV še dolgo ne bodo popravile takšnega mnenja, saj vsi, ki so prebrali št. 9/10, ne bodo prebrali tudi te številke.

III. DODATEK OBRAZLOŽITEV NEJASNEGA DELA POROČILA O VPLIVU RUŽV NA OKOLJE 1985

Podatek o nelogični višji vsebnosti radionuklidov, vezanih na suspendirane delce v Brebovščici „po rudniku“ je matematično sicer korekten. Pisec poročila pa je nedvomno imel v času pisanja pred sabo samo numerične rezultate analiz, prezrl pa je okoliščino, da se je način vzorčenja med tema obdobjema spremenil. Z izpolnjevanjem strožjega „Programa nadzora življenjskega okolja RUŽV“, ko je začel poskusno delati obrat predelave konec leta 1984, so se tudi metode vzorčenja (jemanja vzorcev) začele izvajati na kakovostnejšem nivoju: vsakodnevno in po predpisanem postopku odvzeti vzorci vode — iz katerih se pripravljajo mesečni oziroma trimesečni kompozitni vzorci. Visoko povprečje suspendiranih delcev zadnjega predobratovalnega leta nedvomno izvira iz vzorca prvega četrtletja 1983, katerega analiza suspendiranih delcev je dala nepričakovane rezultate. Gre za enkratni vzorec, za katerega menimo, da je bil „nekoliko nerodno“ odvzet. Vsebnost U in Ra 226, raztopljenega v vodi, tega vzorca je nizka, medtem ko so vrednosti v filtrirnem ostanku nenavadno visoke. Podoben primer je bil sredi sedemdesetih let in pri raziskavi vzroka nepričakovanega rezultata je bil odkrit spodrslija vzorčevalca.

Glede prirastka radionuklidov v Brebovščici „po rudniku“:

Vsebnost raztopljenih radionuklidov, „ki se poviša povprečno le dvakrat“, je zagotovo pogojena z okoliščino, da so le-ti v kameninah in zemlji našega območja v zelo slabo v vodi topnih spojinah — pa tudi lastnosti voda našega območja so take, da jih slabo topijo. Torej razmeroma majhen prirastek raztopljenih radionuklidov zaradi dejavnosti rudnika in predvsem ti lahko vplivajo na podtalnico.

Glede vsebnosti suspendiranih radionuklidov je razlaga preprosta. Brebovščica je namreč „pred rudnikom“ bister planinski potok, torej je v njej, razen ob nalivih, zelo malo suspendiranih delcev. Edini resnični in trajni greh rudnika glede voda pa je, da jamska voda prinaša v Brebovščico množico suspendiranih delcev (fine kamene moke). V teh je nekako enak odstotek radionuklidov kot v vrtani kamnini, kjer je ta prah

Pojasnilo pojma doze in enote zanjo

V poročilu za leto 1985 smo prvič od pooblaščenih izvajalcev dobili za človeka pomemben podatek, to je izračun prispevka k letni efektivni ekvivalentni dozi ionizirajočih sevanj, ki jo prejme posameznik iz kritične skupine populacije (= prebivalec ogroženih naselij) zaradi aktivnosti RUŽV. Pričakujemo in tud

Tabela 2: Letne povprečne vsebnosti U in Ra 226 v vodotokih za leto 1985 in 1986

Vodotok	U mg/m ³				Doseženi % SLDK									
	Raztopljen		Suspendiran		Skupaj									
	85	86	85	86	85	86	85	86						
Brebovščica	pred rudnikom		10,5	0,6	0,07	0,023	10,57	0,623	2,14	0,12				
	po rudniku		24,0	17,7	2,41	3,11	26,41	20,81	5,28	4,16				
	pred izlivom Brebovščice		2,5	0,56	0,09	0,035	2,59	0,595	0,52	0,12				
Sora	po izlivu Brebovščice		5,7	3,21	0,31	0,13	6,31	3,34	1,26	0,67				
	Ra 226 Bq/m ³													
	Raztopljen		% SLDK		Suspendiran		% SLDK		Skupaj		% SLDK			
	85	86	85	86	85	86	85	86	85	86	85	86		
Brebovščica	pred rudnikom		11,2	6,68	7,47	4,47	0,8	1,29	0,53	0,86	12,0	7,94	8,0	5,29
	po rudniku		31,4	23,9	20,9	15,9	21,3	58,89	14,2	39,6	52,7	82,79	35,13	55,19
	pred izlivom Brebovščice		6,6	3,86	4,4	2,57	1,4	1,77	0,93	1,18	8,0	5,63	5,33	3,75
Sora	po izlivu Brebovščice		5,0	12,64	3,33	8,42	1,7	3,29	1,13	2,19	6,7	15,94	4,46	10,62
SLDK (mejne vrednosti) za pitno vodo:	U 500 mg/m ³				Ra 226 150 Bq/m ³ (Bq je enota za radioaktivnost – 1 Bq = en razpad na sekundo)									

Opomba: Najvišji enodnevni vnos urana v človekovo telo s hrano ali pijačo je 150 mg/dan. V enem letu zaužije povprečni človek s hrano in pijačo okrog 800 l vode ali 0,8 m³ vode.

nastal med vrtanjem. Pisec poročila je bil „matematično neoporečen“, res pa je tudi: tridesetkrat več od zelo malo ali skoraj nič, je lahko še vedno malo. Zato prilagamo v ilustracijo **tabelo** povprečnih vsebnosti U in Ra 226 – raztopljenega – suspendiranega – skupno v Sori in Brebovščici „pred“ in „po“ ter odstotek nasproti SLDK za pitno vodo za leti 1985 in 1986.

Podobno je z oceno sedimentov v vodotokih. Matematično je sicer pravilna, vprašljivo pa je, ali so vrednosti med posameznimi obdobji primerljive. V predobratovalnem obdobju so dvakrat na leto odvzeli „postrgane vzorce“ (gra o sample) – z začetkom obratovalnega obdobja pa so bili v korita vodotokov instalirani sedimentatorji – naprave, v katerih se postopoma nabira sediment prek celotnega četrletnega obdobja.

Z začetkom obratovanja čistilne naprave (glej posebno poglavje) pričakujemo tudi občuten padec vsebnosti radionuklidov v vodotokih, vezanih na suspendirane in sedimentirane delce. Te bo namreč čistilna naprava zadržala in pripomogla, da se poleg prenehanja „mehanskega onesnaževanja“ Brebovščice in Sore zniža tudi vsebnost radionukleidov v njih.

vztrajali bomo pri zahtevi, da letna poročila tudi v prihodnje brezpogojno posredujejo ta podatek.

Dozo sevanja dobimo podano v Sv (sievertih = J/kg) oziroma v našem primeru mSv (milisievertih = tisočinkah sieverta), in sicer kot efektivno ekvivalentno dozo. Izraz ekvivalentna nam pove, da so strokovnjaki pri izračunu doze upoštevali različne stopnje škodljivosti posameznih vrst sevanj, izraz efektivna pa, da so upoštevali pri izračunu tudi različno občutljivost posameznih organov človeškega telesa na prejeta sevanja. Da bi lahko vrednotili izračunane doze, moramo upoštevati še naslednje podatke:

- da je dodatna letna mejna efektivna ekvivalentna doza iz vseh možnih virov za neprofesionalce po mednarodnih priporočilih in domači regulativi pet mSv – v okoliščinah, ko so ljudje izpostavljeni sevanju več let – pa naj se ukrepa tako, da se življenjska povprečna efektivna ekvivalentna letna doza omeji na 1 mSv na leto. (Pravilnik o mejah, ki jih ne sme presegati sevanje, ki so mu izpostavljeni prebivalstvo in ... Ur. l. SFRJ št. 40/86, člen 27);
- da so možne posledice doze, prejete zaradi vdihavanja radona in njegovih kratkoživečih potomcev, le

obolevnost pljuč obsevanca — ne pa škoda na potomstvu (možne so samo somatske, ne pa genetske posledice);

- c) da prispevki k efektivni ekvivalentni dozi, prejeti iz različnih virov velikostnega reda uSv ali nekaj deset uSv (mikrosievertov = milijonink sieverta), pomenijo obrobno obremenitev obsevanca. V teh primerih gre namreč za prispevek, ki je majhen celo v primerjavi z naravnim ozadjem, saj je primerljiv s krajevnimi in časovnimi variacijami naravnega ozadja, na primer že v naši občini, zelo majhen pa je v primerjavi s povprečnimi dodatnimi sevalnimi prispevki iz medicinskih virov;
- d) rizični faktor pljučnega raka zaradi obsevanosti je 2×10^{-3} Sv (ICRP 26 pogl. 51). Če prevedemo (2000. človek / Sv — en dodatni pljučni rak) v vsakdanjo govorico, to pomeni, če bo na primer skupina 50 000 ljudi prejela v štiridesetih letih skupaj 2000 Sv (pri tem lahko eni več, drugi manj, v posameznem letu več, v drugem manj), bo posledica te kolektivne doze en dodatni pljučni rak. V povprečju pa je prišlo na vsakega člana te skupine v štiridesetih letih po 1 mSv na leto.

Še boljše pa ilustriramo rizični faktor v naši konkretni situaciji z odlomkom iz članka uglednega strokovnjaka prof. dr. Marjana Erjavca, specialista onkologa in vodje radioizotopnega laboratorija Onkološkega inštituta Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani.

„Če razpoložljive domače in tuje podatke zdaj prenesemo na ogroženih 150 ljudi, ki živijo v dolini Brebovščice pod Žirovskim vrhom, bi jim lahko prerokovali takšne končno usodo oziroma vsaj nekaj izrezov iz nje:

umrlo jih bo vseh	150
bolezni žilja bodo pobrale	71
smrtno se jih bo ponesrečilo	12
samomor bodo napravili	3
za rakom jih bo umrlo	28
— od tega bo pljučnega raka	5
	(4,5 moških in 0,9 žensk)
— kadili bodo med njimi	4 (4,6)
— radon v stavbah jih bo pomoril	0,2—0,6
— radon na prostem pa	0,025—0,076

Pri tem bo za manjši del izračunanih vrednosti v zadnjih dveh vrsticah res padla krivda na RUŽV.

Z vidika radona se namreč slovenska hiša najbrže ne razlikuje kaj prida od nemške in tudi Slovenec preživi v njej kakih 20 ur dnevno. Če se hočemo torej čimbolje izogniti radonu, živimo čimveč na prostem, pa čeprav je to dolina pod Žirovskim vrhom.“

Uredniški pripis:

Na vprašanja I in II, 1, 11—17 je odgovarjal tov. Dušan PENSA, direktor RUŽV, na vprašanja II, 2—10 in III pa tov. Ivo PRIJATELJ, strokovni delavec pri virih ionizirajočih sevanj v RUŽV.

dr. Silva Mežnarič: „Sociološka“ preteklost odpiranja RUŽV

Desetletje je minilo od takrat, ko smo se sociologi, zaposlovalci in geografi skupaj s (takratnimi) študenti namenili v Poljansko dolino. Namen? Raziskava, kaj drugega. Saj vedno nekaj anketirajo, raziskujejo, zapravljajo družbeni denar, pisarijo, umujejo, in konec koncev — nič od tega, boste rekli. Kaj je to sploh in čemu je — sociologija?

Pred vami je eden takšnih socioloških izdelkov; bil je narejen leta 1976, ko so se v Poljanski dolini začeli pripravljati na otvoritev RUŽV. „Strukture“ in investitorji so, po ne vem kakšnem navdihu, naročili sociologom, naj preučijo kakšne „lokalne“ socialne probleme lahko povzroči tak nenavaden gospodarski objekt v gosto poseljeni dolini. Kot boste videli iz prispevka, smo raziskovalci precej spremenili naročnikov problem; ugotovili smo namreč, da ni nujno posegati v okolje tako, kot so si oni zamislili. Da bi lahko zaposlili tudi lokalno prebivalstvo, če bi jim, seveda, zagotovili ustrezno nagrado za delo. Zaposlitev lokalnega prebivalstva pomeni tudi manjše probleme v okolju itd.

Preberite to „sociološko“ zgodovino v luči sedanjega „stanja stvari“. Ali mislite, da se je kaj spremenilo? In če bi takrat upoštevali rezultate preiskave, ali bi danes „bilo drugače“? In kako bi bilo?

Raziskavo bomo ponovili; to bo naš jubilejni prispevek škofjeloški občini. Vabimo vas, da postanete sodelavec raziskave. Ko boste to prebrali, napišite kaj in pošljite na naslov redakcije ali pa na Inštitut za sociologijo, za raziskavo Škofja Loka 1987, Cankarjeva 1, 61000 Ljubljana. Če se vam ne ljubi pisati, prosimo, pokličite redakcijo ali pa nosilca raziskave Silvo Mežnaričevo na številko: 061 328-378; lahko se zmerimo za pogovor. O čem? O tem, kako mislite, da se je in kako naj bi se razvijal vaš kraj. In predvsem, kako se v njem počutite vi.

Ljubljana, 23.3.1987

1. Kratek pregled splošnih nalog projekta

Decembra leta 1974 so se na podlagi sporazuma med Inštitutom za sociologijo in filozofijo (ISF) pri Univerzi v Ljubljani in skupine SEPO Inštituta Jožefa Stefana začela pripravljati dela za raziskavo „Socialno-ekološke implikacije odpiranja rudnika urana na Žirovskem vrhu“.

Namen teh raziskav je bil precej nenavaden glede na našo prakso odpiranja novih industrijskih objektov: poskušali smo raziskati, kakšne implikacije ima graditev novega sociotehničnega kompleksa za družbeno življenje okolice. Potrebo po takem raziskovanju je porodilo spoznanje, da ni zadosti delovne sile niti v kraju niti na širšem območju Škofje Loke in da bo treba poiskati za delo v rudniku urana rudarje iz dru-

gih krajev, tako iz Slovenije kot tudi drugih krajev Jugoslavije; priseljevanje večjega števila delavcev pa bo nujno porodilo vrsto problemov v lokalni kulturi.

Skupina sodelavcev Inštituta za sociologijo in filozofijo* (ISF) in skupnosti za zaposlovanje iz Kranja se je lotila raziskave z naslednjimi nameni:

- ugotoviti sedanje demografsko in migracijsko stanje v občini Škofja Loka;
- ugotoviti, kakšno je dejansko stanje zaposlenosti z gledišča ocene delovnih rezerv;
- spoznati želje prebivalcev glede razvoja občine in posebej še glede možnosti zaposlovanja in ugotoviti, kakšni problemi bi nastali, če bi se začelo priseljevanje večjega števila (okoli 57 delavcev iz drugih krajev Slovenije in Jugoslavije v Poljansko dolino).

Akcijski cilj celotne raziskave pa naj bi bil na podlagi tako zbranih kazalnikov izdelati eno ali več variant poseljevanja doline z novimi delavci in njihovimi družinami.

V drugi polovici leta 1975 je bila končana prva faza raziskave (intervjuji z vodilnimi skupinami — informanti v Poljanski dolini; dnevni migracijski premiki znotraj doline), v prvi polovici leta 1976 pa je bila izdelana študija o demografskih kazalnikih in študija o migracijsko aktivnih delovnih kontingentov znotraj območja škofjeloške občine.

Opisani cilji so bili cilji investitorja oziroma naročnika (J. Stefana). Ni stvar raziskovalcev, da se sprašujejo o njih. Vendar smo si kljub temu takrat zastavili tole vprašanje: ali ni mogoče v občini, ki ima razmeroma neekspanzivno industrijo, najti tudi domače rezerve delovne sile za delovna mesta v rudniku in pomožnih službah? Problemi, ki nastajajo z naseljevanjem tujih delavcev (neavtohtonega prebivalstva) v kulturno sicer zelo razvito, vendar tradicionalno okolico, so veliko večji kot pa problemi, ki so povezani s kar največjim vključevanjem domače delovne sile. Prepričanje, da se je treba odločiti za domačo delovno silo, podpira tale podatek: odpiranje vsakega novega delovnega mesta v tej občini je skupaj z infrastrukturo zvezano z vlaganji okoli 80 milijonov starih dinarjev.

Prvotni namen raziskave je bil spremenjen, ko smo spoznali, da se stroški, povezani z odpiranjem novih delovnih mest, lahko znatno znižajo, če se vsaj delno angažira domače prebivalstvo. To nas je takrat pripeljalo do raziskave, ki je imela takole zastavljen cilj:

- ugotoviti, ali obstaja med odraslimi mlajšimi moškimi, zaposlenimi in nezaposlenimi, v škofjeloški občini želja, namera ali morda že odločitev, da se zaposle v rudniku urana in če že imajo tako željo, namen, ali so se za to celo odločili, pod kakšnimi pogoji so se pripravljani zaposeliti.

Iz tega Poročila je razvidno, da to v celoti ne ustreza postavkam, ki so bile prvotno postavljene od naročnika.

Spremenjene so bile te postavke:

- a) V osnovi je spremenjeno stališče, da je treba iskati delovno silo samo zunaj območja občine. Rezultati raziskave kažejo, da smo imeli prav, ko smo postavili trditev, da še vedno obstajajo rezerve znotraj občine.
- b) Med raziskavo (od decembra 1974 do marca 1976) so bile spremenjene tudi zamisli o naseljevanju znotraj doline: od popolne koncentracije za vsako ceno se je pokazala nekoliko svobodnejša zamisel o disperziji (razpršenosti) glede na funkcionalne in prostorske zahteve naseljevanja. Namesto shem naseljevanja smo dali prednost aspiracijam (željam) in namenom tistega dela prebivalstva, za katerega lahko pod določenimi predpostavkami pričakujemo, da se bi zaposlil v rudniku.

V tem članku pa so zbrane najpomembnejše ugotovitve, ki jih je dala analiza demografskih in kadrovskih potencialov za škofjeloško občino, analiza (dnevni) migracijskih tokov v tej občini in posebej še v Poljanski dolini, pa tudi analiza nekaterih drugih potencialnih virov delovne sile za Rudnik urana Žirovski vrh v letu 1976. Vmesne točke so namenjene pojasnjevanju rezultatov ankete, s katero smo zajeli 228 do 40 let starih moških prebivalcev škofjeloške občine. Z njo smo skušali „izmeriti“ želje oziroma stopnjo pripravljenosti izbrane populacije po zaposlitvi v Rudniku urana Žirovski vrh, preden bi ta objekt odprli.

2. Socialno-ekološki zapleti pri odpiranju Rudnika urana Žirovski vrh (namen raziskave I. 1976)

Z začetkom gradnje jedrske elektrarne v Krškem, ki naj bi jo poganjal domači uran iz Žirovskega vrha, je tudi Rudnik urana Žirovski vrh postajal vse zanimivejši.

Poleg strokovnjakov in delavcev, ki so neposredno sodelovali pri urejanju rudnika za popolno obratovanje, to naj bi se zgodilo leta 1979, je nekakšen nemir zajel tudi škofjeloško občino; najbolj seveda vodilne družbenopolitične delavce, gospodarstvenike in prebivalce Poljanske doline.

Ugotovitev, da rudnik leži daleč stran od zmogljivejših komunikacij na eni strani, po drugi strani pa sredi poseljene pokrajine, z Gorenjo vasjo kot najbližjim večjim krajem, seveda otežuje proces usposabljanja rudnika oziroma vsega, kar k temu sodi. Če k temu prištejemo še pokrajinske značilnosti Poljanske doline in pa dejstvo, da je dolina ozek koridor, v katerem tudi takšna razširitev, kakršna je v okolici Gorenje vasi, ne more biti najbolj primeren okvir za posege v pokrajino, posebno še, če gre za posege takšne narave, kakršen je rudnik urana.

Nekatere strani, ki so že vplivale na dosedanji potek dogodkov in bodo nedvomno vplivale na njihov potek tudi v prihodnje, so bile mimogrede že omenje-

ne, vendar ne dovolj jasno. Kot rečeno, smo imeli doslej opravka z dvema stranema, kar je mimogrede povedano, nekdo na seji družbenopolitičnega zbora skupščine občine Škofja Loka upravičeno kritiziral. Na eni strani je bil investitor, kot na kratko imenujejo Geološki zavod Ljubljana, v okviru katerega še vedno deluje TOZD Rudnik urana Žirovski vrh. Ob tem je treba povedati, da bo najbrž kmalu ustanovljeno posebno podjetje v nastajanju, ki bo prevzelo odgovornost za usposobitev rudnika urana, vendar bo Geološki zavod še naprej opravljal raziskovalna dela, brez katerih tudi v prihodnje ne bo mogoče redno obratovanje rudnika.

Tisto, kar ob tem želimo povedati, je, da je investitor očitno nekoliko preozko (lahko bi rekli tehnokratko) gledal na celotno naložbo. K sreči je na obsežnejše posledice popolnega obratovanja rudnika pravočasno začela opozarjati skupščina občine Škofja Loka, ki je hotela biti pri rudniku v vsem središču dogajanja, in to najbrž povsem upravičeno. Če pogledamo, kaj vključuje ta širši, lahko bi rekli kompleksnejši pristop, bomo videli, da gre predvsem za tri postavke, katerih tehtnosti in upravičenosti ni mogoče zanikati.

1. Prav tako pomembno kot tehnološko vprašanje je tudi vprašanje delovne sile, zato je zahtevala SO od investitorja, da po eni strani izdelava podroben načrt potreb po delavcih in predvidi dinamiko zaposlovanja, po drugi strani pa naj natančno pove, od kod bo potrebna delovna sila prišla in kje se bo nastanila. Na vsak način se je želela skupščina izogniti sleherni improvizaciji na tem področju, ki po navadi pripelje do kraje oziroma ropa delovne sile, s ponujanjem višjih osebnih dohodkov seveda, in do naselij barakarskega tipa, ki niso samo estetsko manj vredni, ampak so manjvredni tudi tisti, ki v barakah živijo. Ob vsem tem pa je kvadratni meter stanovanjske površine v baraki komaj kaj cenejši, kot je kvadratni meter v bloku.
2. Nič manj upravičeno se SO ne zavzema za maksimalno zavarovanje okolja. Brez varovalnih ukrepov bi Poljansko dolino izpostavili nevarnosti popolnega uničenja. Najbrž brez škodljivih posledic že tako ne bo šlo, kajti kar preveč različnih nevarnosti grozi naravi in ljudem. Za zdaj se je še težko odločiti, kaj bolj ogroža vodo, zrak, vegetacijo, s tem pa neposredno in posredno tudi ljudi:
 - ali bo to odlagališče jalovine;
 - ali transport nevarnih tovorov, kot je žveplena kislina;
 - ali plin radon;
 - ali predelava uranove rude, za katero bodo potrebne velike količine žveplene kisline in kurilnega olja;
 - itd.

Vsaka od teh nevarnosti zase in vse skupaj pa so seveda v nasprotju zlasti s tistimi načrti in predvidevanji, ki so Poljansko dolino videle kot območje, v katerem naj bi poleg kmetijstva cvetela edino še turizem in rekreacija. Za večji razmah indu-

strije pa tako ni kdove kako ugodnih razmer.

3. Prav tako odločno ali pa še bolj je bilo postavljeno vprašanje ceste od Škofje Loke do Gorenje vasi oziroma do Todraža. Resnično si je nemogoče predstavljati težke tovornjake na cesti, kakršna je sedanja, pa čeprav bi se promet povečal samo za 20 odstotkov v primerjavi s sedanjim. Pomembnejše kot to je dejstvo, da bo pri tem šlo za prevoz nevarnih tovorov, kar pomeni, da samo ena prometna nesreča lahko uniči Soro. Zato je logično, da SO glede tega ne misli delati nobenih kompromisov. SO opozarja investitorja tudi na to, da ji ni vseeno, ali bo rudnik obratoval rentabilno ali nerentabilno, vendar naj bo to omenjeno le mimogrede.

Zahteve SO, da je treba te obsežnejše poglede obravnavati prav kot sestavni del naložbe, so že prinesle nekaj rezultatov:

- tako je Republiška skupnost za ceste (ali Cestni sklad) že uvrstila v srednjeročni načrt graditve cestnega omrežja v Sloveniji za razdobje 1976-1980 tudi cesto Škofja Loka – Gorenja vas;
- pripravlja se tudi študija o varstvu okolja;
- prav tako tudi študija o socioloških posledicah odpiranja rudnika urana.

Študija o socioloških posledicah naj bi pomagala rešiti problem lokacije stanovanjskih objektov v Poljanski dolini in Škofji Loki in s tem tudi problem razporeditve delavcev. Optimalna najboljša možna lokacija stanovanjskih objektov se je na kratko glasil cilj raziskave, ki je bil postavljen pred nas. Vendar se je kaj kmalu pokazalo, da odgovoriti na to vprašanje nikakor ne bo lahko. Razporeditev stanovanjskih objektov, tipi zgradb, obseg in namen spremljajoče infrastrukture, vse to je preveč odvisno od odgovora na predhodno vprašanje, namreč, kdo bo v rudniku sploh zaposlen.

Od tega, kakšno bo pri okoli 600 zaposlenih razmerje med domačini in prišleki, je odvisno, koliko in kakšnih stanovanj bo sploh treba zgraditi, sporazumeti pa se je bilo treba tudi glede tega, kaj optimalna lokacija sploh je. Optimalna namreč lahko pomeni veliko zelo različnih stvari:

- lahko pomeni čim bližje rudniku, ker v tem pogledu odpadejo dolge vožnje na delo;
- lahko pomeni tam, kjer obstajajo možnosti zaposlitve ženske delovne sile, to je žena rudarjev;
- lahko pomeni tam, kjer že imajo vsaj nekatere spremljajoče objekte, kot so šole, vrtci, zdravstveni dom, kulturne institucije, športni objekti, itd.;
- lahko pa pomeni tudi čim dalj od večjih koncentracij prebivalstva, sredi zelenja, v miru;
- lahko pomeni tudi tam oziroma takšno razporeditev, ki bo pripomogla k čim hitrejši navezavi pristnih človeških stikov z domačini in s tem čimprejšnjo integracijo z njimi v posamezni lokalni skupnosti in s Poljanci nasploh.

Šele potem, ko se na splošnem nivoju razčisti vprašanje optimalnosti, je mogoče predlagati konkretne rešitve, pri čemer pa ni bilo mogoče mimo nekaterih

ugotovitev, ki utegnejo odločilno vplivati na razporeditev delavcev v prostoru:

- Rudnik urana Žirovski vrh bo živel le določeno dobo, potem bo zamrl kot vsak drug rudnik;
- nahajališča urana niso omejena samo na Žirovski vrh, ampak segajo tudi v smeri proti Škofji Loki in Selški dolini;
- lokalni dejavniki, mišljena je predvsem Gorenja vas, vidijo v rudniku priložnosti, ki je ne gre zamuditi. Razlike se pojavijo med njimi samo v stopnji previdnosti.

Pri odgovoru na vprašanje, od kod bodo delavci prišli, smo mislili na naslednje vire:

1. Z gotovostjo lahko računamo, da se bo v rudniku zaposlilo nekaj domačinov, čeprav so rezerve v Poljanski dolini minimalne.
2. Nekoliko je treba računati, vendar ne veliko, na rudarje iz rudnikov, kot so Idrija, Zagorje, Senovo, Kanižarica, ki zapirajo vrata.
3. Nekaj upanja je tudi v zdomcih, čeprav je negotovo, koliko jih utegne priti, kajti vse preveč je odvisno od gospodarskega položaja v svetu.
4. V nekaterih nerazvitih območjih Slovenije je sicer nekaj rezerv, vendar je vprašanje, ali bo tako tudi leta 1979 (zlasti, ker si vsi skupaj prizadevamo pospešiti razvoj manj razvitih pokrajin).
5. Kadar ni šlo drugače, smo se doslej v Sloveniji obrnili na druge republike in najbrž tudi v tem primeru brez tega ne bo šlo, čeprav vemo, da bodo z integracijo teh ljudi nastopile tudi težave.

Količinsko sicer nismo natančneje ovrednotili vseh virov, vendar je treba upoštevati, da tudi tam, kjer je to storjeno, ne vemo, koliko jih bo dejansko prišlo. Upoštevati je namreč treba, da gre tukaj za rudnik in da se ljudje v položaju, ko ni težko dobiti dela drugje, veliko težje odločajo za rudnik, kot bi se sicer. Tukaj imamo v mislih delo v jami, čeprav vemo, da bo rudnik potreboval veliko ljudi, ki ne bodo delali v jami.

Za delo v jami tudi na delavce iz drugih republik danes ni mogoče več s takšno gotovostjo računati kot pred leti, še manj pa na domačine, kajti rudarjenje pri njih res nima nobene tradicije. Ekonomsko gledano, pa se zdi, da bi bilo najpametneje, če bi loško gospodarstvo poiskalo nekakšne notranje rezerve tako, da bi se sprostilo določeno število delavcev, ki bi se potem zaposlili v rudniku (seveda, če bi se sami s tem strinjali). Odpiranje že enega novega delovnega mesta namreč stane kar precej denarja. Po nekaterih ocenah okoli 80 starih milijonov.

V vsakem primeru bo rudnik s predvidenim številom zaposlenih delavcev, skupaj z njihovimi svojci, pomenil precej oster poseg v stabilno socialno okolje Poljanske doline. Tudi največji kraji v njej so pravzaprav zelo zaprte lokalne skupnosti, ki poznajo večinoma odtok in le zelo skromen pritok. Glede pritoka ljudi iz bolj oddaljenih območij in drugih re-

publik pa imajo še zelo skromne izkušnje. Prva generacija „uranarjev“, kot domačini že od vsega začetka imenujejo delavce, zaposlene v rudniku, je prišla sicer iz drugih republik, predvsem iz Srbije, kajti raziskovalna dela je tedaj opravljal Zvezni zavod za nuklearne surovine, vendar jih ni bilo veliko, poleg tega pa so bili to v večini šolani ljudje.

Zato bo treba pri podrobnejšem urbanističnem načrtovanju uporabiti vse sociološko znanje in izkušnje drugih krajev, ki so doživeli podobne pretese. Predvsem si bo treba prizadevati, da prerastemo raven bivanja, ki je tako značilen za rudarske kraje: služba— dom — gostilna, po drugi strani pa s korenitimi posegi usmeriti razvoj odnosov v smeri razumevanja in integracije, ne pa v smeri napetosti in celo sovraštva. V ta namen bomo morali izdelati podroben program akcij in jih seveda potem tudi izvesti. To pa je že druga naloga.

3. Demografske in migracijske kkarakteristike škofjeloškega območja v letu 1976

1. Na območju škofjeloške občine je bilo ob popisu prebivalstva leta 1971 30.848 prebivalcev. Od tega 45,7 odstotka v mestu z bližnjo okolico, 32 odstotkov v Poljanski dolini in 21,3 odstotka v Selški. Starostna sestava kaže na večjo ostarelost v visokih območjih občine, posebej na območju Poljan z okolico. Pri tem je tudi pomembno, da je v Poljanski dolini največji delež kmečkega prebivalstva v gorenjevaški regiji.

V petih letih (1971-1976) se je število prebivalstva povečalo na 32.043 ali po povprečni 1,2 odstotni letni stopnji.

Naraščanje prebivalstva je sicer nekoliko večje kot v celotni Sloveniji, saj imamo tako enoodstotno naravno povečanje kot tudi 0,2-odstotno povečanje zaradi selitev. Ne glede na to, ugotavljamo, da bo domačega prebivalstva ob sedanjem naravnem prirastku premalo, da bi dosegli take kadrovske kontingente, ki bi jih občina potrebovala za pokrivanje potreb po delavcih, ki bodo nastale s programiranim gospodarskim razvojem.

2. V občini je bilo 46,3 odstotka aktivnega prebivalstva, kar je bilo sicer nekoliko pod gorenjskim povprečjem, vendar smo menili, da se aktivnost prebivalstva ne bo bistveno povečala, če hočemo ohraniti vsaj predvideno fizionomijo gospodarske in poselitvene sestave.

3. Takrat smo tudi zapisali: „Če bo prebivalstvo v prihodnje naraščalo po približno enoodstotni stopnji, kot predvideva srednjeročni načrt občine, bomo v letu 1980 imeli na tem območju 33.600 prebivalcev. Če pa bo povečanje takšno, kot smo ga zapisali v zadnjih petih letih, se bo število dvignilo na 34.000. V obeh primerih bo ob isti stopnji aktivnosti prek 15.000 aktivnih prebivalcev. Tu so

mišljeni tako aktivni nekmečki prebivalci kot aktivni kmetje.

4. Delež kmečkega prebivalstva v občini je znašal 15,5 odstotka celotnega prebivalstva. Ne glede na to, da je močno presegal gorenjske razmere, pa je daleč zaostajal za republiškim povprečjem. Ker pa spada območje občine Škofja Loka med kmetijsko izpraznjene pokrajine, smo ugotavljali, da se kmetijsko prebivalstvo ne bi smelo še naprej zmanjševati. Glede na pomanjkanje delavcev v kmetijstvu smo ugotovili, da bi bilo do leta 1980 pričakovati 12 deagrariziranih delavcev, in to žensk, kar pomeni, da za potrebe rudnika urana iz naslova deagrarizacije nismo mogli pričakovati ustreznih delavcev.

5. Zaposlenost na območju občine je zajemala večji obseg, kot pa je obseg zaposlenega domačega prebivalstva. Ob koncu leta 1975 je bilo v delovnem razmerju 12.768 oseb ali 39,8 odstotka prebivalstva. Med zaposlenimi v občini so bili upoštevani tudi dnevni migranti, sezonsko zaposleni delavci in delavci iz drugih območij in republik, ki na področju občine niso stalno naseljeni. Sedemindeset odstotkov zaposlenih so predstavljale ženske.

V letih 1971-1976 je zaposlenost v občini zelo hitro naraščala in v povprečju preseгла triodstotno letno stopnjo. V kvalifikacijski sestavi so prevladovali delavci brez posebne izobrazbe in usposobljenosti, s hitrim tempom povečevanja zaposlenosti se je njihov delež v skupni sestavi še povečal tako, da je bil leta 1975 delež takih delavcev v občini večji, kot je bilo gorenjsko povprečje.

Takrat smo zapisali: „Če se bo zaposlenost povečevala po načrtovani 2,4-odstotni stopnji, bo za pokrivanje novih delovnih mest in nadomeščanje naravnega odtekanja delavcev, kadrov iz domačih potencialov že primanjkovalo. Na leto bo treba približno 230 delavcev „uvoziti“ z drugih območij in republik“.

V škofjeloški občini je bilo takrat že zaposlenih več kot 1000 delavcev iz drugih republik in problemi, ki so nastopili z zagotavljanjem njihove normalne vključitve v delo in življenje v okolju, so opozarjali na nujnost resnih odločitev v zvezi z usmerjanjem tako naložbene politike kot vseh drugih ukrepov gospodarjenja in načrtovanja.

6. Z vsakoletnim možnim pritokom v delovni kontingent smo lahko pokrili približno 33 odstotkov povprečnih novih potreb po delavcih. Preostale potrebe so že 1975. leta pokrivali z mehanskim pritekanjem na območje občine in z dnevno migracijo delavcev iz bližnjih občin (povprečni pritok 453, povprečne potrebe 1377).

7. Za naslednja leta (do 1980) smo pričakovali, da bo osnovno šolo končalo približno 2400 učencev, vendar se jih je takoj zaposlilo le manjši delež.

Poklicna usmerjenost tistih, ki nadaljujejo šolanje v šolah II. stopnje (71,8 odstotka) je bila taka, da ni zagotavljala možnosti pokrivanja potreb v rudniku urana.

Da se je na tem območju z ustrežno pripravljenimi akcijami dalo vsaj nekaj doseči, nam je takrat pokazal pregled poklicev, za katere so se učenci odločali, saj je med njimi bilo veliko takih, ki so imeli možnost zaposlitve v okviru tedanjega gospodarstva.

Anketa o željah v Škofji Loki zaposlenega prebivalstva pa nam je pokazala, koliko so se domači delavci bili sploh pripravljene zaposlovati v novi dejavnosti, to je v rudarstvu, in kakšni so bili motivi, ki bi jih spodbudili k taki zaposlitvi.

4. Zaposlitveni kontingent prebivalstva na škofjeloškem območju 1976. leta in problem delovne sile v Rudniku urana Žirovski vrh (RUŽV)

Zakaj takrat raziskava o potencialih delovne sile?

Že po neformalnih informacijskih kanalih (informanti iz Poljanske doline, prebivalstvo) smo takrat zvedeli, da je zanimanje za zaposlovanje v RUŽV, tako pri lokalnem prebivalstvu, pa tudi na širšem slovenskem območju. Da bi se izognili neutemeljenim sklepom o morebitnih premikih delovne sile s širšega območja Slovenije in znotraj Poljanske doline proti rudniku, smo se lotili naslednjih del:

- ugotavljanja resničnega stanja delovne sile za leto 1975 v slovenskih rudnikih;
- ugotavljanja stanja delovne sile znotraj škofjeloškega območja.

Zaradi nujnosti utemeljevanja raziskave znotraj instrukcij in sklepov odgovornih v občini smo analizirali dostopne dokumente in akte o odzivih občine (skupščina, komisija, lokalna skupnost Gorenja vas) na ideje, sklepe in postopke investitorja, izvajalca ter republiškega organa za koordinacijo akcije v zvezi z RUŽV.

Odločilno izhodišče za izdelavo strategij (smernic občine glede na probleme RUŽV smo našli v aktu: „Ugotovitve, stališča in sklepi družbenopolitičnega zbora skupščine občine Škofja Loka, maja 1975“. Ukrepe, ki so jih v tem aktu oblikovali, smo v raziskavi uporabili za izhodišča pri testiranju osnovnih strategij odnosa občine in odgovornih skupin do problema RUŽV.

Citiramo za nas takrat pomembne sklepe zbora:

- Da bi se odgovorni v občini (izvršni svet in upravni organi, samoupravne interesne skupnosti in strokovne službe) lahko lotili izdelave konkretnih programov, mora investitor takoj dati potrebne podatke v zvezi s stanovanjsko gradnjo, kadrovskimi potrebami itd., iz česar naj izhaja tudi reševanje potreb po izobraževanju, kulturi, socialnem varstvu, zdravstvu in drugem.
- Družbenopolitični zbor predlaga iniciativnemu odboru za sprejem samoupravnega sporazuma o

štipendiranju, da na svoji prvi seji obravnava kadrovske problematiko, povezano z rudnikom urana. Zato naj se TOZD RUŽV odloči, ali bo štipendiral strokovnjake v Ljubljani ali v škofjeloški občini. Iniciativni odbor oziroma skupna komisija podpisnic naj bi se na podlagi odločitve TOZD RUŽV glede štipendiranja odločila in povezala s poklicnimi usmerjevalci na osnovnih in srednjih šolah v občini in drugod in tako skušala mladino usmerjati v ustrezne poklice za potrebe rudnika.

Družbenopolitični zbor se zaveda, da bi kakršnakoli tehnološka, ekonomska ali druga napaka, pomanjkljivost ali odstopanje lahko imelo dolgoročno in težko popravljive posledice za obratovanje rudnika, za življenje in delo delavcev in prebivalcev okoliških krajev in na širšo družbeno skupnost.

Ti sklepi so bili skupaj z že omenjenimi predpostavkami o notranjih rezervah delovne sile podlaga za izdelavo vprašalnika „Problematika zaposlovanja v občini Škofja Loka“, ki je takrat (maja 1976) zajel naslednje probleme:

- demografske, stratifikacijske in mobilnostne podatke o populaciji škofjeloškega območja;
- zaznavanje razvojnih problemov občine;
- zaznavanje problemov na področju dela in zaposlenosti;
- raven obveščenosti o problemih rudnika urana in problemih naseljevanja delavcev iz drugih republik;
- osebno (ne)zainteresiranost in motiviranost prebivalstva za delo v rudniku;
- indikatorje družbenopolitične aktivnosti prebivalstva.

5. Kaj smo predvidevali v raziskavi in kaj se je resnično zgodilo?

Raziskave, v katerih naj bi predvideli (anticipirali), kakšne bodo posledice graditve novega industrijskega ali podobnega objekta v nekem okolju, naj bi upoštevale predvsem naslednja navodila:

- ugotoviti je treba, ali ideja projekta ustreza tradiciji, kulturi okolja ali ne. Temu pravimo kontekstualiziranje projekta;
- določiti obseg družbenih sprememb, ki jih projekt zahteva; temu se reče „inkrementalizacija“;
- opisati in analizirati družbene značilnosti vseh tistih, ki sodelujejo pri projektu; strokovno temu pravimo minimalni profil udeležencev v projektu;
- oceniti obsežnost vpliva sprememb, ki jih projekt prinaša v okolje; temu rečemo „učinki razširjanja“;
- zbrati podatke o motivih udeležencev v projektu; to je motivacija;
- oceniti čas, ki je potreben za uresničitev projekta; to je ocena časovnih razsežnosti projekta;
- narediti analizo, kdo zgublja in kdo ima od pro-

jekta koristi;

h) preko informacijskega sistema zbrati podatke o možnosti vpliva na okolje;

k) narediti mrežo organizacij, ki so (bodo) sodelovale pri projektu;

l) raziskati in analizirati lokalno mnenje, vplivne in vodilne ljudi in njihova stališča do novega projekta.

Našteta navodila naj bi omogočala, da predvidimo vsaj negativna izhodišča posegov v okolje in da se jim morebiti tudi izognemo. Kajti za vsak načrtovani industrijski poseg velja: anticipacija (vnaprejšnje sklepanje o možnih dogodkih) je ključni princip projektiranja. Če probleme poznamo že v fazi načrtovanja, z veliko gotovostjo lahko sklepamo, da „jim bomo kos“, ko se bodo resnično pojavile. Družbena znanost ne more natančno predvideti, ali bo dogodek nastopil; lahko pa opiše okoliščine, ki napovedujejo določen tip dogodkov. Ko pa dogodek resnično nastopi, zmanjšamo njegov negativen vpliv tako, da ga čim hitreje zaznamo (torej zmanjšamo čas njegovega negativnega vpliva) in ukrepamo na območjih, ki smo jih poprej v raziskavi opisali kot „verjetno območje“ vplivanja dogodka.

Kot smo opisali v prvem delu članka, je bila naša naloga raziskati „socialni“ odmev odpiranja rudnika. Nanaša se torej predvsem na točke a), c), e) in l). V nadaljevanju bomo opisali točko l): stališča, mnenja vplivnih ljudi do odpiranja rudnika, kakšne dogodke in spremembe v okolju so predvidevali in kaj se je v zadnjem desetletju od tega uresničilo, kaj pa ne. Odgovor na vprašanje: zakaj ne, bomo poskusili najti v naslednji raziskavi.

V skupini vplivnih ljudi smo takrat (septembra 1975) spraševali 34 posameznikov v krajevni skupnosti Gorenja vas, Poljane in Žiri. Vprašanih ne bomo navedli poimensko, marveč po funkcijah. To so bili predsedniki KS, delegati v OS, zdravniki, učitelji, člani svetov krajevnih skupnosti, agronomi, kmetje, kmet-predsednik kooperantov, župnik, ravnatelj šol. Problemi, ki so jih v intervjujih razgrnili, so bili naslednji:

Vplivne ljudi smo predvsem vprašali: kakšne razvojne cilje v občini imajo, kako v teh ciljnih vidijo RUŽV, kaj bo rudnik spremenil v razvoju in kaj načrtujejo ali predvidevajo, da bo treba narediti za doseganje že (takrat) zastavljenih razvojnih ciljev občine.

2.1. Predvidevanje dogodkov pri dodatnem zaposlovanju in poselitvi v Poljanski dolini

Že takrat, torej septembra 1975, so vodilni in vplivni ljudje v Poljanski dolini in „na občini“ predvidevali naslednje:

- da se bo zaradi potreb rudnika priseljevanje povečalo; to se pravi, da se bo približno za polovico povečalo število takratnih prebivalcev doline;
- če bo večina prebivalcev druge narodnosti, bo izredno težko oziroma skoraj nemogoče ustvariti harmonijo; zato bi bilo najbolje zaposlovati predvsem našega domačega človeka;

– to bi bilo koristno tudi za škofjeloško gospodarstvo, ki bi se poslej „malo manj ekstenzivno razvijalo . . .“ Zato bi morali primerno število, bodisi tretjino ali četrtno, zaposlenih v rudniku najti med domačini v Poljanski dolini;

– bilo bi škodljivo te ljudi preplačati, ker bi to pomenilo v prvem trenutku večji odliv iz drugih delovnih organizacij;

– tristo ljudi iz občine Škofja Loka je zaposlenih v tujini; dobro bi bilo raziskati in videti, kdo se je pripravljen vrniti in nadomestiti tiste, ki bi odšli delat v rudnik;

– v Sloveniji imamo več rudarskih središč, kjer je rudarska tradicija; delo pa se bistveno ne razlikuje od RUŽV. Ugotoviti bi morali, kolikšno je zanimanje za zaposlovanje v rudniku tudi v teh krajih (Idrija, Kanižarica, Kočevje);

– poselitev novih ljudi naj bi bila „dispersna“, ne skoncentrirana. Tako bi zmanjšali tudi dnevne migracije, pritisk na Škofjo Loko, koncentracije določenih narodnosti v določenih točkah. Mislim, da ni bogokletno, če rečem, da bi s koncentracijo drugih narodnosti nastalo veliko problemov in da bi bili ob širši poselitvi problemi manj izraziti. Z disperzno poselitvijo bi dosti lažje razreševali zaposlitev ženske delovne sile in otroške vrte . . .

– ker nahajališča niso samo na Žirovskem vrhu, temveč se vlečejo do Podoveljske grape in tudi na območje Selške doline, je vprašanje, kaj bo čez deset, enajst let (intervju opravljen 15.9.1975, pripomba avtorja). Jasno je, da tam rude ne bodo le kopali, zgrajeni bodo tudi obrati, ki bodo ostali. Že danes bi morali razmišljati, kaj se lahko zgodi, če bi bila koncentracija zaposlenih v satelitskem naselju, še posebej, če bi šlo za delovno silo, ki bi jo v celoti uvozili;

– rezervne delovne sile Poljanska dolina nima. Kmečkega prebivalstva je (1975) 12 odstotkov, torej „to je že presenetljiva številka . . . da zadržimo prostor živ . . . da ne opustimo kmetij v naslednjih desetih letih . . .“. Rezerve za rudnik so v tistih, ki se na delo vozijo; tu se postavlja vprašanje, iz katerih tovarn vzeti delovno silo. Predstavniki delovnih organizacij nasprotujejo tej rešitvi in menijo, naj si rudnik zagotovi delovno silo, kakor ve in zna, „naj njihove delavce pusti pri miru“. Ker bo pa rudnik „v naslednjih letih imel absolutno prednost v celotni politiki, bo najbrž naredil vse, da bo delovno silo dobil“;

– rudnik se bo do delovne sile obnašal ekonomsko. To pomeni: ker jo bo hotel imeti, jo bo tudi primerno plačal. Če bo delovna sila hotela iti, „moramo vnaprej vedeti, da se nam ne bo kaj posebnega zgodilo. Te delavce bi morda nadomestili z žensko delovno silo ali pa bi opustili kako ne preveč pametno proizvodnjo . . .“

2.2 In kaj se je zgodilo pri zaposlovanju in poselitvi v zadnjih desetih letih?

Povzemamo sklepno poročilo o gradnji RUŽV

(Delegatski obveščevalec, letnik 1, št. 8, april 1987, str. 49–57): navedli bomo ugotovitve, ki ustrezajo predvidevanjem, kot tudi tiste, ki se razlikujejo.

Ugotovitve, ki so bile predvidene:

- kvalifikacijska sestava v RUŽV je precej višja kot v gospodarstvu občine;
- RUŽV je „pobral“ zaposlene tudi iz drugih ozdov v občini; o tem, koliko in odkod, nimamo podatkov. Po ocenah sodeč, so to predvsem delavci s poklicno šolo in srednjo izobrazbo;
- visoko strokovne delavce in specifične poklice ozkega profila je RUŽV „uvozil“;
- to je vplivalo na večjo poselitev, predvsem v Gorenji vasi;
- RUŽV je stimuliral prihod delavcev z višjimi dohodki.

Ugotovitve, ki jih v raziskavah nismo predvideli:

- v nekaterih ozdih so zaradi odhoda delavcev nastale težave. Podatkov o tem, v katerih ozdih se je to zgodilo in kakšne „težave“ so nastale, nimamo;
- disperzna povečana poselitev strokovnjakov in delavcev iz RUŽV in predvsem zaposlovanje domačinov, je pripeljalo do nepredvidenega dejstva: da so bili stroški za komunalno infrastrukturo preložen deloma na „stalno“ prebivalstvo. O tem govorimo v naslednji točki raziskave.

2.3 Predvidevanje dogodkov v zvezi z družbeno, komunalno infrastrukturo in stanovanjsko gradnjo

Vodilni in vplivni ljudje so v raziskavi leta 1975 predvideli naslednje dogodke v družbeni in komunalni infrastrukturi v prihodnjih letih:

- vsi so se strinjali z „disperzno“ poselitvijo; kar pomeni manj stroškov za stanovanjsko gradnjo delavce naj bi poiskali predvsem doma, torej preskrbljene;
- zavedali so se kompleksnih investicijskih posegov v okolje. N.pr.: poleg stanovanj bodo morali graditi tudi športna igrišča, vrtce in „kulturne objekte“, na primer džamijo;
- predvidevali so (nekateri), da bo treba spremeniti odnos do razvoja okolja prek investiranja v „industrializacijo za vsako ceno“. Eden od funkcionarjev na primer pravi: „V Gorenji vasi se ne zavedamo posledic takšnih investicij. Mislimo, da bo rudnik Poljanski dolini rezal velik kos belega kruha. In še namazanega. Jaz pa mislim, da to ne bo držalo. Če gledamo splošen položaj energetike, bomo videli, da energetika še zdaleč ni visokoakumulativna in da tudi rudnik ob koncentraciji in pri dosedanjem pristopu takih obetov ne kaže. V Gorenji vasi vidijo prednost predvsem v tem, da bi imeli delovno organizacijo s sedežem v kraju (sicer imajo le obrate), ki bi tako veliko pridobil. Pa ne bo. Prišlo bo do prelivanja sredstev kot tudi ljudi“;
- razmerje med individualno in blokovno gradnjo naj

bi bilo v Poljanski dolini 60 : 40 v korist družbene, torej blokovne gradnje. Dosedanji razvoj Poljanske doline (torej do 1975. leta) tega ne dosega zanesljivo zato, ker je v interesu delovnih organizacij, da gradijo na obrobju mesta bloke za svoje delavce. Tako zmanjšajo stroške dnevne migracije.

- V srednjeročnem načrtu občine je zapisano (1975), da ima prednost poseljen prostor, torej da bi razvijali naselja, ki zdaj životarijo, ker ljudje odhajajo. Smo (vodilni) za dnevno migracijo ali za odpiranje obratov tam, kjer so tudi stanovanja. Želeli bi spodbuditi celo migracijo v nasprotno smer, torej iz mesta na podeželje. To so usmeritve sedanosti;
- rudar, ki je tukaj doma, zahteva individualno gradnjo; rudar, ki ga pripelješ od drugod, zahteva blok. Torej je treba vedeti, katere rudarje bomo vzeli in kje jih bomo poiskali. To narekuje razmerje med individualno in blokovno gradnjo.
- Infrastruktura bo morala upoštevati navade ljudi. Če ne bomo zgradili vrtcev, šol in igrišč, kvalificirani ljudje ne bodo ostali tukaj; raje bodo odšli v Ljubljano, kjer lahko hodijo otroci drsat, plavat itd. Od tam bodo hodili v naše hribe nabirat le gobe.
- Disperzna, razpršena poselitev bo olajšala gradnjo infrastrukture: omogočila bo namreč uskladitev potreb po novih objektih z že obstoječimi – s trgovinami, šolami, zdravstvenimi domovi.
- Rečeno je, da rudarji v RUŽV ne smejo biti v rovu več kot pet let. Kam torej dati rudarja za dve leti, ko bo spet lahko delal v rudniku. „Tako bo investitor moral misliti tudi na to, katere objekte zgraditi poleg rudnika, da bo lahko obdržal delovno silo“.
- Če hočemo zaposliti tudi rezerve na kmetijah, ali pa omogočiti kmetu, da zasluži na trgu, ker se bo poraba hrane povečala, bo treba zgraditi ceste do hribovskih kmetij. Tudi telefone; kmet ne bo zapustil kmetije, tudi hribovskih ne, če bo lahko dodatno zaslužil. „Če bo cesta, bo kmetu olajšano delo. Lahko bi uredili celo avtobusni promet. No, ne moremo dopovedati birokratom, da je človek na našem območju zapostavljen“.
- V razpravah o stanovanjski gradnji v Poljanski dolini je več „projekcij želja“ kot resničnih ugotovitev. Obstajajo različni, konfliktni interesi. V golih zidovih jaz ne vidim napredka. V stanovanjih nekdo vidi napredek v številu prebivalstva, drugi pa v dvigu standarda“.

2.4 In kaj se je dejansko zgodilo v gradnji stanovanj in komunalni strukturi v zadnjem desetletju?

Od predvidenih načrtov so uresničili:

- ubrana je pot razpršene poselitve zaposlenih; v investicijskem programu (1975) je bil predviden nakup 222 stanovanj za delavce RUŽV, ki naj bi se priselili od drugod, ostalo naj bi bili delavci iz neposredne bližine RUŽV, ki imajo stanovanjski problem rešen. Danes imajo vsi delavci rudnika rešene stanovanjske probleme. RUŽV je zaposlil

474 delavcev, od tega je 279 delavcev dobilo stanovanje ali posojilo, 194 ali 40,9 odstotka pa stanuje v bližini RUŽV ali pa je imelo stanovanjski problem rešen že pred prihodom v RUŽV.

- Bilo je zgrajeno nogometno igrišče, vodovod, dodatno še Radio Žiri in knjižnica v Gorenji vasi.

- Prišlo je do neskladja med stanovanjsko zidavo (poselitvijo) in gradnjo komunalne in družbene infrastrukture.

Ni bilo predvideno:

- V investicijskem elaboratu RUŽV je bilo predvideno, da bo 25 odstotkov sredstev od vlaganj v stanovanja namenjeno komunalni in družbeni infrastrukturi; to bi bilo 1,24 odstotka vrednosti celotne investicije v RUŽV. Dejansko je bilo za družbeno in komunalno infrastrukturo porabljenih 0,7 odstotka (valoriziranih sredstev od celotne investicije oziroma 17 odstotkov za družbeno infrastrukturo od skupaj porabljenih sredstev za stanovanjske potrebe delavcev RUŽV.

- Povečano število prebivalcev na območju KS Gorenja vas pomeni tako „velik pritisk na obstoječi družbeni standard (otroško varstvo, šolstvo, preskrbo občanov, storitvena obrt), ki se zaradi omejenih finančnih možnosti in tudi zaradi nesprijetih prostorskih dokumentov ni ustrezno razvijal. Največji problem je nastal pri preskrbi občanov (Delegatski obveščevalec, s. 52).

SKLEPNE UGOTOVITVE: DESET LET POZNEJE

V sklepnem poročilu raziskave smo takrat, 28.4.1977, zapisali naslednja priporočila investitorju in Skupščini občine (SO) Škofja Loka:

1. Za večino del v rudniku, razen za izkop, je mogoče poiskati delavce znotraj občine (glej Anketo).
2. Struktura tistih, ki so se pripravljene zaposliti v RUŽV, dovoljuje sklepanje, da bi bile začetne naložbe za infrastrukturo minimalne; stanovanjsko vprašanje imajo v večini primerov urejeno, prevoz na delo tudi.
3. Pričakovani dohodki se gibljejo v mejah, ki ustrezajo takšnemu tipu dejavnosti, kot je RUŽV (zaščitni dodatki, teren in podobno).
4. Rang preferenc pri sedanjem delovnem mestu zaposlenih kaže, da bo treba voditi zelo sodobno, fleksibilno kadrovsko politiko pri odpiranju, opisu in zasedanju delovnih mest v RUŽV. Gre namreč za populacijo, ki je bila anketirana in ki bi se bila pripravljena zaposliti v RUŽV, ki je hkrati kvalificirana in od delovnega mesta ne pričakuje samo materialne koristi, marveč zadovoljstvo s celotnim delovnim okoljem.
5. Na podlagi mnenja občanov in vplivnih ter vodilnih ljudi raziskovalci podajajo svoje mnenje o lokaciji stanovanjske gradnje; raziskovalci menijo, da je treba stanovanjsko zidavo in obenem gradnjo družbene infrastrukture uresničiti prej razpršeno kot koncentrirano. Razpršeno gradnjo bi bilo treba razumevati funkcionalno; posamezne objekte -

torej predvsem zdravstvene - locirati tam, kjer so največje možnosti za njihovo ekspanzijo, razširitev dejavnosti potem, ko rudnik ne bo več obratoval z vsemi zmogljivostmi.

6. Z disperzno poselitvijo in stanovanjsko gradnjo se pomembno zmanjšajo stroški za dodatne stanovanjske in tudi objekte družbenega standarda. Podpisani raziskovalci: Silva Mežnarič nosilec, Inštitut za sociologijo Univerze v Ljubljani, Tomo Štefe, Inštitut za sociologijo Univerze v Ljubljani, Jožica Kranjc-Puhar, Skupnost za zaposlovanje, Kranj).

K temu dodajamo sklep SO Škofja Loka (Delegatski obveščevalec, str. 8, april 1987, s. 53) o Zaključnem poročilu o gradnji RUŽV:

- pripravljeno je bilo premalo konkretnih programov, kjer naj bi RUŽV investiral oziroma soinvestiral;
- programi, če so bili, so časovno zamujali;
- planske in prostorske opredelitve so ostale neizdelane;
- celotna cestna povezava Jeprca-Todraž, ki bi jo morala financirati republika, še ni realizirana;
- vpliv gradnje RUŽV se je kazal predvsem v odtekanju delavcev iz drugih ozdov v rudnik; v razvoju infrastrukture v Gorenji vasi. Taka politika zaposlovanja je bila tudi primernejša od priseljevanja novih ljudi z vsemi potrebami, ki temu sledijo.

Kaj se iz tega lahko naučimo?

1. Da so ključni dejavniki samoupravnega odločanja (prizadeti občani, vodilni in vplivni ljudje) o ekonomskih, prostorskih in družbenih posledicah odpiranja RUŽV takrat, v raziskavi leta 1975 pokazali, da „znajo misliti“ o tem, kaj prinaša tako kompleksen obrat, kot je RUŽV, v njihovo življenje in življenje skupnosti. Skorajda ni bilo učinka, ki ga ne bi predvideli bodisi v negativnem bodisi v pozitivnem smislu; to vidimo, če primerjamo, kaj so občani in vodilni govorili takrat in tisto, kar se je dejansko zgodilo.

2. Kljub tako visoki stopnji predvidljivosti dogodkov in kljub temu, da so bili nekateri našeti v poročilu raziskave, NEKATERI PROBLEMI OSTAJO IN SO TAKI, KOT SO BILI pred enim desetletjem. Poglejmo:

- cestna povezava Jeprca-Todraž,
- planske in prostorske opredelitve družbene infrastrukture,
- obdelovalna zemlja in prihodnost kmetij,
- položaj RUŽV v energetiki Slovenije (priznana cena rude) in NEUREJENI ODNOSI S HRVATSKIM ELEKTROGOSPODARSTVOM (ne obstaja dokument, ki bi obvezoval SR Hrvatsko, da pokriva celotno ceno rude iz RUŽV v okviru hrvaških obvez do JE Krško).

V poduk sociološkim raziskavam pa tole: sociologi smo skupaj z večjim delom občanov in vodilnih ter vplivnih ljudi v Poljanski dolini zagovarjali mnenje, da

so bolj upravičena razpršena stanovanjska gradnja in infrastrukturni objekti kot koncentrirani. Menili smo, da se bomo na ta način vsi skupaj izognili „segregaciji v prostoru“ delavcev od drugod, pritiskom, ki jih v tako omejenem in kulturno homogenem prostoru, kot je Poljanska dolina, lahko vnese drugačen jezik, navede in tako naprej. Zgodilo pa se je, da nismo predvidevali tipičnega „jugozasuka“ pri naložbah v družbeno in komunalno infrastrukturo: da bo predlog o „disperzni“ stanovanjski gradnji in zaposlovanju iz „domačih logov“ kot nalašč za tiste, ki bi bili ob koncentrirani gradnji PRISILJENI vlagati tudi v koncentrirano družbeno in komunalno infrastrukturo. Tako so nam-

reč preložili breme ustreznih rešitev na ramo uporabnikov: ali se nam obeta novi samoprispevek?

Mislim, da smo ga sociologi „polomili“; kaj pa drugi?

Končna pripomba: ekoloških problemov odpiranja RUŽV nismo bili poklicani raziskovati. Smo pa zbrali nešteto mnenj in namigovanj. Ker pa ekološka problematika zahteva strokovnost, ki ni našega profila, bomo prepustili prostor drugim, bolj poklicanim, naj o tem spregovorijo **deset let in več po začetnih raziskavah.**

ki opredeljuje, str. 8, april 1987, z 231 o Zaključnem poročilu o gradnji RUŽV:

- pripravljeni so bili, so časovno zamujali;
- planke in prostorske opredelilne so ostale neizvedljive;
- celotna cestna povezava Jęrcę-Tębrę, ki bi jo morala financirati republika, je ni realizirana;
- vpliv gradnje RUŽV se je kazal predvsem v obsegu delavov iz drugih ozdob v rudnik; v razvoju infrastrukture v Gęręni vasi. Tako politika zaposlovanja je bila tudi primerna ob priseljenskih novih ljudi z vsami potrebami, ki temu sledijo.

Kaj se je tega letka zgodilo?

1. Da so ključni dejavniki samoupravnega obloęanja (prizadebi občani, vodilni in vplivni ljudi) v ekonomskih, prostorskih in družbenih pogoibah ob priraju RUŽV taktat v raziskavi leta 1975 pokazali, da „znajo misliti“ o tem, kaj prinaša tako kompleksen objekt kot je RUŽV, v njihovo življenje in življenjsko skupnost. Sklepi niso bili uinkni, tu ga ne bi predvideli bodisi v negativnem bodisi v pozitivnem smislu; to vidimo, če primerjamo, kaj so občani in vodilni govorili taktat in tisto, kar se je dejansko zgodilo.
2. Kljub tako visoki stopnji predvidljivosti dogodkov in kljub temu, da so bili nekateri nastari v poročilu mziķave, NEKATERI PROBLEMI OSTAJALO IN SO TAKI, KOT SO BILI pred enim desetletjem. Poglejmo:

- cestna povezava Jęrcę-Tębrę;
 - planke in prostorske opredelilne družbene infrastrukture;
 - obdelovalna zemlja in priradnost kmetij;
 - položaj RUŽV v sinergijski slovenjski ljubljanski in NEURLENI ODNOSI S HRVATSKIM ELEKTROGOSPODARSTVOM (na ostaja dokument, ki bi opredeljeval SR Hrvatsko, da dokiva celotno ceno ruda iz RUŽV v okviru hrvaķiti opoz do JE Kęrkoi.
- V poduk socioloķim raziskavam pa taktat sociologi smo skupaj z veĳim delom občani in vodilnih vt vplivnih ljudi v Poljanski dolini zagovarjali mnenje, da

V investicijskem elobozu RUŽV je bilo videno, da bo 25 odstotkov sredstev ob vsigani stanovanja nameneno komunalni in družbeni infrastrukturi; to bi bilo 1,24 odstotka vrednosti celotne investicije v RUŽV. Dejansko je bilo za družbeno in komunalno infrastrukturo porabljenih 0,7 odstotka (valoriziranih sredstev ob celotne investicije oziroma 17 odstotkov za družbeno infrastrukturo ob skupaj porabljenih sredstev za stanovanjske potrebe delavcev RUŽV.

Povečano število prebivalcev na območju KS Gęręnja vas pomeni tako „velik pritisk na obstoječi družbeni standard (otroška varstvo, šolstvo, preteklo občano, storitvena opara), ki se zaradi omejenih finančnih moĳnosti in tudi zaradi nestrnjatih prostorskih dokumentov ni ustrezno razvijal. Najveĳi problem je nastal pri pretekli občani (Deleĳarski opredeljevalec, z 231).

LEPNE UGOTOVITVE: DESET LET POZNEJE

V sklopu poročila raziskave smo taktat, 4. 1977, zapisali naslednja priporočila investitorju Skupščini občine (SO) Škofja Loka:

- Za veĳino del v rudniku, razen za izkop, je mogoĳe poiskati delavce znotraj občine (glej Ankeo).
- Struktura taktat, ki so se pripravljali zaposliti v RUŽV, dovoljuje akcipanje, da bi bile zahtevane naloĳbe za infrastrukturo minimalne; stanovanjsko vgrajenje imajo v veĳini primerov urejeno, prevoz na dala tudi.
- Priĳakovani dobodki se gipljejo v melaĳ, ki ustrezajo taktatnemu tipu delavnosti, kot je RUŽV (zaštitni dobodki, teren in podobno).
- Rang preferenc pri redanem delovnem mestu zaposlenih kaĳa, da bo treba voditi zelo sodobno, teĳekobilno kadrovske politiko pri odpiranju, opaju in zasedanju delovnih mest v RUŽV. Gre namreĳ in za populacijo, ki je bila anketirana in ki bi se bila pripravljene zaposliti v RUŽV, ki je hkrati kvalificirana in ob delovnega mesta ne prihajajo samo materialne koristi, marveĳ zadovoljstvo s celotnim delovnim okoljem.

Na podlagi mnenja občani in vplivnih vt vodilnih ljudi raziskovalci podajajo svoje mnenje o lokaciji stanovanjske gradnje; raziskovalci menijo, da je treba stanovanjsko rizado in opnem gradnja družbene infrastrukture uredniti pri razporejanju koncentrirano. Razporejanje gradnje bi bilo treba razumevati funkcionalno; posamezne objekte -

Branimir Nešović: RUŽV kot res publica (Simbol je nad vsem)

Že dlje časa premišlujem o spisu, ki je pred vami in ki sploh ne bo tak, kot sem si ga prvotno zamislil. Niti sam ne vem več, kolikokrat sem odložil njegovo nastajanje, upajoč, da si bom nekolikanj bolj zbristrl misli o rudniku, da se bom dokopal do nekoliko bolj jasne predstave o tem, kaj pravzaprav pomeni za našo dolino in kaj za preostali del dežele. Res je, da sem se z vso zadevo ukvarjal bolj spotoma, a sem vendarle dokaj natančno paberkoval podatke in informacije o njegovi dejavnosti. Nemajhen kupček časopisnih izrezkov z vseh koncev Jugoslavije se je nabralo, pa zapisnikov in poročil, bodisi različnih forumov ali inštitucij bodisi rudniških. Vmes sta bila tudi dva obiska v Rudniku, več razgovorov z njegovimi delavci, tudi černobilska nesreča. In če so bili dnevi, ko se mi je dozdevalo, da sem si dokaj na jasnem o njegovem vplivu na okolje in da bi lahko izrekel svojo sodbo o tem, je kaka nova izjava ali informacija brž porodila dvom o zgrajeni podobi. To, da sem se sčasoma le navadil sukati med siverti, beqereli ali rentgeni, kar me je kot humanista (tukaj mislim na izobrazbo) precej časa begalo, mi ni kaj prida pomagalo. Natančneje, čedalje bolj me je odmikalo od eksaktnosti števil in podatkov, saj se publicirani podatki niso ujemali, preračunavanja pa mi večinoma niso mogla potrditi ne enega ne drugega. Različne informacije, zapisane v občilih ali kakih javnih „gradivih“, so same zase brez nadaljnjega veliko govorile, zbrane na kupu pa so postale dezinformacije. Včasih sem celo pomislil, da gre za naklepno početje, ki naj docela zmede kolikor toliko s svojo glavo mislečega človeka, a sem misel brž pregnal, češ, tolikšne perversnosti so zmožni samo snovalci takšnih zamisli in urejene agenture tujih sil (kar je nevarno zapisati, saj utegne kdo vmes postaviti enačaj). Počasi sem prišel do prepričanja, da vrag tiči predvsem v šlamparijah vseh vrst, tudi novinarskih, in – to je najhuje – v polresnicah, še natančneje v delnih resnicah, ki nam jih postrežejo z ene ali druge strani.

Bistvo je torej v straneh, nič ni pomembno, katerih. Lahko so uradne ali neuradne, rudniške ali zelene, vodilne ali (kot antipod) iz baze – vselej zahtevajo, seveda, če človek ugrizne v to in ne hodi mimo kot slepec, nekakšno opredelitev, nekakšen za ali proti. Številke, tista eksaktnost, na katero prisegamo, računajoč čas že po neki novi tehnološki eri, postajajo brezpredmetne za vrednotenje in ustvarjanje sodb. Te sodbe se porajajo na temelju pripadnosti tej ali oni strani, s tem da je popolnoma nepomembno, ali je to jasna pripadnost ali zgolj megleno nagibanje na neko stran. Trditev, da v Rudniku ni ničesar onostranskega in mističnega in da je vse merljivo (eksaktno in v

številkah izrazljivo), je, vsaj kot javni odmev, ničvredna. Rudnik je tujek, ne glede na to, ali ga jemljemo kot potrebo sodobnega časa ali kot vsega obžalovanja vredno posledico nekogaršnje energetske nenasitnosti, tujek že zgolj z moralne plati. Tak, kot je, bi potreboval, če odmislimo še vse druge plati njegovega delovanja, najmanj silno sposobnega moža (ali žensko) za stike z javnostjo, ki bi lahko dovolj prepričljivo vodil javnost za nos (spet je nepomembno ali z „resnicami“ ali z neresnicami), saj ni bistvo v kaki eksaktnosti, marveč v čutnem odnosu. Seveda to načenja kopico novih moralnih vprašanj (ki spet potrjujejo, kako tuj je Rudnik kraju in ljudem), a o njih ne kaže ta hip razglabljati, saj je zamisel o stikih z javnostjo zgolj konstrukcija podpisanega in brez kake stvarne podlage (kar se ujema z našimi barbarskimi navadami in razvadami).

Pretiravanje? Nedvomno, vendar zanj najdem opravičilo v ravnanju rudniške uprave, natančneje ob njenih reakcijah na ksenofobično okolje. Že kar pregovornemu odporu, strahu Poljancev pred tujci, se uprava postavlja po robu z za naše razmere neobičajnim organiziranjem delavcev in njihovo indoktrinacijo, ki mestoma spominja na indoktriniranje posebnih vojaških enot, na drugi strani pa se na široko odpira okolju z vsakovrstno legalno in pollegalno pomočjo, denimo, pri urejanju infrastrukturnih zadev. To pri ljudeh ustvarja prepričanje, vsaj donedavna je bilo tako, da v Rudniku ležijo na denarju (rudniškimi in elektrogospodarskim izgubam navkljub). Tako naj bi nastala podoba o bogatem in radodarnem sosеду, ki se ga, čeprav ima tudi svoje slabe strani, ne kaže braniti. Vprašamo se lahko, koliko je smiselno takšno početje, saj je naravnano na logiko človeške pohlepnosti oziroma izhaja iz tega, da bi ljudje odnesli iz Rudnika še zadnji kamen, če bi ga mogli, ko ne bi bilo presenetljivo, če bi se našel kdo, ki bi odkril, da je rumeni prah, pogača, dober za kakšno „potresavo“ – kar navsezadnje spet vodi k odtujevanju, pravzaprav sosedskemu nagajanju. Zdajšnje zaostrovanje predvsem pollegalnih oblik pomoči je morebiti res posledica finančne suše, morebiti pa vendarle spoznanja o težavnosti spreminjanja sosedskih nravi na ravni trgovine, preprostega dam – daš.

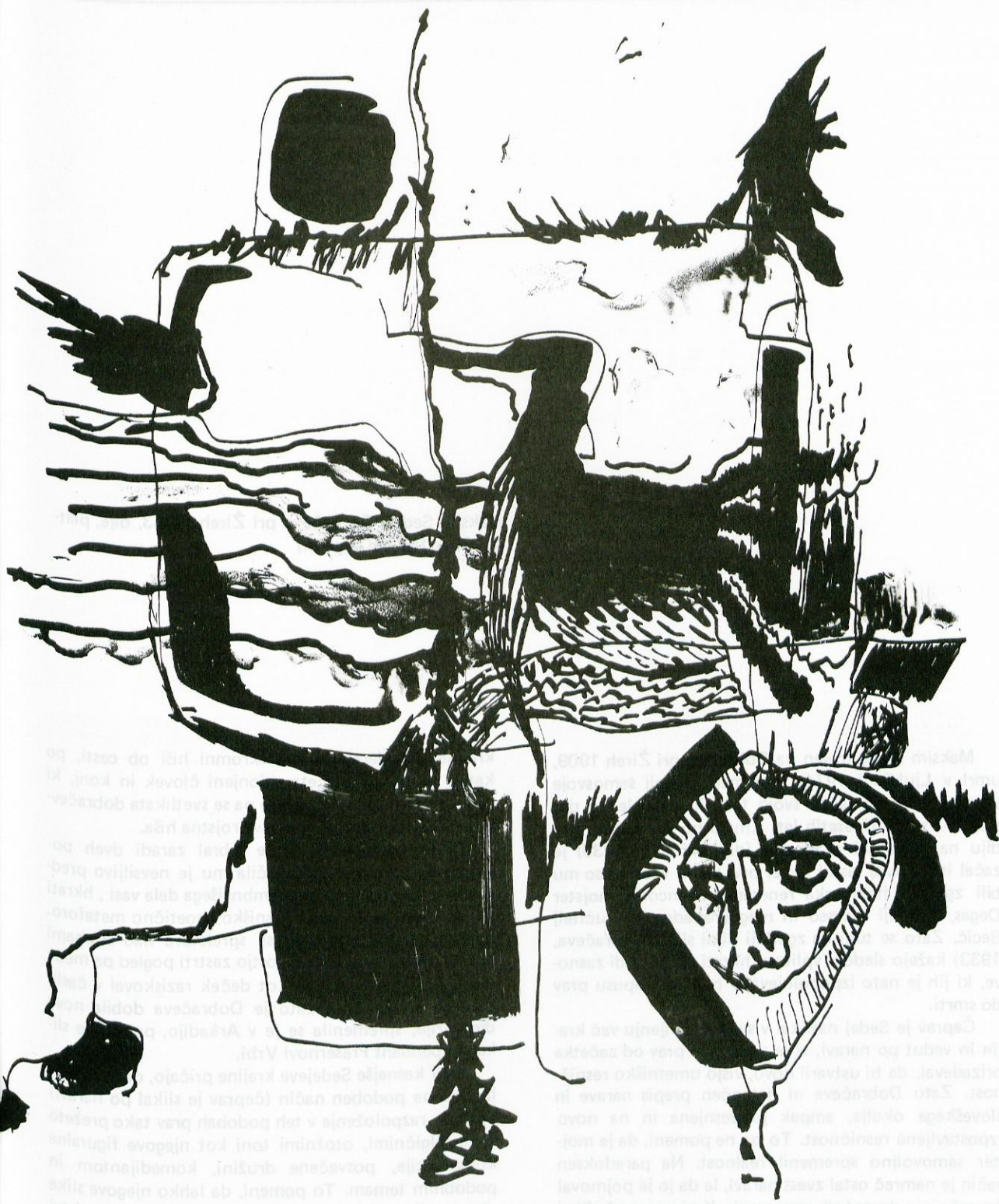
Slednje je spet miselna konstrukcija, ki naj bi, kljub krhkosti, značilni za miselne zgradbe nasploh, opozorila na vsiljivost tujca, ki bi hotel postati domačin (ne glede na to, da so kamnine domače in da v njih rijejo tudi domači ljudje).

Iz čisto osebnega odnosa do stvari, ne bom rekel prepričanja, saj eksaktnost besede ne sodi poleg, je

prav, da jim ne uspeva udomačiti se. Ne uspeva jim zaradi lastne nerodnosti ali zaradi protislovnosti eksaktne argumentacije, s katero skušajo upravičiti svojo Nujnost. Med lastne nerodnosti sodi, denimo, pojasnilo o svojedobni zastrupitvi Brebovščice, ki je v nedojemljivi, navidezno strokovni latovščini morebiti tudi kaj povedalo kemikom ali kakim drugim naravoslovno usmerjenim strokovnjakom, kmetu iz okolice pa prav gotovo čisto nič. (Menda je bilo moč ves pripetljaj primerjati z vrečo v potok usutega umetnega gnojila, vendar uprava očitno ni želela, da bi jo ljudje razumeli, razen — to govori v prid mojim domnevam — če ni tako odtujena, da misli, da bi se morali sosedje potruditi in razumeti njihov način izražanja; močno namreč dvomim, da so s tem hoteli kmete obvarovati pred morebitnim razmišljanjem, kakšno svinjarijo tro-sijo po svojih poljih.) Podobna nerodnost in protislovnost izhaja tudi iz (merljivih) primerjav ožarčenosti Brebovščice in mineralnih voda, ki jih (ne da bi mislili na to, koliko radona vsebujejo) mirno pijemo. To, da je mogoče meriti in primerjati vsebnost radioaktivnih snovi v onesnaženem potoku in (navidezno) nedolžni vodi na domači mizi, je resda sila eksaktna reč, ki takoj zgubi nekaj vrednosti, ko jo prenesemo na raven spoznavnih simbolov ljudi, ki ob kisli vodi vidijo oznako „dobro“, ob Brebovščici pa „strup“, in to meritvam navkljub. Huje je z delčki resnic, saj počasnost ljudskega razmišljanja oziroma pretvarjanje v spoznavne ponazoritve zahteva več časa za njihovo vstavitve v mozaično zloženko. Denimo, preden je začela delovati čistilna naprava, so se o trdih

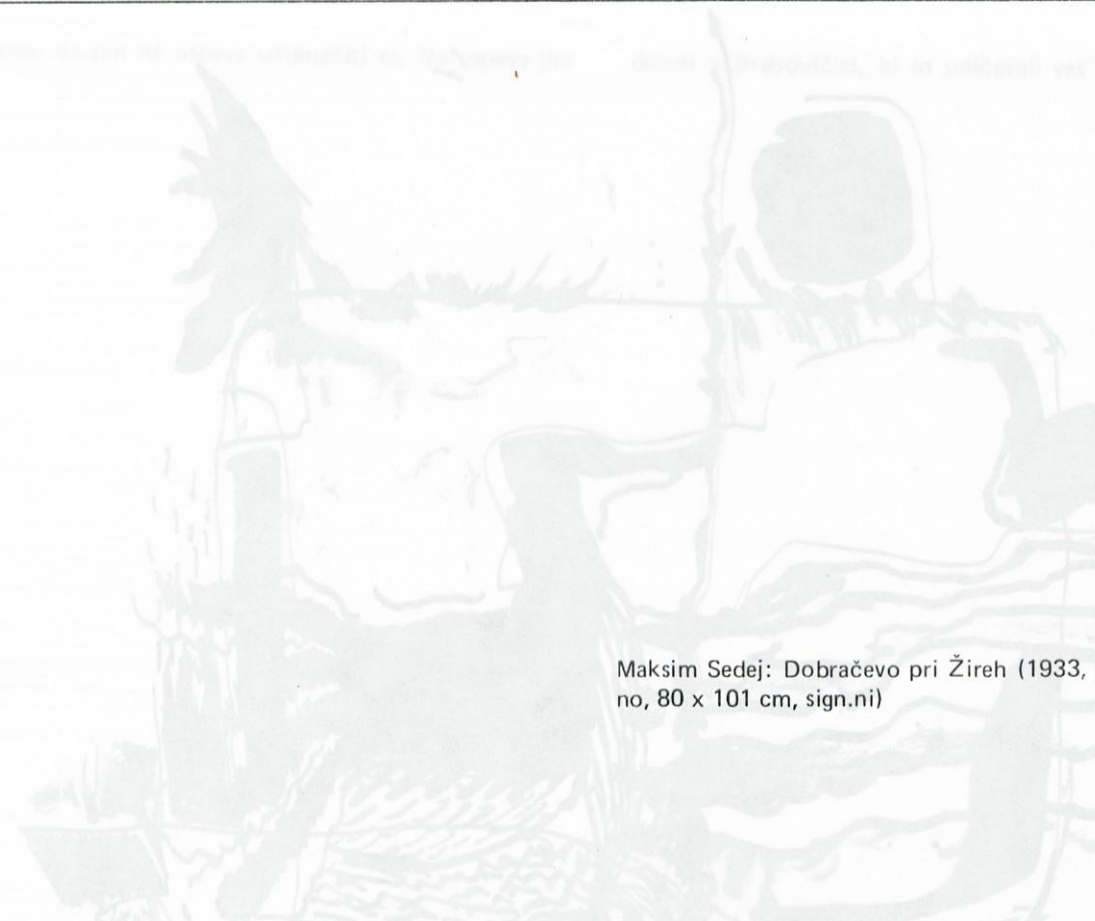
delcih v Brebovščici, ki so uničevali ves živelj, celo mikroorganizme, izražali v miligramih na liter, zdaj, ko naprava deluje, jo hvalijo, s tem da navajajo, koliko ton „nenevarnega“ materiala odpeljejo na dan na jalovišče.

Se naj potem sploh še čudimo, da morebiti čisto korektno izračunane številke o tem in onem iz Rudnika izgubijo svoj smisel. Da domačinom ne povedo ničesar, kar v skrajni fazi pomeni — da jim ne verjamejo, in da se naposled še strokovnjaki ograjujejo od neukega ljudstva, ki se mu tako in tako ne da ničesar dopovedati. Od tod pa do neke vrste znanstvene cinizma je še samo korak. Ob černobilski nesreči je bilo cinično odgovoriti (iz inštituta Jožef Stefan) zaskrbljeni materi, da je radioaktivni dež manj nevaren za otroka kot sam sprehod po dežju, saj otrok lahko stakne pljučnico in umre. Ciničen in v bistvu globoko nemoralen je tudi izračun, koliko ljudi umre zaradi raka, ker kadi, ker . . ., in koliko jih bo umrlo zaradi Rudnika. Ne glede na to, da je primerjava (na temelju hipotetičnih podatkov) nadvse ugodna za Rudnik — en sam mrlič več — je vse početje na moč podobno prilasčanju pravic Stvarnika. Se gre potemtakem čuditi, da je Rudnik tujec in da bo tujec ostal, vse dokler bo nad nami visel Damoklejev meč s Stvarnikom primerljive uničujoče moči jedrske energije, ki je še kako očitni simbol v našem pojmovnem svetu in ki hoče nočeš oplazi tudi vsako misel o Rudniku.

LIKOVNA PRILOGA

tekst: dr. Ivan Sedej
fotografije: Janez Bogataj

Maksim Sedej: Dobračeva pri Žireh (1933, olje, platno, 80 x 101 cm, sign.ni)

Maksim Sedej (rojen na Dobračevi pri Žireh 1909, umrl v Ljubljani 1974) sodi med najbolj samosvoje umetnike, ki so začeli svojo trdo in nehvaležno poslanstvo sredi tridesetih let. Kmalu po končanem študiju na zagrebški akademiji (diplomiral je 1933) je začel iskati svoj lastni izraz, prvi veliki vzor pa so mu bili zgodnja italijanska renesansa, francoski mojster Degas, zgodnji Picasso in njegov akademijski učitelj Becić. Zato se tudi na zgodnji oljni sliki (Dobračeva, 1933) kažejo sledovi vplivov, hkrati pa že tudi zasno-ve, ki jih je nato izpopolnjeval v bogatem opusu prav do smrti.

Čeprav je Sedej naslikal v svojem življenju več krajin in vedut po naravi, si je vendar že prav od začetka prizadeval, da bi ustvaril novo, višjo umetniško resničnost. Zato Dobračeva ni natančen prepis narave in človeškega okolja, ampak prepesnjena in na novo vzpostavljena resničnost. To pa ne pomeni, da je mojster samovoljno spremenil realnost. Na paradoksen način je namreč ostal zvest naravi, le da jo je pojmoval drugače in v drugačnih povezavah. Ko je namreč slikal lepo in otožno vasico na robu kotline, ni slikal kot plenerist, saj je upodabljal svoj spomin, neoprijemljivo otožno spominjanje na leta otroštva, na rojstno okolje in na okolje, kjer je tiho sanjal o svojem poklicu. Zato si je tudi izbral ptičjo perspektivo, privzdignjeno stojišče, od koder opazuje življenje, vendar tako, da ga s svojo navzočnostjo ni motila. V mehkih tonih, kjer prevladujejo nežni rjavkasti in olivno zeleni toni ter svetle, vendar otožno zveneče barve iz pahljače rdečih tonskih vrednot, je označil najbolj značilne sestavine

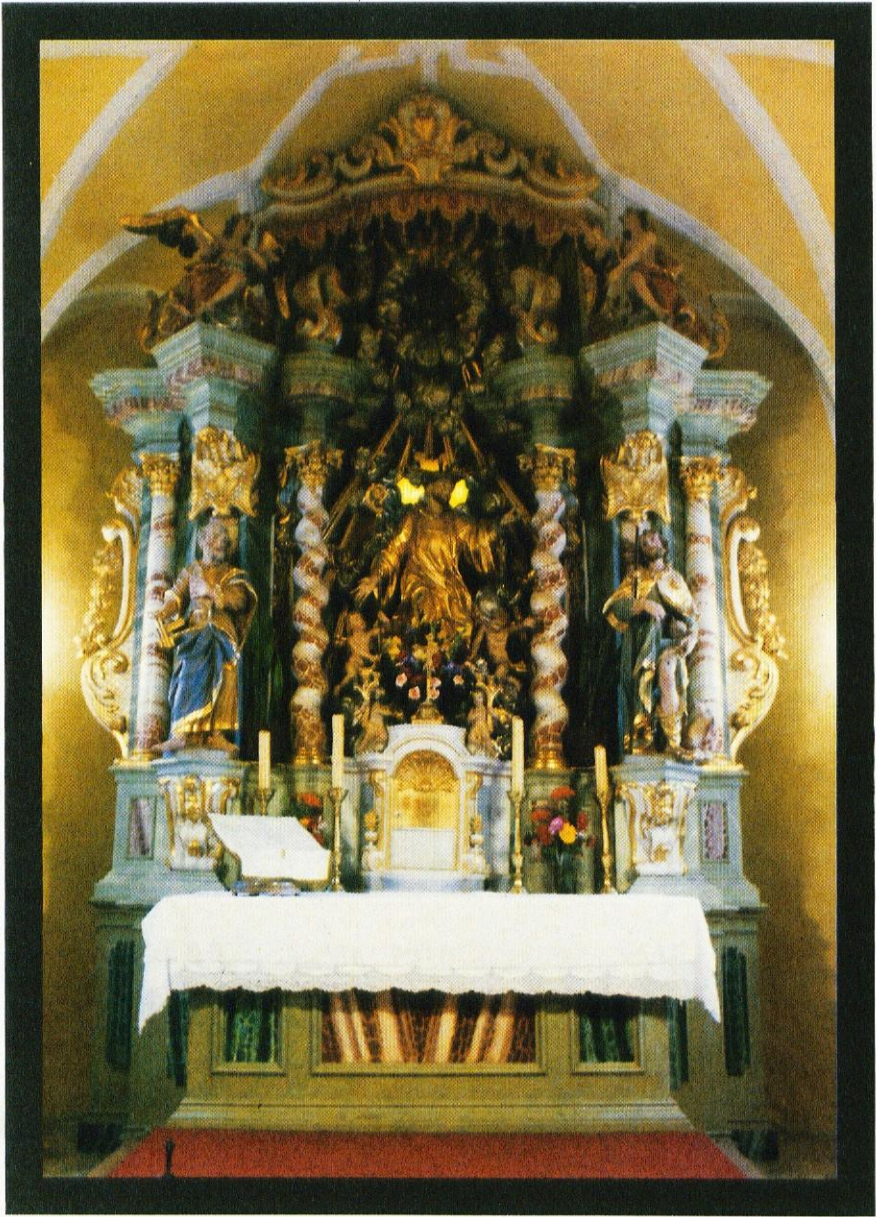
krajine. Poudarek je dal skromni hiši ob cesti, po kateri se počasi vlečeta sklonjeni človek in konj, ki vleče težak tovor. V ozadju pa se svetlikata dobračevska cerkev in blizu nje njegova rojstna hiša.

Ptičjo perspektivo si je izbral zaradi dveh pomembnih vzrokov. Omogočila mu je nevsiljivo predstavitev krajine in najpomembnejšega dela vasi, hkrati pa gre tudi za izrazito pesniško, poetično metaforo. Spomin je kot ptica, ki se spreletava nad strehami domače vasi, svoj z otožnostjo zastrti pogled pa meče v vse koticke, ki jih je kot deček raziskoval v časih otroške sreče. Tudi zato je Dobračeva dobila nove dimenzije, spremenila se je v Arkadijo, postala je slikarski pendant Prešernovi Vrbi.

Tudi kasnejše Sedejeve krajine pričajo, da jih je oblikoval na podoben način (čeprav je slikal po naravi) in da je razpoloženje v teh podobah prav tako prežeto z nostalgijami, otožnimi toni kot njegove figuralne kompozicije, posvečene družini, komedijantom in podobnim temam. To pomeni, da lahko njegove slike „beremo“ tudi kot svojevrstno s slikarskimi sredstvi povedano poezijo. O tem priča tudi poudarjena liričnost, saj je le v redkih primerih uporabil tudi bolj „epske“ elemente (pa še takrat je šlo za naročena dela). Motiv Dobračeve je na podoben način oblikoval tudi v akvarelu, ki ga je istega leta natisnila Mohorjeva družba kot razglednico. Primerjava med oljno podobo in podobo z akvarelnimi barvami pa poleg drugega govori tudi o Sedejevem izrednem občutku za slikarski material in za zakonitosti medijev.

(Sliko hrani Mestni muzej v Ljubljani – op. ur.).

OLTAR SV. LENARTA V CERKVI NA DOBRAČEVI

(polihromiran les, okrog 1740, brez sign. in datacije)

Živopisne baročne oltarje v podružnični cerkvi sv. Lenarta na Dobračevi je umetnostni zgodovinar dr. Emilijan Cevc upravičeno pripisal delavnici polhograjskih Facijev, mojstrom Matiji, Antonu in Gregorju, ki so pred letom 1744 oblikovali glavni oltar v župni cerkvi v Polhovem Gradcu, v cerkvi v Dvoru (pri Polhovem Gradcu) pa leta 1739. V čas med tema letnicama pa bi lahko postavili nastanek dobračevskih oltarjev. Živahno in včasih skorajda fantastično vrvenje ornamentov, arhitekturnih členov in živo polihromiranih kipov postavlja umetnost polhograjskih podobarjev med barokiste, ki v našem prostoru uveljavljajo in nadaljujejo izrazitejšo severnjaško likovno izročilo. V nasprotju z italijanskimi oblikami primorskih mojstrov ali pa z oblikami, ki so jih uveljavili domači in tuji mojstri v visoki, že kar aristokratski ljubljanski baročni plastiki (spomnimo se le znamenitega Francesca Robba), so dobračevski oltarji polni nemira in kar kmečkega veselja nad barvnim in likovnim bogastvom. Posamezne plastike, pa naj gre za glavnega svetnika, za stranske figure ali za prijazne angelce, ki spremljajo dogajanje, učinkujejo sicer malce togo. Vendar iz vsakega detajla posebej diha solidno obrtniško znanje in kar je najpomembnejše resnično umetniško veselje nad ustvarjanjem (rezljanjem in barvanjem). Hkrati pa oltarji prav dihajo želje in hotenja naročnikov in umetnikov – obogatiti cerkveni prostor in ga spremeniti v praznično okolje, kjer malce mračno severnjaško mistiko nadomešča fantastično kopičenje detajlov, južnjaško strogost pa neverjetna ubranost sicer živahnih oblik in barv.

Glavni oltar, ki je posvečen cerkvenemu patronu sv. Lenartu (stranska oltarja sta posvečena sv. Antonu in sv. Lovrencu), je seveda največji in tudi najlepši. Viti stebri, ki delijo oltarni nastavek na tri enote in hkrati poudarjajo prostorsko razgibanost oltarja, so izrazito dinamični element. Poudarja pa ga še skorajda dematerializiran vrh s srebrnimi oblaki, žarečimi zlatimi žarki in mojstrsko oblikovanim baldahinom. Živahno dogajanje pod „nebo“, polnim nepričako-

vanih volut in fantastičnih podrobnosti, dopolnjujeta figuri angelov z zlatimi krili in razviharjeno draperijo.

Kopičenje poudarkov doživlja svoj vrh v svetlobnem viru v osrednjem delu, kjer sije rumena svetloba na živahno, ekstatično postavo sv. Lenarta, ki „lebdí“ med oblaki in angelci, ožarjajo pa ga snopi zlatih žarkov. Stranski partiji sta malce bolj umirjeni. Sv. Peter na levi in sv. Rok na desni strani sta oblikovana zadržano – umetniki so namreč posvetili poglavitno pozornost mističnemu osredju in glavnemu akterju. Kljub temu pa stranska marmorirana stebra z zlatima kapiteloma in stranski zaključki s cvetnimi kitami stopnjujejo barvno in oblikovno bogastvo.

Oltar sodi med pomembnejše spomenike baročnega kiparstva in rezbarstva v prvi polovici 18. stoletja. Kot umetnina pa je na neki način protislovna stvaritev. Kipi so izdelani z velikim znanjem. Mojstri Faciji so natanko poznali skrivnosti svoje obrti – saj so upoštevali vsa pravila in spoznanja o skrajšavah in „deformacijah“ – šele drobne deformacije in disproporciji nam namreč omogočajo celostno doživetje in pravičen videz figur. Vendar so bili mojstri v formulacijah človeških figur malce togi. Obrazi so tipizirani, na videz naturalistično vzvalovana draperija pa je vedno uklenjena v ornamentalni red in govori predvsem z živahnimi prepleti in barvo. Malce „naivno“ občutene in formulirane figure pa zaživijo v sklopu celote – navsezadnje jih doživljamo kot integralni del živahnega prepletanja oblik in barv. Šele v tem kontekstu zaživijo kot polnokrvna umetnina. Po drugi strani pa ima poseben likovni mik tudi prostodušno kopičenje živahnih barv in plastičnih podrobnosti, ki kljub preobilici (morda prav zaradi nehotene togosti) detajlov učinkujejo na neki način skladno in celo umirjeno. Slap barv in oblik se namreč v svojem prodiranju v cerkveni prostor umiri in zaustavi. Vse to pa so prvine, ki so blizu ljudskemu doživljanju umetnosti in najbrž ne bomo grešili, če ugotovimo, da so dobračevski oltarji prispevali tudi k specifičnemu ozračju v tem okolju, ki je rodilo že nekaj dobrih umetnikov!

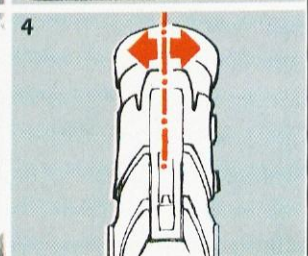
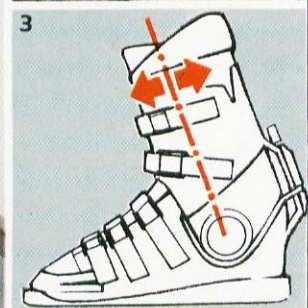
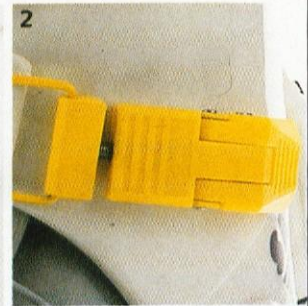
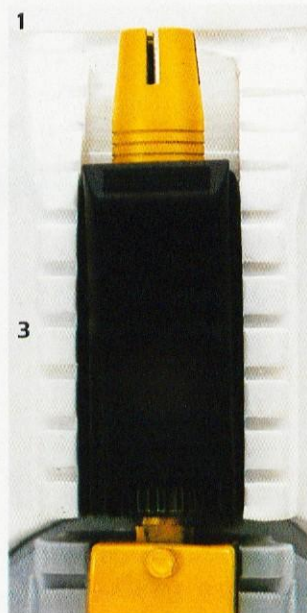
Industrijsko oblikovanje ima nekatere globoke notranje zakone, ki jih ni mogoče niti zanikati niti preskočiti po kakršnikoli bližnjici. Gre za področje, ki je sicer blizu likovni umetnosti, saj lepo obliko sprejemamo kot estetsko informacijo, ima pa tudi svoj specifični besednjak, hkrati pa ne pomeni neke absolutne novosti, kot to včasih slišimo. Oblikovanje s prvinami estetike, ki najpogosteje izvira iz funkcije predmeta, iz njegove ideologije in prikritih pomenov in namenov, je staro prav toliko kot človeštvo, vanj pa sodijo tako zelo različne stvari, kot so kamnita sekira, skitski bojni voz, nürnberško jajce, Plečnikov stol in Apollo 17. Zato oblikovanje govori o času, ljudeh, njihovih potrebah (pa naj bodo elementarne ali namišljene) in o njihovem položaju v svetu.

V sodobnem svetu se je z oblikovanjem in ob oblikovanju razvila pravcata filozofija, ki je razpeta med dve skrajnosti — med (največkrat zgolj površinsko) poudarjanje lepote in „umetniškosti“ in poudarjanje (zgolj) funkcionalnih sestavin oblikovanega predmeta. V industrijskem oblikovanju pa je stvar še toliko bolj zapletena — saj oblikovanje ne pomeni zgolj friziranja zunanjega videza, ampak skupek vseh miselnih in tehničnih postopkov, ki so pripeljali do nekega predmeta in njegove ponudbe na trgu. Zato Alpinin LS/950 ali MS/950, smučarsko obuvalo (težko bi mu rekli čevelj) ni predmet za vitrino, niti ni rezultat čistega estetskega razmišljanja (čeprav je do neke mere tudi to). Je pač posledica brezobzirnega boja, ki divja na svetovnem trgu smučarske opreme, kjer je zapisan propadu vsakdo, ki le za trenutek zaostane za tekmeči. Zato se dobra oblika ne da predpisati z odlokom, zato tudi ni mogoče prednjačiti v oblikovanju, če niso izpolnjene minimalne tehnične in tehnološke zahteve. Hkrati pa ne smemo pozabiti, da se tudi v končni obliki izdelka kažejo ustvarjalnost in hotenje po drugačnosti, svojevrstna lepota, funkcionalna logika in tudi precejšen ščepec prestiža.

Oblikovalcem in načrtovalcem smučarske obutve je uspelo oblikovati smučarski čevelj, ki v razvidni obliki združuje sočasne „stilne“ usmeritve in prijeme, sporočilo oblike, ki je tako rekoč v zraku (ki nas

nagovarja) in tisto stopnjo hkratne „modnosti“ in posebnosti, da pomeni izziv za kupca. Oblika, ki temelji na poudarjenih oblikah, ki nakazujejo postopek („vlivanje“), in na sestavinah (sponke, „canting — vijak rebraste strukture, napis itd.), nagovarja (bodočega) kupca v več plasteh. Prvi nagovor se izraža z obliko in barvo, skratka gre za privlačnost, ki nas pritegne na neki še ne definirani ravni. Hkrati pa že prvi nagovor vsebuje veliko prikritih odtenkov — obuvalo je hkrati modno in „drugačno“. Kupcu torej sugerira, da se odloča za stvar, ki jo sprejema veliki svet in da bo kot lastnik ali „nosilec“ pomembnega dela smučarske opreme hkrati tudi poudarjen, saj gre za obliko, ki ji ne manjka drznosti. Oblika potemtakem govori s svojo funkcionalnostjo in nagovori. Natanko preštudirani detajli (rebrasto ojačenje nekaterih sestavin) pričajo o tradiciji in znanju, ki se skriva za obliko, splet posameznih likovnih rešitev (nakazane ostrine v prehodu zgornjega dela obuvala v podplat) pa govori tudi o visoki estetiki in o izrazito sodobnem načinu razmišljanja. Šport in športna konfekcija sta namreč področji, kjer se oblikovanje še vedno razvija v izrazito „konstruktivistični“ in funkcionalistični smeri, z ravno pravšnjim poudarjanjem dekorativnih prvin (ki pa so v resnici funkcionalne). Oblikovalci so torej kot metatekst sporočila ustvarili uporabni izdelek, ki je hkrati himna hitrosti (celovita oblika) in sproščeni radosti ob športnem (vrhunskem) sodelovanju (barva, detajli). Uporabnik Alpininih smučarskih čevljev (pancarjev) se na simbolni ravni, ki jo opredeljuje sam predmet, uvršča med ljudi, ki vedo kaj hočejo.

Na čisto likovni ravni (ki vsebuje tudi uporabnost) gre resnično za kakovosten dosežek z vrsto novostmi in vstavljenih pomagala. Oblika se navezuje na usmeritve, ki že precej časa obvladujejo to področje, vendar s poudarjanjem funkcionalnih detajlov in s posebnim občutkom za dognano obliko nakazuje tudi možno pot v prihodnost.

HIŠA PRI PETRONU V ŽIREH, Pavla Kavčič, Žiri 1

Hiša častitljivih razsežnosti na razcepu ceste proti Logatcu in Idriji, streljaj od ambiciozne pristave, kjer je danes muzej, sodi med pomembne etnografske spomenike, ima pa tudi ključno mesto v urbanističnem tkivu Žirov. Njena pričevalnost pa je seveda dosti širša, saj ne pripoveduje le o zahtevni arhitekturi v kmečkem okolju, o njenem razvoju in oblikah, ampak tudi o življenju v prejšnjem stoletju in v desetletjih našega veka. Navsezadnje gre za kmečko-gostilniško domačijo, ki je imela precejšen pomen v življenju okoličanov, saj so v njej prirejali tudi veselice in plese, ki so lepšali sicer precej enolično življenje.

Zasnova velike kmečke arhitekture najbrž izvira iz 16. stoletja. Sledov sicer ni opaziti, vendar nas k tej misli navaja talna zasnova. Po zelo verjetni barokizaciji v 18. stoletju so se radikalne obnove lotili leta 1844 in 1888 – zato poslopje govori predvsem o oblikah velikih, bogatih domov v drugi polovici 19. stoletja. Na datum obnove nas zgovorno spominjajo trije elementi. Portal na dvoriščni široki fasadi je označen z letnico 1844, glavni portal ima vklesano letnico 1888, na bobrovcu (temno rjavem strešniku), ki ga hranijo v hiši, pa je vrezana letnica 1840 – ki skupaj z izročilom priča, da so po letu 1840 zamenjali nekdanjo slamnato kritino z opečno, takrat je hiša najbrž tudi dobila približno tako obliko, kot jo ima danes. Zadnji lepotni poudarek so ji namenili leta 1888, ko so obcestno fasado opremili s strogim kamnitim portalom, z bogato profilirano preklado. V načelu je ostalo nespremenjeno tudi oblikovanje zunanjsčine. Sorazmerno velika okna „klasicističnih“ proporcev so poudarili z belimi okvirji (slikarija z apnom), hkrati pa so poudarili tudi ločitev med pritličjem in nadstropjem tako, da se vzdolž zunanjsčine na meji etaž vleče svetla črta, ki pomeni skromnejšo verzijo sicer običajnih mejnih zidcev.

Kljub radikalni prenovi sta zunanjsčina in notranjsčina ohranili precej starejših, tradicionalnih potez. Na zunanjsčini gre predvsem za ritem okenskih odprtih in za njihovo število (na zatrejni fasadi so okna v štirih, na pročelju pa kar v osmih oseh), v notranjsčini pa za razporeditev in funkcijo prostorov in tudi za njihovo oblikovanje.

Talna zasnova je tradicionalna, vendar pomeni nekoliko bolj zapleteno izpeljavo talnega načrta s „hišo“ in kamro, prehodno vežo in gospodarskimi prostori. V gradbenem pomenu razpada pritličje v polovico (stanovanjski del) z ravnimi stropi (le v predelani črni kuhinji je traverzni obok) in polovico, ki je bogato obokana, velika „klet“ z banjo, manjša z bečvo, veža in koridor (ki veže široko vežo in zadnji izhod) pa s plitvim banjastim svodom. Poimenovanje, ki izvira še iz časa pred 19. stoletjem, je zelo zgovorno. Glavni bivalni prostor je „hiša“ – z lesenim stropom, ki ga poudarja krepak nosilni prečni tram. Strop je ometan, v polja pa so „vpeti“ baročni

štukirani štirilisti, po izročilu je v enem od teh medaljonov slikarija, prikazovala naj bi angele s trobentami. Mali kletni prostor imenujejo shrambo in hkrati „notarjevo sobo“, eno od manjših shramb pa tudi „stara črna kuhinja“. Talna zasnova kaže, da je bilo v pritličju dvoje kuhinj – kar lahko povezujemo s funkcijo objekta. Hkrati pa zapletena talna zasnova govori o precej radikalnih prezidavah in spreminjanju funkcije. Dislocirana stara črna kuhinja nas bi lahko navajala na sklep, da je bila nekoč na mestu današnje obokane veže „hiša“ – velik stanovanjski prostor – in da je bila hiša temu primerno manjša.

Tloris se ponovi v nadstropju, le da so povsod ravni leseni stropi, prostori pa so bili namenjeni za stanovanjske potrebe, skupaj z zgornjo črno kuhinjo, ki so jo kasneje preuredili v „cimrc“.

V hiši je bila znana gostilna, prirejali pa so tudi priljubljene plese. Plesalo se je v prvem nadstropju – takrat so strop v spodnji „hiši“ podprli s krepkim, lesenim trebušastim stebrom. Precej se je ohranilo tudi starejše gostilniške opreme od secesijske „kredence“ do dveh zanimivih slik Layerjeve šole (najbrž gre za mojstra Götzla) z motivi iz Stare zaveze (Jožefa prodajo trgovcem, Jožefova vrnitev) in drobnjarij, ki so nekoč dopolnjevale gostilniški in stanovanjski inventar.

Domačija je zaokrožena z monumentalnim gospodarskim poslopjem in širokim dvoriščem med hišo in gospodarskim objektom. Stavba in detajli pričajo o gmotni moči in veljavi lastnikov. „Notarjeva soba“ pripoveduje o drugih pomembnih dejavnostih, vezanih na hišo, izročilo o plesih, gostih in originalih pa o družabnem življenju v zadnjih sto letih. Še pomemben dodatek – lastnica in njena družina vzorno skrbijo za hišo in izročilo, povezano z njo. Lepo bi bilo, ko bi imeli več posnemovalcev. Z njihovim prizadevanjem se namreč ohranja v starem središču pomemben kulturni spomenik, posebno ker je bila stara oštarija tudi svojevrstno kulturno središče – v hiši niso imeli le veselice, porok in podobnih prireditev, med obema vojnoma so v njej tudi igrali amaterski igralci iz Žirov. Poleg klasičnih ljudskih iger, kot sta Miklova Zala in Turške kumare, so odigrali tudi Cankarjevega Kralja na Betajnovi.

NEZNANI AVTOR: sv. MIHAEL, POLIHROMIRAN LES, V = 56 cm, brez sign.

Ljudsko plastiko, ki je nekoč krasila hišo nad portalom na pročelju velike Petronove hiše v Žireh, je že malce načel zob časa. Nekoč žive barve so potemnele, patina pa je umirila ostre barvne poudarke. Kipec je po formalni plati, po načinu obdelave in polihromaciji še najbližji izdelkom ljudskega kiparstva, ki jih v Žireh in širši okolici pripisujejo legendarnemu Tiniku Šubicu. Po drugi strani pa je Mihael stal v niši,

ki so jo oblikovali hkrati s portalom; ta nosi letnico 1888. Hišno izročilo kategorično zavrača možnost, da bi bil avtor kipca Tinik (Tinek). Lastniki navajajo tradicijo, da je nastal hkrati z nišo, to se pravi ob radikalni prenovi velike kmečko-gostilniške hiše. Šubic pa naj bi izdelal samo tehtnico. Ne glede na te trditve, pa gre vendarle za kipec, ki se le malo razlikuje od (boljših) Šubičevih izdelkov. V drugi polovici 19. stoletja so opremljali fasade hiš z nišami (za plastiko ali sliko) tudi zaradi mode in pač za vsak primer. Za večje število hiš in kozolcev na širokem območju okrog Žirov in v dolini Idrijce (kjer je tudi najti Šubičeve kipce) lahko z gotovostjo trdimo, da niš nikoli niso zapolnili s primerno plastiko. Čakali so na boljše čase.

Podoba angela Mihaela je nastala po poznobaročni predlogi, kakršne je uporabljal (na primer) tudi Leopold Layer v Kranju, posebej pa njegovi nasledniki in epigoni. Sicer pa ni manjkalo tudi plastičnih vzorov v cerkvah okrog Žirov — saj skorajda ni cerkve, kjer ne bi imel (vsaj na stranskem oltarju) svojega mesta tudi zaščitnik pred ognjem sv. Florijan ali pa eden od vodilnih angelov s tehtnico in s plamenečim mečem v roki in oblečenim v malce po svoje razumljeno antično vojaško nošo.

Gre pač za pravo „ljudsko“ plastiko, za delo kiparja samouka iz časa okrog 1900 (lahko tudi kako leto kasneje), ki je malce okorno izdelane kipece bogato barval. S kakimi posebnimi prijemi si ni belil glave. Izraz obraza in drža sta dobesedno lesena, prav tako peruti in v prostor segajoče roke. Posebej z veseljem pa je neznani(?) podobar oblikoval Hudiča, ki ga angelski politkomisar vneto tepta.

Simpatično obličje rogatega zlomka je najbrž razveseljevalo staro in mlado, prav tako pa tudi podoba angela, ki se je ob času nastanka bleščal v modrih in rdečih tonih, ki so spremljali malce bledikast inkarnat (barvo obraza). Zeleno Hudičevo obličje pa je imelo na gostilniški hiši še pedagoški pomen, saj je spominjalo na presunljivo zelenkaste obraze obiskovalcev, ki so zjutraj zdravili mačka s krepko porcijo češnjevca ali sadjevca.

Za etnologijo Žirov in okolice ima ljudska plastika iz našega stoletja poseben pomen — saj priča o uveljavljanju krasilnih in reprezentativnih pobud v obdobju, ko je drugod ljudska umetnost že povsem zamrla. Kljub temu da je šlo za območje z opaznim deležem delavstva in bajtarjev, so odmevi kmečke umetnosti še v 20. stoletju zelo močni (spomnimo se le rezljanih in drugače okrašenih vratnih kril na žirovskem območju). Če jih ocenjujemo z današnjega gledišča, bi lahko rekli, da so pomenili zadnjo močnejšo vez s tradicijo in predstavo o varnem in idiličnem življenju v času, ki ga še ni s svojo odtujenostjo razkrojila industrijska revolucija.

NA ŽIROVSKEM

dr. Zdravko Mlinar: Odpiranje v svet (Utrinki iz domačih in tujih logov)

Uvod

Na povabilo urednika, da pripravim prispevek za *Žirovski občasnik*, sem najprej nameraval napisati sociološki tekst o tem, kako nova tehnologija vpliva na povezovanje ljudi v vse širšem okolju. Živimo namreč v času „informatijske revolucije“, na pragu nove „informatijske družbe“. V najbolj razvitih državah se vse bolj razločno nakazuje, da ne gre le za posamezne tehnične iznajdbe in izpopolnitve, temveč za dolgoročno smer spreminjanja, ki pomembno začenja posegati tudi v vsakdanje „delo in življenje“ ljudi v krajih, kjer žive.

Tudi pri nas smo že spoznali pomen in učinke vse bolj množične uporabe radijskih aparatov, televizijskih sprejemnikov, telefonov ipd. Danes pa spremljamo — za zdaj sicer še bolj posredno — razmah računalništva, telekomunikacij prek satelitov (npr. kabelska oziroma satelitska televizija), robotov, video tehnike; zasipajo nas z novimi izrazi, kot faksimile, teletext, telekonference itd. Vse to je v svetu deležno veliko pozornosti različnih strok in znanstvenih disciplin, ki raziskujejo že pridobljene izkušnje, npr. na Japonskem, v Ameriki in v zahodni Evropi. Hkrati pa skušajo nakazati svoja predvidevanja o tem, kam vse to vodi in do kakšnih sprememb bo prišlo v prihodnosti. Ekonomisti, sociologi, načrtovalci in drugi govorijo o „prestrukturiranju gospodarstva“ in poskušajo ugotoviti, kako se bodo spreminjale možnosti zaposlovanja. Če bo vse delo po tovarnah in celo po pisarnah avtomatizirano, kaj bo potem še ostalo delavcem — brezposelnost?

Mene pa zanima predvsem, kako se z novo tehnologijo spreminja pomen prostora, zlasti teritorialne oddaljenosti. Prostorska oddaljenost sicer ostaja ves čas ista; spreminjajo pa se tako čas kot stroški za prehod iz enega kraja v drugega. Spomnimo se, koliko časa je potreboval Krištof Kolumb, pozneje pa tudi drugi pomorščaki, da so prišli iz Evrope v Ameriko. Danes z letalom concorde pridemo tja v treh urah. V tem smislu se torej zmanjšuje pomen oddaljenosti. Utrjuje se gospodarsko, kulturno in znanstveno povezovanje; poleti vidimo nekakšno „preseljevanje narodov“, ko se milijonske množice zlivajo v turistične tokove itd.

Toda tukaj ne želim nadaljevati takšne splošne obravnave. Namesto da — za žirovske bralce — pišem o novi tehnologiji in njenih prostorsko-družbenih posledicah kar nasploh, sem se odločil, da rajši zberem značilne utrinke iz preteklosti, ki se neposredno navezujejo na domači kraj. Le-tem pa bom iz novejšega časa dodal še nekatere osebne doživljaje iz širšega sveta, ki po svoje osvetljujejo z naslovom nakazano temo. Ves ta spis naj bi bil nekakšna retrospektiva, pogled nazaj. To pa pomeni, da bi logično sledil še —

pogled naprej, spremembe, ki šele prihajajo. O tem pa kaj več ob kakšni drugi priložnosti.

Odpiranje Žirov v širši svet bi lahko prikazovali bolj analitično in sistematično, na podlagi analize podatkov o gospodarskih aktivnostih, prometnih zvezah, političnih povezovanjih itd. Lahko bi analizirali tako prodor različnih zunanjih vplivov v ta kraj kot tudi vključevanje Žirovcev v širši prostor. Toda tokrat se bomo omejili le na *utrinke* — iz domačih in tujih logov.

Najstarejša generacija Žirovcev se še spominja časov, ko je življenje v kraju v vseh pogledih teklo predvsem v zaprtem krogu, ločeno od drugih krajev in širšega sveta. Ne moremo sicer reči, da tudi v bolj odmaknjeni preteklosti ni bilo nikakršnih zunanjih vplivov in povezav; toda delo in življenje (takrat večinoma kmečkega) prebivalstva je bilo urejeno tako, da so bili skoraj povsem samozadostni. Pa vendar . . .

Turki v Žireh, Žirovci pa v Istanbul

Pavle Blaznik v svoji knjigi „Škofja Loka in loško gospostvo“ (Muzejsko društvo, Škofja Loka 1973) na strani 129 piše: „Leta 1476 so npr. Turki požgali po hotaveljski, žirovski in hlevnovrški župi 60 kmetij“. Tako so nastale značilne pustote. Na str. 237 pa piše o tem, kako je ob nevarnosti vpadanja Turkov veljala splošna obrambna dolžnost. Predvidena je bila mobilizacija določenega odstotka mož, ki so jih morali vzdrževati tisti, ki so ostali doma. „Loške podložnike so novačili na naborih . . . Leta 1522 je dalo loško mesto in podeželje 400 mož, ki jih je loški oskrbnik skupaj s kaščarjem osebno vodil proti Turkom“.

Čeprav je bilo vsakdanje življenje Žirovcev zelo enolično in prostorsko omejeno, pa so naše prednike vendarle že pred približno petimi stoletji obiskovali ne preveč prijazni gostje iz Turčije. Ni čudno, da smo že od mladih nog z velikim zanimanjem poslušali različne zgodbe o tem. Danes pa jih ni več blizu! Kaj se je zgodilo? Saj je tehnika medtem močno napredovala; ljudje so vse bolj gibljivi v vse širšem okolju! Včasih je bilo treba za to, da je prišlo sporočilo, na primer iz Istanbula do Beograda, osemnajst dni; pa še to so dosegli le tako, da so na poti zamenjali šest parov konj.

Razlika je v tem, da so včasih prihajale vojske, danes pa bi kvečjemu lahko rekli, da gre za „vojske“ turistov ali nakupovalcev. Na stotine Žirovcev je na primer s pomočjo slovenskega letalskega prevoznika pred kratkim zasulo čaršijo v Istanbulu. Z Brnika so se vozili le eno uro in petdeset minut!

(Ne)prijetna srečanja: elektrika in mehanizacija

Čeprav so tehnične novosti tudi v bolj oddaljeni preteklosti prihajale v Žiri iz širšega sveta, je vendarle značilno, da je do največjih sprememb prišlo v času dveh generacij: pri tem mislim na svojo in na generacijo svojih staršev.

Zlasti elektrika in elektrifikacija je skoraj usodno posegla tudi v našo družino. Oče se je namreč odločil, da bo sodeloval pri elektrifikaciji Žirov (majhna centrala na vodni pogon je sicer že prej delovala pod Rakulkom na Dobračevi). Zato je sodeloval pri ustanovitvi delniške družbe, ki se je lotila gradnje jezusa in centrale na Fužinah. Svojo vnašo je pokazal še s tem, da je nagovoril račevskega soseda Jakobča, da se je tudi on pridružil tej družbi. Pri tem pa so očitno vsi skupaj podcenjevali, kakšno tveganje prevzemajo nase, še zlasti, ker je šlo za delniško družbo z „neomejeno zavezo“! To pomeni, da so jamčili za vložena finančna sredstva v celoti sami, vsak z vsem svojim premoženjem.

Strahotna poplava pa je odplavila tudi pravkar zgrajeni jeza in skorajda spravila na kant vse družabnike, ki so bankam jamčili za posojila. Zaradi posega Dravske banovine, ki je prevzela jamstvo, jim sicer niso odvzeli oziroma razprodali celotnega premoženja, pač pa je nastopilo dolgo obdobje odplačevanja dolga. Še med vojno in po njej je oče poravnava ta dolg. Pri tem si lahko mislimo, kako je bilo pri sosеду, ki ga je oče pridobil za to akcijo. Sosed se je priženil na kmetijo, potem pa jo je na ta način skoraj spravil na boben.

Toda elektrika je prinesla tudi prijetna srečanja s širšim svetom. Oče je skupaj z Janezom Oblakom že okoli leta 1928 kupil radio. Ta je bil tedaj še v dveh delih: sprejemnik posebej in zvočnik posebej. Verjetno je bil kar med prvimi radijskimi aparati v Žireh. Čez nekaj let ga je „prodal“ Rudlčku (Rudolf Kavčič) v Novo vas. Ta je bil sobni slikar, plačal pa mu je s tem, da je prebarval celo hišo v Stari vasi, zunaj in znotraj.

Kasneje nam je radio prinašal predvsem razburljive novice iz sveta v predvojnih letih. Meni pa je ostala iz tistega časa v spominu pravzaprav le ena. Radio Ljubljana je pozival: „... odprite okna in vrata...“ Bombni napad na Ljubljano!

Kmalu potem, ko smo se iz Stare vasi preselili na prejšnji materin dom, t.j. k Vrbančku v Račevo, sem kot tri- ali štiriletni otrok tudi sam doživel trenutek, ko je v gostilniški sobi prvič posvetila električna luč. Leseni strop pa je potem še naprej spominjal na prejšnje čase, saj so petrolejke na več mestih vžgale vanj globoke zajede.

Mati je bila zelo dovezetna za novosti. Ker zgornji, podstrešni prostori niso bili ogrevani, so kupili tudi električni grelec za v posteljo. Toda prav meni se je pripetila nekakšna sreča v nesreči. Grelec se mi je pokvaril. Ko se je začelo nekaj žgati, sem imel občutek, da je to po moji krivdi. V temi sem ga odvrlel skozi zgornje prostore in stekel po stopnicah ter skozi glavna vrata ven na travo in ga skril za grm.

Nekdo je stopil iz kuhinje in videl samo strašno sled za mano — iskre po stopnišču in odmikajoči se ogenj ob vhodu v hišo . . .

Elektromotorje so začeli pogosteje uporabljati šele po drugi vojni. Toda ko so za hišo odprli kamnolom in namestili drobilec, je tega prek širokega jermena poganjal močan elektromotor. Včasih so se skale zagodile v drobilcu, da se je vse skupaj zaustavilo. Delavec pri stroju je potem z macolo razbijal skale v drobilcu in tako so ga spet nekako zagnali. Nekoč pa mu je macola padla v čeljusti jeklenega drobilca, nakar mu jo je vrglo v glavo . . .

Pri sosеду so uporabljali petrolejke; hkrati pa so še ohranjali tradicijo tudi tako, da so s posebno napravo iz mehkega lesa izrezovali približno 60 centimetrov dolge trske. Te so uporabljali za osvetljevanje, zlasti v črni kuhinji. Tudi lesene žlice so delali kar domači fantje in so bile še v splošni rabi. V velikem žličniku ob vratih v „hišo“ pa je že bilo tudi nekaj kovinskih.

Kmetijska mehanizacija je bila pred vojno na ročni pogon. Največ sem delal s slamoreznico. Zrezano slamo smo mešali s senom ali travo. Proso smo phali v stopi — na „nožni pogon“. Pri sosеду so že uporabljali mlatilnico, ki jo je gonil gepelj. Mlatalnica je bila na skednju, pred hlevom pa sta bila v gepelj vprežena konja, ki sta hodila v krogu in s tem poganjala cel mehanizem. Hkrati pa se je včasih od Čufarja z Žirovskega vrha slišalo še značilno pokanje s cepci.

Sicer pa je bila ena najbolj znanih tujih firm, ki je v Žireh dobro prodajala svoje proizvode — firma Singer. Šivalni stroj je pomenil največjo pridobitev za čevljarje, pa tudi za gospodinjstva nasploh. Vendar tudi pri tem ni šlo brez težav. Poznal sem gospodinjjo, ki je zelo ogorčeno nasprotovala temu, da bi kupili šivalni stroj. Pri tem pa naj dodam, da je bila ta ženska zelo nejevoljna tudi tedaj, ko so začeli kopati jame in postavljati „štange“ po travniku proti hiši — da bi napeljali elektriko!?

Novosti iz zunanjega sveta so motile ustaljeni red in vnašale nemir v družino. Včasih se je natanko vedelo, kako je treba ravnati, zdaj pa so nastale alternativne možnosti. Treba se je bilo odločiti — ali po starem ali po novem. Vendar novo ni bilo vedno utelešenje vsega dobrega!

„Cela Tuzla jednu kozu muzla“

„Strici so mi povedali,“ bi rekel Miško Kranjec, da so Žirovci imeli dosti stikov s Tuzlo v Bosni. Toda tisto, kar sem še kot majhen otrok zvedel o Tuzli, ni bilo veliko. Od starejših sem „pobral“ le kratko pesmico, ki se je lepo rimala z značilnimi naglasi in počasnim, zategnjenim glasom. Domači otroci so z njo nagajali priseljencem, ki so stanovali pri „Ta debeli Neži“ v Stari vasi. Takole mi je ostala v spominu:

*Cela Tuzla, cela Tuzla
jednu
jednu
kozu muzla
jednu,
pa se hvali, pa se hvali
da se
sirom hrani.*

Kot otrok se nisem spraševal, kako je ta pesmica priromala v Žiri, kakšno zvezo naj bi imeli Žirovci s Tuzlo. Šele pozneje sem začel razkrivati ozadje teh stikov. Tuzla je bila znana zaradi rudnika soli; rudarji, ki so potrebovali solidno obutev, pa so bili privlačna točka za žirovske čevljarje, ki so med obema vojnama kar množično pošiljali svoje izdelke po vsej kraljevini Jugoslavije.

Ob tem mi prihaja na misel, kako smo šolarji po drugi svetovni vojni iskali, zbirali in menjavali znamke. V očetovi hiši v Stari vasi je bilo na podstrešju na tisoče pisem. Njihova vsebina ni bila prav posebej zanimiva. Od enega do drugega pisma je bila povsem ista. Naslovljena so bila na očeta, ki je (pred ustanovitvijo „Postolarske zadruge“) po prvi svetovni vojni imel še svojo čevljarstvo delavnico. Večina teh pisem pa je imela na ovojnici znane znamke „verigarja“, ki kažejo, kako se en „troedini“ mož — Srb, Hrvat in Slovenec — osvobaja svoje vkljenosti v verige.

Tudi zanimanje za znamke nas je torej usmerjalo v širši svet. Spomnim se, kako je Bizjakov Baldo — kot poštarjev sin je imel tudi nekaj prednosti pred drugimi šolarji — blestel s svojim poznavanjem znamk in držav z vseh koncev sveta.

Šola za hribovce

Oddaljenost je včasih zares imela pomembno vlogo! To se je videlo že v osnovni šoli. Tu je šlo za dve vrsti učencev: eni so bili iz bližnje okolice, ki so hodili v šolo vsak dan; drugi pa so bili iz hribov, hribovci, ki so imeli šolo le vsak drugi dan. Ta delitev je prizadela tudi mene. Hodil sem namreč vsak dan v šolo in sem imel svoje šolske prijatelje iz Stare vasi. Prebivali pa smo (v tistem času) na materinem domu v Račevi. Račevci so bili v skupini „hribovcev“, tako da nisem imel tesnejših stikov z njimi.

Tako sem torej doživljal nekakšno razdvojenost. Hkrati pa sem imel tudi boljši vpogled v dva svetova, ki sta se začela oblikovati že znotraj Žirov. Moji starovaški prijatelji še niso imeli kaj dosti vpogleda in opravka s pravimi kmečkimi deli. Tako sem jaz lahko opravljal nekakšno vlogo prevajalca ali inštruktorja, če so kaj pomagali (npr. pobirati krompir), ali če niso poznali posameznih skrivnosti življenja na kmetih. Pri sosedu so imeli plemenskega bika, h kateremu so vodili krave iz širše okolice. Kako pa se to konkretno dogaja, je že kar posebna tema. Vsekakor pa bolj zanimivo kot danes — umetno osemenjevanje krav.

Nasploh so imeli bolj „mestni“ otroci seveda dosti več prostega časa in priložnosti za najrazličnejše igre. Bivanje in delo na kmetiji pa je prinašalo večjo osamljenost, ki pa so jo poživiljali bogatejši stiki z naravo.

Moj najstarejši brat Boris je že pri dvanajstih letih odšel od doma v šole. Po naključju je dobil možnost, da se je vpisal v gimnazijo v Kočevju. V začetku je imel velike težave, ker so se mu sošolci posmihali zaradi čudne govornice — ko je govoril še izrazito žirovsko narečje. Mogoče je prav zaradi tega toliko bolj doživljal različnost žirovske govornice, da še danes, ko je zdoma že več kot petdeset let, z lahkoto in

dosledno „preklopi“ na pravo, staro žirovsko narečje.

Ko smo bili v Galiciji, Odesi . . .

Pogovori v gostilni pri Vrbančku so bili sicer največkrat med stalnimi gosti, v istem krogu domačinov, toda vsebinsko so posegali tudi v zelo oddaljene dežele. Najpogostejša tema so bili doživljaji med prvo svetovno vojno, ko „smo bili na fronti“, v Galiciji, kjer so šrapneli padali na nas“, pa v Odesi, v ruskem ujetništvu, „ko sem bil ranjen . . .“. Kokljev Tone iz Goropek je bil reden gost, čeprav je težko hodil, saj so mu, ko je bil avstrijski vojak, zmrznile noge in je ostal brez prstov na nogah. Včasih se je pridružil še Gantar iz Nove vasi, bolj poredkoma sosed Jakobč. Prihajali so tudi strici Kržišniki. Stric Tine je že pred vojno imel motor in moje največje veselje je bilo, kadar sem smel prisesti na zadnji sedež, ko se je od Vrbančka v Račevi vračal domov v Novo vas. To pa je seveda pomenilo, da sem se jaz potem peš vrnil domov.

Steklenica olja v škričljaju riža

Riža Žirovci na svoji zemlji seveda niso nikoli pridelovali. Vendar pa ga je prodor italijanske države vse do žirovske kotline približal tudi Žirovcem, in sicer tako, da ga je bilo mogoče po nižji ceni kupiti v trgovini pri Brodnikovci v Osojnici, takoj na drugi strani meje. Starojugoslovanska carina je dopuščala, da se je lahko brez posebnih dajatev prineslo čez mejo dva kilograma riža. Druga zanimiva potreba iz uvoza pa je bilo olje, za katerega pa je bil spet drugačen „uvozni režim“.

Zelo primerni „uvozniki“ in prevozniki (prenašalci) so bili otroci. Tudi jaz sem sodeloval pri tem. Skupina (pred)šolskih otrok se nas je podala v Osojnico po cesti čez mejni prehod mimo jugoslovanskih in italijanskih graničarjev in carinikov do Brodnikovce. Nekateri so bili že vpeljeni v ta promet, pa tudi v trgovini so vedeli, kako je treba ravnati. Da bi bili čim bolj učinkoviti, nismo kupili le riža. Vsakdo je vzel še steklenico olja, ki smo jo „potopili“ v škričljaju riža.

Ko smo se vračali, je šlo seveda vse gladko na italijanski strani (potnih listov takrat nismo imeli). Pač pa se je zapletlo pri meni, ko je jugoslovanski carinik dregnil v riž in odkril steklenico olja. Vendar pa ta državni organ, čeprav je bil v službi stare — včasih so rekli „gnile“ — Jugoslavije, ni bil preveč krut in neizprosni. Zadostovale so otroške solze in olje je skupaj z rižem v otroških rokah romalo naprej „v Jugoslavijo“.

Seveda pa so bili še drugi zanimivi stiki in menjave z Italijani. Navzočnost italijanskih vojakov je opozorila na različne navade in kulture, ki se včasih lahko kar lepo dopolnjujejo. Tako Italijani nimajo posebnih predsodkov do mačkov, četudi jih je treba pojesti. Žirovci pa niso bili ravno sovražniki vina; le da ga (vsaj domačega) niso imeli. Zato se je na Breznici, kjer je bila italijanska vojska, uveljavila praksa, da so menjavali: za enega (čistokrvnega, žirovskega) mačka ena steklenica „chianti“ vina.

Lahko pa bi nadaljevali še s prikazovanjem drugih

oblik „mednarodne menjave“ in „obmejnega prometa“, npr. kako so iz Žirov vodili čez mejo tudi bike ipd.

Pomaranče le za velikonočne praznike

Spomnim se, da so bile pred drugo svetovno vojno pomaranče le nekakšen prazničen predmet, ki smo jih občudovali ob velikonočnih praznikih. Pomaranče so bile vrhunec okrasitve butare, ki smo jih otroci nosili v cerkev. Drugega južnega sadja skoraj nismo poznali. Še po vojni se nisem mogel znebiti posebej spoštljivega odnosa do njih (res je sicer, da jih dalj časa tudi po vojni ni bilo). Ko se je v Ljubljani mudila skupina frankofonskih sociologov, me je doma obiskal eden od njih, črnc, po rodu iz Gvineje. Z ženo sva mu želela izkazati še posebno pozornost in kupila nekaj pomaranč. Toda ko jih je začel kar grobo in na debelo lupiti z nožem, sva kar osupnila nad takim ravnanjem.

Rupnikova linija, „copatarji“ in drugi

V pripravah na vojno smo v Žireh še posebej močno doživljali posege iz širšega prostora. Ob meji z Italijo smo bili namreč močno utesnjeni, obenem pa nas je bližina Italijanov še bolj neposredno ogrožala. Čeprav smo se znašli na obrobju dveh držav, pa so vendarle tudi odločitve iz oddaljenih centrov, Beograda in Rima, neposredno posegale v to — kot je F. Engels pisal o angleških rokodelcih v času pred nastopom industrijske revolucije — tiho, mirno in od dogajanja v širšem svetu odmaknjeno, pravo rastlinsko življenje — žirovskih kmetov in čevljarjev.

Dve vojski sta se zarili v obmejno hribovje. Na eni strani smo dobili Rupnikovo linijo. Po Žirovskem vrhu so začeli graditi številne utrdbe. Na drugi strani meje pa so Italijani postavljali svoje kaverne: zgradili so tudi dobre poti, po katerih so naredili dostop do vseh hribovskih krajev ob meji. Žirovci Italijanov sicer niso cenili zaradi njihovega poguma, pač pa so priznavali, da so pravi mojstri v graditvi cest.

V takšnih okoliščinah so se množili različni posegi v Žirovsko kotlino in zunanji vplivi na do tedaj razmeroma izolirano življenje v kraju. Ne le, da so bili tu vojaki, po rodu od drugod. Ko so pospešeno gradili bunkerje, so prišli tudi delavci „z juga“. Ker so bili bolj slabo obuti in niso nosili čevljev, na kakršne so bili navajeni domačini, so jih imenovali „copatarji“.

Tudi v obmejnih službah so bili graničarji in financarji, ki so prišli od drugod. Tako med žirovskimi žandarji najdemo priseljenca, kot je bil na primer Rajković, po rodu iz Črne gore. Znan je bil — mogoče bi lahko rekli celo znamenit — zlasti zaradi dveh posebnosti, svoje govorice, v kateri je zelo svobodno prepletal slovenščino in srbohrvaščino, obenem pa se je uspešno povezal z NOB.

Vojna vihra je v Žiri prinesla Gluhodedova, Ponaarenka, Ivanova, tako kot je še rajnka Avstrija poskrbela za otroke z italijanskimi priimki, ki so jih poslali iz Trsta.

Ob nastopu druge svetovne vojne smo imeli priložnost „poslušati“ tudi italijansko vojaško tehniko. Pri

Vrbančku v Račevi — kot so nam razlagali številni stari vojaki iz prve svetovne vojne — smo bili za goropeškimi hribom kar na varnem. Zato se nismo pridružili reki beguncev proti Dobrovi, kamor je bila usmerjena množična evakuacija Žirovcev. Kar doma smo poslušali, kako so žvižgale italijanske granate, ki so nad nami letele na Rupnikovo linijo — na Žirovski vrh. Seveda pa si niti italijanske granate niti Rupnikova linija niso napisale posebej slavne zgodovine. Srbi bi rekli: Bilo pa prošlo! Nekaj je pa vendarle ostalo — v ljudeh in okolju.

Ko so bile zveze pretrgane

Poljanšek, ki je imel lepo hišo z velikima garažama neposredno ob cerkvi v Žireh, je pred vojno vzdrževal redno avtobusno zvezo s Škofjo Loko. Ko so prišli Nemci, pa so bili Poljanškovi med prvimi družinami, ki so jih izselili, tako kot so tudi Bizjakove, družino mojega sošolca Milojka, čigar oče je bil poštar. Zdi se, kot da so Nemci hoteli odstraniti prav tiste, ki so posredovali stike Žirovcev s svetom.

Poljanškova hiša je bila torej med vojno prazna. Toda otroci so odkrili dvojce: način, kako se je dalo priti v hišo, in pa predvsem — zanimivosti na podstrešju. Tam je ostalo nekaj koles od avtobusov in tisto, kar je bilo pri vsem tem najbolj privlačno, so bile zračnice. Toda zdaj so dobivale čisto novo vlogo, samo „obdelati“ jih je bilo treba. Gumijaste zračnice velikih koles so bile namreč močnejše kot navadne (za bicikle) in ravno pravšnje, da so se dali iz njih izrezati elastični trakovi za frače.

Vojaška in kmetijska tehnika

Ko so 1941 Nemci vdrli tudi v žirovsko okolje, so bile izredne vojne razmere in vse povsod je bila v ospredju le vojaška tehnika. Toda ob tem vendarle ne bi mogli zamolčati občutka, da smo skoraj v hipu začutili nekakšen nov val tehnike, ki je zapljusnil tudi v žirovsko kotlino. Najbrž so ga najbolj občutili žirovski kmetje, ki so lahko po zelo nizkih cenah kupovali kmetijsko orodje, brane, pluge; spomnim se, da so bile zelo cenjene velike kangle, ki so jih uporabljali za oddajo mleka.

V Žireh se je rodil, živel in umrl

Včasih je veljalo bodisi za Žiri, pa tudi drugod: tam, kjer si se rodil, boš živel in tam boš umrl. Še več: tam so živali tudi tvoji predniki in tam bodo živali tvoji potomci. Vse je bilo vnaprej določeno, vnaprej znano. Mogoče da je nevesta, ko se je omožila, zapustila svojo domačijo in se pridružila možu v isti ali bližnji vasi. Pri našem sosedu v Račevi se je priženil gospodar, prišel je iz Srnaka. Moj stari oče V. Kržišnik je bil doma iz Mrzlega vrha, pri Bartelu, stara mati pa na Selu pri Ježu; oče je bil rojen v Stari vasi, mati pa v Račevi. Kaj pa danes? Danes so Žirovci rojeni v Kranju.

Če pa opazujem mlajše generacije svojih sorodnikov ali znancev, vidim, kako se stiki širijo. Od petih sinov, kolikor nas je bilo v družini, je le eden ostal in

se poročil v Žireh. Eden se je poročil s Selčanko (iz Selc nad Škofjo Loko), eden z Metličanko, iz Bele krajine, eden se je poročil in živi v Vinkovcih, eden pa z Ljubljankom. Njihovi otroci pa so še bolj razpršeni v prostoru; niti eden od njih pa – vsaj za zdaj – ne živi v Žireh.

Naj navedem še primer svojega kolega. Njegov oče izhaja z Bleda. Živel so v Ljubljani. Po službeni dolžnosti dosti potuje in je prav zdaj za pol leta v Južni Karolini v ZDA; tudi njegov sin je v Ameriki.

Njegova hčerka, ki je pred leti šla v Anglijo, da bi se izpopolnila v angleščini, pa se je tam tudi poročila in tam živi. Njen mož Anglež pa je eden od vodilnih strokovnjakov – specialistov pri neki družbi, ki se ukvarja z iskanjem nafte. Zato veliko časa preživi „na terenu“, t.j. v državah jugovzhodne Azije.

Nekateri kolegi, s katerimi imam strokovne stike, mi včasih kar za daljši čas vnaprej povedo, kje se bodo gibali. Na primer: do 15. decembra bova z ženo v Honoluluju, potem bova od 17. do 20. decembra dosegljiva v Washingtonu na naslovu . . . , za božične in novoletne praznike bova pri sinu v Philadelphiji . . . , od 5. do 15. januarja v Londonu . . . , nato v Beogradu . . . , potem pa bova naslednje tri mesece v Indiji, in sicer . . .

Kolega Enzo Mingione ima sicer stalno bivališče v Milanu, toda kot „vozač“ hkrati predava na univerzi v Messini. Kadar mu pišem ali telefoniram, imam zmeraj težave, da ga najdem, če je sploh v Italiji ali je v Bruslju ali . . .

Honolulu, Havaji: Ta svet je pa res majhen

Kot sodelavec v mednarodni sociološki raziskavi, ki smo jo nekaj let na podlagi skupnega načrta delali v Jugoslaviji, na Poljskem, v Indiji in ZDA, sem se udeležil strokovnega posveta raziskovalcev v Philadelphiji. Moja naslednja „postaja“ pa je bila Indija; vendar se nisem odločil za pot prek Evrope, temveč prek Havajev, Japonske, Hong Konga, Bangkoka v Kalkuto in naprej po Indiji. S kolegom, profesorjem P. Jacobom s pennsylvanske univerze, in njegovo ženo (oba sta bila kvekerja in sta se kasneje „za stalno“ naselila na Havajih) smo do Japonske potovali skupaj. Prenočišče v Honoluluju smo poiskali v „Friends' House“, v hiši kvekerjev. Če je človek v tujem svetu, povsem na drugem koncu sveta, je toliko bolj prijetno domačnostno ozračje. In takšno smo našli tudi tu. Nikakor pa nisem pričakoval, da bo šlo tako zelo po domače. Edini dve gostji, ki smo ju srečali v tej hiši, sta bili namreč dve Japonki. Nagovoril sem ju: „Od kod pa vidve prihajata?“ „O, ravno se vračava iz Kranja, kjer sva se udeležili seminarja . . .“ Današnji svet je pa res majhen!

Nenapovedani obisk iz Ukrajine

Da se Žiri in Žirovci ne morejo več izogniti usodnim zunanjim vplivom, se je znova potrdilo prav pred enim letom, ko smo tudi v naše kraje dobili nenapovedani obisk iz Černobila. Nesreča v atomski elektrarni ni bila več le njihova, temveč je postala tudi

naša. Nobene državne meje in nadzori niso mogle zadržati širjenja radioaktivnega sevanja, ki je prizadelo ljudi, živali in rastline, tako kmete kot tovarniške delavce . . . Tudi če bi hoteli, se torej Žirovci ne bi mogli več zapreti v svojo kotlino, saj je iz leta v leto bolj očitno, da svet postaja medsebojno povezana celota.

Neposredna nevarnost (pravijo da) je minila; ali pa tudi ne, saj sevanje nekaterih elementov traja na tisoče let . . . ?

Toda prav Černobil – o čemer je že pisal Žirovski občasnik, je zbudil večje zanimanje tudi za domače okolje. Včasih smo precej naivno in s pretiranim zaupanjem sprejemali vse, karkoli so v imenu strokovnosti, znanosti in višjih državnih interesov vnašali in naše okolje – vzemimo Rudnik urana Žirovski vrh. Ali pa smo bili ravnodušni in prepričani, da se nas vse skupaj nič ne tiče. Pa tudi javnost dostikrat sploh ni bila obveščena. Uran, atomska energija ipd., to je bilo v pristojnosti „notranjih zadev“ v Beogradu in Ljubljani. Kako pa to zadeva Žirovce in druge ljudi v neposredni okolici – to je bilo drugotnega (če sploh kakšnega) pomena.

Toda prav Černobil je nazorno pokazal, da vse večja človekova ustvarjalnost hkrati povečuje tudi nevarnost katastrofalnih, pogubnih učinkov oziroma posledic. Poleg predvidenih, pričakovanih in želenih prihaja tudi do nepredvidenih, nepričakovanih in neželenih posledic, pa četudi gre za dejanja, v katerih sodelujejo največji učenjaki tega sveta.

V zvezi s tem so tudi v Sloveniji uvedli novost, kadar gre za večja vlaganja v nove objekte, na primer Ljubljanska banka zahteva oziroma omogoča, da opravijo analizo, ki naj pokaže, kakšne posledice bo uresničenje projekta imelo za okolje. Zato so med drugimi pritegnili tudi raziskovalce z Inštituta za sociologijo (Silva Mežnarič in druge), da so opravili takšno analizo v zvezi s širjenjem Rudnika urana Žirovski vrh. Seveda pa sociologi niso raziskovali urana in radioaktivnosti, temveč so se osredotočili na „človeški faktor“. Kakšne bodo potrebe po delovni sili? Kje se bodo delavci naseljevali? Ali to pomeni, da bo prišlo do večje koncentracije jezikovno in kulturno različnih delavcev iz drugih republik? Ali to prinaša nove konflikte? Kako se izogniti neželenim posledicam? Itd.

Pri tem je (bila) bolj neposredno izpostavljena Gorenja vas kot Žiri. Konec koncev pa gre spet za isto splošno temo, ki jo tu obravnavamo kot proces vse večje gibljivosti in medsebojne odvisnosti med delovanjem ljudi v vse širšem prostoru.

North Carolina, USA: Reven išče svoje korenine

V prvi polovici leta 1985 sem bil kot profesor in raziskovalec na oddelku za sociologijo univerze v Severni Karolini, v majhnem univerzitetnem mestu Chapel Hill. Stanoval sem v hiši W. L. Morrisa, na Granville Road, v mirnem kraju z obilo zelenja in lepo urejenimi zelenicami, zgodaj cvetočim belim in živo rdečim grmičevjem; kot da bi bil v parku. Chapel Hill

je v Severni Karolini, ki pa spada že med južne države ZDA; kakšnih dvanajst ur vožnje iz Washingtona proti jugu (sicer pa na enaki geografski širini, kot je severna Afrika).

To območje je bilo eno od prvih, na katerem so se naseljevali — zlasti Angleži. O Slovencih ni bilo ne duha ne sluha. Med tamkajšnjimi „domačini“ (ta izraz ima v ZDA čisto drug pomen kot pri nas, saj je znano, da vsako leto skoraj ena četrtnina prebivalcev spremeni kraj svojega „stalnega“ bivališča), med domačini bi torej lahko razločeval dva povsem različna sloja ljudi. Eni so izredno gibljivi. To so zlasti strokovnjaki, znanstveniki, razni specialisti . . . Vzemimo, med kolegi na sociološkem oddelku se je eden pravkar vrnil iz Kitajske; drugi pa se je pripravil za naslednje leto, ko naj bi predaval na univerzi v Pekingju. Eden se je specializiral za Latinsko Ameriko, drugi je branil doktorsko disertacijo o vlogi inteligence na Poljskem. V sosednji sobi na oddelku je bil asistent — profesor, ki je dalj časa v Oxfordu študiral angleško socialno zgodovino med industrijsko revolucijo in izdal knjigo o tem. Njegova žena, navidez zelo krhko, mlado dekle, pa se je malo prej vrnila iz Sudana, kjer je sama hodila po vaseh in zbirala gradivo za doktorsko disertacijo.

Med študenti na podiplomskem študiju je bila večina tujcev — iz Mehike, Filipinov, Indonezije, Kanade idr. V pogovorih s kolegi na tamkajšnji univerzi pa smo vendarle v hipu lahko našli veliko skupnih točk, ali pa konkretnih posameznikov, ki smo jih tudi osebno poznali. Morrisov zet, ki se je večkrat oglasil v hiši na Granville Road, je bil zaposlen v veliki japonski firmi kot nekakšen kadrovnik in je bil teden dni na Japonskem.

Toda hkrati sem prišel v stik tudi z ljudmi, ki so vse življenje preživel v zelo zaprtem svetu. V isti hiši je stanoval na primer Jimm, ki mi je pravil, da je prej že od rojstva živel v Virginiji, toda še nikoli v življenju ni bil v New Yorku. Washington mu je bil skoraj pred nosom; no, tam pa je že bil! Nekateri niso imeli niti grobe predstave o tem, kje je Jugoslavija. Dogajalo se je podobno kot že leta 1968, ko sem v Oregonu nekomu pojasnjeval, od kod sem, mi je prikimal: „O, yes, yes — from Yugoslavia . . .“ Toda pomislimo, kaj pa če bi naše ljudi, Slovence ali Žirovce, povprašali, kaj vedo o Virginiji ali celo o Kaliforniji, Floridi ipd.

Na poti v službo sem nekega dne doživel prijetno presenečenje. Po ulici se je pripeljal mopedist, debelušni črnc, ki se je prebijal med velikimi limuzinami s svojim mopedom znamke — reci in piši — TOMOS, Koper. To je bil edini izdelek iz Jugoslavije, ki sem ga v šestih mesecih lahko opazil.

Kadar me je obšlo domotožje, sem zavrtel telefon in v hipu, brez posredovanja pošte (kot bi rekli pri nas, v ZDA pa pošta, telegraf in telefon predstavljajo predvsem ločene službe), dobil zvezo z domačimi v Ljubljani. Pač pa so oni, v nasprotni smeri morali prijaviti mednarodni pogovor in čakati na zvezo.

S telefonom torej močno zmanjšamo pomen geografske oddaljenosti. To je posebej opazno prav v ZDA, kjer so sorodniki zelo razpršeni, tako da živijo v različnih krajih in na velikih razdaljah. Vendar pa vzdržujejo — seveda odvisno, kakor kdo, pa vendar — vsaj medsebojne telefonske stike. Spomnim se tudi na kolega iz Velike Britanije. To je profesor M. Broady, ki živi z družino v kraju Swansea v Walesu, na zahodnem delu otoka; njegova mati pa nekje na severu blizu Škotske. Čeprav so daleč narazen, vendarle vzdržujejo redne tedenske stike z materjo. Pokličejo jo vsako nedeljo zvečer. Zakaj prav tedaj? Ker so telefonske tarife različne glede na čas. V nedeljo zvečer pa so najnižje.

Kljub veliki raznovrstnosti in značilni ameriški mešanici ljudi, kultur in blaga iz vsega sveta mi je nekega dne moj stanodajalec, „landbord“ vendarle povsem nepričakovano napovedal, da me bo spravil v stik z nekom, ki je po rodu iz Jugoslavije. Onadva, oba uspešna starejša, upokojena poslovna moža, sta se spoznala v klubu Kiwanis, kjer se družijo prav taki ugledni poslovneži. Značilno je tudi, da sta se oba šele kot starejša moža — priselila v to južnejše območje ZDA, tako kot to dela na milijone starejših Amerikancev, ki iščejo najugodnejše podnebje. Nekateri se gibljejo kot lastovke. Tudi Morris je večji del leta prebival v Severni Karolini; vročemu poletju pa se je izognil in ga preživel v svoji letni hiši ob jezeru v hribovitem območju države New York.

Nič presenetljivega ne bi bilo, če bi srečal Amerikanca kakršnega koli jugoslovanskega rodu. Toda izkazalo se je, da je to Ernest Reven, čigar oče se je že — mislim, da 1917. leta — priselil iz Idrije. Čeprav je bil rojen v ZDA in do tedaj še nikoli ni bil v Jugoslaviji, je vendarle od staršev prevzel značilno idrijsko govornico. V hipu sva si bila blizu, kot da bi oba izhajala iz istega kraja. Naključje je hotelo, da je prav tedaj načrtoval, da se bo končno odpravil na pot in obiskal rodne kraje svojih staršev. Zato ga je vse, kar je pri nas, še bolj zanimalo. Ko mi je večkrat zastavljal vprašanje o tem, kaj vem o Revnovih, sva prišla celo do Žirov. Ne le v Idriji, tudi v Žireh so Revnovi; moral bi raziskati, mogoče ste celo kaj v sorodu!? Tu sva torej tudi Žiri in Žirovce vpletla v njegovo zgodbo. Vse to pa mi je vzbujalo miselne zveze z znanim avtorjem A. Haleyjem ter njegovim romanom in televizijskim filmom „Korenine“. Saj tudi Reven išče svoje korenine. Le redki pa so, ki jih iščejo tako kot on — ravno v Idriji in še v Žireh.

Miha Naglič: Žirovski stavbni dediščini v spomin

... misel o dediščini. Slovensko ozemlje je v spomeniškem in arhitekturnem pogledu izjemno bogato in tudi posebno. Dovolj je pogled na Valvasorjeve grafike. Našo deželo krasijo stara prelepa mesta. Zdaj, ko smo jih začeli obnavljati, se nam razgrinjajo njihove humane lepote. Gradovi, cerkve, kapelice, tabori, mlini in druge stavbe so naše neizmerno bogastvo. To bogastvo nas mora veseliti, ne pa vznemirjati zaradi stroškov za vzdrževanje. Zato naj steče iz več virov podprto delo za varovanje naše arhitekturne dediščine. Pa ne le dediščine, ki je delo človeških rok, tudi slovenske pokrajine. S to pokrajino smo žal v minulih 40 letih ravnali nerazumno in mačehovsko. Prizadejali smo ji nešteto bolečin. Tudi pokrajina je znamenje človekove svobode. Predvsem pa izraz zdravega prostora, v katerem naj se človekovo socialistično življenje uresničuje.

Bojan Štih¹

I. UVOD

Zdi se, da gre nerazumno in mačehovsko ravnanje Slovencev z našo stavbno in krajinsko dediščino vendarle h koncu. Odnos do nje se korenito spreminja in prenova postaja geslo dneva.

Se bomo tudi v Žireh pridružili temu vseslovenskemu kulturnemu prizadevanju? Žal, to ne bo mogoče. **Žirovske stavbne dediščine namreč ni več.** Kakor v marsičem smo bili tudi v tej zadevi Žirovci še prizadevnejši od drugih in smo jo že skoraj povsem uničili. Tako vsaj stroškov s prenovo ne bomo imeli, prihranjena sredstva pa bomo lahko namenili „avtentičnemu“ napredku in s tem še večjemu nasilju nad kulturno krajino.²

„Tudi pokrajina je znamenje človekove svobode.“ Zato jo zaznamujemo suvereno in samoupravno. V prostoru, ki je „naš“, lahko počnemo, kar hočemo – prekopal in pozidali ga bomo do kraja.

Sicer pa stavbe, ki jih človek gradi, niso za večno. Prizadevajo jih številne naravne in družbene katastrofe, manj pogosto pa se dogaja, da jih uničijo ljudje kar sami od sebe. In prav to se je zgodilo v žirovskem primeru. Kar ni uspelo poplavam, požarom in potre- som ter vojnām in davčni politiki, je uspelo Žirovcem.

Usoda žirovske stavbne dediščine je edinstven primer, ki kaže, kako je lahko človek veliko učinkovitejši razdejalca svojih lastnih stvaritev kot vse „višje“ sile skupaj.

Zapisal sem, da žirovske stavbne dediščine ni več. No, nekaj malega je vendarle še ostalo. In zdaj se je treba ob teh poslednjih ostankih radikalno odločiti: ali uničiti še te do kraja ali pa jih vsaj nekaj prenoviti in tako ohraniti zamcem vsaj to v spomin na ustvarjalnost žirovskih stavbarjev in na stara vaška

jedra v žirovski kotlini, sredi katere se danes razrašča „naselje z uličnim sistemom“, z imenom Žiri.

Da je usoda naše stavbne dediščine obžalovanja vredna, je očitno. Zadostuje, da se sprehodimo po glavni žirovski ulici, po Cesti XXXI. divizije od enega konca do drugega in videli bomo žalostno sliko: številnih, nekdanj imenitnih stavb sploh ni več, tiste, ki so še ostale, kažejo po večini kaj žalostno podobo in le poznavalci arhitekturne estetike lahko zaslutijo in za razpadajočimi pročelji z duhovnimi očmi ugledajo nekdanjo veličino.

Tukaj bom skušal pojasniti, zakaj je tako, zakaj in kako je do tega prišlo. Dokazati bom skušal naslednjo **tezo: propad žirovske stavbne dediščine je posledica dvakratne preselitve središča kraja v prvi polovici tega stoletja. Prvo je povzročilo zidanje nove cerkve, drugo pa socialna revolucija.**

Premaknitev središča je velika reč. Je proces, ki temeljito pretrese družbene razmere v nekem kraju. In komaj so se te znova ustalile – v žirovskem primeru ni medtem minilo niti pol stoletja – je nastopila še ena selitev.

Takega družbenega napora ne bi prenesla nobena urbana celota in tudi Žiri ga niso. Rezultat je seveda na dlani: staro vaško jedro³ je propadlo, staro trško jedro⁴ je veliko izgubilo, novo središče kraja⁵ pa je le napol zgrajeno.

Da pa podobe, ki jih slikam, ne bi bile pretemne, naj jih osvetlim še s tole **hipotezo: vsa tri središča skupaj bi pravzaprav lahko zaokrožala edinstveno urbano celoto, nekakšno troedino središče Žirov. Seveda bi bilo treba prvega vsaj delno obnoviti, drugega primerno vzdrževati in tretjega šele dograditi.**

To bi bil velik zalogaj, a plačilo bi bilo še večje! Nastal bi svojevrsten, z živimi ljudmi – in ne le z

duhovi preteklosti — naseljen spomenik stoletnim gradbenim prizadevanjem Žirovcev.

In še nekaj: Cenjeno bralstvo naprošam, da mojega čudno ironičnega in včasih črnoglednega načina pisanja ne jemlje kot zabavljanje ali celo kot žalitev. Res je sicer, da graditeljske dosežke navadno hvalimo. Vendar mislim, da je bilo hvale — vsaj za zdaj — že dovolj. Zdaj je treba stvari presoјati trezno in se dogovoriti kako naprej. Graditev novega je zahtevala izjemno veliko truda in odrekanj, toda v njenih temeljih je vgrajena tudi marsikatera zmeta. Veliko se je zgradilo⁶, veliko podrlo. Zdaj je čas, da dosežemo novo ravnotežje; prizadevanja naj bodo še naprej usmerjena k novemu, vendar ob spoštovanju starega, kateremu naj se končno vendarle odmeri času primeren prostor.

„... takrat so pokazali Žirovci, da so res sirovci.“
Josip Vidmar⁷

II. IZVIRNI GREH

Žalostna in že kar katastrofalna usoda žirovske stavbne dediščine je kazen za greh, ki je bil storjen tam, kjer bi ga najmanj pričakovali — v cerkvi.

Sliši se čudno, a je vendarle res. Žirovci so se pred sto leti kar na lepem odpovedali svoji stoletja stari župni cerkvi in se odločili, da si postavijo novo na drugem kraju.

Naši predniki so si v trdem boju za preživetje zgradili hram, v katerem so iskali tolažbe in v njem obredno gojili upanje na plačilo v večnosti. Nato je prišla doba, ki je tistim, ki so že kaj imeli ter bili hkrati še podjetni in iznajdljivi, omogočila takojšnje in zelo solidno plačilo že na tem svetu. Jabolko je bilo tu in ni bilo treba dolgo čakati, da so ugriznili vanj.

Začelo se je takole:

Na Martinovo nedeljo 1877. leta nastopi v Žireh novi župnik Josip Vidmar: 40-letni mož, poln energije in zdravja, ki si je tekom različnih duhovskih služb pridobil življenjskih izkušenj, je že kmalu v začetku pokazal, da bo znal biti odločen.

Na roženvensko nedeljo, katera je bila obletnica posvečenja stare župne cerkve, je leta 1878. blagoslovil kapelico Naše ljube Gospe presv. Srca v sredi vasi Žiri.

Radi pogostnih poplav se je nivo žirovske ravnine vedno bolj dvigal. Tudi prostor, kjer je stala tedanja župna cerkev, je bil tako nizko, da je ob vsaki večji povodnji voda zalila prostore okrog cerkve kakor tudi pokopališče ter skoro vsako leto vdrla tudi v cerkev. Starejši ljudje so pripovedovali, da so ob povodnjih cerkvene klopi radi vode kar plesale po cerkvi. Tudi je bila župna cerkev že davno premajhna ter je bil moški svet pri službi božji radi prenapolnjenosti večinoma zunaj cerkve. Bila je čisto prenizka. Na cvetno nedeljo so fantje prinesli velike butare, pa so z njimi baje segali do stropa.

Za 50-letnico papeževanja Pija IX. je bilo razglašeno sveto leto 1879. Zato je župnik Vidmar na 4. postno nedeljo ob razglasitvi svetega leta tudi oznanil Žirovcem, da bo treba graditi novo župno cerkev.

Objavil je pismo škofa Pogačarja. Prejšnje leto je bila namreč v Žireh vizitacija in birmovanje ter so bile škofu razmere glede cerkve dobro znane. Za svetoletne odpustke naj bi Žirovci storili dobro delo ter naj bi obilo darovali za novo župno cerkev.

Ob novem letu 1880. je župnik Vidmar oznanil, da so Žirovci večinoma pokazali dobro voljo, le „šuntavcev in judežev“ naj nikar ne poslušajo. Ob novem letu 1880. je bilo vloženi prvih 900 gl. v Kranjsko hranilnico v Ljubljani. Odslej se je vršilo vsako leto parkrat darovanje za novo cerkev, kar se je bolj ali manj obneslo ter se je denar sproti nalagal v hranilnico. Nabralo se je vsako leto približno 1000 gl.

Leta 1888. se je v spomin 40-letnega vladanja cesarja Franca Jožefa uprizorjena tombola v korist nove župne cerkve zelo dobro obnesla.

Ker je bilo pokopavanje mrličev okrog stare cerkve radi vlage in tesnega prostora skoro nemogoče, so kljub velikemu nasprotovanju faranov z levega brega Sore blagoslovili novo pokopališče na Dobračevi. Zgodilo se je to leta 1890.⁸

Žirovci so se torej odločili, da bodo zgradili novo cerkev.

„Ta je odvzela stari, ponižni stavbi pogoj za njeno eksistenco: porabo za božjo službo.“⁹ Protagonisti te odločitve so — kot je iz gornjega očitno — svoje ravnanje utemeljevali predvsem z majhnostjo stare cerkve in s poplavami, ki so jo pogosto zalivale.

To je vse res, to so objektivni razlogi, ki nedvomno držijo. Vendar bom skušal pokazati, da je bilo nekaj drugega še bolj res, da so bili subjektivni socialno pogojeni in v toku družbenega razvoja porojeni razlogi še močnejši.

Zato najprej tale kratek sociološki ekskurz. Naša zgodba se dogaja v času, ko sežejo tudi do odmaknjenih Žirov valovi silnih družbenih sprememb in jih potegnejo v svoj vseobvladujoči tok — v razvojni tok kapitalizma.

Začenja se gospodarski razvoj kraja. Novi razvojni tokovi so razgibali tudi v stoletjih umirjeno in že kar zamočvirjeno žirovsko podeželsko skupnost, kjer je dotlej prevladoval tradicionalni kmečki način življenja in dela. Uveljavljati se je začel tak način proizvodnje, ko sicer še vedno izolirani proizvajalec ne dela več le zase in za svojo družino, temveč tudi in predvsem za trg. V našem primeru je šlo torej za obrtniško delo take vrste, ki proizvaja za prodajo na trgu in tako omogoča še eno poslovno možnost: trgovanje s temi izdelki.

Pri nas „je prevladovala vse do začetka osemdesetih let patriarhalna domača obrt z notranjo naravno menjavo in šele ko je v kranjskem deželnem zboru zmagala slovenska večina (1883), ko je deželna vlada začela spričo vse večjega števila bajtarjev in gostačev, pospeševati razvoj obrti in trgovino z deželnimi pridelki, se je začel tudi razvoj obrtništva — zlasti čevljarstva... Če torej ob kmetijstvo kot način življenja dodamo še čipkarstvo, obrt, krčmarstvo ter kramarstvo, bo socialno-ekonomska slika kraja dovršena.“¹⁰

Žiri so se začele odpirati svetu. Izjemno veliko je v tem procesu pomenila zgraditev nove, za tiste čase (1826) sodobne ceste med Idrijo in Škofjo Loko.

Ta cesta, ki poteka od juga proti severu in naravnost čez sredo naše kotline, je postala nova hrbtenica kraja, ob kateri naj bi tekel ves prihodnji razvoj. Dokončno in nepreklicno je povezala tri glavne vasi v kotlini — Žiri, Staro vas in Dobračevo — v eno celoto.

Tako se je spontano pojavilo in vse bolj utrjevalo prizadevanje, da bi se središče kraja premaknilo v središče kotline.

Dokler je v gospodarskem pogledu prevladovalo kmetijstvo, so se stara vaška jedra stiskala pod hribe na robu kotline. V taki razvrstitvi je očitno hotenje, da se ravninska zemlja ohrani za obdelavo.¹¹ Z uveljavljanjem novih odnosov proizvodnje, delitve, menjave in porabe se ta logika poruši. Najvidnejši predstavniki novih slojev („posvetnjakarji“ v žirovskem, „drobni buržuji“ v boljševiskem žargonu) si postavijo nove, mogočne stavbe kar na najboljši zemlji, sredi kotline in ob glavni cesti, vsem na oči.¹² Čemu bi se stiskali pod senčne in odmaknjene bregove? Logika kapitalizma je neustavljiva. Sicer pa se sredi kotline, na soncu, še diha drugače.

*Poldrugo desetletje pred prvo svetovno vojno je bilo v vsakem pogledu — gospodarsko, politično in kulturno — zelo razgibano. Ves kraj je živel v zablodi, da bo v zaledju Idrije in Trsta deležen velikega razcveta v prihodnosti. Marsikatera zidava tistega časa se zdi še danes kar megalomanska. Toda zgodilo se je drugače. Nič ni bilo z železnico, ki so jo začeli „graditi“ že v šestdesetih letih 19. stoletja in jo pogrevali, tudi kot volilni golaž ob vsakih državno in deželno zbornih volitvah v zamisli vsake stranke v drugačni različici. Toda kot vse kaže, bi do te gradnje zares prišlo, če Avstro-Ogrska ne bi v prvi vojni razpadla oziroma če Trst z zaledjem ne bi postal del italijanske države.*¹³

To, da je šlo le za slepilo, se je pač pokazalo šele pozneje; v svojem času pa je bilo ravno to zelo učinkovito — bilo je gibalo razvoja.

Razvoj se tedaj dogaja kot tekmovanje. Tekmeci se paradno razvrščajo v smeri Žiri-Dobračeva in vsak se zavzema za svoj konec. Kadar se zida kak javni objekt, si ga vsak — posebno gostilničarji in trgovci — želi v svoji bližini, saj se tako utrdi tudi njegova lastna pozicija.

Predstavljajmo si takle prizor: od Petrona dc Župana se razteza dolga in močna vrv. Na eni strani grabijo Žirovci svoj konec, da jim ne bi ušel iz rok, na drugi poprimejo Dobračevci in Starovašci. Ker slednji vlečejo daljši konec, potegnejo naposled težišče na svojo stran.

Župnik Josip Vidmar začudeno strmi nad tem surovim nategovanjem, saj dobri gospod verjetno sploh ni doumel, za kaj je pri vsem tem pravzaprav šlo; videl je le novi, večji in svetlejši hram za službo božjo. Zato pa je jedro problema toliko bolje uvidel mladi in zmožni prvi kaplan Pavel Perko in se seveda umel postaviti na „pravo“ stran.

Ko je Perko prišel v Žiri (1906),

*je bil to že nekak trg. Hiše sicer niso bile visoke, razen nekaterih boljših, a bile so lepe in snažne. Zlasti je bilo lepo videti vrsto hišic, ki so bile pozidane ob glavni cesti med Žirmi in Dobračevo, tako da je ves kraj bil ena sama, lepa celota. To celoto pa je reka Sora delila in tako ločila Žirovce in Dobračevce v dve skupini, katerih ena je od nekdanj trdila, da je „klerikalna“, druga pa je zato pač morala biti „liberalna“. Tako je ljudi delila voda, ne pa prepričanje.*¹⁴

Kaplanu se je zdela takšna polarizacija sil „nenaravna“ in kmalu je ugotovil, za kaj je šlo.

*Šlo je za novo cerkev, ki so jo hoteli postaviti, spor pa je nastal, ali naj bo cerkev na tej ali na drugi strani Sore. O tem še ni bila izrečena zadnja beseda. Stvar mi je postala popolnoma jasna, ko je kmalu po mojem prihodu v Žiri prišla k meni skupina mož z dobračevske strani, torej „liberalci“ — ki so mi razložili, da Žirovci hočejo na vsak način pridobiti škofa na svojo stran, da bi se nova cerkev zidala na starem mestu ali pa da bi se stara cerkev popravila, kolikor je potrebno. Vas Žiri je namreč takrat imela devet gostiln, kaj pa za gostilno pomeni bližina cerkve, to vsak ve.*¹⁴

Družbena (gospodarska, politična in kulturna) moč „liberalcev“ je bila večja in slejkoprej bi dosegli svoje. V človeški družbi je pač tako, da si različni in nasprotujoči si interesi, ki so v svojem bistvu ekonomske (posvetne) narave, v spopadu nadenejo bolj „kulturne“ oblike. Ljudje smo pač nagnjeni k teatru. Tako so si v Žireh ekonomski spopadi med mogočnejši na levem in desnem bregu (Sore) nadedli politično obliko konflikta¹⁵ med klerikalci in liberalci.

Perko se je postavil na stran močnejših in seveda tako, da je bilo prav tudi za cerkev. Odločil se je podpreti tisto stran, kjer so odločali „verski nagibi“.

S tem se je začelo v Žireh novo življenje.

Že pri prvem sestanku, na katerega so prišli Žirovci, sem prigovarjal ljudem, naj si podajo roke čez Soro in naj složno delajo, če hočejo kaj doseči. Tako bo tudi župnija zopet dobila dober glas.

„A kje bo stala nova cerkev?“ je vprašal nekdo. „Župnik pravi, da na primernem mestu,“ sem odgovoril. „Kje pa bo najbolj primerno mesto, bo odločila oblast, ki bo poslala inženirja, da bo pregledal ves kraj.“

„Aha, zdaj pa že vemo, kje smo! Inženir, ki ga bo župnik podkupil. Mi ne damo cerkve Dobračevcem. Cerkev mora biti na naši strani! Kdor z Dobračevci vleče, ta je sam liberallec. Možje, pojdemo!“

Tako so tudi mene razglasili za liberalca, ker sem priporočal ljudem, naj se ravnaajo po pameti, ne po slepi strasti.

Kmalu nato so Dobračevci sklicali sestanek.

Tudi tega sem se udeležil, ker so me povabili. Tu pa je bilo vse bolj veselo in živahno. Ljudi je prišlo zelo veliko, celo iz Žirov jih je bilo nekaj. Čutil sem, da so se zbrali pravi ljudje. Cerkev, ki se je imela zidati, nas ni razdvajala. Govorili so: „Mi smo pripravljani in zadovoljni, da se cerkev postavi tja, kjer je prostor zanjo najbolj primeren.“ In ko se je pozneje inženir odločil za prostor na dobračevski strani in je oblast njegovo odločitev potrdila, smo vsi občutili

vez, ki je združila Žirovce in Dobračevce v eno. V žirovsko župnijo je prišla nova pomlad.¹⁴

Nova cerkev, novo trško jedro, nova pomlad . . .

A nas zanima usoda stare cerkve. Ob njej se je primerilo nekaj izrednega.

Zgodilo se je namreč, da je neki imenitni arhitekt potoval skozi Kranjsko, videl tudi žirovsko cerkev ter se zagledal vanjo. Kaj neki je pridobilo njegovo srce nase, bi se vprašal navaden človek, ki ga mika samo blesteče novo; zakaj neki je vzljubil to napol podrtijo, velika, nova stavba pa ga ni mogla pridobiti?¹⁶

Kakor tudi nikoli pozneje, Žirovci raznih čudaških intelektualcev že takrat niso jemali preveč zares. Tudi če bi se zavedali, kdo se je zagledal in zaljubil v njihovo staro cerkev, se vsa stvar gotovo ne bi nič drugače iztekla.

„Imenitni arhitekt“ namreč ni bil nihče drug kot Jože Plečnik.

Leta 1911 je potoval iz Škofje Loke skozi Žiri na obisk k bratu v Idrijo.

Ob božiču tega leta sem bil v Žireh. Tam grade veliko cerkev – dolgo in široko – svetlo in predvsem novo – zakaj ne? To mi je tako razumljivo kot to, da moram čez toliko časa vendarle dobiti novo obleko. No, stara cerkev slučajno še stoji – toda zdihuje. Je pa mojstrovina širjave in udobnosti – in finih pregledov. Graditi so jo začeli razumni, odkritosrčni ljudje, prav takšni so jo kasneje povečali in uglasili, k temu še imenitni oltarji itd. Seveda je bilo tudi vse to zapisano pogubi. Prosil sem gospode, da bi vendar ohranili te reči: ali da jih obnove in uporabljajo kot bratovščinsko cerkev, ali za dekanijsko knjižnico in muzej itd. Sedanji župnik se zdi, da je prvovrsten, visoko inteligenten in goreč mož. Jamčim za to, da je objekt vreden zanimanja. Zategadelj prihajam s prošnjo: recite mi, visoko spoštovani, kaj naj ukrenem, katero pot naj uberem, da bo to delo obnovljeno in služilo dobremu namenu? Kaj bi bilo treba izpolniti, da bi bilo mogoče dobiti od Centralne komisije subvencijo? Izjavljam pa, da obnove ne mislim prevzeti, da sem to pokrenil iz povsem čistega namena. Oprostite mi, visoko spoštovani gospod, ta moj napad in blagovolite sprejeti moje najvdanejše priporočitve.

Plečnik

„Danes sem odposlal z raznimi popravki ta dopis profesorju dr. M. Dvořaku – Dunaj, Univerza. Vedremo – Treba je napadati – saj je vseeno.“¹⁷

Max Dvořak, prvak c. kr. spomeniškega varstva, je odgovoril:

„Močno spoštovani gospod: a) sprejmite mojo iskreno zahvalo za Vaše dobrohotno opozorilo. Ukrenil sem, da se bo Centralna komisija zavzela za stvar, b) in bo skušala rešiti, kar se rešiti da. Znova se zahvaljujem, Vam spoštljivo vdani Max Dvořak . . .“¹⁷

Tega Plečnikovega zavzemanja za našo staro cerkev ne navajam tako natančno le zato, ker je veliki arhitekt ta čas v modi, temveč predvsem zato, ker je paradigmatično.

Osnutek Plečnikovega pisma Maxu Dvořaku (Praga, 1.3.1913), v katerem se je zavzel za ohranitev stare žirovske cerkve. Hrani ga Arhitekturni muzej v Ljubljani. Prevod je v besedilu.

Das war die alte Kirche!
Vor 2 Jahren etwas faulig mit neuen Umbauarbeiten in der Heimat ganz. Objekte in einem Kitzling reich und
über keinen Baumst.
Ein Objekt war ein Kitzling in Vpava
Kappeln - Vom Bau der Kirche in den Kitzlingen in der Pfalz. Was nicht gar verwirren.
Das andere Objekt war die Kirche in Löl / hup mit ge wend
Ein unglaublich enger Bau - der sich von Ende des 17. Jahrhunderts her - in der Pfalz, Kitzling, Kitzling
wurde - nicht freigelegt werden - was richtig ist, wenn alles klar. Weil der Baumeister
etliche 100. K. zur vollen Wiederherstellung der Kirche verlangte - die Pfalzgemeinde jedoch nicht bereit
war. Das Objekt war ein Kitzling in Vpava
für die Kirche - hat in der Pfalz. Die Kirche in der Pfalz ist ein Kitzling in Vpava
da allerdings nicht die Kirche, sondern die Kirche in der Pfalz ist ein Kitzling in Vpava
die Pfalzgemeinde in der Pfalz. Die Kirche in der Pfalz ist ein Kitzling in Vpava
Bauarbeiten damals einfach aber nicht. Neue Projekte in der Pfalz - ein Kitzling
für nicht einmal Projekt - man entscheidet bald sein Schicksal -

Zur Weihnachtszeit dieses Jahres war ich in Žire - man sagt in Žireh
da habe man eine große Kirche - lang - breit - hoch - Vollkommen sein
Was ist nicht - das ist mir ja verständlich - wie, aber ich noch in ein paar Zeit noch
wieder ein neues Kleid bekommen mag.
Man steht da die alte Kirche zufälligerweise noch da - und sie soll nicht
Denn Meisterstück der Baute - Schönheit - mit jeder Durchschnittlichen.
Vor geschickten, anrichtigen besten Gesetzen - von abgeurteilen später ergibt
in gutem - was ist möglichste Art etc. Natürlich war auch da alles
in einem gewissen Zusammenhang -
Ich hat die Thema - sie mögen doch die Sachen erhalten - sei es wenig wieder herstellen
in demselben als Centralnützliche Kirche - sei es als Dekanatsbibliothek in
Museum - etc.
Der jetzige Führer scheint ein vernünftiger, hochintelligenter Mann. Für einen Mann
zu sein - Ich verbinde mich: das Objekt ist wirklich der Interessen
denn Komie in Beziehung mit der Bitte - sagen Sie mir - hochverehrt. Was soll
ich unternehmen - welchen Weg einschlagen - was liegt Werk wieder herzustellen
in gutem Zwecke zugänglichst wird. Wäre Absicht vorhanden von der
Centralnützlichen eine Subvention zu erlangen - Welche Prämien sind
dazu zu erhalten - Ich erkläre das ich ja die Restauration nicht
übernehme - was ich absoluten in dem dieser Sache gegenüber
stehe.

Verdanken Sie mir - hochverehrt. Aber wegen Vorfälle in der Pfalz
Sie bitte, meine ergebensten Empfehlungen.

Plečnik

Prag, 1.3.1913

ging heute mit verpacktenen Correcturen in Umstellung
objekt Textes an Prof. Dr. M. Dvořak - Wien Universität ab.
Vedremo - Man mag stürmen - ist eh Wunsch.

Seruy

Rev. J. meselbauer pisal im Dvořak v. K. to. Varies dobitel
olgovor v lažer prsmu z Tokio - Japan - also mogela
va volbiti tudi odgovor.

Je (pra)vzorec vsega, kar se je v teh zadevah dogajalo pozneje. Sam bog ve, koliko imenitnih in manj imenitnih, a kulturno ozaveščenih ljudi je že interveniralo ob raznih žirovskih posegih v prostor, v kulturno krajino, ob številnih rušenjih, neustreznih adaptacijah, zgrešenih novih gradnjah, ipd. . . . in vsem je skupno to, da so bile le bob ob steno.

Žirovska indolenca — brezčutnost in brezbrzižnost — je v teh rečeh brezmejnja. „Mi že vemo, kaj bi radi in kaj je za nas, preproste ljudi!“ Natančno to zdaj tudi imamo. Eno veliko revščino namreč. Starih stavb skoraj ni več, novih je vse več, a malo je med njimi takih, ki bi kaj več pomenile tudi v estetskem pogledu, pa naj gre za zasebni ali za javni sektor.¹⁸

Ravnanje z našo staro cerkvijo je zato izvorni greh, greh, ki se je do današnjih dni ponovil še nešteto krat. Gre za tak odnos do stavbne dediščine, ki mu je cilj „vse staro porušiti“, ne glede na to, ali je prenova le-tega še mogoča in smiselna ali ne. V opravičilo takega odnosa se navadno že kar papagajsko navaja tisti obrabljeni argument: ceneje je zgraditi novo kakor popravljati staro. Temu seveda ni mogoče oporekati, mogoče pa se je vprašati, ali novo odtehta staro tudi v estetskem pogledu. In kakšna je kultura tistega, ki na estetsko plat svojega bivališča tako malo da!?

Stare župne cerkve torej ni bilo mogoče rešiti. Iz doslej in poslej napisanega bo prej ali slej razvidno, da so njeno rešitev preprečile že omenjena žirovska indolenca (brezčasna), prva svetovna vojna¹⁹ (1914-18) in „žirovska tragedija“ (1926).

Oglejmo si zdaj kljub vsemu še njen žalostni konec. *Vsled hudih stisk za denar se je cerkveno predstojništvo v Žireh odločilo za čuden, naravnost nerazumljiv korak. Prodalo je staro razpadajočo cerkev s pokopališčem vred ing. Pelhanu za parno žago. Gospod inženir je bil več let uslužben pri škofovih gozdnih posestvih v Gornjem gradu, odkoder je prišel v Žiri, kjer je bila njegova sestra zelo zaslužna učiteljica na čipkarski šoli.*

Gospod inženir je kupil staro poslopje za sorazmerno nizko ceno, da ga predela za parno žago. Res so se lotili dela, a ljudsko mnenje je bilo že tedaj, da to podjetje ne bo dolgo uspevalo. Župljani so želeli, naj bi se cerkev sicer podrla, a prezbiterij naj bi se ohranil in spremenil v kapelico, ki bi spominjala na nekdanjo župno cerkev. Pokopališče pa, kjer je počivalo še toliko rajnkih, poznanih tedaj živečim domačinom, naj bi se izpremenilo v sadni vrt. Žal se ta želja župljanov ni izpolnila. Novi lastnik je dal podreti zvonik, a cerkev naj bi kar ostala. Ko pa so zvonik podirali na ta način, da so ga izpodkopali, je padel ravno na cerkev in jo porušil. Sedaj ni kazalo družega kakor tudi cerkev vsaj deloma podreti in na novo pozidati — parno žago. Pripeljali so velikanske stroje in jih montirali v stavbo. Čez nekaj mesecev je že hupala parna žaga iz poslopja, v katerem je bila pred leti služba božja. Žal, da podjetje ni uspevalo niti eno leto. Kupčija z lesom je zastala, lastnik se je močno zadolžil in podjetje opustil. Prišlo je vse skupaj na dražbo. Stavbo je kupil glavni upnik, nekdanje pokopališče pa so razparcelirali v kakih šest manjših parcel.

Danes je na nekdanjih pokopaliških tleh pozidano dvoje hišic, zasajen je sadni vrt, troje zelenjadnih vrtov, tudi prostor, kjer je bil prej zvonik in večji del cerkve, je izpremenjen v zelenjadni vrt, nekdanji prezbiterij služi mėsarju Kolencu iz Žirov za ledenico. Prejšnji lastnik parne žage pa se je nekje v Dalmaciji z motornim kolesom smrtno ponesrečil.²⁰

Bog se ga usmili! Če je bil njegov žalostni konec kazen za to, kar je počel s cerkvijo, potem ta ni bila pravična. Saj ni bil on kriv!

Vprašajmo se raje, kaj je vodilo župnika Josipa Logarja v ta „čudni nerazumljivi korak“.

Župnika, za katerega vemo, da je po širini svojega duhovnega obzorja daleč presegal marsikoga od sodobnikov in tudi od tistih, ki so imeli priti za njim. In za katerega je tudi Plečnik zapisal, „da je prvovrsten, visoko inteligenčen in goreč mož“.

Odgovor je jasen: „Žirovska tragedija“.²¹ Katastrofalna povodenj 27. 9. 1926 in cel sklop posledic, ki jih je povzročila Žirem in Žirovcem, posebno v gospodarskem in finančnem pogledu.

Gledano s posebnega vidika naše obravnave, gre tu za dvoje:

- za neposredno in velikansko škodo, ki jo je poplava povzročila takratnemu stavbnemu skladu;
- za finančno katastrofo, ki je najbolj prizadela prav nekatere najpremožnejše posestnike in obrtnike, med njimi tudi cerkveno občino.

Vsi ti so namreč veliko vložili v leto dni poprej dograjeno hidrocentralo na Fužinah pod Žirmi, ker so si po zdravi podjetniški pameti obetali, da bodo imeli kasneje kot delničarji od vložnega denarja tudi kaj dobička. In gotovo je, da bi ga res imeli, če naprave ne bi odnesla voda. Posojila, ki so jih najeli in zanje jamčili, pa je bilo treba v časih, ko še niso poznali vsesplošne solidarnosti, vrniti. Župnik Logar je bil eden glavnih pobudnikov gradnje, za katero je jamčil s cerkveno posestjo. In ko je bilo treba del le-te odprodati, se je seveda najprej odpovedal stari in že tako odpisani cerkvi.

Blagor Jožetu Plečniku in Francetu Steletu, ki sta še doživela njene lepote.

„Malo cerkva sem doslej našel, ki bi nudile toliko mikavnih pogledov in razpoloženskih užitkov kot ravno žirovska. Seveda tudi sledovi razdejanja in zapuščenosti, sledovi prežitega življenja in zarja bližajoče se smrtne noči za ta spomenik, povečajo vtis na gledalca.“²²

Čeprav je ni več, po zaslugi njenih imenitnih obiskovalcev še vedno vemo za njene lepote.

„Zarja bližajoče se smrtne noči“ pa še vedno sije in zdi se, da je edino, kar nam preostane, da kot prizadeti gledalci nemo strmimo, kako ta neizprosna noč pozabe požira naša lastna dela, spomenike graditeljskih prizadevanj naših prednikov.

In to po naši lastni volji!

„V Žireh je bila izredno slikovita stara župna cerkev, ki ji po lepoti sedanja ne sega niti do gležnjev.“ „Graditi so jo začeli razumni, odkritosrčni ljudje, prav takšni so jo kasneje povečali in uglasili . . . Seveda je bilo . . . vse to zapisano pogubi. Prosil sem gospode, da bi vendar ohranili te reči . . .“²³

„Gospodje“ se niso odzvali. Duh njihovih prednikov jim ni bil svet, zavrgli so ga v brezno časa, ki je kmalu nato pogoltnilo tudi njih . . .

„Kaj pa „tovariši“? Zdi se, da je s temi še slabše. Njih geslo je: „Vse staro podreti in vse na novo zgraditi!“

„. . . veliko . . . dolgo in široko — svetlo in predvsem novo — zakaj ne?“ Toda, tovariši, ne pozabimo na lepoto!²⁴

Jaz sam se v teh zadevah — čeprav sem že kaj lepega užil, vendar še nič zgradil — ne čutim pristojnega, da bi komurkoli solil pamet. Zato raje navajam in prepletam besede tistih, ki to vsekakor so. Pristojni namreč. Jože Plečnik, dr. France Stele, dr. Emilijan Cevc, dr. Peter Fister . . .

Tudi sicer tega spisa ne pišem z namenom, da razkrijem nekaj čisto novega in izvirnega. Nasprotno! Vse to pisanje je le nekakšna lepljenka, saj sestoji iz samih citatov. Lepljenka, ki ne odkriva novega. Le staro rešuje pred pozabo in ga skuša novemu postaviti ob bok.

Če je kaj takega sploh še mogoče: zakaj če niso prisluhnili prej navedenim, kdo bo poslušal mene!?

*Grad gori,
grof beži . . .*

III. „REVOLUCIONARNI“ POŽIG

V noči med petim in šestim februarjem 1944. leta je žirovski stavbni sklad zadela nova katastrofa. Zgorele so namreč vse pomembnejše javne stavbe v kraju: Sokolski dom, Prosvetni dom, šola, občina, staro župnišče, novo župnišče, mežnija in carinarnica v Osojnici.

Kako se je to zgodilo? Navajamo nekaj dosegljivih pismenih virov:

„Tretji bataljon naše brigade je po naredbi štaba XXXI. divizije v noči od 5. na 6. 2. 1944 uničil in požgal vsa javna poslopja v Žireh, razen občine, kjer je bila nastanjena ena družina. To bomo uničili naslednjo noč. Poleg tega bomo uničili tudi kasarne v Osojnici.“²⁵

„. . . obgedali so (Nemci — op.ur.) tudi vse požgane stavbe, ki so jih naši požgali in zmajevali z glavo; ljudstvo sedaj, ko je bilo obveščeno, zakaj se je požig izvršil, kar odobrava to delo, nekateri pravijo: „Kaj so Žiri proti Berlinu, itd.“

Smrt fašizmu! — Svoboda narodu!

RK KPS Žiri

Sekretar:

Milan Novljan“²⁶

V noči med 5. in 6. februarjem so v Žireh odjeknile močne eksplozije. Minerski vod Prešernove

brigade je miniral in zažgal vsa javna poslopja, prosvetni dom, Sokolski dom, staro in novo župnišče, mežnarijo, šolo in carinarnico v Osojnici. Ljudje so se zelo bali, ker niso vedeli, kaj se godi. Bila je nedelja. Ko so domačini ogledovali ruševine in majali z glavami, so nekateri obsojali to dejanje. V nedeljo, 6. februarja, pa je prišel še ukaz, da se izprazni še občinska hiša. Zvečer se je zopet pojavila skupina partizanov, ki so zažgali še to stavbo. Ko so domačini spraševali partizane, zakaj so to storili, so jim ti odgovorili, da so to napravili iz tehtnih vojaških razlogov. Ljudje so ugibali, kakšni naj bi bili ti razlogi. Večina je menila, da so to napravili zaradi tega, da se v Žiri ne bi vselili belogardisti. Čez nekaj dni so to potrdili tudi vojaški in politični funkcionarji, ki so imeli podatke, da se je glavno vodstvo bele garde odločilo, da bo poslalo v Žiri večjo enoto in ustanovilo močno belogardistično postojanko. Partizani so jim z omenjenimi akcijami prekrizali načrte. Domačini se nikakor niso mogli sprijazniti s tem. Silno so obžalovali porušene objekte. Partizani so jim dokazovali, da bi lahko prišlo do mnogih človeških žrtev, če bi se v Žireh nastanili belogardisti.“²⁷

„Prav nič prijetna ni bila naloga, zaradi katere so morali v Žireh požgati vsa javna poslopja. Toda drugega izhoda ni bilo: iz zanesljivih virov so namreč v štabu korpusa zvedeli, da se sovražnik namerava nastaniti tudi v Žireh. To nalogo je opravil 3. bataljon.“²⁸

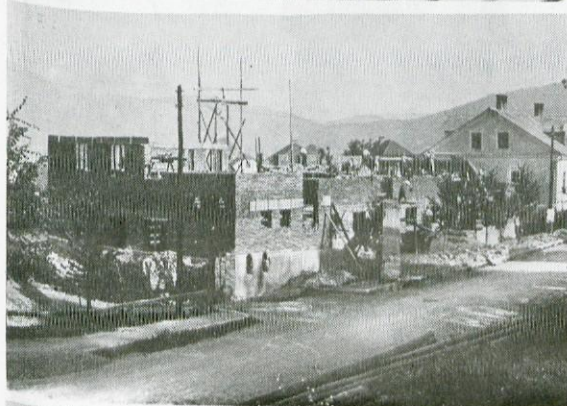
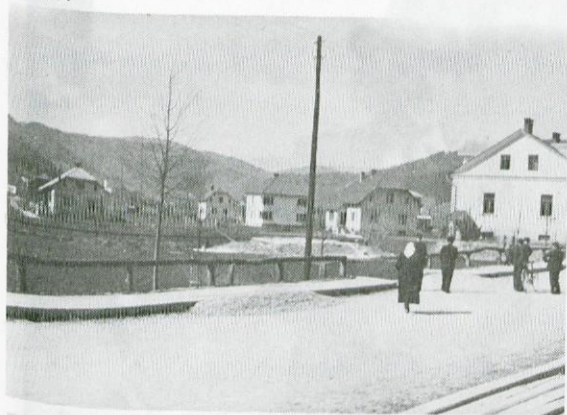
Pisec tega prispevka preslabo pozna stvari, da bi razsojal, ali so „požigalci“ ravnali prav ali ne. Eno pa je gotovo: utemeljitve, ki smo jih pravkar navedli, niso dovolj prepričljive. Tako ostaja nasprotno mnenje — da je bil požig nepotreben — že samo po sebi bolj prepričljivo.

Dejanja Vojkove brigade torej ne ocenjujemo, temveč ga navajamo kot dejstvo, ki je žirovski stavbni dediščini zadalo nov udarec. Ne zanimata nas ideološki zorni kot in komisarski učinek tega početja, temveč objektivna škoda, ki je bila povzročena žirovskemu stavbnemu skladu. Od osmih požganih stavb so namreč po vojni obnovili le eno: Sokolski dom, t.j. današnji družbeni dom „Partizan“! Na temeljih carinarnice v Osojnici stoji danes stanovanjska hiša na Cesti XXXI. divizije 180, preostalih šest pogorišč pa so po vojni do kraja porušili in zravnali z zemljo.

Vojna ima svojo „logiko“ in zahteva svoje žrtve. Tako je opisani požig po eni strani povzročil veliko škodo, po drugi pa bi lahko rekli: „Hvala bogu, da ni bila vojna škoda še večja!“

Je pa še eno dejstvo, ki bode v oči: vse požgane stavbe so bile javni objekti, v katerih se je perpetuirala — vzpostavljala in ohranjala — nekdanja oblast, bile so „leglo mračnih sil preteklosti“, s katerimi je hotela revolucija dokončno obračunati. Zato se nam nehote vsiljuje pomislek, da je to slednje akterje revolucije motilo še bolj kot domobranska nevarnost; navsezadnje je bilo v Žireh vsaj še nekaj toliko trdnih stavb, da bi se v njih lahko vgnezdili domobranci. Zakaj potem niso požgali še cerkva?

Kakorkoli že! Raziskavo in interpretacijo tega „revolucionarnega“ požiga prepustimo zgodovinarjem, mi pa obudimo spomin na stavbe, ki so jih naši predniki zgradili za potrebe svojega javnega delovanja z objavo nekaterih slik; te so, žal, vse, kar je od njih še ostalo.

Graditev Prosvetnega doma v Žireh (1938-1940)

Stara vas - Dobračeva

Kombinirana razglednica Žirov ter Stare vasi in Dobračeve. Založil jo je trgovec Anton Kržišnik. Na gornjem delu je vidno šolsko poslopje (zadnje v vrsti stavb nasproti cerkve), na spodnjem pa stavba takratne žirovske občine nasproti Kržišnikove trgovine. Omenjeni stavbi sta bili požgani v noči s 5. na 6. februar 1944 in po vojni porušeni.

Žiri po dograditvi nove župne cerkve, okrog 1910. Desno od stare župne cerkve sta mežnija (sicer nekdanja žirovska šola) in staro župnišče. Ti dve stavbi sta bili požgani v noči s 5. na 6. februar 1944, po vojni pa so ruševine povsem odstranili. Razglednico založil F. Markelj, Vrhnika.

„Graditelji Žirov“ v času med obema vojnama (ob posvetu pred gradnjo Prosvetnega doma, 1938). Z le-

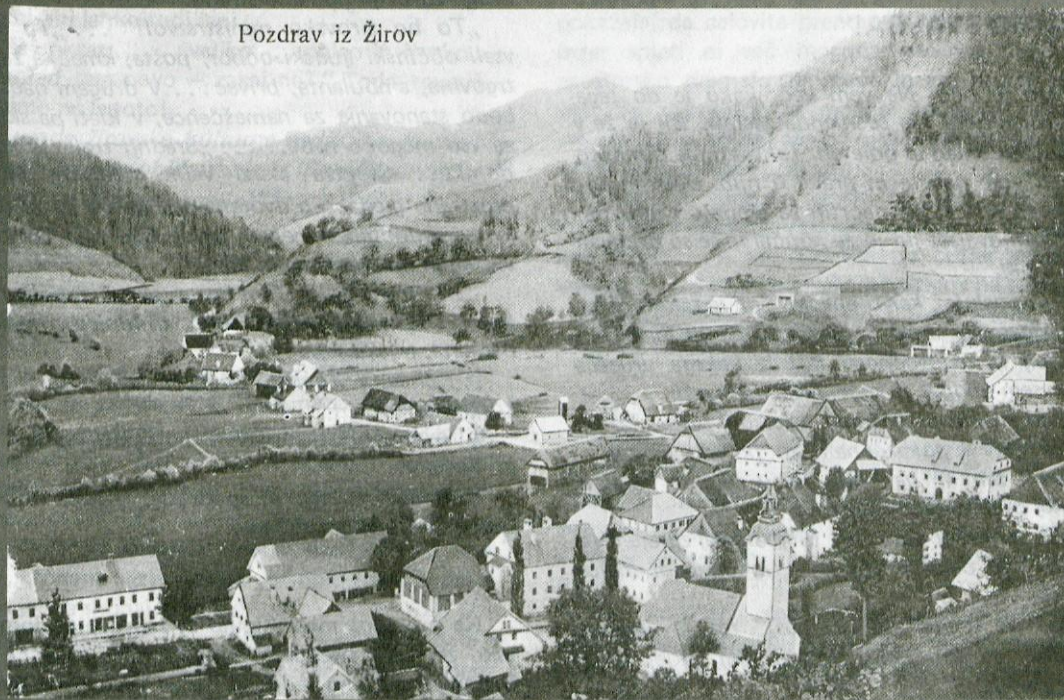
ve: župnik Ivan Pečnik, trgovec Anton Kržišnik in župan Ivan Seljak. Desno stoji v Žireh rojeni duhovnik dr. Stanko Žakelj.

Staro trško jedro Žirov. Levo od cerkve je nekdanje novo župnišče, nasproti njega čez cesto nekdanja ži-

rovska šola. Fotografirano v letih pred 2. svetovno vojno.

Pozdrav iz Žirov

Razglednica Žirov iz časov pred I. svetovno vojno.
Založil Anton Primožič.

Stara žirovska župnišče, požgano v noči s 5. na 6.
februar 1944, po vojni porušeno.

IV. „NAJ BO STAVBA!“

Pred leti je bilo. Ne vem več, kako je do tega prišlo. Po naključju sva se menda sestala. Bil je že v letih, a po delu mlad in poleten. Takrat mi je ponosno razkazoval svoje načrte in pravil o njih. Delal je kot višji gradbeni tehnik pri načrtih za gradnjo zadružnih domov. Šestindvajset jih je že končal in še so prihajali novi naročniki.

„Sedi in poslušaj, kar ti povem“, mi je takrat dejal. Odpri je cigaretno dozo in ponudil, da prižgem. Ko sem ga bolj iz radovednosti kot iz kakega drugega razloga v vsem ubogal, je začel pripovedovati:

„Veš, to ni nič proti temu, kar zdaj pride. To bo veliko!“ je rekel in pokazal na mizo, polno načrtov.

Podvomil sem in ga kljub temu zaupno vprašal:

„Kaj naj bi bilo tisto veliko?“

Največji zadružni dom, kar jih je doslej zgrajenih v Jugoslaviji!“ je dejal z zanosom in obenem malce zaskrbljeno.

„Vraga, pa vendar ne pri nas,“ me je zgrabila radovednost, da sem začel strmeti vanj, „kje, kako, pripoveduj no . . .!“

In začel mi je razkladati zgodbo. V Žiri so ga poklicali. Tudi tam so se odločili za graditev zadružnega doma. Vse so pred tem preudarili sami in zdaj stopili pred projektanta.

Povedali so:

„Mi hočemo imeti takšen dom, da bo večji od največjega.“

Projektant je zmajal z glavo in dejal:

„To bo prevelika kost. Stroški bodo ogromni.“

Preprosti ljudje pa so stali neomajni pri svoji zahtevi. Najstarejši med njimi je še dodal k temu:

„Naj bo stavba! V njej naj Žirovec najde vse, kar bo potreboval od rojstva do smrti. Da ne bo več tako trpel in tekal naokoli, kot smo mi nekoč. Kaj ni tako prav v socializmu?“

In kakor so takrat sklenili, tako se je zgodilo.

V središču Žirov je oživel veliko gradbišče.²⁹

V časih, ko sta se novinar in „višji gradbeni tehnik“ takole pogovarjala, so Žirovci neutrudno gradili.

Od vojne izčrpane Žiri so v letih po njej doživljale dotlej nesluten razvoj. Junaki boja so postali junaki dela: zgradili so novo tovarno, novo šolo, nov zadružni dom . . .

V vojni požganih in tudi sicer od zoba časa načetih stavb ni kazalo obnavljati in tako so vse zastavili na novo.

Dotlej razdrobljeno čevlarsko proizvodnjo so združili pod eno streho. Z „žirovsko tragedijo“ in z vojno pretrgan proces prvotne akumulacije kapitala je z ustanovitvijo Alpine znova oživel na veliko višji ravni.

Domači kapital, pomoč širše družbene skupnosti, predvsem pa množica za delo brezpogojno pripravljenih in navdušenih ljudi, so omogočili tudi zgraditev stavb za politične in druge družbene dejavnosti.

Najprej so zgradili šolo, nato pa odločili, da vse drugo združijo pod eno streho.

„To bo žirovsko ministrstvo!“ . . . „Tu sem se vseli občinski ljudski odbor; pošta, kmečka zadruga, trgovina, ambulanta, brivec . . . V drugem nadstropju bodo stanovanja za nameščence, v kleti pa skladišča za vso mogočo robo.“ . . . „Srednji trakt je kulturni dom! . . . Stopiva skozi velik središčni portal v prostrano gledališko dvorano . . . Nanjo in na oder, ki je res sodobnih dimenzij, pride 670 m². Dvorana je visoka in ima balkone in lože.“

„ . . . tretji trakt. Tam bo restavracija, bolje rečeno hotel s kavarno, jedilno sobo, točilnico, dvorano za banketè, tujske sobe . . .“

„ . . . Res, v Žireh je pognala nova doba mogočne korenine.“²⁹

Žirovci so zastavili stvari radikalno, zgrabili so jih pri korenu.

Korenine novega so spodrasle, izrinile in odvzele ves sok koreninam starega.

Na prostoru med Alpino in zadružnim domom se tako že nekaj desetletij oblikuje novo središče kraja. Staremu vaškemu jedru iz časov pred prvo svetovno vojno in še nedavnemu trškemu jedru Žirov iz časa med obema vojnama je odvzelo pogoj njune eksistence.

V prvi polovici tega stoletja se je torej središče Žirov kar dvakrat premaknilo: od stare župne cerkve k novi in od te k zadružnemu domu, kjer nastaja središče kraja v prihodnjih stoletjih.

Njegova lokacija že dolgo ni več sporna, zato pa je toliko bolj dvomljiv njen estetski videz. Alpina in Zadružni dom sta res velika, lepa pa čisto nič.

Gre za možnost, da bi bile osrednje stavbe v kraju tudi lepe, in ne le velike in funkcionalne, ter da bi se skladale z dano kulturno krajino in izhajale iz lokalne arhitekturne tradicije.

Stavbe, ki so tu že od prej, so ustrezale tudi tem kriterijem. Nekatere so zdaj že porušene (Strojarjeva hiša), druge so na smrt obsojene (Gostišev dom, Lustikova hiša . . .). Od že zgrajenih novih stavb v tem območju pa navedene kriterije vzdrži le nova stanovanjska hiša „pri Petriču“ (Cesta XXXI. divizije 87), zgrajena po načrtih arhitekta Janeza Bizjaka. Stavbi Lekarne in Milice sta resda sodobni in „nekaj posebnega“, vendar sta preveč gorenjski in z lokalno arhitekturno tradicijo nimata veliko skupnega.³⁰

Tako sem prepričan, da se oglašam tudi v imenu vseh tistih krajanov, ki spoštujejo vrednote kulturne krajine in kulturne dediščine sploh, če zahtevam, da se pri projektiranju — in časa je menda še dovolj — novega „blagovnega centra“ te čimbolj upoštevajo. Pri gradnji novega upoštevajmo nepresežene duhovne vrednote starega in tako ohranimo svojo identiteto!

Vse navedeno naj se upošteva tudi pri izbiri arhitekta. Tudi če ni naš rojak ali če se osebno ne pozna z nobenim od vplivnih ljudi v kraju, da je le ustvarjalen in pošten — tak naj dobi naročilo!

Sicer pa naj se to upošteva pri vseh javnih projektih, saj se delajo za dolgo dobo in so dovolj dragi, da bi bili lahko tudi lepi.

Zato še enkrat: „... veliko ... dolgo in široko — svetlo in predvsem novo — zakaj ne?“ Toda, tovariši, ne pozabimo na lepoto!

„... usoda žirovske kulturne dediščine, ki naj bi postala izhodišče za oblikovanje boljše prihodnosti, je povsem v rokah Žirovcev samih!“³¹

dr. Peter Fister³¹

V. PRENOVA

Načrtna prizadevanja za prenovo žirovske stavbne dediščine so se začela leta 1976 na pobudo Marije Stanonik, ob podpori Krajevne skupnosti Žiri in Muzejskega društva Žiri ter pod strokovnim vodstvom univerzitetnega profesorja dr. Petra Fistra in njegovih sodelavcev.

Leta 1982 so doživela nov razmah in bila leto kasneje „kronana“ z razstavo o opravljenem delu. Potem pa je vse skupaj zamrlo.

Tu ne mislim pisati poročila o opravljenem delu; v ŽO smo sproti in razmeroma obsežno pisali o vsem tem. Tudi Radio Žiri ni molčal. Sicer pa opravljeno delo nazorno ilustrira plakat omenjene razstave, ki ga prav zato ponatiskujemo.

Opozoriti želim na nekaj drugega. Na neki načelni nespোরazum. Zdi se namreč, da je stavbno dediščino mogoče reševati na dva načina: kot reševanje pred pozabo in kot reševanje pred podiranjem.

Nekateri namreč menijo — in v tem je ta nespোরazum — da stavbno dediščino ohraniš že s tem, če jo tako ali drugače dokumentiraš, s pričevanji torej, drugače pa je obsojena na podiranje; drugi smo prepričani, da nekaj velja le, če jo tudi dejansko ohranimo — tako, da jo obnovimo in ji damo nove vsebine — in temu se reče prenova.

Gre za temeljno razliko med dokumentiranjem in prenovo, med dokumenti, ki jih shraniš v rezervatu muzejskih prostorov, in med stavbno dediščino, ki jo ohraniš v dejanskem prostoru, sredi kulturne krajine tako, da znova zaživi.

Prenova je torej pomladitev, če ne že kar novo rojstvo tistega, kar smo podedovali od svojih prednikov.

Žal je treba ugotoviti, da so prizadevanja za prenovo v Žireh doslej naletela na gluha ušesa. Še tisti, ki so jo pozdravili, so imeli v mislih predvsem njeno dokumentarno razsežnost.

Plaz, ki se je utrgal ob rušenju stare cerkve, se vali naprej in ruši vse, na kar naleti. Usoda žirovske stavbne dediščine (p)ostaja katastrofalna.

Prizadevanja, da bi ohranili vsaj dokumentarna pričevanja, so torej premalo. Tako se izognemo kvečjemu občutku krivde: dan, preden pride buldožer, hišo poslikamo in sliko damo v okvir. Vendar to še ni kultura, je le civilizirano barbarstvo.

Če bi se danes spet pojavil bajeslovni žirovski zmaj, bi se gotovo v podobi velikanskega buldožerja z

imenom Lintvern...

Res pa je tudi, da je prav omenjena razstava pokazala, da celovita prenova starih žirovskih vaških jeder sploh ni več mogoča; stavbna dediščina je prostorsko premalo zgoščena in vse preveč je že ni več. Še zmeraj pa je možno prenoviti posamezne stavbe in skupine stavb (glej plakat) in ohraniti določene krajinske vrednosti.

To pa je mogoče storiti le praktično, treba je konkretnih zgledov. Vsakršno govorjenje in pisanje — tudi moje! — o teh zadevah bo odslej smiselno le, kolikor bo v službi konkretnih posegov na terenu.

Sprenevedanja je bilo dovolj, tudi na tem področju je treba od besed k dejanjem. Hic Rhodus, hic salta!

Vprašali se boste morda, odkod si jemljem pravico, da o teh vprašanih pišem in razsojam. In sam se sprašujem, ali sem storil že kaj konkretnega za rešitev žirovske stavbne dediščine.

Odgovarjam: delal sem veliko, naredil premalo. Zakaj?

Ko so se leta 1981 začela načrtna in strokovno vodena prizadevanja za prenovo starih mestnih in vaških jeder v občini Škofja Loka, so najprej ustanovili ustrezen odbor in k temu kasneje še poseben

Na prizorišču „izvirnega greha“ v žirovskem stavbarstvu — pred ostanki prezbiterja stare župne cerkve, v pozni jeseni 1986. Foto: Janez Bogataj.

pododbor za Žiri. Za predsednika tega so imenovali mene.

Dela sem se lotil zavzeto in skušal tudi kaj narediti – prepričan sem, da bi to potrdili tudi tisti, s katerimi sem sodeloval.

V fazi, ki je bila sklenjena z razstavo, je delo dobro potekalo. Tudi razstava je bila zelo dobra, pa je kljub temu ostala brez pravega odmeva. Postavljena je bila prav v času prve košnje in ogledalo si jo je le malo ljudi, kar velja še posebej za vodilne predstavnike krajevnega gospodarstva in politike. – Tudi v takem odnosu krajanov do razstave se je nazorno pokazalo, da interesa za prenovo v Žireh ni.

V bistvu podoben, le manj očiten je bil odnos predstavnikov širše družbenopolitične skupnosti in strokovnih institucij. Oboji so se sicer v lepem številu udeležili okrogle mize 8. junija 1983. Ob njej je bilo izrečenih veliko lepih in obetavnih besed. Lepo je kazalo tudi za naprej in dogovorili smo se za sestanek predstavnikov vseh za prenovo zainteresiranih strokovnih organizacij, na katerem bi se temeljiteje in bolj zavezujoče dogovorili o prihodnjem delu.

A na tem sestanku (16. 6. 1983) se je vse drugače zasukalo. Navzoči so se vedli zelo zadržano in previdno. Vsak po svoje in zelo strokovno se je izmikal temu, da bi prevzel kakšne bolj konkretne naloge. Drugače rečeno: začelo in končalo se je pri denarju.

Tako je v letih 1983-86 delo pri „prenovi“ povsem

obstalo.³² V kraju ni bilo zanimanja, v širši skupnosti še manj.

Ko smo se nekateri člani žirovskega pododbora nedavno spet sestali, smo lahko še enkrat z obžalovanjem ugotovili, kako porazno je stanje obravnavanih zadev.

Obravnavali smo razne primere neustrezne prenove, ki so se dogodile v zadnjih letih in v katerih smo sicer skušali posredovati:

Brekovice 11, Cesta XXXI. divizije 148, Pod Žirk 9... Zmotilo nas je „dvojno obnašanje strokovnih institucij: najprej v izdani dokumentaciji marsikaj zahtevajo, potem pa izvajanja del ne nadzorujejo in – kar je še slabše – v primeru neustreznih posegov ne izvajajo nikakršnih sankcij. Ob tej dvojni igri (nemoči–?) se člani odbora sprašujemo, kaj lahko mi, ki smo navsezadnje le (po)svetovalni organ, sploh storimo v takih primerih?!”³³

Ali gledano drugače, z gledišča „investitorja“: Ta pridobi vso potrebno dokumentacijo, ki pa jo potrebuje le zato, da dobi posojila, potem pa zida po svoje – neustrezno seveda.

Tako je sicer zadoščeno črki zakona, duhu pa ne; da ne govorimo o materialni razsežnosti zadeve – na terenu namreč stoji neustrezn objekt, ki se vgnezdi v kulturno krajino, in jo za dolgo skazi.

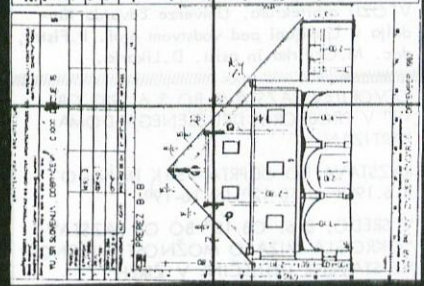
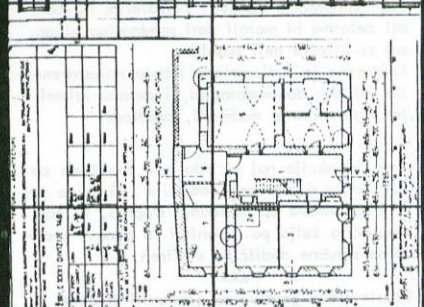
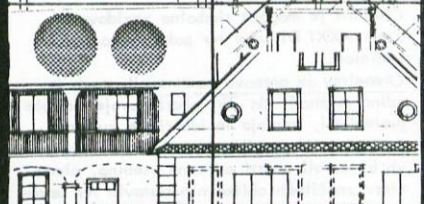
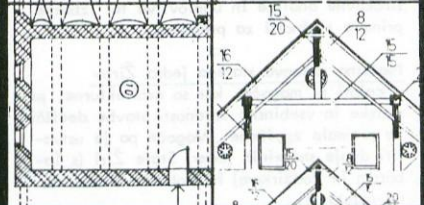
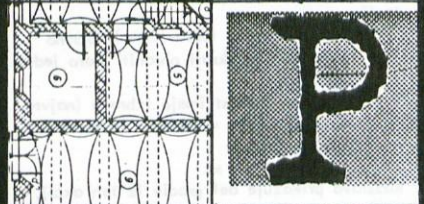
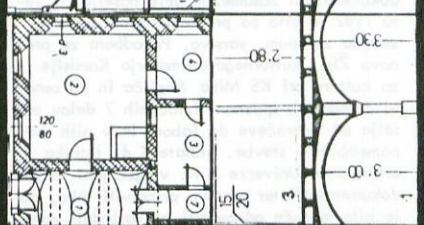
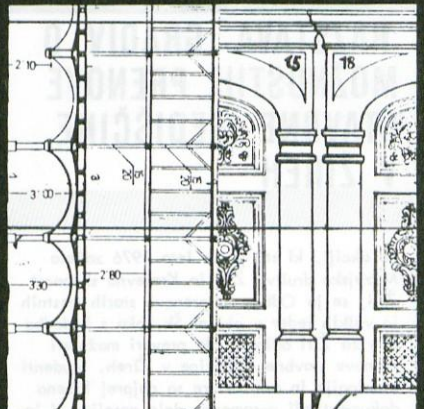
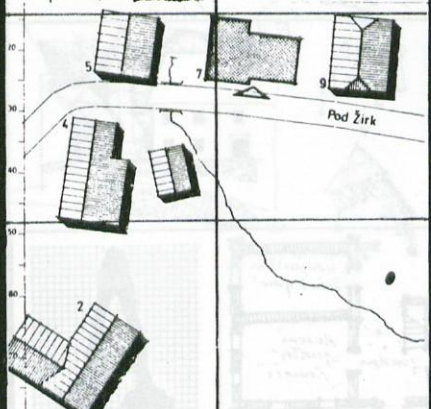
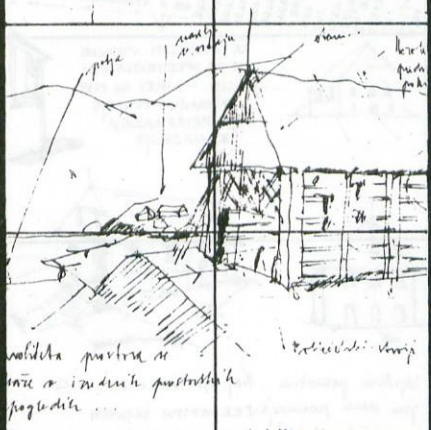
Naš pododbor je spričo omenjene dvojne igre brez prave moči.

„Našteli bi lahko še celo vrsto drugih neustreznih

Za ostanki prezbiterja stare žirovske župne cerkve stojijo (z leve): dr. Ivan Sedej, Marko Kopač (v.d.

cerkovnika), Miha Naglič, Franc Kopač in Stane Kosmač. Foto: Janez Bogataj.

RAZSTAVA GRADIV O MOŽNOSTIH PRENOVE STAVBNE DEDIŠČINE V ŽIREH

Po akciji, ki sta jo že leta 1976 začela Muzejsko društvo Žiri in Krajevna skupnost Žiri, se je Odbor za prenovu starih mestnih in vaskih jeder v občini Šk.Loka s Pododbora za Žiri odločil, da preveri možnosti prenove stavbne dediščine v Žireh. Študenti etnologije in arhitekture so najprej ločeno dokumentirali posamezne dele naselja. V letu 1982 je bilo po predlogih Ljubljanskega zavoda za spom. varstvo, Pododbora za prenavo Žiri, kulturnega animatorja Komisije za kulturo pri KS Miha Nagliča in na osnovi dotedanjih spoznanj izločenih 7 delov naselja od Dobračevo do Tabora in v njih vse pomembnejše stavbe. Služatelji 4. letnika arhitekture Univerze E.K. v Ljubljani so jih dokumentirali ter gradivo pripravili tako, da je bilo mogoče odgovoriti na naslednji vprašani:

- ali je mogoče (upravičeno) načrtno prenoviti in hkrati ohraniti staro jedro Žirov,
- kakšno vrednost imajo izbrane (najvrednejše) stavbe v prostoru in same kot arhitekture.

Razstava prikazuje del gradiv iz teh akcij, strokovne analize in ugotovitve ter izbrane primere možnosti za prenavo.

Načrtna prenova starega jedra Žirov
v celoti ni mogoča, ker so arhitekturne, prostorske in vsebinske vrednosti stavbe dediščine premalo zgoščene. Mogoče pa je ustvariti dvojce smiselnih jeder: Stare Žiri (s Taborom in Podžirkom) in Dobračevo (vzorec na razstavi).

Ohraniti je mogoče simbolno zazidavo ob Cesti XXXI Divizije ter pokrajinsko podobo Lednice.

Ohranitev in prenova posameznih stavb je edina možnost, da Žiri obdrže svoje simbole preteklosti, razvoja in identitete kulturne dediščine. V pravilno usmerjeno prenavo stavb bi morali zajeti ustrezno vsebino, ohranitev značilnih oblikovnih sestavin ter ustrezno tehnologijo obnove. Nekaterim stavbam ali celotam bi morali dati prednostno vlogo, saj so ključni deli naselja.

Prikazana je tudi metoda izbora najustrežnejših rešitev: dokumentacija, izdelava kriterijev, preverjanje možnosti, predlogi.

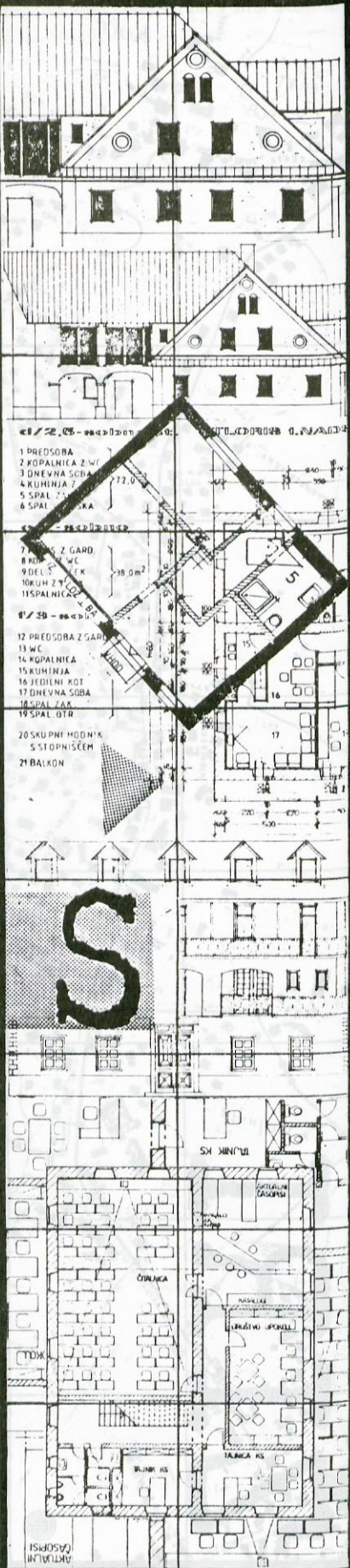
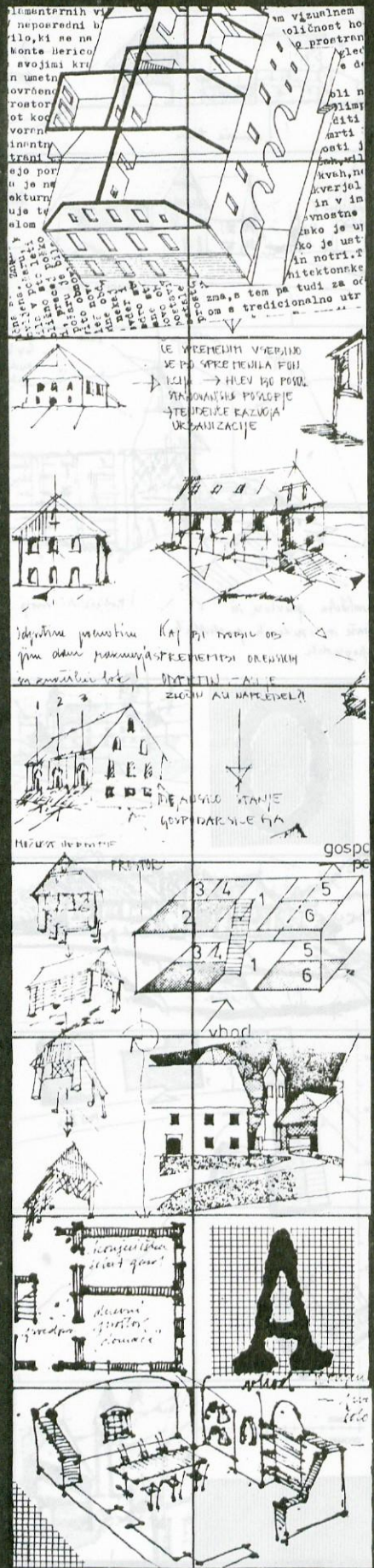
Celotna akcija naj bi bila tudi spodbuda za nov odnos do stavbne dediščine. Gradivo naj bi bilo osnova za naslednjo stopnjo, ki bo uresničila željo po ohranitvi in obnovi kvalitetne stavbne dediščine v Žireh.

Razstavljen gradivo so pripravili študenti VTOZD arhitektura, Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani pod vodstvom prof. P.Fistra, doc. M.Ocvirka in asist. D.Likarja.

OTVORITEV RAZSTAVE BO 3.6.1983 OB 18^h V PROSTORIH DRUŽBENEGA DOMA PARTIZAN

RAZSTAVA BO ODPRTA VSAK DAN DO 8.6.1983 OD 10-12^h IN 16-19^h

V SREDO, 8.6. OB 12^h BO OB RAZSTAVI "OKROGLA MIZA O MOŽNOSTIH PRENOVE STAVBNE DEDIŠČINE V ŽIREH"

prenov, rušenj, nadomestnih gradenj, ipd., v katerih pa sploh nismo več posredovali. Zapisati pa je treba, da so tudi svetli primeri „prave“ prenove; zanje je značilno, da jih omogoča kulturna ozaveščenost in siceršnja zainteresiranost lastnikov. Nekaj primerov: „pri Krošlju“ na Dobračevi (Pot v Skale 10, Erznožnik), „pri Matevžu“ v Tabru (Tabor 11, Alojz Žakelj), „pri Tinetu“ v Žireh (Cesta XXXI. divizije 120, Tomaž Kržišnik), „pri Firbarju“ v Žireh (Logaška 29, Gregorač) . . .³⁴

Skratka: Usoda stavbne dediščine na Žirovskem je – kljub prizadevanjem našega pododbora in drugih „subjektov“ – katastrofalna!³³

Kaj storiti? Če bi hoteli ta čas vendarle še kaj narediti za prenovo, bi morali zanjo najprej pridobiti vsaj nekatere vodilne ljudi v krajevnem gospodarstvu in politiki (kulturniki smo že dolgo „za“) in hkrati s konceptom prenove „prodreti“ v organih krajevne skupnosti.

Tudi pododbor bi bilo treba kadrovsko okrepiti. Zato želimo ob tej priložnosti „oznaniti“ svoj odstop s položaja njegovega predsednika, in sicer iz dveh razlogov:

- ker menim, da sem med svojim predsednikovanjem naredil premalo;
- predvsem pa zato, ker izkušnje iz krajev, kjer so s prenovo že „prodrli“, kažejo, da je ta uspešna le, če v njej zavzeto delajo tudi vodilni predstavniki vsakokratne družbene skupnosti.

OPOMBE

1. Bojan Štih: Odprto pismo Majerju, Kmeclu, Zlobcu, Štiglicu, Ostermanu, Pavčku, Kavčiču, Mikelnu, Pelhanu, Bratcu, Gabrijelčiču, Partljiču . . ., Dnevnik, 27. 9. 1986; Celovski zvon IV/13, stran 72-73.
2. O tem bom pisal v posebnem sestavku.
3. Staro vaško jedro Žirov je bilo tam, kjer je danes križišče Ceste XXXI. divizije in Logaške ceste. To križišče je zame eno najmarkantnejših daleč na okoli. Zakaj? Ker je hkrati staro vaško jedro Žirov in križišče cest, ki prihajajo iz treh slovenskih pokrajin in se srečajo pod hribom Tabor. Prva pripelje z Gorenjskega, s severa, ob Sori navzgor; druga s Tolminskega, z jugozahoda, po grapi Osojnica, s hribov, ki mejijo na severno Primorsko; tretja pripelje iz Notranjske, z jugovzhoda, ob Sori navzdol. In v katere od naštetih pokrajin sodi kraj sam? Težko je reči. Prej naštete ceste vodijo v Škofjo Loko, Idrijo in Logatec. Vendar ni mogoče reči, da bi naš kraj posebej težil k enemu od navedenih mest. Je pač edinstven. Na koncu sveta je, zaprt na vse tri konce, gospodarsko nerazvit, politično izpraznjen in kulturno zapuščen. Stoletja je bilo tu središče vasi, v tem stoletju pa se je že dvakrat premaknilo. Najprej na ono stran Sore k novi cerkvi, po revoluciji pa še naprej od te na ono stran Račeve na rdeči kamen, enaindvajsetemu stoletju nasproti. Toda priče iz starih časov so trdovratne. Petronova in Nagličeva domačija, Stara šola in Štalarjeva hiša, mogočni kmečki in trški domovi oklepajo križišče pod Taborom, na katerem se stiskajo manjše, a nič manj slikovite hiše. Oboje predstavljajo enkratno arhitekturno celoto v naši kulturni krajini. Lep je pogled na ta kraj, posebno če ga ne gledamo čisto

Zdaj je še čas, da vendarle kaj storimo.

Zato še enkrat ponavljam ugotovitev, s katero sem uvedel ta spis: da se na Slovenskem odnos do naše skupne naravne in kulturne dediščine radikalno spreminja, v Žireh pa še temeljnega nismo vzpostavili.

Pri nas je odločujoče še zmeraj stališče buldožerja.

Kaj si bodo o tem mislili prihodnji rodovi? Ti bodo na te stvari gotovo gledali drugače, vendar ne bodo mogli ničesar več storiti, ker dediščine takrat sploh ne bo več! „Kdo je vladal v Žireh v tistih buldožerskih časih?“ se bodo morda spraševali. „Kdo je oblikoval javno mnenje v kraju? So v šoli kaj storili, da bi vsaj pri mladih rodovih spremenili ta destruktivni odnos?“

Kakorkoli že! Kot predsednik nekakšnega pododbora te odgovornosti nikakor ne morem in tudi ne mislim prevzeti! Pododbora, ki ni razpolagal z nikakršnimi finančnimi sredstvi in za katerega se zdi, da so ga v Škofji Loki sestavili samo zaradi lepšega, da ne bi bilo preveč očitno, kako se vsa stvar omejuje predvsem na Loko samo.³⁵ – „Loka ni za Žiri še nikdar nič dala in tudi to pot ne bo!“, se glasi stara, preverjena in tudi že nekoliko obrabljena resnica. Vendar to ne more biti izgovor tistim, ki se v kraju samem izogibajo problemom, češ da je drugih „resnejših“ zadosti.

Prej ali slej torej obstanemo pri vprašanju: **Prenova – da ali ne?** Če da, potem bomo morali prvo in odločilno potezo napraviti sami!

od blizu. Najlepši je iz okoliških hribov ali z ravnice ob Sori, na Tabor in pod Žirk. Precej drugačna je slika, če gledamo hiše od blizu. Stare so, načete od časa, neustrezno popravljene in napol zapuščene. Potrebne so prenove, vendar ni ljudi, ki bi se je lotili. Pogled Žirovcev je uprt na drugo stran Sore, proti novemu centru kotline, v prihodnost. (ŽO 7/8, stran 11)

Ko tu citiram samega sebe, bi rad dodal še to pojasnilo. Zapisalo se mi je: „ . . . naš kraj . . . je pač edinstven. Na koncu sveta je, zaprt na vse tri konce, gospodarsko nerazvit, politično izpraznjen in kulturno zapuščen.“ Beseda „naš kraj“ tu ni dovolj jasno opredeljena, saj bi bilo mogoče razumeti, da gre za današnje Žiri kot celoto. To seveda ni res; gre le za tisti, kar je ostalo od starih Žirov, za tisti del naselja, ki se ga je v zadnjih letih prijel ime „Kozjansko“.

A pustimo raje te grenke šale ob strani in se vprašajmo, kaj lahko storimo, da bi starim Žirem vendarle vrnil nekatero vitalne funkcije. Treba bi bilo:

- revitalizirati Žirovski muzej v Stari šoli. Nedavno je komisija za kulturo pri svetu krajevne skupnosti temu predlagala, naj že v tem srednjeročnem obdobju finančno in politično podpre ta projekt;
- moralno, politično in finančno podpreti vse, ki so pripravljene v tem delu organizirati razne obrtne dejavnosti;
- zaustaviti izseljevanje s tega območja, spodbujati stanovalce k prenovi že obstoječih stavb, nove gradnje pa dopuščati le, če se po zunanosti ujemajo s sedanjo kulturno krajino in dano stavbno dediščino.

Ali rečeno drugače: politične funkcije Starim Žirem ni mogoče vrniti, ohraniti pa je mogoče nekatere kulturne (zlasti muzejsko in galerijsko) in gospodarske (drobno

gospodarstvo: stare in nove obrti, gostinstvo itd.).

Poglejmo še, kakšno prihodnost namenja Starim Žirov „Odlok o prostorskih ureditvenih pogojih (PUP) v občini Škofja Loka“ (Uradni vestnik Gorenjske, št. 17/1986), ki „podrobneje usmerja posege v prostor.“

S15 – ureditveno območje stare Žiri

Obsega strnjeno pozidavo starih Žirov, ki ima izpostavljeno lego z najzanimivejšo arhitekturo Žirov in na novo predvidene površine za zahtevnejšo družbeno organizirano stanovanjsko gradnjo. Ohranja mešano funkcijo.

V območju obstoječe gradnje so dovoljeni vsi posegi razen novih gradenj ob pridobitvi pozitivnega mnenja pristojne spomeniško-varstvene službe. Sprememba namembnosti za potrebe obrti je dovoljena le za zasebno obrt, ki nima večjih negativnih vplivov na okolje. Posegi v nove površine niso dovoljeni, razen tistih, ki jih za pripravo PIN dovoljuje zakon.

S16 – ureditveno območje severno od centra starih Žirov

Obsega pozidano območje, na vzhodu in severu omejeno s kvalitetnimi kmetijskimi površinami, na zahodu pa s strmim bregom. Funkcija mešanega območja se ohranja. Dovoljeni so vsi posegi razen novih gradenj, sprememba namembnosti je dovoljena le za dejavnosti, ki nimajo večjih negativnih vplivov na okolje.

S17 – ureditveno območje južno od centra Starih Žirov

Obsega pretežno pozidano stanovanjsko območje ob cesti proti Idriji. Dovoljeni so vsi posegi razen dopolnilne gradnje. Sprememba namembnosti za potrebe zasebne obrti je dovoljena le za dejavnosti, ki nimajo večjih negativnih vplivov na okolje.

S18 – ureditveno območje Ušni konec

Obsega pozidano območje, ki je obdano s kvalitetnimi kmetijskimi zemljišči.

Dovoljeni so vsi posegi v okviru funkcionalnega zemljišča razen novih gradenj.

SC3 – ureditveno območje starega dela Žirov.

Obsega dobro ohranjene arhitekturne objekte št. 124, 122, 121 in 120, za katere so izdelane idejne zasnove za prenavo, muzej in ostale oskrbne dejavnosti, ki jih je treba dopolniti z deficitarnimi. Območje ohranja mešano funkcijo.

Dovoljeno je le redno vzdrževanje obstoječih objektov in adaptacije ob pridobitvi pozitivnega mnenja pristojne spomeniško-varstvene službe.

4. „Staro trško jedro“ je nastalo ob glavni cesti pred novo cerkvijo. Tu je bilo središče kraja „med obema vojnama, kateremu je novo odvzelo del pomena, zlasti gospodarskega in političnega, pustilo pa mu je centre za vzgojo, izobraževanje in duhovno tolažbo.“ (ŽO 7/8, stran 11). Tu so vrtec, šola in župna cerkev. Tudi v drobnogospodarskem oziru ta del še zmeraj živi, zlasti v gostinskem – klasična je gostilna pri Katrniku. Sicer pa kaže ravno v zadnjih letih vedno nove znake revitalizacije: Pizzeria Žir, obnovitev spomenika padlim v I. svetovni vojni, nova cvetličarna, novi frizerski salon itd. Prej omenjeni PUP ga opredeljujejo kot „SC 2“.

SC2 ureditveno območje ob cerkvi

Obsega območje, v katerem se nahajajo osnovna šola, vrtec, otroška in športna igrišča, gostilna, postaja milice, samopostrežba, frizerski salon, cvetličarna, dve trgovini. Oskrbna funkcija se ohranja. Dovoljeni so vsi posegi razen novih gradenj, v prtiličju objektov je obvezen javni program. Objekte in naprave vrtca in šole je možno funkcionalno zaokroževati ter redno vzdrževati.

5. Novi center Žirov je na Trgu osvoboditve. „Zakaj se osrednjemu žirovskemu trgu pravi ravno Trg osvoboditve? Zato, ker imajo takega tudi v Ljubljani ali morda zato, ker se je v mogočni stavbi, ki ga obvladuje, vseskozi kreirala politika osvobajanja žirovskega delovnega človeka v procesu graditve socialističnega samoupravljanja. (Mimogrede: bilo bi zanimivo izmeriti stopnjo njegove osvoboditve).

Kakorkoli že! Imenovati bi ga bilo mogoče tudi drugače. Na primer: Trg treh stoletij. XIX., XX. in XXI. Prvega zastopa mogočni Maticov (Gostišev) dom. Včasih je bil tudi lep, danes minulo lepoto dostojno izpričujeta samo še mogočni portal in lepa secesijska vrata. Tudi njegovi sedanjí prebivalci niso avtohtoni, vendar to ni pomembno; kar šteje, je zunanost. Njeno starinskost dopolnjuje mali trop ovac; oboje skupaj vnaša v naš novi center čar davnih časov in pastoralno domačnost.

Drugega (XX.) predstavlja ponos žirovskih gradbenih prizadevanj – Zadrudni dom, eden najvišjih dosežkov nove, preproste in mogočne estetike. V njem je „žirovsko ministrstvo“, sedež gospodarskih, upravnih, samoupravnih, zdravstvenih, kulturnih in obveščevalnih ustanov.

Med opisanimi stavbama je trg, ki se proti severu odpira na obširen, prazen svet. S tega so ostanki XIX. stoletja že odstranjeni in na njem že stojijo stroji, ki bodo gradili na veleceter – središče zadovoljevanja žirovskih potreb v XXI. stoletju.“ (ŽO 7/8, str. 11)

XXI. stoletju.“ (ŽO 7/8, str. 11)

Odkar je pobudo za gradnjo blagovnega centra prevzela Alpina, je čisto mogoče, da bodo ta projekt uresničili že leta 1988. To je spodbudno! Pri tem opozarjamo investitorje, naj ne pozabijo na estetsko razsežnost načrtovanih objektov.

6. V tem spisu se ne spuščam v ocenjevanje ali celo kritiko velikanskih gradbenih naporov Žirovcev v zadnjih desetletjih. Ti so navsezadnje dali tudi velike rezultate, ki stojijo, kakršnikoli že so.

Namen tega spisa je namreč kritika odnosa novega do starega in iskanje možnosti, da bi staro našlo svoje mesto v okvirih novega.

7. Da ne bo pomote: te zelo nesramne besede se seveda niso zapisale Josipu Vidmarju, starosti slovenske kulture, temveč njegovemu soimenjaku, ki je v letih 1877–1911 župnikoval v Žireh. Stojijo na četrti strani žirovske župnijske kronike.

8. Ker zgodovina zidave nove župne cerkve za umevanje usode žirovske stavbne dediščine ni posebnega pomena in jo večina Žirovcev že pozna po objavi v „Glasu sv. Martina“ (leto II, 1982, št. 3), našo temo pa vsekakor še dodatno osvetljuje, jo navajamo v tej opombi. Citirano besedilo se nadaljuje takole:

„Leta 1893. je umrl v Žireh g. kaplan Pavel Kramar. V oporoki je zapustil za novo cerkev v Žireh 205 gl. Pokopanj je na pokopališču na Dobračevi.

Leta 1893. je zbranih že nad 10.000 gl. Župnik Vidmar oznanil, da bo treba začeti z dovažanjem za zidanje potrebne materiala. Prvo apnenico so žgali v Žirovnici. Apno so prvič gasili in vozili na sejmišče v Žireh na god sv. Marka 1893. Bilo ga je čez 50 voz. Tudi drugo apnenico so žgali na Žirovnicarjevem, tretjo pa na Trevnovem v Sovri.

Jeseni leta 1893. so začeli z dovažanjem peska. Pojavilo se tudi „šuntarji“, ki begajo ljudi, češ saj ne bo vse skupaj nič. Pesek so dovažali največ iz Stare in Nove vasi.

Februarja 1894. je bilo kupljeno stavbišče za novo cerkev, in sicer pri Petronu – zemljišče za župnijskim vrtom. Kamenje so lomili v Osojnici na Jerebovem in v Žirku.

Ker pa se je Kavčič Janez, po domače Petron, skesal ter ni dovolil prepisati zemljišča na župno cerkev, je bilo treba iskati drug primeren prostor. Leta 1896. je bil izbran in kupljen svet na desnem bregu Sore od g. Kavčiča Janeza, Žiri št. 44., po domače Katernika. Nova cerkev naj bi se tedaj zidala kake 3 minute stran od stare cerkve na drugi strani reke Sore. S tem se je začelo nasprotovanje in spor, ki je zavlekel zidanje nove cerkve za 10 let.

Leta 1898. se je pokopališče na Dobračevi razširilo. Trije posestniki so proti malenkostni odškodnini odstopili v ta namen potrebno zemljišče. V spomin cesarjeve 50. letnice in papežve 60. letnice naj bi se začela graditi tudi nova župna cerkev. Žal se radi prepriov to ni zgodilo.

2. oktobra 1898. so bili na Dobračevi blagoslovljeni novi zvonovi. Soseska jih je nabavila s prostovoljnimi prispevki.

Radi prostora, določenega za zidanje nove župne cerkve, se pojavlja vedno večje nasprotovanje in nagajanje.

V mesecu majniku leta 1899. se je v Žireh ustanovila Marijina družba za dekleta.

V letu 1899. pride prepir radi prostora nove cerkve do viška. V te razprtije sežejo tudi politična in strankarska obračunavanja. Okolica stare cerkve in sploh levi breg Sore se opredeli „klerikalno“ in je zoper zidanje cerkve na novem prostoru, desni breg Sore naj bi bil „liberalen“ in za zidanje. „Klerikalci“ gredo tožiti župnika v Ljubljano in na škofijstvo, češ da je „liberalec“ in on sam največ kriv, da še ni prišlo do zidanja nove župne cerkve.

V resnici pa je bilo v Žireh par veljakov, ki so kot gostilničarji in trgovci iskali lastnih koristi pri cerkvi ter zato nasprotovali, da bi se cerkev prenesla drugam. Ker so to upali doseči potom oblasti, so se obrnili nanjo, dasi so bili vsaj versko slabši od svojih nasprotnikov.

V letu 1900. je bila zakristija pri dobračevski cerkvi na novo pozidana in pokopališče obzidano. Pokopališče se je posulo s peskom.

Od 26. novembra do 2. decembra 1900. se je v župniji vršil misijon.

Ker so prebivalci leve strani Sore bojkotirali ne le zidanja cerkve, pač pa tudi dela pri pokopališču na Dobračevi, je bilo vse končano šele leta 1902. Na zadnjo pobinkošno nedeljo 1902. je bila blagoslovitev razširjenega pokopališča, preurejene zakristije in novega Križevega pota.

Za cerkovnikom je leta 1903. ravno na Velikonoč tudi organist — nadučitelj radi prenizke plače odpovedal orgljanje. Nabirke in darovanja za novo cerkev so v teh letih popolnoma zastala.

V ponedeljek po 5. pobinkošni nedelji leta 1905. se je vršila druga konkurenčna obravnava — prva se je izvršila brezuspešno že leta 1900. — a vsi župljani so bili enoglasno za prostovoljno zidanje in proti prisilnim dajatvam. Prostovoljno sodelovanje pa je bilo takorekoč nemogoče radi strastnega nasprotovanja. „Klerikalci“ so pošiljali deputacije na oblastva, naj preprečijo zidanje, celo na škofiji se jim je posrečilo prepričati škofa, da je celoten župnik Vidmar „liberalec“ in drži za „liberalci“. V župnem arhivu je najti dosti pisem in odgovorov, ki dokazujejo, da je bil Vidmar pri zidanju cerkve pravi mučenik.

Koncem leta 1905. je bilo skupaj zbranega denarja v Kranjski hranilnici v Ljubljani 30.000 goldinarjev. Načrti za novo cerkev so bili izdelani po zamisli arhitekta A. Weberja iz Dunaja. Potrjeni so bili od škofijstva in od tehnične komisije, ki si je tudi novoizbrani prostor ogledala ter ga odobrila. Zidarska in tesarska dela je prevzel Peter Bevč iz Cerkna.

Ker je bilo treba na novo stavbni svet, ki je bil močviren in od vode vsako leto poplavljen, navoziti ogromno materiala, da se dvigne za nekaj metrov, so se odločili, za to potreben material dovažati iz nasproti ležečega Žirka. V ta namen so napravili od Žirka do novega stavbišča velikanski leseni most, po katerem so vozički z materialom (gunti) obteženi sami tekli s hriba, istočasno pa prazne vozičke vlačili nazaj. S tem se je prevoz nasipnega materiala kakor tudi kamenja močno olajšal. Ob koncu poletja 1905. so padle zadnje ovire. Posestnica kamnoloma v Žirku, katera je nahujskana v začetku prepovedovala lomiti kamenje za cerkev, se je končno dala pregovoriti. Pritožba zoper zidanje, poslana na tedanje okrajno glavarstvo v Logatec, je bila odbita in 5. povelikonočno nedeljo leta 1906. začno graditi leseni most s tračnicami iz Žirka. Parkrat se je zgodilo, da so bili zabiti kolci čez noč izravnani in odnešeni. Župniku Vidmarju pa so neko noč nasprotniki pobili skoro vse šipe na oknih in vrata namazali s čl. blatom.

O SRT. je bil most že dodelan. Ker je bilo nasprotovanje enih tako strastno, je bilo sodelovanje drugih toliko bolj odločno. Da bi ne bilo kakih zlih dejanj in bi šlo vse bolj

v redu, so bili določeni posebni reditelji in nadziralci.

Meseca julija 1906. so pričeli s kopanjem temeljev, kateri so bili izkopani 2 m globoko. Ker so se bali povodnji, so z delom zelo hiteli. Temelji so bili zabetonirani do konca leta 1906. Ker takrat še ni bilo ceste proti Logatcu, je bilo treba ves material: cement, železo itd. dovažati iz Škofje Loke.

Delo se nadaljuje po Veliki noči leta 1907. Opeko dovažajo iz Brekocv, Stare vasi in Gorenje vasi. Gospodarji, ki imajo vprežno živino, dovažajo, ostali nakladajo in razkladajo. Treba je bilo ogromno lesa in desk za odranje. Lesa se je v ta namen veliko posekalo in razrezalo v Sovodnju, Koprivniku, Brekocvah in Žirovskem vrhu. Župljani so sodelovali s tlako vsako nedeljo čez celo poletje. Oklesan kamen so dovažali iz Hotavelj. V začetku je bil namen, do jeseni spraviti stavbo pod streho, kar pa se ni posrečilo.

V zimskih mesecih leta 1907. — 1908. se je pripravljalo gradivo skozi vse nedelje s tlako. Isto zimo so tudi Sokoli s tlako zbirali gradivo za svoj Sokolski dom.

V letu 1908. so že v postu začeli z dovažanjem peska in opeke. Moški so vozili, ženske in otroci so nasipavali. To leto so največ opeke zvozili z Dobračeve.

Delo je čez leto kar dobro napredovalo. Bila je čez poletje velika suša — kakor nalašč za zidanje.

Dne 8. septembra je dospelo od škofijstva oz. deželne vlade dovoljenje, da se sme tudi večji del velike Seljakove ustanove v znesku skoro 60.000 kron, katera je sicer pripadala podružni cerkvi sv. Ana na Ledinici, porabiti za novo cerkev. Veselo sporočilo!

Dne 20. sept. 1908. na 15. pobinkošno nedeljo pridejo v Žiri g. škof Jeglič. Bil je sprejem v dekliško Marijino družbo. Škof ostanejo v Žireh dva dni ter sprejemajo deputacije in si ogledajo tudi zidanje nove cerkve. Ravno se stavlja ostreže in tesarji jo okrivajo z eternitom. Nova stavba kaže obrise mogočnosti.

Pesek za betoniranje obokov so dovažali največ iz Kljuke. XI. pobinkošno nedeljo so se farani s tlako najbolj odrezali, ko so navozili 100 voz peska. V letu 1909. se delo z vso odločnostjo nadaljuje. Nasprotnikov je vedno manj. Le peščica trmoglavcev se upira in nasprotuje.

Jeseni leta 1909. se izvrši pobiranje prispevkov za novo cerkev po hišah, zlasti po onih krajih, kjer od začetka niso hoteli darovati. Nabralo se je 5.800 gl.

Po veliki noči leta 1910. nadaljujejo s prostovoljnim delom pri zasipanju v cerkvi in okrog cerkve. Nasulo se je okrog 5000 m³ materiala. Zidovi in ostrejša cerkve in zvonikov so bili gotovi.

Ker stare cerkve že več let ni nihče popravljal, je začela razpadati. Koncem julija 1910. je izšel odlok okrajnega glavarstva v Logatcu, da se v stari cerkvi radi nevarnosti ne sme več opravljati služba božja. Odslej se opravljajo vse cerkvena bogoslužna opravila na Dobračevi. Že leta 1909. je župnik Vidmar začel bolehati. Lotevala se ga je vodenica. Zato si je izprosil od škofijstva dovoljenje, da je smel maševati v sobi v župnišču. Tukaj se je tudi nosilo Najsvetejše za bolnike. Takrat je odpovedal službo tudi organist, ker njegova plača ni bila urejena. Isto je bilo tudi s cerkovnikom.

Koncem avgusta 1910. se poslovil od Žirovcv g. kaplan Pavel Perko. Bil je v Žireh od 1906. do 1910. Za tedanje razburkano dobo je bil mož na mestu. Tako v političnem kakor izobraževalnem in ne najmanj verskem oziru je posegel z odkrito besedo „in medias res“. Zato je bila doba kaplanovanja g. Perka v Žireh razburkana do viška. Ko se je vihar jel polegati, je gospod zmagoslavno odšel. Radi bolehnosti gospoda Vidmarja sta bila s 1. sept. 1910. nastavljeni dva kaplana v Žireh. Kot prvi kaplan je bil imenovan Frančišek Ksav. Vrhovec, rojen 19. dec. 1876. na Brezovici, v mašnika posvečen 14. julija 1901. Drugi kaplan pa je bil Janez Rap. Cegnar, Staroločan, roj. 12. oktobra 1887., v mašnika posvečen 14. julija 1910. in je prišel na prvo službo v Žiri. Bil je zelo blage duše.

Jeseni na XVII. pobinkošno nedeljo (20. 11. 1910.) je bila nova cerkev blagoslovljena, ter se je v njej postavil

zasilni oltar. Zjutraj ob 6^h je bila služba božja še na Dobračevi, ob 10^h je bila že v Žireh.

Seveda v novi cerkvi večinoma ni bilo niti oken tako, da je strašno pihalo. Ni bilo tlaka ne klopi. Vse je bilo le zasilno.

Sredi posta 1911. je župnik Vidmar po daljšem boleho- vanju in trpljenju umrl. Ni mu bilo dano maševati v novi cerkvi, za katero se je trudil celih 34 let. Tudi vse svoje premoženje je zapustil za novo cerkev.

Dela okrog nove cerkve so se nadaljevala. Največ je bilo truda z nasipavanjem. Nedelja za nedeljo tlaka, a nasipi se le počasi dvigajo. Pozneje so dovažali za posipanje boljši pesek od Štantmana v Podgori. Župnija Žiri je razpisana. V torek 25. jul. 1911. je bilo v Rovtah birmovanje. 26. julija — to je drugi dan, ko je pri sv. Ani na Ledinici žegnanje, pa se pripeljejo g. škof Jeglič v Žiri z na novo imenovanim župnikom Josipom Logarjem. Gospod je bil do tedaj v Št. Vidu v zavodu za prefekta. 13. avgusta 1911. na X. pobinkošno nedeljo je bil potem v Žireh umeščen kot novi župnik. Dotedanji župni upravitelj 1. kaplan Frančišek Vrhovec je izročil novoimenovanemu župniku svoje posle. Dušnopastirsko službo so vodile sedaj tri razmeroma mlade in krepke moči. Versko življenje se je hitro urejalo. Verske organizacije so se razgibale. Društveno delo je bilo na višku. Nova župna cerkev je dobivala vedno več notranje oprave. Iz zapuščine pokojnega Vidmarja se je oskrbel krasni glavni oltar. Politično so prvič v tem letu zmagali na volitvah načelni katoličani, SLS, česar najstarejši župljani niso pomnili.

Žal, da je gospod Vrhovec moral kaj kmalu iz Žirov. Pred božičem je zbolel v Ljubljani pri župniji sv. Petra ondotni župnik in gospod Vrhovec ga je moral iti nadomestiti. Služba drugega kaplana je bila s tem zopet za cela leta prazna.

Od 11. do 15. septembra 1912. se je obhajal na Dunaju evharistični katoliški shod. Tudi iz Žirov je bilo več udeležencev, med njimi tudi župnik Logar.

Župna cerkev je bila v glavnem že dovršena. Tudi ogromni kameniti glavni oltar je bil že postavljen. Tako se je moglo začeti z načrtom in mislijo posvetitve župne cerkve. Obenem naj bi bila tudi v župniji sveta birma, katere ni bilo že osem let. Datum teh slovesnosti se je določil na Martinovo nedeljo 1912. Saj je bila tudi nova cerkev kakor stara posvečena sv. Martinu.

Še prej je bilo treba očistiti in izravnati ves velikanski prostor okrog cerkve. Priložena slika nam kaže, da okrog nove cerkve ni bilo še nobene stavbe. Od Katernika do Ovenskove gostilne je bilo vse prazno. Le levo za cerkvijo je bila postavljena zasilna baraka, v kateri je začasno stanoval cerkovnik.

Posvečenje župne cerkve se je izvršilo s slovesnostjo, kakršno tak izreden dogodek zahteva. Saj so pretekla stoletja, odkar je župnija kaj takega doživela in treba bo zopet stoletij, da se bo kaj podobnega pripetilo. Župna cerkev je bila razkošno okrašena. Pred cerkvijo so možje in fantje postavili ponosne mlaje. Sprejem gospoda škofa dr. Jegliča je bil zelo lep. Tudi mladina je bila za zakrament sv. birmo dobro pripravljena. Žal, da je čez noč od sobote na nedeljo padlo čez pol metra snega. Sneg in mraz sta nekoliko ovirala slovesnost posvečenja in birmovanja. In spored je bil nekoliko predolg, da se je slavnost zavlekla do poznega popoldneva."

9. Dr. France Stelé: Stara župna cerkev v Žireh, ŽO 4, stran 106.
10. Rado Jan: Žiri nekoč in danes (glej seznam literature).
11. V žirovskem primeru je šlo seveda tudi za umikanje pred poplavami; hiše so postavljali pod hribe na robu kotline, na zemljišče, ki jih Sorine in druge vode ob poplavah niso zalivale.
12. Verjetno ni naključje, da se je eni glavnih gostiln v Stari vasi reklo „pri Bahaču“.
13. Glej opombo 10.
14. Pavel Perko: Kako se je v Žireh zidalo, ŽO 5/6, stran 120-121.

15. Ta konflikt je še dodatno zapletlo nasprotje med Sokoli in Orli ter začetki socialistične agitacije, ki je prihajala iz sosednje Idrije.

16. Glej op. 9.

17. Marjan Mušič: Jože Plečnik, Ljubljana 1986², stran 152-153.

18. V nekdanjih, tudi najbolj skromnih graditeljskih prizadevanjih, je bila usklajenost uporabnosti in estetike veliko večja, kakor je danes, ko je tako imenovana funkcionalnost povsem prevladala — ob pocenitvi seveda.

19. Glede vloge I. svetovne vojne še tale citat:

„Najožje pa sem med obema vojnama sodeloval z Jožetom Plečnikom, ki sem ga osebno spoznal šele po prvi svetovni vojni v Pragi, postal pa nanj pozoren že v Centralni komisiji, ko se je zavzel za ohranitev stare župne cerkve v Žireh. Zidali so namreč novo, zaradi katere jih je dolgo glava bolela, in prepustili propadu staro, ki je imela za občutljivo dušo vrsto resničnih prostorskih mislij. Nanjo je opozoril Plečnik s pismom M. Dvořaku. Ta je pismo odstopil meni, da zavzamem stališče do Plečnikovih trditvev. Obiskal sem Žiri, doživel res lepe prostorske vtise in jih poskusil fiksirati tudi fotografsko. Za prvo številko Stegenškovega Ljubitelja krščanske umetnosti v Mariboru I. 1914 sem te vtise opisal in ilustriral; vsak reševalni poskus je preprečila vojna.“

France Stelé: Iz konservatorskih spominov, Varstvo spomenikov X, Lj. 1965, stran 23.

20. Kronika župnijskega urada Žiri, stran 100-102.

21. Marija Stanonik: Žirovska tragedija, Loški razgledi 27 (1980), stran 151-171. — Poznavanje te razprave je nujno za umevanje krajevne zgodovine v dvajsetih in tridesetih letih tega stoletja.

22. Glej op. 9.

23. Glej op. 17.

24. Ob vprašanju lepote v arhitekturi velja omeniti še Plečnikov drugi žirovski angažma.

Do njega je prišlo 40 let po prvem — tokrat na pobudo Žirovcov. Leta 1950 so namreč v Dolenji vasi v Selški dolini odkrili Plečnikov spomenik žrtvam NOB. Ob njem so se tudi Žirovci ogreli za spomenik take, imenitnejše vrste. Odkrili bi ga v začetku avgusta 1953. leta, tj. ob 10. obletnici preboja Prešernove brigade iz obroča na Žirovskem vrhu.

S posredovanjem našega rojaka, umetnostnega zgodovinarja Lojzeta Gostiše, so pri mojstru naročili idejni osnutek („31. X. 51.“), katerega posnetek smo objavili v ŽO 4 (stran 129-130) in ob njem zapisali:

„Spomenik naj bi stal na Selu, na kraju sedanjega skromnega pomnika. Zamišljen je kot slavolok, skozenj vodi nekakšen tunel, ki simbolizira legendarni preboj Prešernove brigade iz obroča na Žirovskem vrhu, avgusta 1943. Notranje stene naj bi poslikal akademski slikar Maksim Sedej. Zakaj ni prišlo do udejanjenja te zamisli, ni znano.“

Ko sem skušal dobiti odgovor na zadnje vprašanje, so mi takratni vodilni predstavniki družbenopolitičnega življenja v kraju zagotovili, da je šlo **izključno** za finančne razloge. Takrat so bile Žiri še v „fazi prvotne socialistične akumulacije kapitala“ (N. Preobrzenski) in denarja za tovrstne projekte v kraju samem res ni bilo. Šlo je navsezadnje za projekt okrajnega — gorenjskega pomena in v tem okviru bi morali rešiti tudi vprašanje financiranja. (Gorenjska metropola pa verjetno Žirem ne bi privoščila lepšega spomenika kot si jih je sama postavljala na svojem osrednjem trgu.)

Kakorkoli že! Plečnikovim zamislim ni bilo dano, da bi se uresničile v žirovskem prostoru niti v času „gospodov“ niti v času „tovarišev“. Škoda za nas!

25. ŽO 4, stran 176-177

26. ŽO 4, 179-180.

27. Vinko Govekar: Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo, Loški

razgledi XV (1968), stran 15-16.

28. Stanko Petelin: Vojkova brigada, Ljubljana 1980², stran 170.

29. ŽO 3, stran 140-141.

30. S takim stališčem nikakor nočem prizadeti avtorja teh dveh objektov, arhitekta in našega rojaka Danila Oblaka, ki mu priznavamo strokovno kreativnost in zasluge tudi za naš kraj (njegov je tudi projekt Gasilskega doma na Dobračevi).

Nisem proti modernizmu, temveč proti nekritičnemu prenašanju „tujerodnih“ projektov v naše okolje. Sicer pa je zdaj čas postmodernizma, katerega označuje ravno iskanje sodobnih rešitev ob navdihovanju iz tradicije. — Da o spoštovanju različnosti okusov ne govorimo! „Naj cveti sto cvetov!“

31. Dr. Peter Fister: Prenova stavbne dediščine v Žireh, ŽC 7/8, stran 22.

32. Izvlečki iz zapisnika 3. sestanka pododborja z dne 19. 1. 1987.

33. Sam sem bil v teh letih v glavnem po svetu in tudi pododbor se takrat ni sestajal.

34. Citirani primeri so iz zapisnika; ti so nam pač prišli na misel na sestanku, kar pa seveda še ne pomeni, da so to že vsi omembe vredni primeri „prave“ prenove oziroma dobrega vzdrževanja.

Če bi se sprehodili po Žireh in bližnji okolici, bi jih gotovo odkrili še nekaj: „pri Milanu Modr‘,janovcu“ (Selo

30, Slobodan Poljanšek), „pri Primožiču“ (Cesta XXXI. divizije 109, Anton Primožič), rojstna hiša slikarjev Maksima in Janeza Sedeja na Dobračevi (Pot v Skale 3), rojstna hiša slikarja Franja Kopača in arhitekta Vlasta Kopača „pri Matevžku“ v Novi vasi (Novovaška 157), rojstna hiša prvoborcev bratov Žakelj „pri Brtelčku“ v Stari vasi (Partizanska 35, Milan Žakelj) . . .

Omeniti velja, da so dobro vzdrževane tudi nekatere delavnice čevljarskih obrtnih združenj in zasebnikov iz obdobja med obema vojnama (. . .), za kar imajo zasluge predvsem žirovske delovne organizacije.

35. „ . . . strinjam se, da se kot pomembnemu kulturnemu spomeniku da vsa pozornost mestu Škofja Loka, vendar pa bi kazalo dokončati akcije, ki so že v teku, saj bi bila narejena škoda, če se ne bi izpeljalo do konca — kljub temu da gre za okolje, ki po kvaliteti zaostaja za središčem občine. Citiram po spominu, saj zapisnika s tega sestanka kljub zagotovitvi, da ga bomo dobili vsi navzoči (ali povabljeni?), do danes še nisem dobila in zato ne morem preveriti, ali je bil moj glas vnesen. Skratka: namesto načela zaporednosti sem zagovarjala načelo vzporednosti, tj., naj se dela za Škofjo Loko vsekakor začnejo, hkrati pa naj se vendarle ne pozabi tudi na vaška jedra, saj morajo njihovi prebivalci tudi odvajati ustrezna sredstva za te namene.“ (Marija Stanonik: K prenovi starega jedra Žirov, ŽO 5/6, stran 8.)

Etiketa Žiri - predstavitev delovne organizacije (Razgovor z Antonom Oblakom)

V okviru predstavitev žirovskih delovnih organizacij smo se v tej številki Žirovskega občasnika odločili za predstavitev Etikete. Razgovor z direktorjem delovne organizacije Antonom Oblakom sta vodila Mišo Čeplak in Miha Naglič, besedilo za objavo pa sta pripravila Anuška Kavčič in Mišo Čeplak.

ŽO: Na kratko nam predstavite dosednji razvoj delovne organizacije.

TONE OBLAK:

Etiketa sodi med tiste delovne organizacije, ki imajo za seboj svojstveno razvojno pot in izviren gospodarski razvoj.

Začetek naše delovne organizacije sega v leto 1960, ko je 8. marca v prostorih Gasilskega doma Dobračeva stekla prva proizvodnja keper trakov pod vodstvom Emila Strliča, prvega direktorja takratne Trakotkalnice Žiri.

Podjetje se je v nadaljnjem razvoju srečevalo s številnimi problemi: s prostorsko stisko, zahtevami trga, organizacijskimi vprašanji, tehnološkimi in kadrovskimi problemi.

Poskrbeli smo za načrtno štipendiranje in pridobivanje novih delavcev, prav tako pa nismo zanemarili skrbi za delavčev standard (organiziramo letovanje, družbena stanovanja in dajanje posojil, kulturno in športno delovanje).

Vsi naši uspehi so temeljili na zavestnih odločitvah delavcev, njihovem odrekanju in veliki prizadevnosti.

ŽO: Na kratko orišite tehnološki razvoj vaše DO.

OBLAK:

Za tehnološko rojstvo Etikete štejemo začetek leta 1960, ko sta začeli delovati prvi trakotkalski statvi. Druge pomožne stroje smo izdelovali sami.

Glede na položaj trga smo se kmalu nato odločili za nakup tiskarskih strojev in začeli razvijati nov proizvodni program tiskanih tekstilnih etiket. S tem so se povečale potrebe po večjih količinah traku in tako je leta 1962 podjetje kupilo še dve novi statvi.

Na trgu je bilo čutiti več zanimanja za etikete. Tehnika rotacijskega tiska na bele trakove pa ni več zadovoljevala vseh potreb. Začela se je razvijati tehnika sitotiska.

Za hitrejši potek dela so oblikovali novi desetmetrski tiskarski mizi, doma izdelovali tiskarska orodja, risbe in filme.

V nadaljnjem razvoju pomeni nov korak mehanični sitotiskarski stroj in leta 1968 prehod na knjigotisk. Ta se je še posebej razširil po letu 1971 in takrat je Etiketa že lahko kupcem ponudila celotno zbirko etiket.

Pomemben mejnik je bilo leto 1973, ko so se delavci Etikete preselili v nove proizvodne prostore, s čimer so se močno izboljšale delovne razmere. Tako

da smo v tkalnici imeli že deset statev.

Po letu 1976 smo sami izdelali še dva tkalska stroja, kupili avtomatski tiskarski stroj za tisk samolepilnih etiket, kasneje pa še štiribarvni avtomatski stroj za obojestranski tisk materiala, ki kompletno dodela etikete pri enkratnem prehodu skozi stroj in rezalni stroj za rezanje kartonov in samolepilnih papirjev v rolah. S tem smo proizvodnjo količinsko in vrednostno zelo povečali.

Pomembna prelomnica je prišla s selitvijo v nove prostore v začetku leta 1980, ko se pripojijo vse strokovne službe k proizvodnji. S tem je omogočeno boljše medsebojno sodelovanje.

Leta 1981 je razvoj tehnologije usmerjen v sitotisk. Izdelava etipres etiket in strojev za prenos teh etiket postane naš glavni razvojni cilj, ki mu nato sledi še obdelava (plemenitenje) tkanin in okrasnih trakov kot nadaljnja faza razvoja.

ŽO: V tehnološkem razvoju vaše delovne organizacije je v minulih letih torej prišlo do številnih sprememb. Gotovo pa imate tudi za naprej že opredeljene razvojne cilje:

OBLAK:

Naš proizvodni program se bo v prihodnje razvijal v štirih smereh, in sicer:

- v rolo tisku (valjni tisk),
- sitotisku,
- v grafičnem tisku (knjigotisk) in
- izdelavi trakov.

Pri vseh teh programih iščemo tiste možnosti, kjer bi prišli čimbolj v vrh. Za vodilno vlogo na tem področju pa potrebujemo sodobno opremo. Da bi opremo lahko postavili, smo že v minulem obdobju zgradili novo tovarno in vse potrebne objekte ter infrastrukturo. Cilj naše delovne organizacije je torej, da posodobimo naš proizvodni cikel s novo opremo in uvajanjem novih tehnologij, ki jih zahteva svetovni trg. Za novo tehnologijo, ki naj bi bila enakovredna zahodnim trgov, pa bo potrebno čimveč znanja. Do takšne usmeritve nas je pripeljal hiter gospodarski razvoj.

Tako smo naš prvi rolo program že posodobili in ga pripeljali na tako raven, da z njim lahko konkuriramo zunanjemu trgu.

Tudi za knjigotisk nam je uspelo kupiti novo opremo. Z njo bomo v prvi polovici leta začeli poskusno proizvodnjo, v drugi polovici pa bo stekla tudi že redna.

Tretje področje je sito program, kjer se pojavljajo večinoma nove etipres etikete, ki so namenjene posameznim vrstam proizvodov in se s pomočjo toplote ali po hladnem postopku prenašajo na določene materiale (tekstilne, umetne idr.). Ta program je

zdaj na trgu najbolj perspektiven in iz tega programa tudi največ naših izdelkov izvozimo na konvertibilna območja.

ŽO: *Kje je vaš največji zunanji trg?*

OBLAK:

Naš največji trg je Anglija in Nizozemska. Kot kaže, imamo tu še veliko prihodnost, saj se zelo zanimajo za naše izdelke in celo za dolgoročnejše sodelovanje. Tudi cene so za nas na teh trgih zelo ugodne.

Da bi vse zahtevne naloge teh programov lahko izpeljali, bo potrebno precej vlaganj v posodobitev proizvodnje.

Prizadevamo si tudi, da bi lahko uvozili čimveč opreme, preostalo opremo pa bomo skušali izdelati doma in s pomočjo naših kooperantov.

Vedno bolj se uporablja izdelava etipres etiket v rotaciji, in to predvsem zaradi večje produktivnosti, ker se s prehodom na rotacijo zmanjša fizično delo. Tega se dobro zavedamo, zato načrtujemo, da bi v naš proizvodni program uvedli rotacijski sitotisk.

ŽO: *Razvoja si ne moremo zamišljati brez dobrih strokovnjakov, lastnega razvoja in informacij z zunanjeja trga.*

OBLAK:

Razvoj in napredek sta odvisna tudi od dobrih in usposobljenih delavcev. To se je pokazalo že pred leti, ko smo začeli izvažati izdelke (prej smo izvažali samo prek posrednikov). V začetku smo imeli veliko težav prav pri izdelkih, ki smo jih izvažali. Med letom pa nam je pomanjkljivosti uspelo odpraviti in stanje se je zdaj uredilo. Tudi delavci so to usmeritev sprejeli. Zavedajo se, da je izvoz potreben, na to pa je vezana tudi kakovost izdelkov.

Zunanji kupci nas sproti seznanjajo z novostmi in hočejo imeti od nas tak izdelek, kot ga imajo drugi. Njihove zahteve razmeroma uspešno izpolnjujemo in lahko rečem, da so z našimi izdelki zadovoljni, dokaz za to pa so velika naročila za naslednje leto.

Seveda pa skušamo tudi sami razviti nekatere izdelke in prav s tem namenom smo pred časom ustanovili razvojno-tehnični oddelek. Ugotavljamo, da smo ravnali prav, ko smo razvoj ločili od proizvodnje. V razvojnem oddelku pa bomo morali zaposliti še več mladih strokovnjakov, če bomo hoteli napredovati in s tem konkurirati drugim podjetjem.

Z našimi največjimi tujimi kupci (Anglija in Nizozemska) se dogovarjamo, da bi sklenili pogodbe za dolgoročnejše medsebojno sodelovanje (pet do deset let). Do zdaj smo bili dogovorjeni le za dve leti, ker pa so ugotovili, da je naša firma izpolnjevala njihove zahteve tako glede kakovosti, kot tudi rokov, so zainteresirani, da se povežemo za daljše obdobje.

ŽO: *Kako ocenjujete konkurenčnost vaših izdelkov na domačem in tujem trgu?*

OBLAK:

V zvezi s konkurenco lahko rečem, da jo je veliko, ali pa tudi ne. Za to proizvodnjo se največkrat odločajo posamezniki (zasebniki, zdomci ipd.), ki pa se opredelijo le za določen program, tako da nam lahko le delno konkurirajo. Prav tako imajo možnost,

da kupijo materiale, če ne doma, pa v tujini. Mi smo precej odvisni od uvoza; uvažamo predvsem razne surovine (barve, lepila, itd.) in nato tudi sami pripravljamo materiale, ki jih potrebujemo pri določenih postopkih. Etikete morajo biti predvsem odporne proti čiščenju in te lastnosti moramo doseči. To velja za tekstilne in tudi etipres etikete — preslikače, ki morajo biti obstojni na določenih materialih.

Prav zato se dogovarjamo, da bi naš program specializirali. Ob uvajanju najsodobnejše tehnologije pa bi odpadlo tudi veliko ročnega dela.

ŽO: *Etikete so takšen proizvodni program, pri katerem je še posebej pomembna oblika.*

OBLAK:

Oblika je zelo pomembna, kajti tudi etiketa mora biti v skladu z razvojem drugih izdelkov. Vsako podjetje si prizadeva, da etiketa prodaja izdelke. Imamo zelo veliko primerov, ko kupci vračajo izdelke prav zato, ker so slabo opremljeni (slaba embalaža in etiketa).

ŽO: *Kakšni so vaši načrti pri izvozu izdelkov?*

OBLAK:

Izvoz nameravamo povečati vsaj toliko, da bi predstavljal eno četrtno celotnega prihodka oziroma da bi se približali 25 do največ 30 odstotkom. Zdaj imamo skupaj deset odstotkov zahodnega in vzhodnega izvoza, vendar v zadnjem času dajemo prednost predvsem zahodnemu izvozu.

Seveda pa je naš uvoz pokrit z izvozom in nam nekako zadostuje za potrebe po uvoženih materialih.

ŽO: *Nadaljnji razvoj temelji tudi na sodobni strojni opremi in ustreznih prostorih. Kakšne načrte imate na tem področju?*

OBLAK:

Naši prostori zadoščajo približno do leta 1990. Vlagati pa bomo morali predvsem v strojno opremo. Ugotavljamo, da imamo precej zastarelo opremo, to pa predvsem zato, ker v prejšnjih letih nismo imeli nobene možnosti, da bi jo uvozili; nekaj strojev in opreme smo celo sami izdelali ali pa izpopolnili.

Tako predvidevamo, da bomo v prihodnje morali opremo še izpopolniti iz uvoza ali pa izdelovati doma sami in s kooperanti. Upamo tudi, da bomo dobili mednarodna posojila IFC.

ŽO: *Žiri so kraj z močno razvito industrijo, vendar jim primanjkuje strokovnjakov. Zato je zelo pomembna naloga delovnih organizacij, da veliko vlagajo v izobraževanje in štipendijsko politiko.*

OBLAK:

Glede zaposlovanja vemo, da v kraju ne moremo računati na pritek delovne sile. Fluktuacija bo približno takšna, kot je zdaj. Vsekakor pa bo treba strokovnjake, ki jih že imamo, primerno usposabljanj in jih usmerjati na tista področja, ki se bodo razvijala. Če pa bomo hoteli še povečati naše zmogljivosti in širiti proizvodne programe, bo gotovo potrebno tudi dodatno zaposlovanje. Pri tem skušamo voditi čim boljše štipendijsko politiko, vendar ugotavljamo, da imamo potreb več, kot je kandidatov. Videti je, da se mladi raje odločajo za poklice kovinske stroke kot na primer za poklic tiskarja.

V zvezi s tem organiziramo tudi posebna srečanja z učenci, ki se odločajo za poklice, skušamo jim prikazati delo in potrebe naše delovne organizacije. Potrebujemo zelo veliko profilov, od oblikovalcev, grafičnih in tekstilnih tehnikov do inženirjev tekstilne tehnologije, ekonomistov, itn. Predvideno je, da bi zaposlili nove mlade delavce — predvsem dobre strokovnjake, ki bodo vložili več znanja, svoje ustvarjalnosti in tudi trdega dela.

ŽO: Tudi vaša delovna organizacija se najbrž srečuje s problemi, ki izhajajo iz ukrepov zvezne administracije?

OBLAK:

Seveda, tudi pri nas se srečujemo s problemi, ki nam jih povzročajo predvsem naša ekonomska politika in devizna zakonodaja. Za nas je položaj še toliko slabši, ker smo šele pred nedavnim začeli izvažati. Ker nismo veliki izvozniki, smo tudi na prioritetnem seznamu bolj zadaj.

Prav zato se zdaj skušamo bolj uveljaviti tudi kot izvozniki in številne posle že sklepamo sami, brez posrednikov.

Ugotavljamo, da je tako sodelovanje z zunanjimi kupci boljše in bolj uspešno.

Seveda se moramo devizne zakonodaje držati in je ne moremo spreminjati, rečem lahko le to, da jo bomo še bolj občutili, ko bomo več izvažali. Srečali se bomo tudi s takšnimi problemi, kot je na primer nerealni tečaj dinarja, ipd.

ŽO: Danes je vloga direktorja v naših ozdih zelo zahtevna, saj večina odgovornosti pride na njihova ramena. Kako ocenjujete vlogo direktorja v sedanjih razmerah?

OBLAK:

Vemo, da upravljamo z družbeno lastnino, četudi je naša delovna organizacija manjša. Res pa je, da je vloga direktorja nekako opredeljena in določena z ustreznimi zakonodajo.

Nekatere odločitve je treba nato speljati še po samoupravni poti in potrjevati na raznih organih in menim, da bi prav tu morali nekaj spremeniti.

Vloga direktorja v takšni delovni organizaciji, kot je naša, je predvsem v tem, da usklajuje in usmerja delo vseh služb. Kjer nastajajo problemi, jih pomaga reševati. V zadeve, ki so urejene, se ni treba prav pogosto spuščati. Tam kjer pa nastajajo problemi, je treba pomagati in težave reševati.

Problemi največkrat nastajajo prav pri uvozu opreme, repromateriala, financ, osvajanje novih tehnologij in postopkov.

ŽO: Kako pa ocenjujete vlogo Etikete v razvoju našega kraja?

OBLAK:

Lahko rečem, da ima Etiketa dobre odnose z drugimi delovnimi organizacijami v kraju. Večinoma se strinjamo s politiko krajevne skupnosti in z načinom financiranja, saj se zavedamo, da bomo s tem pripomogli k razvoju našega skupnega standarda v kraju. Način združevanja sredstev za razvoj kraja je vsekakor pravi, rezultati se že kažejo.

V zvezi z industrijsko cono imamo vse delovne

organizacije v kraju sklenjen samoupravni sporazum, kjer je določen prispevek vsake delovne organizacije v okviru gradnje industrijske cone in delamo po določenem načrtu. Tako bo industrijska cona prav kmalu opremljena s predvidenimi infrastrukturnimi objekti, ki so zajeti v tem načrtu (ceste bodo večinoma narejene, prav tako kanalizacija in telefonija, izdelana je elektro zanka).

Predvidena je tudi skupna toplarna, ki pa je za zdaj prenesena v naslednje petletno obdobje — po letu 1990, prav tako tudi obvoznice še nekaj časa ne bo.

ŽO: Kaj pa ekologija? Ali v delovni organizaciji dovolj skrbite, da v Žireh ne bi bilo onesnaževalcev?

OBLAK:

Imamo svojo čistilno napravo, ki je bila zajeta že v gradnjo nove tovarne. Takšne nevtralizirane odplake potem odtekajo v osrednjo čistilno napravo, tako da imamo ta problem rešen. Pazimo tudi, da uporabljamo čim manj strupenih snovi, ki bi lahko vplivale na onesnaženje okolja.

ŽO: Kako ocenjujete vlogo Žirovskega občasnika?

OBLAK:

Žirovski občasnik si je že pridobil svoje domovanje v Žireh. Prav je, da se je oblikoval. Na ta način se zberejo marsikateri podatki, ki bi jih sicer pozabili in zato je Občasnik vsekakor dosegel svoj namen. Ljudje so ga sprejeli za svojega, čeprav brez kritik tudi ne gre. Kritika je včasih tudi dobrodošla, saj se na tej podlagi razvije razprava, ki razkrije, da stvari še niso popolnoma razčiščene.

Tudi drugje zelo cenijo to publikacijo in se največkrat čudijo, kako lahko v tako majhnem kraju zmoremo kaj takega.

ŽO: Kakšne so po vašem mnenju možnosti za izboljšanje financiranja Žirovskega občasnika?

OBLAK:

Na sestanku direktorjev smo se dogovorili, kako bomo financirali krajevne potrebe in ker je Občasnik krajevni časopis, se bodo sredstva odmerjala iz prispevka, ki ga dajejo delovne organizacije za razvoj krajevne skupnosti.

Reklamne oglase pa delovna organizacija, ki ga objavlja, plača še posebej.

Naša delovna organizacija bo še naprej sodelovala in pomagala Občasniku predvsem pri izdelovanju zahtevnejših likovnih prilog, medtem ko za tiskanje nismo specializirani, zato je bolje, da to opravijo druge.

Žirovski športni utrip

Franc Kopač: Razpršiti se v idealu

Če v športu ni kulturnega sporočila, seveda ne krivim nikogar, razen sebe, nastopajoče in druge akterje, ki nastopajo zunaj ali okrog športa. Teh pa je vedno več in več. (Industrija, v nekaterih primerih celotno gospodarstvo, film, radio, TV, itd.)

Šport kot dejavnost ali delo se mi zdi še vedno kulturno sporočilo sveta. Sveta pravim zato, ker to ni slovenska, pa tudi ne jugoslovanska iznajdba. Res pa je tudi, da kulturnega naboja ni več (če je kdaj bil) ne pri nas ne v svetu. Preveč se je vse zmešalo (politika, denar itd.). Nastala je zelo nečista godlja, ki pa je užitna, če si na pravem mestu. Pri koritu, bi lahko rekli v žargonu celotnega življenja.

Šport je šport. Toda kakšen človek nastopa v športu, je druga stvar, ali moje temeljno vprašanje.

Kakšen človek nastopa v življenju? Nasilen.

Znano je nasilje 20. stoletja, ki neusmiljeno, boleče prodira v vse kotičke (tudi intimne) našega življenja. To nasilje ne pojenjuje, ampak narašča že v strupeno sovraštvo. Kam to pelje in kje je smisel športa v takem življenju?

Športne prireditve potekajo v znaku hudih, brutalnih napadov trenerjev, igralcev in gledalcev (posebno pri igrah z žogo). Žoga je okrogla, kot je okrogla Zemlja. Morda ima zato tako velike privilegije.

Hoče biti prvi planet v malem, toda v svojem vesolju.

Nebogljenost človeka je že tako velika, da se vse skupaj prelije v eno samo besedo: nemoč, nemoč in spet nemoč, ki spet rodi besedo in jo spremeni v dejanje: nasilje, nasilje in spet nasilje. Nemoč je že tako ali tako dejanje samo. Izvršilno. Je breztrudno dejanje.

Ena še večjih blaznosti je, za vsako ceno. Ta način zagovarjajo tudi trenerji sami, ki se jim zdi popolnoma normalno, da je treba najboljše igralce na tak ali drugačen način zaustaviti. Popolnoma onemogočiti. Seveda, pri tem je pomemben denar in spet denar, ki je iz dneva v dan bolj krvav in neusmiljen vodnik telesa in duše. Po mojem je največja napaka zdajšnjega športa prevelika vloga denarja. S tem ko ima tako velik pomen, je že razvrednoten in obenem tudi šport.

Toda pazimo: enako ali podobno se dogaja v celotnem življenju. Potem je vse dobro in prav, bi večina pritrdila. (Sledi nasladni, pocukrani, neokusni smeh.)

Naj pri tem omenim še krajevni spor, ki v neznanem kraju poteka med košarkarji in nogometaši. Krajevni problem. (Najbrž ni osamljen v naši ožji in širši domovini.) Zvrhano trapast. Vsi ne morejo biti košarkarji in vsi ne morejo biti nogometaši. In spet rečem, nogomet je nogomet, košarka pa košarka. Nič več in nič manj. Noben šport ni več od drugega. Tega ne dovoli narava sama in pamet tistega, ki je posamezne panoge športa iznašel.

Osnovna šola, tam ima košarka primarno vlogo, in nogometni klub bi morala spor rešiti enkrat za vselej. In to v prid športu.

Razpršiti se v idealu.

Prepojiti telo s toplino duše.

Doživeti prijatelja kot človeka in s tem prijateljstvo, trajno in odgovorno, ki v nekaterih primerih preide v čisto otroško veselje. Veseliti se s kom ob uspehu ali žalostiti se z enakim trepetanjem ob neuspehu. To je tista vrlina v športu, ki privablja in hkrati daje simpatijo obrazu, ki to resnično živi.

V tem je že kulturno sporočilo vsakega posameznika. Majhen drobec celote. Kroga ali kvadrata ali kateregakoli lika. Vse je na poti in se širi. Preseg tistega, kar zmoreš, je očiteno. Predrami se, srce. Simpatija narašča.

Fantazija nima meja, delo še ni končano.

Mislím, da v športu ne gre brez srca, kakor tudi ne v poeziji. Velika sorodnost. Večja, kot bi človek pričakoval od različnih dejavnikov, ki spremljajo šport ali poezijo na poti, vsak svoji poti.

Srce, kot fizična interpretacija duha, skozi telo.

Včasih sem imenoval

nogomet zeleno romantiko,

košarko pa igro zaljubljenih.

Zelo duhovito in obenem resnično. Kaj pa danes? Ali je s profesionalizmom odšla neponovljivost, enkratnost in je prišel čas ponovljivih iger? Do nezavesti. Nasičenost, ki ni več človeku podobna, še manj, ni več atraktivna.

Morda rešitev tiči v tem, da imaš šport rad, da ga preprosto ljubiš.

(Ta zapis je predvsem zato, ker bi rad v svetu politike, gospodarstva, industrije, športa, zabavne glasbe, vojn itd., ostal na nivoju človečnosti. Čudne so vsakega perspektive.)

Potem pristopi neznani mož in reče:

„Pojdite z menoj v svet, kjer šport ni rezultat, ne čas, ne meter, ne kilogram. Pri nas je šport skrivnost. In ta skrivnost, pri vas imenovana šport, je vredna vsega spoštovanja.“

Nihče ni odšel z njim. Nihče ni zmožol tolikšne moči. Ni bilo njega, ki bi se mu odkritosrčno približal in ga pogledal v oči.

Željni zmage pa so vseprek kričali nanj in grdo govorili.

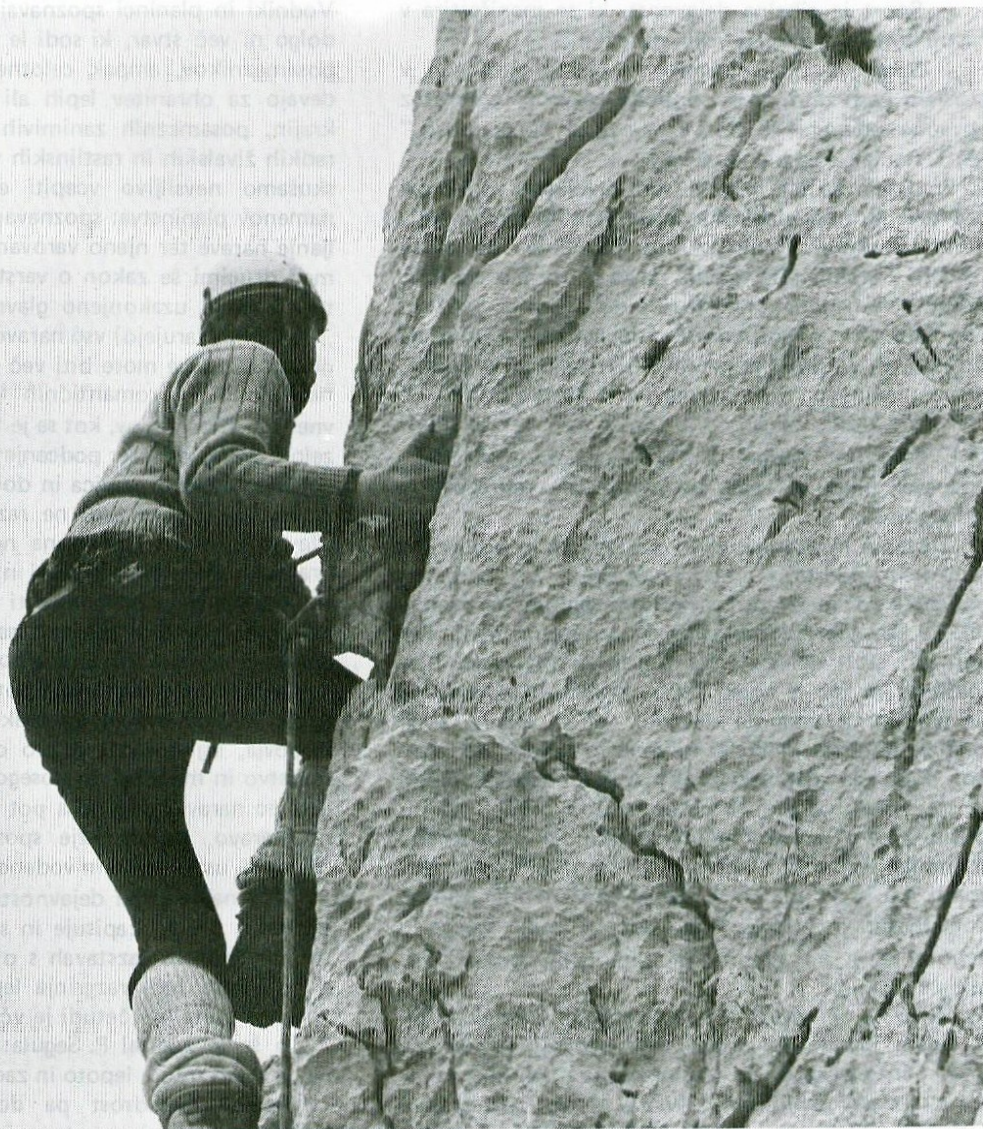
Vinko Podobnik: O Planinskem društvu Žiri

„Vzrokov, ki vodijo v gore mlado in staro, začetni-ke in planinske veterane, šodrovce in nedolžne izletni-ke, alpiniste in ‚odpravljalce‘, je nešteto!

Mika nas lepota čiste, neokrnjene narave, spoko-justnost gorskih trat in gozdov, pogled na čredo gamsov, čudovito gorsko cvetje. Nekoga vabi piš viharja in zavijanje vetrov, večino pa privlačita mir in tišina, vodita jo potreba po sprostitvi in želja po oddihu. Človeku se zahoče samote, občutka, da ni le kolesce v mehaniziranem stoletju strojev, da ni le tlačan urni-kov, zmenkov, pravilnikov, predpisov, ki za ceno lažnega udobja in navidezne varnosti vežejo človeka v tisočere spona, ga pehajo v suženjstvo razvad sodobne-ga sveta.“ (P. Šegula, Nevarnost v gorah)

Nekoč, ko ljudje še niso poznali gora, so se jih bali; o njih so spleтали legende; najbolj skrivnostne so čistili

kot božanstva. Poznali so jih le samotni lovci, pastirji, iskalci rude, nabiralci zdravilnih zelišč. Potem so v ta čudoviti svet stopili naravoslovci. Ti so kmalu ugotovi-li, da celo na videz mrtve skale skrivajo v svojih razpokah pisano, po oblikah bogato življenje. Približa-li so gore ljudem, odkrili so jim nov svet, ki je bil in je še danes zaradi svoje resničnosti lepši in zanimivejši kot vsaka pravljica. „V gorah še vedno velja pristno in neponarejeno tovarištvo, solidarnost v sreči in nesreči, spoštujejo se še na vso moč take neminljive človeške vrline, kot so skromnost, požrtvovalnost, pogum, srčna kultura, nesebičnost, vztrajnost v naporih in premagovanju vsakovrstnih težav ter lastnih človeških slabosti. Kdor že v mladih letih zaide v gore, je srečen človek še na stara leta, kajti gorski svet mu ponuja toliko neponarejenih užitkov in vzgoje, da od tega

„Oprimek“ (Foto: Marjan Poljanšek)

tudi v dolini lahko srečneje živi in bolj vedro sprejema na svoja pleča tudi težja življenjska bremena in udarce. Kdor se mlad navadi gorskega življenja, si pridobi dobrih navad in koristnih izkušenj, pa tudi še v zrelih in starih letih ostane svež in mlad." Tako je zapisal pionirjem — planincem na pot dr. Miha Potočnik, častni predsednik PZS.

Planinstvo na Slovenskem se je zganilo že v prejšnjem stoletju, da bi postavilo meje avstrijsko-nemškimi planinskimi društvom; v Žireh pa smo zapisali letnico rojstva z letom 1950.

Ta mejnik je značilen za večino podobnih organizacij, ki so nastale po vojni in so posledica nujnosti naglo se razvijajoče čevljarke in druge industrije v Žireh.

Planinstvo je ena najbolj razširjenih oblik telesne dejavnosti, v kategoriji športa pa ga lahko opredelimo kot rekreativno dejavnost. „Šport (angl. sport, iz lat. disputare — kratkočasiti, zabavati se) je po vsem svetu razširjena oblika telesne dejavnosti in vadenja iz igralnih nagibov. Od številnih definicij za šport navajamo samo dve: prva velja za tekmovalni (vrhunski) šport, druga za rekreativno dejavnost.

— Šport je gibalna dejavnost, ki se manifestira v častni borbi s težnjo po višjih dosežkih.

— Šport je udejstvovanje, ki ga človek goji v prostem času zato, da se odpočije, razvedri in hkrati z odvečno energijo še bolj izuri svoje sposobnosti." (A. Trstenjak, Psihologija dela)

Predvsem zadnja misel je tudi nekakšno vodilo pri načrtovanju naše planinske dejavnosti. Pri tem imam v mislih poskuse alpinistov posameznikov, da bi se združili v alpinistični sekciji, pa so se pozneje uspešno vključili v alpinistično družino v Škofji Loki in Ljubljani. In še gospodarska dejavnost — Dom na Goropekah je prijetna izletniško-avtomobilska točka, pravo planinsko razpoloženje pa le stežka pričara. Z razvojem zimskega športa v Žireh se obetajo boljši časi, dom, last Alpine, pa bo vsekakor pomemben prispevek prebujajočemu se turističnemu rekreacijskemu središču.

S časom in potrebami so se razvijale in prilagajale oblike in področja dela v društvu. Ves čas smo posvečali veliko pozornosti pridobivanju novih članov in se v zadnjem obdobju ustavili pri številu tisoč, kar pomeni stoti del članstva slovenske planinske bratovščine in da je vsak četrti krajan član. Delo z najmlajšimi poteka na osnovni šoli v okviru akcij ciciban-pionir-planinec ter tekmovanj za športno značko. „Pionirski planinski znak naj bo zategadelj vabilo in spodbuda, pa tudi skromno plačilo. Kdor si ga bo prislužil, se ga bo še v zrelih in starih letih navdušeno spominjal, saj ni nič lepšega, kot so prva mlada leta v gorah, ko je še vse novo, še vse presenetljivo, polno dogodivščin in prigod. Vso srečo in veliko lepega in nepozabnega na planinskih pionirskih poteh." (dr. Miha Potočnik)

Osnovna dejavnost je organizacija in vodenje lažjih in težjih planinskih izletov. Sem spadajo spominski, zimski in letni pohodi, tradicionalna planinska srečanja z zamejskimi Slovenci v Avstriji in Italiji, dan planin-

cev, soorganizacija množičnega pohoda za dan zmage na Blegaš in našega pohoda in pohodnega maratona okrog Žirov, ki ga organiziramo v počastitev osvoboditve prvega večjega kraja na Gorenjskem, 23. oktobra 1943, in ustanovitve prvega narodnoosvobodilnega odbora na Gorenjskem. Planinski vodniki in člani izvršnega odbora, ki smo v odbor delegirani iz vseh delovnih organizacij, pa pripravljamo tudi druge izlete, predvsem po Loški planinski poti, ki poteka po ozemlju škofjeloške občine; po Slovenski planinski transverzali, ki je vsekakor ena izmed najlepših in najdaljša planinska transverzala med približno petdesetimi potmi in transverzalami v Sloveniji. Šolanjem kadra smo po programu PZS na tečaju na Kališču leta 1976 in v Gorenji vasi leta 1982 izšolali 19 planinskih vodnikov in tako dobili praktike, ki toliko obvladajo teorijo in prakso, da zlahka varno vodijo terenske akcije planinskega društva ter povezujejo ljudi, ki si žele organizirane planinske dejavnosti v skupinah.

V zadnjih letih organiziramo na leto od 30 do 40 izletov, ki se jih udeleži približno tisoč planincev. Hkrati z izletništvom skrbimo tudi za varstvo narave. Vodniki in planinci spoznavajo, da varstvo narave že dolgo ni več stvar, ki sodi le v gore, in ni samo skrb posameznikov, ampak celotne družbe, zato si prizadevajo za ohranitev lepih ali naravno zanimivih pokrajin, posameznih zanimivih objektov v naravi ter redkih živalskih in rastlinskih vrst. Obiskovalcem gora skušamo nevsiljivo vcepiti enega izmed temeljnih namenov planinstva: spoznavanje in čim globlje doživljanje narave ter njeno varovanje. V SR Sloveniji velja med drugimi še zakon o varstvu narave iz leta 1970, tudi tam je uzakonjeno glavno načelo in dolžnost: „vsi ljudje (varujejo) vso naravo". Potemtakem varstvo okolja ni in ne more biti več samo „konjiček" nekaj navdušenih in romantičnih ljubiteljev in za naravo vnetih zanesenjakov, kot se je to le prerado in pogosto zelo kratkovidno ter podcenjevalno očitalo. Postal je najširša državna pravica in dolžnost vseh in vsakogar.

Varstvo pa se tudi ne razteza samo na klasično „favno in floro" ali le na neka posebej zavarovana krajinska območja (narodni in krajinski parki, rezervati, posamezne znamenitosti itd.), temveč na vso slovensko deželo in na vsa njena naravna in s človeškim delom ustvarjena bogastva.

Označevanje planinskih poti, vzdrževanje in obnavljanje je pomembno za vsakega obiskovalca našega hribovja, saj pomeni dobro označena planinska pot sredstvo in možnost za doseg zelenega cilja. Hribi in gore so narava, planinska pot v njih pomeni opremljeno naravo, da jo lažje spoznavamo, občudujemo, uživamo, usmerjamo in vodeno hodimo po nji.

Med najmlajšimi dejavnostmi je fotosekcija, ki vse zapisano „lovi", zapisuje in svojo aktivnost preskuša na natečajih in razstavah s planinsko tematiko, nam pa občasno tudi razgrinja lepote in skrivnosti manj znanega sveta, pa četudi je včasih oddaljen le za ped.

In še je zapisal P. Šegula: „V gorah vsak išče in najde svojo srečo, lepoto in zadovoljstvo."

Perzijska modrost pa dodaja: „Od vsega, kar prinesemo domov s potovanja, je največ vredna cela koža."

Tone Mlakar: Judo v Žireh

Judo je japonski nacionalni šport. V Žiri ga je leta 1959 prinesel takratni absolutni večkratni državni prvak, domačin Marjan Maček. Bil je član ekipe Ljubljana, ki je bila prav tako ekipni državni prvak. Okoli njega so se zbrali mladi fantje, željni športa. Tako zbrana družba žirovske mladine je privabila še funkcionarje. Vili Kavčič je prisluhnil mladim in bil predsednik kluba. Prišel je v stik z Alpino, ki je dala tudi prvi denar.

Preskrbeti je bilo treba blazine. Fantje so sami prinesli od doma jutaste vreče, dobili slamo in jih nagačili. Prostor pa je odstopilo žirovsko gasilsko društvo. Tako je trening postal samostojen. Fantje so bili željni tekem. Zato se je bilo treba uradno registrirati pri Judo zvezi Slovenije. Nosilec stroškov je bila Alpina, zato se je klub poimenoval po tej delovni organizaciji.

Klub je imel dobre stike z Ljubljano in Triglavom iz Kranja. V teh klubih so vadili in tekmovali tudi domačini iz Žirov in bili vzorniki mladega kluba Alpina. Omogočili so tekmovanja. Leta 1960 pa je klub začel nastopati tudi v slovenski ligi. To tekmovalništvo je usmerjalo in spodbujalo nadaljnje delo. Kupiti je bilo treba nove blazine. Spet je Alpina priskočila na pomoč. Dala je osnovni material. Blazine pa so naredili kar člani kluba. S tem so bila v Žireh omogočena tudi gostovanja.

Tudi nove, večje prostore so potrebovali. Zdaj ko so bile blazine primernejše in zložljive, je TVD Partizan vnesel v urnik tudi treninge Judo kluba Alpina in omogočil tudi dvorano za tekmovanja.

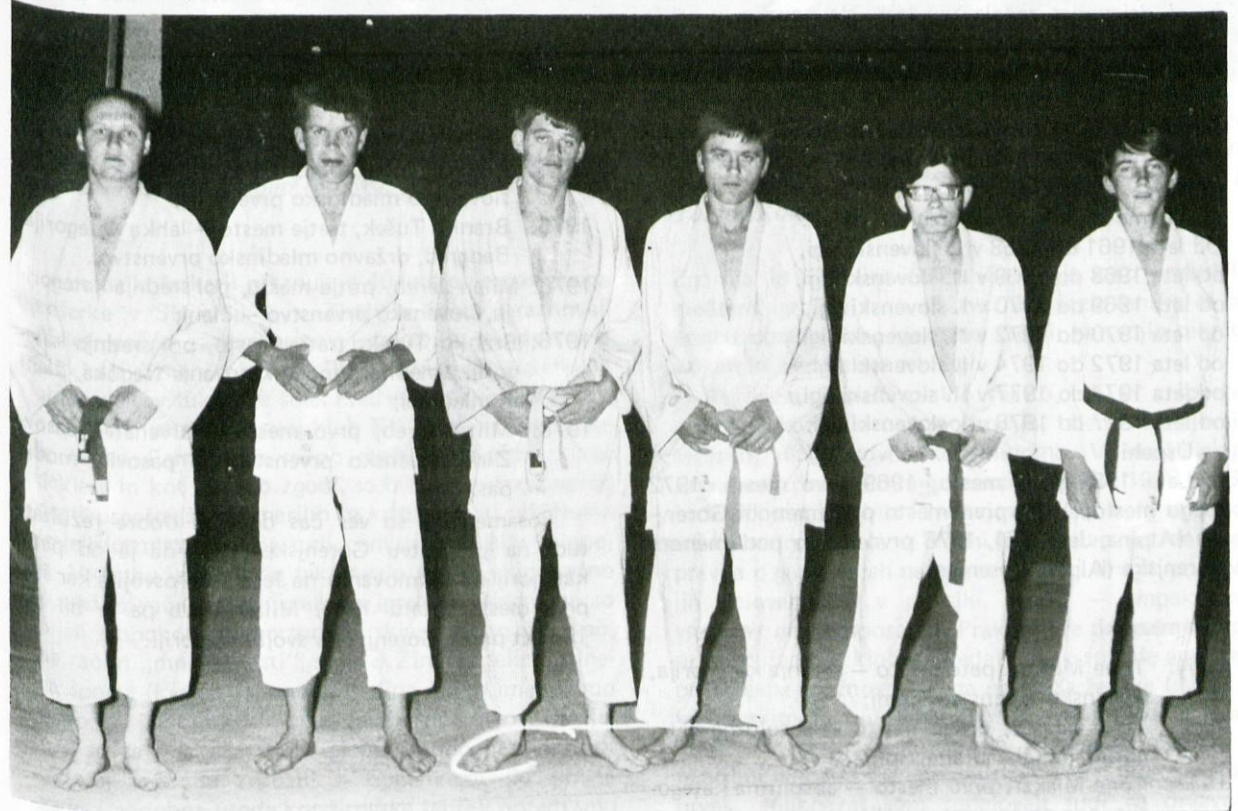
Organizirali so vedno več tekmovalj. Ekipe je bila solidna. Pokazali so se že nekateri boljši tekmovalci, ki so pozneje vodili treninge in bili nosilci kluba.

JK Alpina si je, ne samo v Žireh, kjer je bilo vedno veliko gledalcev in ljubiteljev juda, temveč tudi po vsej Sloveniji, pridobil veliko avtoriteto in priljubljenost.

Tekmovalja in treningi so se pozneje preselili v zadružni dom, v prostore DPD Svobode. Blazine so postale neuporabne, zato je bilo treba misliti na nove. Te smo kupili leta 1974, kar je bil spet velik napredek.

Z odprtjem nove telovadnice v osnovni šoli Padlih prvoborcev pa je klub doživel pravo revolucijo. Zdaj je postalo uresničljivo, da klub organizira največja tekmovalja na dveh blazinah. Tako nam je dve leti zapovrstjo (leta 1978 in 1979) Judo zveza Slovenije omogočila organizacijo Slovenskega prvenstva po pasovih. Prav tako so imeli ligaška tekmovalja in treninge.

Ekipe Alpine je bila ves čas solidno moštvo. Pestile so jo le finančne težave. Tako niso mogli sodelovati na vseh obveznih tečajih, treningih in skupnih pripravah na tekmovalja. Nekateri tečaji pa so bili zelo uspešni in so prinesli zelo veliko znanja in izkušenj. S skrbnimi

Ekipe judo kluba Alpina v letu 1970. Z leve proti desni: Anton Mlakar, Janez Kralj, Rajko Krvina, Vik-

tor Krvina, Matjaž Žakelj, Milan Jereb.

treningi in tekmovanji pa je bil stik z drugimi klubi enakovreden. Težave so se pokazale tudi pri sestavi ekipe. Ves čas je bilo preveč tekmovalcev v srednjih kategorijah, manjkali pa so v lahki in težki kategoriji. Tako so morali nekateri hujšati, da so izgubili nekaj kilogramov. Zgodilo se je tudi, da je moral tisti, ki ni dovolj shujšal, tekmovati v težki kategoriji, kjer je imela ekipa večkrat prosto mesto. Toda tekmovalci niso izgubili upanja. Bili so veseli, prijateljski. Niso bili skupaj samo v klubu, pač pa tudi v delovnih organizacijah, mladinskih aktivih in podobno. Težave so razumeli in s tem so se kalili. Postali so dobri tovariši, tekmovalci, in to v vsaki generaciji posebej. Povsod so jih spoštovali. Poznali so jih ne samo v Sloveniji, temveč tudi drugod po državi in zunaj nje, kjer so tekmovali.

Tekmovanje je bilo veliko v ligah, pa tudi v posamičnih kategorijah. Najprej v treh kategorijah. Lahka do 68 kilogramov, srednja do 80 kilogramov, težka nad 80. Pozneje se je to razširilo na pet kategorij in še sedem.

Skupaj z Jeseničani in Triglavom iz Kranja so pod skupnim imenom Gorenjska tekmovali v zamejstvu, v Italiji z Julijsko krajino in v Avstriji s Koroško.

Prav tako sta žirovska Alpina in Jesenice v letih 1978–1979 tekmovali pod skupnim imenom Gorenjska na republiškem tekmovanju in brez konkurence zmagali.

Klubu je pri reševanju finančnih težav nenehno pomagala Alpina. Po prenosu financiranja delovnih organizacij v skupni sklad občine za telesno kulturo pa je dejavnost začela upadati. Na površje je prišla rekreacija. Denarja je bilo malo, stroški tekmovanja pa so bili veliki. Delovna vnaema je začela padati. Tako so sodelovali le starejši člani in pionirji. Sodelovanje z Jesenicami je počasi prenehalo, samostojne ekipe pa potem ni bilo več. Zdaj trenirajo in tekmujejo le pionirji.

Tekmovanja in boljši rezultati ekipe:
 Od leta 1961 do 1968 v I. slovenski ligi,
 od leta 1968 do 1969 v II. slovenski ligi,
 od leta 1969 do 1970 v I. slovenski ligi,
 od leta 1970 do 1972 v II. slovenski ligi,
 od leta 1972 do 1974 v I. slovenski ligi,
 od leta 1974 do 1977 v II. slovenski ligi,
 od leta 1977 do 1978 v I. slovenski ligi.

Uspehi

Leta 1962 peto mesto, 1969 prvo mesto, 1972 drugo mesto, 1977 prvo mesto pod imenom Gorenjska (Alpina, Jesenice), 1978 prvo mesto pod imenom Gorenjska (Alpina, Jesenice).

Posamezniki:

1961: Tone Mlakar, peto mesto – srednja kategorija, slovensko prvenstvo Kranj;
 1962: Tone Mlakar, drugo mesto – absolutna kategorija, pokal Jadrana, Split;
 1962: Tone Mlakar, prvo mesto – absolutna kategorija, odprto prvenstvo Splita;
 1963: Tone Vehar, drugo mesto – absolutna kategorija, pokal Jadrana Split;

1963: Tone Vehar, prvo mesto – lahka kategorija, republiško slovensko prvenstvo;
 1963: Tone Mlakar, četrto mesto – absolutna kategorija, pokal Jadrana Split;
 1966: Matjaž Žakelj, drugo mesto – lahka kategorija, slovensko mladinsko prvenstvo;
 1966: Matjaž Žakelj, tretje mesto – lahka kategorija, Beograd, državno mladinsko prvenstvo;
 1967: Milan Jereb, drugo mesto – pol srednja kategorija, Ljubljana, mednarodno tekmovanje Nagoka;
 1967: Milan Jereb, prvo mesto – lahka kategorija, slovensko mladinsko prvenstvo;
 1967: Vinko Podobnik, prvo mesto – težka kategorija, slovensko mladinsko prvenstvo;
 1968: Matjaž Žakelj, drugo mesto – lahka kategorija, Ljubljana, mednarodno tekmovanje Nagoka – člani;
 1969: Milan Jereb, tretje mesto – lahka kategorija, Ljubljana, mednarodno tekmovanje Nagoka – člani;
 1970: Milan Jereb, prvo mesto – lahka kategorija, slovensko mladinsko prvenstvo;
 1970: Milan Jereb, tretje mesto – lahka kategorija, Sarajevo, državno mladinsko prvenstvo;
 1970: Milan Jereb, četrto mesto – pol srednja kategorija, šampionat Slovenije;
 1971: Milan Jereb, prvo mesto – lahka kategorija, Ljubljana, mednarodno tekmovanje Nagoka – člani;
 1972: Milan Jereb, drugo mesto – pol srednja kategorija, slovensko člansko prvenstvo;
 1972: Milan Jereb, tretje mesto – pol srednja kategorija, Beograd, državno člansko prvenstvo;
 1973: Milan Jereb, tretje mesto – pol srednja kategorija, slovensko člansko prvenstvo;
 1975: Branko Tušek, prvo mesto – lahka kategorija, slovensko mladinsko prvenstvo;
 1975: Branko Tušek, tretje mesto – lahka kategorija, Beograd, državno mladinsko prvenstvo;
 1976: Milan Jereb, tretje mesto, pol srednja kategorija, slovensko prvenstvo – člani;
 1976: Branko Tušek, tretje mesto, pol srednja kategorija, mednarodno tekmovanje Nagoka, člani in mladinci;
 1978: Milan Jereb, prvo mesto – prvenstvo pasov, Žiri, slovensko prvenstvo po pasovih, modri pas.

Posamezniki so ves čas dosegali dobre rezultate tudi na prvenstvu Gorenjske, tako da je od petih kategorij na tekmovanju na Jesenicah osvojila kar štiri prva mesta v letu 1965. Milan Jereb pa je bil kar 15-krat prvak Gorenjske v svoji kategoriji.

Miha Bogataj: Košarka v Žireh

Doslej najuspešnejša generacija žirovskih košarkaric, fotografirana na državnem prvenstvu v Slavonskem Brodu leta 1978. Čepijo (z leve): Nada Kavčič, Nuša

Krolnik, Mirjam Ovsenk, Tatjana Drmota, Jana Trček, Mojca Dolinar. Stojijo (z leve): Ida Mlinar, Betka Treven, Hermina Pečelin, Stana Gantar, Judita Oblak in Polona Kolenc.

Letos košarkarji praznujejo 40-letnico organizirane košarke v Sloveniji — v Žireh bi lahko praznovali 25-letnico po zaslugi bratov Erznožnik, ki sta z igro pod koši seznanila in zasvojila že kar spoštljivo število obiskovalcev tukajšnje šole. Pred sedemnajstimi leti so košarkarji ustanovili svoj klub KK Kladivar, ki deluje še danes. Fantom so se po dveh letih pridružila še dekleta in kot se rado zgodi, so bila v danih razmerah dosti uspešnejša po merilih in kriterijih, ki praviloma štejejo rezultate, ne pa tudi konkurence. Bilo je lepo.

V klubu je igralo in tekmovalo sedem ekip, redno je vadilo več kot 70 igralk in igralcev. Potem pa so prišli globokoumni portoroški sklepi, ki so čez noč, na račun „množičnosti“, samo v Žireh iz tekmovalnega športa (kar ob vrhunskem edino lahko imenujemo še šport) izločili kakih 50 aktivnih športnikov. Uveljavile so se selekcije, tudi Žirem ni bilo prizaneseno. Najprej smo se združili z Ločankami (ki jih je zadela podobna usoda kot žirovske fante), potem smo bili Gorenjska. Igrali smo sicer kar dobro, perspektive pa na ta način ni bilo. Jesenice in Žiri pač nista

Zgornja in Spodnja Šiška. Selekcije smo preboleli, medtem igrali v I. in II. zvezni ligi za ženske in na koncu obstali tam, kjer smo začeli; na svojih tekmovalkah in v prvi slovenski ligi.

Tu je tudi naše realno mesto, saj se v športu, podobno kot na drugih področjih, talenti ne rojevajo serijsko, niti časovno kontinuirano. V ženski ekipi smo imeli dve izjemni generaciji, letnika 1958 do 60 in 1966, vmes je bilo le nekaj posameznic, ki so lahko enakovredno igrale z njimi. Zanimivo je, da tega pravila o generacijah ne priznavamo na drugih področjih delovanja — v politiki, stroki — ampak smo vseprek enako sposobni. Praksa kaže drugače in tega se poskušamo v klubu zavedati. Zato so naše ambicije prilagojene možnostim — te pa so za ženske I. SKL s kadrovskim in tudi finančno omejenim potencialom kraja in institucij, ki skrbijo za finančno plat. Z mlajšimi ekipami smo pri ženskah petkratni republiški prvak, tolikokrat smo sodelovali tudi na državnih prvenstvih. Torej potencial le obstaja, problemi nastanejo kasneje.

Žirovci smo obsojeni na transport — skoraj vsak je občutil slast vsaj štiriletnega prevažanja v „središča“. Vozimo se v šole v Škofjo Loko, Kranj, potem nekateri preživijo kakšnih pet let tudi v Ljubljani. Letos imamo zanimiv primer. Prav vse igralke se vsak dan vozijo ali pa celo živijo v Ljubljani. Vrhunsko delo je ob vsej zagnanosti in odrekanju teh deklet seveda nemogoče. In končno, tudi cilj ni zastavljen. Dobro je, da se v kraju nekaj dogaja, da so dekleta in fantje pripravljene skromno odmerjeni prosti čas posvetiti športu, predvsem pa, da vsi končajo šolanje. Šport očitno daje določene delovne navade, ki se v življenju obrestujejo. In če tega ne gledamo izključno skozi tekmovalne rezultate, je denar res dobro naložen.

Tega pa seveda vedno primanjkuje, zato je treba gospodariti premišljeno in racionalno. In na ta način kar gre, čeprav hkrati začuden opazujemo razkošje,

ki si ga privoščijo ekipe iz nekaterih drugih okolij. Očitno obstajajo različne zakonitosti, merila in različna pota, kako „vnovčiti“ enako delo za različne znesek denarja.

In kako naprej?

Letos so se iz nič pobrali fantje, se zbrali in začeli nastopati v II. SKL. Težave bodo zaradi financiranja, saj njihovo prizadevanje ne sodi v okvire kriterijev ZTKO. Kljub temu pa je to v zadnjih letih na košarkarskem področju Žirov največji uspeh.

Dekleta vztrajajo. Dokler jih ne doleti kakšna finančna reforma, bodo najbrž še vedno krojile vrh slovenske košarkarske lige — v Žireh je težko zmagati in redke so ekipe, ki jim to uspe, čeprav so realno boljše. Na gostovanjih smo bolj skromni in tako za sam vrh vedno zmanjka nekaj točk, nekaj moči. Sicer pa se tolažimo z alpinistično filozofijo — zanimiv je vzpon, sam vrh navadno ni nič posebnega.

Jože Mlinar: Motokros v Žireh

Pri mnogih ljudeh danes prevladuje mnenje, da so sodobni dirkalni avtomobili in motorji že preveč odmaknjeni od navadnih cestnih vozil, ki jih potrebujemo v vsakdanjem prometu. Je avtomoto šport, kakršen je, sploh še koristen za napredek industrije in ali lahko sodobne rešitve ter konstrukcije z leti preselimo iz dirkalnikov na navadna vozila? Lahko rečemo, da ob izpolnjenih testnih napravah, dognanih preizkusnih stezah in razvoju elektronske avto-moto šport vedno znova ponuja marsikatero tehnično rešitev, ki kasneje pripomore k varnejši, varčnejši in udobnejši vožnji na cestah.

Seveda so dirke z motorji ali avtomobili tudi športna disciplina, ki ob steze ali k televizijskim zaslonom privablja milijone ljudi. Tam je vseeno, ali ta šport ima svojo tehnično funkcijo ali ne. Iz te športne strani spremljajo tudi motorne dirke v Žireh, kajti tehnična plat je rezervirana za strokovnjake.

Motokros je v Žireh mlada panoga, ki se je

uveljavila predvsem zadnja leta, odkar ima AMD svojo progo, na kateri prireja tekmovanja, tekmovalci pa jo uporabljajo tudi za treninge. Vendar marsikdo ne ve, da živita med nami krajana, ki sta se ukvarjala z motornimi dirkami že v pionirskih časih tega športa pri nas. V letih med obema vojnama je tekmoval urar Franc Potočnik, vendar je njegovo športno kariero ustavila hujša nesreča. Kmalu po osvoboditvi najdemo med dirkači Toneta Udovča, ki je tekmoval za AMD Škofja Loka. Za barve loškega društva se je več let pozneje potegoval tudi Edo Albreht, ki je pozneje navdušil tudi nekatere še danes dejavne tekmovalce. Aleš Kopač, Marjan Mlinar in Gregor Novak so začeli svojo športno pot leta 1978, prvi s 50 kubičnim motorjem, Gregor in Marjan pa z motorjem, ki je imel 250 kubičnih centimetrov prostornine.

To so bili poizkusi naših ljudi vse do leta 1979, ko so se tekmovalci z vodstvom AMD Žiri domenili, da jih sprejme pod svoje okrilje.

Motokros na Breznici (Foto: Marjan Pišljar)

Tega leta se je skupina članov društva lotila zahtevne naloge. Pridobiti je bilo treba zemljišče za progo, kjer bi tekmovalci lahko vadili in prirejali tekmovanja. To je bila akcija, ki je od entuziastov zahtevala precej časa, predvsem pa potrpljenja in pregovarjanja z lastniki zemljišč, okoliškimi prebivalci, najemniki parcel. Marsikdo je imel veliko pripomniti k predlogu, da bi v bližnji okolici vozili hrupni motorji.

Precej drugače je bilo na Breznici. Razumevanju vaščanov in predvsem lastnikoma zemljišča, Stanislavu Bogataju in Janezu Kavčiču, se moramo zahvaliti, da je stvar stekla naprej in se uspešno razvijala. Desetletna pogodba je bila podpisana 4. 11. 1979, in to je eden od najpomembnejših dejanj pri razvoju motokrosa v Žireh.

Toda za usposobitev proge je bilo treba še precej truda in dela. Da bi uredili 1500 metrov dolgo progo na nadmorski višini 750 metrov, je bilo vloženih več kot 3000 prostovoljnih delovnih ur, predvsem članov nove športne sekcije pri AMD Žiri. Omeniti moramo, da je zemljišče zelo kamnito, zato je bilo treba minirati in navoziti zemljo skoraj po celi dolžini proge. Vendar smo tako dobili tehnično zelo zahtevno progo, za katero najdejo pohvalne besede vsi tekmovalci, ki so se pripravljali spoprijeti z njenimi pastmi. Pri trasiranju proge so priskočili na pomoč izkušeni člani AMD Tržič in tudi njihovi nasveti so bili dobrodošli. Aprila 1980 je bila ustanovljena motokros sekcija, ki je na začetku štela 30 članov. Namen na novo ustanovljene sekcije je bil, da bi skrbeli za motokros, s tem da bi imeli svoje predstavnike v vseh organih društva. Svoj obstoj je sekcija upravičila že naslednje leto, ko je motokros zaživel v vsem razcvetu.

Načrt za leto 1981 je bil obsežen in je zajemal pripravo proge, izvedbo dirke za republiško prvenstvo, zagotovitev sredstev za izvedbo dirke in za plačilo tekmovalcev na koncu sezone po društvenem pravilniku ter udeležbo tekmovalcev na vseh tekmah za prvenstvo SRS.

Kar precej nalog za nekaj mladih fantov, ki so se večinoma brez izkušenj in znanja lotili trdega dela.

Danes lahko trdimo, da so ga zmogli.

Delo je bilo končano, ko je bila pri koncu prva dirka na domači progi. V zadnji avgustovski nedelji se je na Breznici zbralo okoli 3000 ljudi in poročevalec je zapisal: „Nedelja je v Žireh minila v znamenju motokrosa. Večina Žirovcev se je povzpela na Breznico, da bi si ogledala četrto dirko za republiško prvenstvo v motokrosu. Prvi zmagovalci brezniške prireditve so bili Sandi Jakopič, Marjan Frangeš in Leon Avbelj. Tudi domačini so se dobro odrezali, predvsem v kategoriji do 250 ccm, kjer je Marjan Mlinar osvojil tretje mesto, četrti je bil Aleš Kopač, sedmi pa Ivo Andreuzzi. Ekipno so bili domačini tretji, za AMD SA in Lukovico. Tako je bilo na krstni prireditvi brezniške proge.

Tudi vseh naslednjih pet tekem je potekalo gladko in brez zapletov, ob odlični organizaciji in lepem vremenu. Leta 1983 so se društveni delavci dogovorili s športnimi funkcionarji iz AMD Slovenija avta in

podpisali dogovor o sodelovanju med društvi, ki se je nanašal predvsem na organizacijo tekmovanj. V dogovoru je določeno vse od organizacije priprav do delitve in pokrivanja stroškov. Ker se je ta oblika dobro izkazala, je pri njej ostalo vse do danes. Za AMD Žiri je zanimiva predvsem zaradi pomanjkanja športnih funkcionarjev in nekaterih služb, ki bi jih v domačem kraju le težko dobili, ali pa bi bile dosti dražje, kar se je pokazalo predvsem v prvih dveh tekmah. Za postavitev trdnjših temeljev je bilo treba izobraziti tudi ljudi, ki bi bili sposobni delati tudi strokovno.

Tečaj za športne funkcionarje je opravilo 25 članov, od katerih je danes polovica aktivnih. Ti se vsako leto potrjujejo s svojim delom in znanjem. Rezultat tega so tudi ekipne uvrstitve tekmovalcev AMD Žiri, ki so v sezonah 80 in 83 osvojili drugo mesto v SRS. Sicer pa nikdar slabše od četrtega.

Preizkusili so se tudi v tekmovanju za državno prvenstvo, vendar je bil zalogaj prehud zaradi organizacijske in predvsem finančne plati. Vedeti moramo, da je to tehnični šport in povezan z velikimi stroški, ki jih tekmovalci večji del plačajo sami. Če dodamo še splošno in energetske krizo, potem si lahko zamislimo, s kakšnimi težavami se ubadajo tisti, ki se zavzemajo za razvoj te športne panoge. Vendar se moramo zavedati, da je to šport, ki združuje hitrost, vzdržljivost, atraktivnost, moč, skratka vse odlike mladosti. Ob doseženih uspehih in s primerno organiziranostjo se težave pozabijo in ostanejo samo lepši spomini.

Zaradi solidne organizacije tekem so si organizatorji pridobili dober glas tudi na zvezni ravni in ob zagotovitvi nekaterih zahtev, ki jih proga za zdaj še ne izpolnjuje, bi v prihodnje lahko dobili tudi organizacijo tekme na višji ravni. Prav zdaj potekajo razgovori z lastniki zemljišč, da bi progo podaljšali, potrebno bi bilo postaviti manjši pokrit objekt za službujoče in napeljati elektriko.

Naslednjih nekaj let bo na Breznici še živahno in zanimivo. Za daljše obdobje pa bodo svoje povedali lastniki zemljišč na Breznici.

Seveda bodo v društvu še naprej po svojih možnostih podpirali tekmovalce. Računajo na štiri do pet fantov, ki bi zastopali barve AMD Žiri tudi po naši širši domovini, če bo prenesla njihova blagajna. Za doseganje pomembnejših uvrstitev v državnem prvenstvu bi bila potrebna večja podpora širše družbe, kajti konkurenca je tam že zelo huda in zgolj z entuziazmom ter odrekanjem tekmovalcev ni mogoč prodor v vrh.

Vital Justin: Strelska družina "Tabor" Žiri

Strelska družina Tabor je ena najstarejših športnih organizacij v Žireh. Njeni začetki segajo že v leta narodnoosvobodilnega boja. Od takrat do danes je preživela več vzponov in padcev. Strelstvo v Žireh se je začelo bolj organizirano razvijati po osvoboditvi, saj vemo, da strelstvo ni samo streljanje v ožjem pomenu besede, temveč je zastopano na več področjih. Tako se s streljanjem ukvarjajo lovci, ZB, ZRVS, pa seveda strelci kot športniki. Za nas strelce — člane naše družine — je vsekakor najbolj zanimivo streljanje kot šport in prav na tem področju smo tudi najmočnejši.

V naši družini razvijamo tri panoge, s katerimi se aktivno ukvarjamo in tudi tekmuje. To so: streljanje z zračno puško, streljanje z malokalibrsko in najatraktivnejše, streljanje z vojaško puško, ki posebno pri mlajših strelcih vzbuja največ radovednosti in hkrati največ strahu. Seveda s tem ne mislimo, da je strelstvo nekakšen babbav, pač pa šport, ki ga je treba obravnavati z vso odgovornostjo, pazljivostjo in resnostjo. Največ naših strelcev tekmuje z zračno puško, pa ne zaradi nezanimanja za druga orožja, ampak iz več vzrokov, med katerimi je tudi finančno stanje strelske družine, saj je zračno orožje z municijo najcenejše.

V Žireh je danes včlanjenih okoli sto strelcev, med katerimi je največ mladih, kar nas zelo veseli. Imamo pa tudi članske ekipe, ki so že dosegle nekaj pomembnih rezultatov.

Največje uspehe smo dosegli pri pionirkah, saj smo imeli leta 1983 ekipo pionirk na državnem prvenstvu v Beogradu. Ta ekipa je dosegla za nas in naše razmere dobro šestnajsto mesto od skupaj 54 sodelujočih ekip iz vse Jugoslavije. Poleg tega je dosegla še dva zelo dobra rezultata, in sicer drugo mesto na republiškem tekmovanju šolskih športnih društev in prav tako drugo mesto na republiškem tekmovanju strelskih družin. Ekipo so sestavljale naslednje trinajstletne tekmovalke: Mojca Levec, Meta Mravlje in Sonja Oblak. Tudi moška članska ekipa je z vojaško puško dosegala in še dosega razmeroma dobre rezultate.

Pri članih naj še posebej pohvalimo našega najboljšega strelca in gonilno silo pri naši družini Toneta Ušeničnika, ki nas elitno zastopa v občinski strelski zvezi, saj zanjo strelja v republiški ligi in dosega odlične rezultate. Upamo si trditi, da bi dosegli še več boljših rezultatov, če bi imeli vsaj približno take možnosti, kot jih imajo druge strelske družine v občini. Seveda pa imamo poleg dobrih dosežkov tudi veliko težav. Naš največji problem je prostor. Kot je mnogim znano, v Žireh nimamo strelišča, in to nas najbolj tare. Na Ledinici smo sicer pred leti začeli graditi strelišče za vojaško in malokalibrsko puško. Pod streho smo ga spravili ob minimalnih sredstvih in podpori. Strelišče pa še ni dokončano in bo treba še marsikaj urediti in dograditi, da bo povsem varno in

bo ustrezalo zelo strogim merilom, ki jih predpisuje Strelska zveza Jugoslavije. Toda na žalost na tem strelišču ne bo mogoče streljati z zračno puško. Prav doseganje določenih norm z zračno puško pa omogoče prehod na malokalibrsko in vojaško puško, torej je za nas, predvsem za vzgojo mladih strelcev, najbolj pomembno prav strelišče za zračno puško. Do adaptacije osnovne šole v Žireh smo sicer imeli „svoj“ prostor za vadbo v šoli, vendar smo z adaptacijo tudi tega izgubili. Dobili smo prostor v kleti, vendar so danes tam garderobe in upravičeno se lahko vprašamo, kako da smo prej imeli svoj prostor, zdaj, ko je šola pridobila še nekaj objektov, pa za nas ni več prostora. Vendar se pri strelski družini s tem nismo sprijaznili in na vse načine poskušamo v Žireh poiskati primeren prostor za našo vsaj delno nemoteno vadbo. Prav te dni se dogovarjamo z upravnim odborom DD Partizan, da nam bi odstopili v najem malo dvorano. Upamo, da bo to obrodilo sadove in bomo tudi mi dobili svoje strelišče.

Če sklenem misel, je za nas največji problem in naloga za vnaprej dokončna ureditev strelišča na Ledinici in pridobitev strelišča za zračno puško, saj nam je strelska občinska zveza ponudila pomoč pri notranji ureditvi, dobili pa smo že tudi nekaj opreme in želimo, da ne bi več dolgo samevala pri naših entuziastih v kletih. Naše pomembno nadaljnje delo pa je, da znova začnemo z usposabljanjem in pridobivanjem najmlajših strelcev, dalje želimo obnoviti in posodobiti naše orožje, s tem pa doseči čimveč dobrih rezultatov. Upamo, da bomo s skupnimi močmi prebrodili probleme in uresničili vse te zahtevne cilje.

Strelstvo ni samo šport, temveč tudi usposabljanje mladih ljudi za stalno pripravljenost v obrambi naše domovine, torej . . .

Marko Kavčič: Nogometni klub Alpina Žiri

Začetki

Leta 1973 se je v Žireh porajala ideja še o enem športu, ki bi zaživel organizirano v gorenjski ligi. Že pred tem so fantje igrali za zabavo po raznih vaseh. Tako je bil junija ustanovni občni zbor v takratni gostilni pri Bahaču. Pobudnik za ustanovitev Nogometnega kluba Alpina je bil Marjan Špeh. Sprva je v klubu opravljal tudi vse funkcije. Na občnem zboru se je zbralo okoli 15 nogometnih navdušencev iz Žirov in z Vrsnika. Prvo sezono so zbirali sredstva za najnujnejše stvari (dresi, žoge, goli, pletenje mrež in drugo) in igrali prijateljske tekme po raznih krajih okrog Žirov. Leta 1974 so uredili vse potrebne dokumente v zvezi z registracijo kluba in igrišča. Jeseni 1974 je NK Alpina igral prvo uradno tekmo v gorenjski B ligi. Na Gorenjskem sta bili takrat dve ligi, A in B, različni po kakovosti.

Vodstvo

V ustanovitvenem letu 1973 je vse funkcije v klubu opravljal Marjan Špeh, „oče organiziranega nogometa v Žireh“. Leto dni kasneje je blagajniške posle prevzel Slavko Kosmač, ki je še danes naš blagajnik. Več sprememb je bilo povezanih s tajnikom in trenerjem kluba. Leta 1977 je Marjan Špeh predal mesto tajnika Danetu Veharju. Po dveh sezonah je tajništvo prevzel Franci Mlinar (Ajnžončkov), ki še zdaj uspešno opravlja to funkcijo. Trenerji članske ekipe pa so bili: Marjan Špeh, Ivo Petrovčič, Dane Vehar, Franci Mlinar in Franc Kopač (Zamba). Najdlje je vodil ekipo Franci – pet let. Mladince je prvi dve sezoni vodil Zamba – aktualni članski trener. Nato pa zaradi portoroških sklepov nismo imeli več mladincev, ti so namreč začeli vaditi v občinski selekciji s središčem v Železnikih. Zadnji dve leti imamo spet svoje mladince, njihov vodja je Tomaž Vehar. V vodstvu pionirjev, ki nastopajo vse od leta 1975, so se sprva menjavali igralci članske ekipe. Od leta 1982 dalje s pionirji precej resno dela Ivo Kavčič (Kamškov), kar je videti tudi v njihovih rezultatih.

Ker klub potrebuje tudi „šolane“ trenerje, morda bo to že čez nekaj let obvezen pogoj za igranje v ligi, smo leta 1983 poslali na tečaj nogometa Sreča Gabra, Francija Mlinarja in Iva Kavčiča. Vsi so uspešno opravili tečaje in pridobili naziv inštruktor nogometne igre. Ivo Kavčič je bil leta 1985 v Kopru na tečaju in je kasneje opravil izpite za drugo stopnjo oziroma je postal „trener nogometa“.

Predsednik kluba je od leta 1977 dalje Dane Vehar.

Sodniki

Za igranje uradne nogometne tekme je potreben poleg igralcev vsaj še en sodnik. Tudi v Žireh smo imeli tri izprašane sodnike. Ti so bili: Marjan Maček,

Milan Oblak in Dane Vehar. Od vseh treh danes občasno sodi le še Dane Vehar. Prva leta je klub moral imeti tudi svojega delegata. Pri nas sta to bila Mišo Čepлак in Stane Kosmač. Danes za tovrstne kadre v Žireh ni več pravega zanimanja; vodstvo ligaškega tekmovanja je zanemarilo to področje.

Igralci

Po prvi registraciji leta 1973 je klub štel 18 članov. Postava v prvem letu igranja 1974/75: golman Franci Jereb; igralci Marjan Špeh, Rajko Kosmač, Peter Mlinar, Dane Vehar, Tone Eniko, Marjan Kajnič, Franci Pečelin, Boris Oblak, Milan Kopač (Balantač), Ciril Kavčič, Franci Mlinar ter rezervni igralci Tone Bogataj, Roman Brencce, Milan Kopač (Jekapich), Brane Kosmač in Milan Oblak (Kendovcov) rezervni golman. Registriranih igralcev je bilo iz leta v leto več, tako danes NK Alpina šteje več kot 60 registriranih igralcev. Najstarejši je Franci Mlinar (33), najmlajši pa ima komaj dobrih šest let.

Delo v klubu se je začelo tudi s pionirji od prvega do četrtega razreda. Ti imajo poleg treningov tudi prijateljska srečanja z vrstniki iz Sovodnja. Najbolj obetajoči igralci te generacije so: brata Markelj, Radošević, Jure Burjak itd. V ligi pa igrajo predvsem pionirji od šestega do osmega razreda.

Od leta 1978 dalje so se naši mladinci vključili v občinsko selekcijo s centrom v Železnikih. Prvi igralci NK Alpina v občinski mladinski selekciji so bili: Tomaž Vehar, Srečo Gaber, Mario Zajc, Robert Križnar itd., do danes že okrog 20. Dane Vehar in Ivo Kavčič sta bila glavna pobudnika, da so se naši igralci pridružili občinski selekciji. Dva naša igralca sta igrala tudi pri ljubljanskem Slovanu v prvi slovenski ligi. Ivo Kavčič je igral le nekaj tekem za člansko ekipo, Robert Križnar pa je bil nosilec igre v mladinski ekipi. Naš tretji igralec v slovenski ligi je perspektivni golman Matej Albreht, ki nastopa v kranjskem Triglavu.

Objekti

Zemljišče, na katerem še danes stoji nogometno igrišče, je bilo last kmetijske zadruge, na katerem so gojili koruzo. Od leta 1973 ima zemljišče v najemu NK Alpina.

Hkrati z razvojem nogometa se je razvijal tudi štadijon na Rakovniku. Sprva je bilo igrišče bolj podobno njivi kot travniku. Kmalu so se na njem začela prva zemeljska dela. Seveda so igralci igrišče urejali s prostovoljnim delom ob nedeljskih dopoldnevih, ko so bili igralci doma, saj so med tednom skoraj vsi študirali v Ljubljani. Ob igrišču je bila postavljena tudi prva lesena baraka – pokrite klopi za rezervne igralce. Dimenzije takratnega igrišča so bile

Nogometni klub Alpina – legendarna ekipa iz leta 1975. Čepijo (z leve proti desni): Ciril Kavčič, Tone Eniko, Marjan Zemljarič, Dane Vehar, Franci Jereb, Franci Pečelin, Marjan Kajnc in Franci Mlinar. Sto-

jijo: Marjan Špeh, Boris Oblak, Milan Oblak, Milan Kopač (Jekapicov), Rajko Kosmač, Peter Mlinar, Milan Kopač (Balantačev), Roman Brence, Brane Kosmač, Stane Kosmač, Franc Marolt in Mirko Vehar.

skrajno minimalne: 90 x 50 m.

Leta 1981 smo se odločili, da igrišče povečamo in zamenjamo lesene gole z železnimi. Klub se je finančno tako opomogel, da smo si že lahko privoščili strojne ure, saj je bilo treba za razširitev igrišča prestaviti kanal, ki je bil tik ob igrišču. Nove dimenzije igrišča so zdaj 60 x 200 m. Ob igrišču smo zamenjali tudi leseno barako z železno konstrukcijo. Ker je teren izredno močvirnat, smo že dvakrat kopali drenaže. Prvič smo izkopane kanale zasuli samo s prodom, drugič pa smo položili tudi okrog 250 m drenažnih cevi. Rezultati so več kot jasni. Pogled na današnje igrišče ali pa tisto iz leta 1975 je kot dan in noč. K ravnejšemu terenu je pripomoglo tudi stalno planiranje, redna košnja igrišča – štiri do petkrat na leto in valjanje.

Prve slačilnice smo imeli pri pokojnem „Lavrovem“ Tonetu, nato v prenovljenem DD Partizan, kjer pa je bilo zaradi velike oddaljenosti do igrišča zelo neugodno. Odločitev leta 1985, da kupimo montažne hišice – slačilnice, je bila več kot potrebna. Jeseni istega leta je nov objekt že stal ob igrišču. Iz Etikete smo potegnili še nekaj metrov vodovodne cevi. Tako je štadion počasi dobival pravo podobo. Leta 1986 smo končali še zadnja zastavljena dela. Poleg slačilnice smo dogradili prostor za tuširanje. Etiketa nam je še drugič priskočila na pomoč, od tam smo namreč

potegnili še elektriko. Letos se bo že mogoče tuširati s toplo vodo. Pri delu je bilo potrebno tudi veliko prostovoljnih ur.

Sredstva

Za gradnjo vseh objektov in za igranje v ligi je potreben tudi denar.

Prva leta smo po delovnih organizacijah pošiljali prošnje za finančno pomoč. Nekaj se je nabralo tudi s prostovoljnimi prispevki na tekmah, kjer se je zbralo tudi do 300 gledalcev. Danes je zanimanje za nogomet manjše, na tekmah imamo le okrog 50 do 100 gledalcev. Menim, da tudi zato, ker je kakovost tekmovalja po portoroških sklepih manjša, deloma pa tudi zato, ker lahko zdaj v Žireh gledamo še druge športe, ki takrat še niso bili tako razviti. Del denarja smo dobili tudi od prodaje pijač na tekmah.

Danes glavni delež nosi delovna organizacija Alpina: reklame, sindikat in sklad skupne porabe. Manjši delež je tudi iz reklame drugih DO ter sindikalnih organizacij ostalih delovnih organizacij iz Žirov. Kot vsak registriran klub dobimo svoj delež tudi iz občinske ZTKO-OTKS. V preteklosti sta prispevala denar tudi Pajklc s Sovodnja in Kranjska zavarovalnica Triglav – reklamni napisi na dresih.

Klub že od leta 1981 prireja tradicionalne proslave

z zabavo za 8. marec, izkupiček pa se steka v klubsko blagajno. Tako je klub leta 1986 za redno športno dejavnost zbral in tudi porabil od 900.000.— do 1.000.000.— din, ob tem, da je vse trenersko delo prostovoljno, da niti najmlajši ne dobijo toplega čaja v mrzlih in blatnih spomladanskih ali zadnjih jesenskih kolih po tekmi, da niti ob delovnih akcijah klub ne priskrbi malic in še je primerov, ki bi normalno zahtevali določene izdatke. Kljub vsemu temu pa je še vedno veliko veselja do nogometa med številnimi mladimi, saj se klub po 12 letih obstoja še vedno razvija.

Uspehi

Vsa leta je klub sodeloval v ligaškem tekmovanju z ekipama članov in pionirjev, z mladinci pa le nekaj let ne, v obdobju takoj po portoroških sklepih. Eno leto je poizkusil tudi s kadeti.

Največji uspeh je v prvih letih tekmovanja klub dosegel v sezoni 1974/75, ko je članska ekipa v gorenjski B ligi presenetljivo zasedla prvo mesto in si tako pridobila pravico nastopa v višji ligi, gorenjski A ligi. Kljub predvidevanju trenerja in vodje kluba Marjana Špeha, da je A liga za Žirovce premočna, je obveljala želja igralcev — nastopanje v močnejši ligi.

Drugo sezono so osvojili predzadnje mesto in se morali vrniti v B ligo.

Po nastopu v tretji sezoni 1976/77 so začeli veljati znameniti „portoroški sklepi“. Portoroškega srečanja sta se udeležila tudi predstavnika NK Alpina Dane Vehar in Franci Mlinar. Namen sklepov je bil z ustanovitvijo občinskih selekcij zboljšati raven slovenskega nogometa — tezo je podal dr. nogometa Branko Elsner. Doživeli smo prav nasproten učinek. Odpravili so obe gorenjski ligi. Najnižja tekmovalna stopnja je tako postala SNL — zahod in vzhod. Vsi drugi klubi so bili organizirani v rekreacijske lige po občinah. Tako je nekaj let nogomet po občinah bolj živetaril, dokler se ni spet oblikovala enotna gorenjska liga, vendar brez ekip s kranjskega območja, ki so ustanovili svojo ligo.

Zadnja sezona pred „portoroškimi sklepi“ je bila za mladinsko ekipo najbolj uspešna. V občini smo zasedli prvo mesto in se na Jesenicah pomerili še z drugimi občinskimi zmagovalci za naslov gorenjskega prvaka. Po porazu proti Jesenicam z 0:5 in z zmago proti Triglavu s 3:2 smo osvojili odlično tretje mesto. Od leta 1978 do 1982 smo sodelovali v občinski in medobčinski ligi s spremenljivim uspehom. Člani smo v sezoni 1978/79 zasedli prvo mesto. Preostale sezone pa smo zasedali mesta od drugega do šestega. Tudi

NK Alpina v letu 1986: ekipa, ki je dosegla 3. mesto v medobčinski nogometni ligi Gorenjske (1. Jesenice, 2. Lesce, 3. Alpina). Čepijo (z leve): Janez Novak, Drago Kramperšek, Matjaž Poljanšek, Marko Mlinar, Brane

Kržišnik. Stojijo: Srečko Gaber, Matjaž Albreht, Tomaž Vehar, Ivo Kavčič, Metod Trček, Franci Mlinar (kapetan), Franc Kopač (trener in vodja ekipe). Manjkajo: Boris Mlakar (poškodovan), Marko Kavčič, Matko Kramperšek.

pionirji do leta 1982 niso imeli večjih uspehov, vedno so bili na sredi lestvice. Podobno je bilo tudi v naslednji sezoni. V sezoni 1985/86 smo dosegli največji uspeh v ligaškem tekmovanju članske ekipe: tretje mesto v gorenjski ligi (sodelovalo je 11 ekip) s tesnim zaostankom za ekipo Jesenic in Lesc. Sledile so še ekipe LTH-ja, Alplesa, Bohinja, Tržiča, Kondorja, Poleta, Bleda in Reteč. Druga dva večja uspeha sta bila še v sezoni 1974/75: prvo mesto v gorenjski B ligi in igranje v finalni tekmi za pokal maršala Tita na področju Gorenjske.

Tekmo s kranjskim Triglavom (1. SNL) smo na nevtralnem terenu – v Škofji Loki – izgubili z 0:4, polčas 0:0. To je bilo leta 1983. Če bi bila tekma v Žireh, smo prepričani, da bi bil rezultat boljši. Zaradi neurejenih slačilnic in slabega terena pa smo bili prisiljeni igrati v Škofji Loki. Za zanimivost naj povem še to, da je nato kranjski Triglav prišel med 32 v Jugoslaviji, kjer je izpadel z beograjskim Partizanom.

V sezoni 1986/87 smo šele na polovici. Člani smo med devetimi ekipami četrsti, pionirji pa vodijo med sedmimi ekipami. Dobro pa se držijo tudi naši mladinci.

NK Alpina od leta 1980 sodeluje tudi v malem nogometu. V zimski občinski ligi, kjer sodeluje okrog 30 ekip, smo dvakrat zasedli drugo mesto, vedno pa

smo bili med petimi. Na „pokalu Poden“ smo enkrat igrali v finalu – poraz po penalih. Že nekaj let zapored igramo tudi na največjem turnirju v Sloveniji – Dnevnikov turnir. Sodeluje okrog 250 ekip, vendar brez večjih uspehov.

Načrti

Uprava kluba se zaveda, da je poglavitni pogoj za uspeh v prihodnosti delo z najmlajšimi. Klub si je dolgoročno postavil zahteven cilj: formirati ekipo, ki bo sposobna tekmovati zunaj gorenjskega območja, to je v drugi slovenski ligi. Vendar sta za doseg tega potrebna večja finančna sredstva ter stalno strokovno delo z najmlajšimi.

V bližnji prihodnosti čaka klub tudi preselitev igrišča s sedanje lokacije sredi industrijske cone v športno cono v Mršaku. Na sedanjem igrišču naj bi zrastle toplarna za potrebe žirovskih delovnih organizacij in bližnjih družbenih stanovanj.

Sedanje vodstvo se ne boji za obstoj kluba v prihodnje, če bo še naprej volja tudi za prostovoljno delo v upravi kluba, saj je med najmlajšimi veliko zanimanja in veselja do nogometne igre.

Janez Ravnikar: Balinarsko športno društvo Žiri

Člani Balinarsko športnega društva Žiri v prvih letih obstoja (okoli 1971) po enem od uspešnih tekmovanj na lastnem balinišču na Dobračevi. – Stojijo (z leve): Oton Zajc, Livio Giugovazz, Rajko Ve-

har, Milan Podobnik, Janez Trček, Janez Ovsenk, Anton Mahnič, Viktor Maček, Drago Jereb, Maks Ušeničnik in Alojz Firšt. Čepijo: Vinko Gladek, Miran Mlinar, Metod Uršič, Bojan Šubič in Jaka Trček.

Kot povsod je bilo balinarstvo razvito tudi v Žireh. Balinišča so bila predvsem pri gostiščih in gasilskem domu v Žireh. Ker pa je bilo zanimanje za ta šport vedno večje, se je porodila zamisel o ustanovitvi društva. Prvi člani so bili prekaljeni balinarji, organizacijo za ustanovitev pa so zaupali nadvse zagnanemu organizatorju in pobudniku Alojzu Firštu.

Z dobro organizacijo je nabiral nove člane in tisti čas bo vsem ostal v spominu.

Ustanovni občni zbor je bil 19. 4. 1974 in s tem je bil izvoljen tudi prvi odbor. Izvoljeni člani so se takoj pogovorili, kako naj se imenuje društvo. Sklenjeno je bilo, da se imenuje Balinarsko športno društvo Žiri.

S tem ko je bilo društvo ustanovljeno, pa še ni bilo rešeno vse, nastalo je vprašanje, kje naj bi bila igrišča. Obrnili smo se na Gasilsko društvo Dobračeva s prošnjo, da nam odstopi prostor za gasilskim domom. Z

dovoljenjem članov upravnega odbora gasilskega društva nam je bilo dodeljeno zemljišče za domom.

Nato je bilo treba urediti dvostezno igrišče po načrtih in predpisih Balinarske zveze. Takoj smo začeli delati, kajti navoziti je bilo treba veliko materiala. Da je delo potekalo brez večjih težav, so veliko pripomogli tudi zasebni vozniki, pa tudi kmetje, ki so nam priskočili na pomoč s prevozi, seveda vse brezplačno.

S prošnjami smo se obrnili tudi na lastnike gozdov, da so nam darovali potreben les; tudi tukaj so se odzvali vsi tisti, ki smo jih povprašali.

Delo je kar hitro napredovalo, saj so vsi radi pomagali pri gradnji tega prepotrebne objekta.

Tako je prišel srečni dan, ko smo slovesno odprli in predali objekt svojemu namenu.

To je bilo 19. maja 1974 z veliko parado članov v dresih, po otvoritvi pa je bilo športno srečanje. Slo-

vesnost se je nadaljevala popoldne pri domu Partizan.

Takoj po otvoritvi igrišča so se že začela različna tekmovanja na domačem igrišču, pa tudi zunaj kraja, in to na Gorenjskem in Notranjskem.

Uspehi so se nizali in danes smo že v gorenjski ligi. Na splošno je bil razvoj društva nagel, saj smo ob peti obletnici razvili tudi svoj društveni prapor. Torej ves trud ni bil zaman, saj lahko zapišemo, da imamo danes 340 članov, da pa ne bi pozabili, imamo tudi 41 članic, ki vestno preizkušajo svoje znanje in sposobnosti.

Ob koncu naj zapišemo še to, da brez težav in problemov vendarle nismo; največ jih imamo zato, ker nimamo pokritega igrišča, da bi lahko nemoteno vadili tudi čez zimo in se pripravljali na nova tekmovanja. Balinišča pa ne moremo pokriti, ker nimamo dovolj denarja in ker ne najdemo primerne lokacije.

Člani si najbolj želimo, da bi nam uspelo dobiti primerno lokacijo za zgraditev novega igrišča, seveda pokritega, zraven pa še tudi kegljišče, saj je v Žireh za ta dva športa dovolj zanimanja in tudi dovolj sposobnih tekmovalcev.

Ob koncu naj povem še to, da je s tem kraj precej pridobil, saj se lahko mladi in starejši vsak dan zbirajo na naših igriščih in uživajo v lepoti tega športa.

Šport nam prinaša tudi obilo zabave in razvedrila po napornem delu.

Prvi izvoljeni upravni odbor

Na prvi seji iniciativnega odbora Balinarskega kluba Žiri 19.4.1974 v prostorih gasilskega društva Žiri so bili izvoljeni:

1. Alojz Firšt
2. Janko Ovsenk
3. Anton Podobnik
4. Livijo Giugovazz
5. Janez Ravnikar
6. Franc Loštrek
7. Janez Kopač
8. Gregor Mihevc
9. Ciril Reven
10. Janez Logar
11. Vinko Podobnik
12. Milan Podobnik
13. Mira Mlinar

Nadzorni odbor:

1. Rajko Kavčič
2. Rudolf Jereb, str.
3. Pavel Žakelj

Uredniški pripis: Škoda je, ker nam ni uspelo, da bi „žirovski športni utrip“ izmerili naenkrat in v celoti. Nekateri „športni subjekti“ se namreč kljub večkratnemu pisnemu in ustnemu prigovarjanju niso odzvali našemu vabilu. Zato jih še enkrat prosimo, da nam čimprej pošljejo svoje prispevke, ki bi jih objavili v prihodnji številki.

Ivan Reven: Vloga Poljanškov - Modrijanov v razvoju zadružništva na Žirovskem

Poskušal bom vsaj nekoliko osvetliti razvoj zadružništva na Žirovskem in prispevek Poljanškov, ali kot jih po domače imenujemo Modrijanov. Čeprav pravi ljudski rek, da v španoviji še pes crkne, pa je prav zadružništvo in skupno vlaganje v gospodarski razvoj v precejšnji meri povzdignilo Žiri na takšno raven, na kakršni smo danes. Popolnejši pregled razvoja in dela v preteklosti in njegova razčlenitev sodi v domeno ekonomistov. Vloga in delo Valentina Poljanška-Modrijana in njegove bogate zapuščine pa v raziskavo družboslovca.

V Pečniku so bili nekoč 3 mlini, enega je odnesel plaz (verjetno snežni). Lastnik Poljanšek ga ni obnavljal. Rajši si je bližje Ledinam postavil novo hišo. Z ženo sta bila zelo razgledana. Mož je vaščanom šival obleke, žena pa je stare in mlade učila brati in pisati. Ker sta bila vešča pisane in tiskane besede in tudi sicer razgledana in pametna, so jima domačini rekli kar Modrijani. Ledine z okoliškimi zaselki so bile takrat na precej visoki kulturni ravni. Nekako v tisti čas sodi tudi pesnik Anton Žakelj, ki se je rodil v Ledinah in na čigar rojstni hiši stoji spominska plošča.

Janeza Poljanška, verjetno je bil sin, vsekakor pa potomec tega Modrijana iz Ledin, oziroma iz Pečnika, že srečamo na domačiji pri Veveri na Dobračevi, ki se je poslej imenovala pri Modrijanu. Kako je prišla domačija v njegovo posest, ni znano. Vemo le, da je dobil ženo pri Kamšku v Novi vasi. Rodila mu je sinove Jakoba, Franca, Toneta in Tineta, ki je ostal doma, ter hčer Marjeto, ki se je omožila z Mohoričem iz Idrije. Ta je kasneje živel v Ljubljani, bil je ljudski poslanec in minister. Ker je najmlajši, Tine, ostal na domačiji, so morali drugi zdoma. Starejši sin **Jakob** se je izučil za kovača pri mojstru Kavčiču, možu svoje tete, pri Vrbanu v Osojnici.

Še danes hrani stara Modrijanova mama na Selu učno spričevalo svojega tasta, kjer piše, da se je Jakob Poljanšek učil kovaške obrti pri Urbanu Kavčiču v Osojnici od leta 1877 do leta 1879. V dveh letih je postal kovaški pomožni delavec. To spričevalo je potrdilo rokodelsko predstojništvo v Idriji, Rokodelska zadruga za Idrijski okraj in predstojništva občine Žir (Žiri so se pisale do prve svetovne vojne še v ednini in ne v množini kot danes). Po izučitvi je šel za pomočnika h Kovaču na Selo. Preden nadaljujem, moram prej vsekakor osvetliti nastanek in razvoj kovaštva na Selu.

Priznani kovači so bili pri Kovaču v Jarčji dolini, kjer se današnji lastniki pišejo Novak. Da so bili res priznani, priča podatek, da so delali zelo dobre ključce celo za rokovnjače v Črnem grabnu in Tuhinjski dolini nad Kamnikom. S temi ključki so rokovnjači odpirali pri bogatih dobro zaklenjena vrata in plen razdelje-

vali med revno ljudstvo. Tudi železne francoske blagajne se niso mogle upirati tem dobro izdelanim ključem. Kako so bili ti ključki izdelani, je še danes skrivnost, ki so jo rokovnjači odnesli s sabo v grob. Še danes so pri Kovaču v Jarčji dolini pod rušo ostanki žlindre okrog nekdanje kovačije, kar priča o precejšnji razširjenosti kovaštva. Eden izmed Kovačevih sinov se je priženil na Selo, kjer je imel možnost zgraditi kovaško kladivo na vodni pogon, sicer pa so tu bile žage. Z debelimi smrekami je zajezil prago Sore, les pa obložil s težkimi skalami. Z zajezitvijo je povečal večji vodni padeč in s tem možnosti za pogon žage, mlina in kovačije, pač glede na gospodarske potrebe. Ker je bil kovač, se je hiše prijelo ime pri Kovaču na Selu. Na to kovačijo in žago se je priženil Pavletov iz Stare vasi. Ker pa je ta priženjeni naslednik nekaj študiral, ni bil kos težkemu delu v kovačiji in žagi. Ker se ni dalo živeti, je dal kovačijo v najem Jakobu Poljanšku, ki je bil dotlej za pomočnika. Znano je, da je bil Jakob Poljanšek zelo varčen človek. Na cesti je pobral vsak žebelj in fižolček in ga spravil. Kmalu je lahko kupil kovačijo, ki jo je imel dotlej v najemu. Od lastnika in njegove žene, ki sta tudi po malem pila, je z doto, ki jo je prinesla njegova žena s sabo od Špicarja, kupil še mlin.

Čeprav sta imela že dve gospodarski poslopji, sta še vedno stanovala pri Kovačevih. Seveda je moral novi gospodar kovačijo in mlin obnoviti, da se je lahko delalo.

Pri takratni gradnji železnice Dunaj-Ljubljana-Trst je prevzel izdelavo tesarskih sekir in plankač za tesanje hrastovih pragov. Zaslužil je toliko, da se je lahko lotil zadave hiše. To hišo so po zadnji vojni dvignili še za eno nadstropje. Jakob je z delom potrdil ljudski pregovor, da iz malega raste veliko. Ljudje so vzdelali domače hišno ime **pri Modrijanovcu**, v nasprotju z rodbinskim imenom, kjer so jim rekli **Modrijani**. Vendar še danes med ljudmi obstajata dva pojma in rečejo pri ta Lesenem Kovaču in pri ta Železnem Kovaču. Jakob je namreč delal večinoma sekire in plankače in drugo železno orodje, dotedanji kovač pa se je v glavnem ukvarjal z obkovanjem lesenega orodja in vozov. Jakob je s pridnostjo in varčnostjo dokupil še nekaj zemljišča za majhno kmetijo, ki bi mu prišla prav v hudih časih. Po smrti svoje prve žene se je oženil z Brencetovo iz Ledinskih Krnic, s katero je imel še enega sina. Da ne bi bila druga žena in sin (**Milan**: op. ur.) prikrajšana za imetje, je zanju zgradil novo hišo. V njej so imeli pred zadnjo vojno penzion za dopustnike in sezonsko gostilno. Za jezom pa je bilo urejeno kopaljšče s kabinami in športnim igriščem ter majhen bazen za otroke. S starim Mavsarjem sta zgradila novo pot po dolini Jarešče. Prejšnja pot, ki je bila strma in neprimerna, je vodila čez Peplu na Ledinco,

ali čez grič mimo Krištana. Skrbela sta še za velik lesen most čez Soro, da sta se lahko z lepima kočijama vozila k nedeljski maši v Žiri. Ta most je bil priča marsikateremu utopljenju. Križ ob mostu še danes spominja, da je tukaj padel v Soro in utonil Svetletov iz Jarčje doline, ko se je pozno zvečer pod vplivom žlahtne kapljice vračal domov.

Jakob Poljanšek je vsem otrokom omogočil izobraževanje, kar so vsi bolj ali manj tudi izrabili. Vsi so bili v življenju uspešni. Vsekakor pa moramo ugotoviti, da nihče v Modrijanovi rodovini ni imel posluha za glasbo. Izjema je le Jakobov vnuk po drugi ženi (**Slobodan**, op. ur.), saj je kot pevovodja nasledil Antona Jobsta pri vodenju glasbene kulture in petja v Žireh.

Jakobov sin **Lojze** je študiral gradbeništvo v Beogradu in na Češkem. Po letu 1925 je bil že priznan projektant in izvajalec pri takratnih Jugoslovanskih državnih železnicah.

Projektiral in gradil je nove železniške proge po vsej Jugoslaviji. Delal je v Bosni in Hercegovini, v Makedoniji, v Prištini in drugod. Nazadnje je bil glavni tehnični strokovnjak pri Železniškem transportnem podjetju Ljubljana. Poročil se je v Ljubljani s hčerjo znanega zlatarja Franca Zajca. Umrl je leta 1966. Njegova hči **Mirjam** zbira zgodovinske podatke in dogodke iz preteklosti. Ponosna je na svojega očeta in hrani vse njegove pohvale in diplome. Zanimivo je, da je Lojze Poljanšek projektiral železnico po Poljanski dolini. Na natečaju za ta projekt je s svojimi originalnimi idejami, ki bi pocenile gradnjo, uspel pred drugimi projektanti. S prestavitvijo reke Sore bi odpadla gradnja enajstih mostov. Za uspeli projekt je dobil denarno nagrado, s katero je kupil polovico stanovanjske hiše v Ljubljani. Trasa te železnice, ki je bila aktualna za Poljansko dolino in Žiri, naj bi potekala od Medvod, mimo Škofje Loke do Žirov in Osojnice do Idrije. Zakaj ta projekt ni bil uresničen, ni jasno.

Jakob Poljanšek, mlajši, ki se je pri očetu izučil kovaštva, je postal soustanovitelj avtobusnega podjetja v Žireh in bil hkrati zaposlen kot šofer. Zaradi gospodarskih težav v podjetju je nazadnje sam prevzel vodenje podjetja in počasi kupal delnice od drugih solastnikov. Nazadnje je postal največji delničar. Do vojne se je z nakupom večjih vozil to podjetje pomembno razvilo. Poljanšek je nekajkrat na dan vzdrževal redne avtobusne zveze z železniško postajo v Škofji Loki in Ljubljani. Imel je tudi koncesijo za avtobusno progo do Logatca, kamor pa je zaradi premajhnega števila potnikov vozil le po potrebi. Odkupil je tudi avtobuse in koncesijo drugih avtobusnih prevoznikov v dolini. Pri Poljanšku so se zvrstili mnogi avtobusni šoferji. Tako se spominjamo Jožeta Lahajnarja, Jakota in Frenca iz Fužin, oziroma iz Trebije, Janeza Kržišnika in drugih. Po potrebi pa je vskočil tudi Tavčar. Ob nedeljah je sedel za volan tudi sin **Rado Poljanšek**, ki je takrat študiral medicino.

Druga svetovna vojna je pobrala avtobuse. Po vojni pa naši gospodarsko politični organi na okraju v Škofji Loki niso bili naklonjeni obnovi avtobusnega podjetja v Žireh.

Namesto tega so v Škofji Loki ustanovili državno avtobusno podjetje, ki je preraslo v Transturist in pozneje v Alpetour.

Janez Poljanšek je nasledil očetovo kovačijo in domačijo na Selu. Vendar po vojni niti on niti njegovi nasledniki niso pokazali večjega napredka. Ker po vojni gospodarska politika ni bila naklonjena zasebni obrti in samoiniciativi, je nekdanje tako razvito kovaštvo povsem izumrlo. O minulih časih priča le še zapuščena kovačija.

Mlajši sin Janeza Poljanška na Dobračevi, **Valentin Poljanšek – Modrijanov Tine**, je bil izredno talentiran samouk, navdušen za idejo združništva in skupnega ljudskega lastništva v gospodarstvu. Vsekakor je kar za petdeset let prehitel čas, ki ga ljudje še niso doumeli. V svojih idejah je prehitel celo Edvarda Kardelja, ki je šele z razvojem družbenega sistema natančneje opredelil pomen gospodarstva in samoupravljanja v naši socialistični družbi. Tine je veliko pisal. Njegove kronike in zapisi imajo že zgodovinsko vrednost. Globoke in občutene so njegove pesmi. Zapisi sej in občnih zborov so živ dokument preteklosti. Bil je zagovornik revnih ljudi, vedno je postavil pravo besedo na pravo mesto. Ob katastrofalni povodnji je bil poslanec v Ljubljanski oblastni skupščini, kjer se je vztrajno zavzemal za pomoč in odpravo posledic vojne ujme.

S Potočnikom in drugimi sta ustanovila združno mlekarno. Najprej so prevzemali mleko pri Kolencu v Žireh. Kasneje so zgradili novo stavbo pri Petriču v Stari vasi. Tu je kvalificiran mlekarnar najprej posnemal mleko in izdeloval maslo, ki so ga prodajali naprej. Posneto mleko so živinorejci uporabili za pisanje prašičev in prehrano ljudi. Združna mlekarna je po lastnih cenah oskrbovala člane s krmili za krave in druge domače živali. Dobila so se tudi umetna gnojila, po potrebi pa tudi sadna drevesa, saj so bili v zadrugi tudi člani podružnic sadjarsko-vrtnarskega društva. Delo mlekarne je po vojni nadaljevala KGZ „Sora“ Žiri.

Tudi Sadjarsko-vrtnarsko društvo Ljubljana, Podružnica Žiri, sta organizirala Tine Poljanšek in Ivan Potočnik s somišljeniki. Ta podružnica je uspešno delovala pri razvoju sadjarstva in vrtnarstva v Žireh. Podružnica je imela dve sadni škropilnici in nekaj orodja ter sadno sušilnico.

Žal je ta podružnica po vojni propadla, ko naj bi se po odloku ObLO Škofja Loka likvidirala in pripojila kot sadjarsko-vrtnarski odsek Kmetijski zadruzi Žiri. Ker je večina članov nasprotovala taki prisili, odsek pri Kmetijski zadrugi ni bil ustanovljen, sadno sušilnico na Dobračevi pa je zadruga prodala privatniku za garažo.

Tine in župnik Logar sta ustanovila združno trgovino „konzum“, vendar je kmalu zašla v težave, ker so nekateri trgovino izkoristili za svoje nepoštenne namene.

Zelo napredna ideja je bila, kako zamenjati smrdeče petrolejke s sodobnejšo električno razsvetljavo.

Elektrike tedaj niso imeli niti veliko večji kraji kot Žiri. V Žireh so najprej poskusili z manjšo centralo v mlino zraven Strliča. Na Dobračevi so uporabili vodo Rakulka in pritokov. Na vzpetini nad Dobračevo še danes kljubuje zobu časa spomenik tistega časa – vodni zasun, od koder je vodila voda do novo zgrajene stavbe. Ta stavba je bila Modrijanova in so jo uporabljali za različne namene. Tu je bila žaga in elektrarna. Zraven žage so delali tudi opeko. Tudi parno lokomobilno so imeli zraven te stavbe v „mašinhauzu“ (katere hišico ima zdaj v lasti Pavel Jereb), ko je prenehala obratovati parna žaga pri Pelhanu v Žireh. V elektrarni na Dobračevi sta skrbela za obratovanje Janez Poljanšek in Tomaž Cepin, ki je zato prišel iz Idrije. V Žireh je poiskal tudi ženo, Demšarjevo iz Žirovnice.

Tomaž Cepin je bil izučen kovinar, dežural je v elektrarni; izdeloval pa je tudi podkovicice in ščitnike za žirovske čevljarje. Kasneje je s svojima sinovoma imel trgovino, izposojevalnico in delavnico za popravilo koles.

Zaradi vedno večjih potreb so začeli misliti na močnejšo elektrarno. V Podklancu so odkupili zemljišče za hidrocentralo in določili traso. Pri Skoblu je bil zgrajen jez, od koder bi po cevovodu pritekla voda do centrale. Ta jez so potem uporabili za žago pri Skoblu, njeni ostanki so vidni še danes. Žirovski podjetniki pa so se odločili za gradnjo močnejše centrale na Fužinah. Deloma s svojim kapitalom, večinoma pa s posojili banke in hranilnice so zgradili jez in hidrocentralo. Toda že kmalu po dograditvi je povodenj hudo poškodovala jez in cevovode. Ko so komaj odpravili nastalo škodo, je še hujska katastrofalna povodenj leta 1926 popolnoma odnesla jez, cevovod in polovico strojnice, preostalo pa pokrila z debelim blatom. Takrat je bil precej poškodovan tudi daljnovod Fužine-Žiri-Smrečje-Vrhnika, ki je bil delno še v gradnji. S pomočjo Dravske banovine so obnovili jez in centralo. Banovina je prevzela elektrarno in naprave, ni pa prevzela dolgov, ko so se Žirovci zadolžili in jamčili s svojim imetjem za gradnjo.

Čeprav je katastrofalna povodenj zelo prizadela Žirovce, so morali vračati zapadle dolgove. Veliko gozdogov je bilo docela posekanih. Odprodajali so tudi zemljišča, da je šlo za obresti in dolgove. Prenekateri posestnik je bil že na tem, da gre na boben. Tine Modrijanov, ki je bil izvoljen za poslanca, – to mesto mu je prepustil mož njegove sestre Mohorič, – je na banovini reševal, kar se je rešiti dalo. Pri moledovanju za pomoč prizadetim Žirem je bil zelo vztrajen. Tako so se v Žireh lahko hitreje lotili odpravljanja škode, ki so jo prizadejali hudourniki. Elektrarna in naprave na Fužinah namreč niso bile zavarovane pri zavarovalnici, ker je bila premija tako visoka, da je Žirovci niso zmogli. Sreča v nesreči pa je bila, da je prav v tistem času, ko bi prenekatera kmetija morala iti na boben, kralj Aleksander izdal zakon o kmečki zaščiti, s katerim nobena kmetija ni mogla biti prodana. Ta zakon je prišel prav tudi Žirovcem, saj je kmete rešil najhujšega.

Povodenj in njegove posledice so za najmanj

dvajset let zavrle gospodarski razvoj Žirov. Očitki za polomijo z elektriko so seveda padali na Tinetov račun.

Zadružna hranilnica in posojilnica na Dobračevi je bila ustanovljena z namenom, da bi si v težavah pomagali med seboj po sprejetih zadružnih pravilih, ki jih je pripravil Tine Poljanšek. Kmalu po povodnji je prišla hranilnica in posojilnica v moratorij, ker posojiljemalci niso mogli vračati oziroma je šlo posojilo za elektrarno, ki jo je odnesla voda. Enaka usoda je doletela hranilnico in posojilnico pri Homcu v Stari vasi, ki je bila ustanovljena po drugi politični liniji. Ker vlagatelji niso mogli dvigniti svojih vlog, je delovanje hranilnice zamrlo.

Vsa razmerja dolžnikov in upnikov pri elektriki in hranilnici so bila rešena po osvoboditvi, ko je inflacija naredila svoje.

Tudi organizacija delničarjev za Avtobusno podjetje Žiri je bila poverjena Tinetu Poljanšku. Do tedaj so morali Žirovci v Loko ali Logatec hoditi peš. Največ pa so hodili peš do najbližje železniške postaje na Drenovem griču pri Vrhniku. Tudi koles takrat še ni bilo veliko. Prometna potreba je prisilila Žirovce za ta korak. Pri delniški družbi so imeli delnice mnogi Žirovci. Največ so jih imeli Zajc, Primožič in seveda Jakob Poljanšek, ki je z namernim ali nenamernim prikazovanjem izgub končno prevzel podjetje v svoje roke, kot da je njegovo. Odtlej je Avtobusno podjetje Žiri prinašalo dobiček.

Po zgledu opisanih delniških zadrug so bile v Žireh ustanovljene še mnoge druge zadruge, kot je bila Strojarna, katere delničarji so bili večinoma čevljarji in usnarji, saj so si s tem zagotovili surovinsko bazo, primerno ceno in kvaliteto, nadalje Čevljarska zadruga, Sora, Postolarska, Čižmarska zadruga, po vojni pa Kmetijska zadruga, Čevljarna, Naproza, Potrošnik in podobne. Vendar so s podružbljanjem ali podržavljanjem zadruge začele izgubljati pomen, ker zasebni kapital ni bil več zaželen v novi družbeni ureditvi. Takrat je bila tudi obrtniška dejavnost docela uničena, sami obrtniki pa so imeli boljše možnosti za delo v industriji.

Kakor sem že uvodoma omenil, delo Valentina Poljanška in njegov delež pri razvoju Žirov nista docela raziskana in zadosti ovrednotena. Njegovo delo bi morali spoštovati sedanji in prihodnji rodovi. Tine Poljanšek, Ivan Potočnik, Anzelm, Kopači, Grom, Primožič in somišljeniki so bili pionirji gospodarskega razvoja Žirov, ki so jih po osvoboditvi nasledili mlajši in sposobnejši.

Napredne ideje Žirovcev so bile med zadnjo vojno trn v peti okupatorja in njegovih hlapcev. Tudi Modrijanovo družino na Dobračevi je prizadela vojna, njene posledice pa so še danes vidne.

(Napisano julija 1984)

Janko Mrovlje: XXXI. divizija na Žirovskem

V tem sestavku objavljam nekatere dokumentarne fotografije o 31. diviziji, posnete med narodnoosvobodilnim bojem na območju Žirov, kratko organizacijsko sestavo divizije z opisom nekaterih dogodkov njenih enot in predstavitev borcev domačinov, ki so opravljali pomembne dolžnosti v tej diviziji.

Ob ustanovitvi 6. oktobra 1943 je bila 26. Triglavska divizija najprej v sestavu 3. alpske operativne cone, decembra 1943 pa je bila Triglavska divizija po ukazu glavnega štaba NOV in POJ preimenovana v 31. divizijo v sestavi 9. korpusa. V sestavi 31. divizije so bile 3. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Ivana Gradnika, 7. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Franceta Prešerna, 16. slovenska narodnoosvobodilna brigada Janka Premrla-Vojka in še nekatere manjše samostojne partizanske enote.

V oktobru 1943 je Triglavska divizija s svojimi enotami bila uspešne boje z Nemci v zgornjem delu Poljanske doline. Prisilila je nemškega okupatorja, da je moral zapustiti svojo močno utrjene postojanke v

Leskovici, Sovodnju, na Fužinah in končno 23. oktobra 1943 še v Žireh.

Z osvoboditvijo Žirov se je Triglavska divizija s svojimi enotami vrasla in tesno povezala s prebivalci kraja. Navdušenje, ki je prevevalo prebivalstvo tega dela Poljanske doline, je bilo nepopisno, tako da so se vsi za boj sposobni moški pridružili njenim enotam. Bila je naša vojska, v kateri so se bojevali naši fantje in mošje. Tako so se spletale vezi enote te divizije s skoraj sleherno družino tega območja. In prav ta povezanost z borci divizije je spodbudila vse, od otrok do starčkov, ki so sodelovali in podpirali partizansko vojsko.

Po vaseh so delovale partijske, skojevske, mladinske, pionirske in ženske organizacije. Delovala je šola. V vsaki vasi so bili odborniki narodnoosvobodilnega odbora in člani gospodarske komisije, ki so skrbeli za prehrano enot, ustanov, družin, katerih očetje so se borili v enotah divizije. Žirovski čevljarji so borcev preskrbeli obutev in v večjih enotah divizije organi-

Zelo povedna je fotografija pratečne čete (težkega orožja) pri štabu 31. divizije. Prikazuje, kako so bili prebivalci Žirov povezani z borci divizije. Fotografija je nastala v drugi polovici februarja 1945, preden se je divizija umaknila iz Žirov. Pratečna četa je bila takrat nastanjena v Dobračevi pri kmetu Andreju Luznarju, po domače Jerebcu, in Francu Erženu, po domače Gantarju.

V drugi vrsti peti z leve sedi kmet Andrej Luznar, na

njegovi levi politkomisar Jože Cerkovnik-Marjan, doma iz Kamenj pri Bohinjski Bistrici, na desni strani pa komandir čete Franci Kavadar, doma iz Hrušice pri Jesenicah, ki je padel v zadnji nemški ofenzivi v Mrzlem vrhu pri Žireh. Na desni poleg komandirja sedi Franc Eržen z Dobračeve. V isti vrsti in zadaj med borci so tudi tri hčerke Andreja Luznarja: Lojzka, Mica in Franca. Fotografiral je Jože Filipič, fotograf z Ledinice. Posneta je bila na vzhodni strani hlevskih vrat Jerebčeve kmetije.

V letih 1944 in 1945 je na območju Žirov delovala obveščevalna izpostava „Krakov“ za obveščevalni center pri štabu 31. divizije. Njeno delovanje je bilo usmerjeno predvsem na območje Polhograjskih Dolomitov vse do Ljubljane. Izpostava je bila dalj časa nastanjena pri kmetu Mavsarju v Jarčji dolini, kasneje pri Žnidarju in Pepelu v zaselku Dovce v vasi Ledinica. Skupino je vodil Stanko Mlinar, doma iz Račeve pri Žireh. Poleti 1944 je bila posneta fotografija teh obveščevalcev pri Mavsarju v Jarčji dolini. Spredej z

leve kleči Anton Pritekel s Hruševa v Dolomitih, drugi s harmoniko je Peter Kaplan z Dolenjskega, tretji Boris Krvina z Babne gore v Dolomitih. Z leve stoje: Stanko Mlinar, vodja izpostave, Lojze Kavčič- Vlado, doma iz Žirov, Slave Kavčič-Dušan, doma iz Stare vasi, pomočnik intendanta 31. divizije, Tadeusz Szadewski-Tomo, Poljak (poljski narodni heroj), Jože Peternelj, kurir v rajonu Žiri-Ledine, Mavsarjev iz Jarčje doline. Fotografiral Jože Filipič, fotograf na Ledinici.

rali čevljarke delavnice. V Žireh je delovala čevljarška delavnica in strojarna.

Pri opisu zgodovine te divizije moramo vsekakor predstaviti prvega operativnega oficirja, rezervnega poročnika stare jugoslovanske vojske Franca Primožiča-Nika, ki je v njenem štabu prevzel in vodil administracijo. Ko se je po osvoboditvi Žirov konec oktobra 1943 nastanil štab Triglavske divizije v hiši Franca Primožiča, Nova vas 29, je bil vršilec dolžnosti komandanta divizije Dušan Švara-Dule, ki je v štab pripeljal Franca Primožiča.

Primožič se je 24. februarja 1943 prostovoljno pridružil partizanom 1. Poljanske čete 3. bataljona Gorenjskega odreda. Takrat se je umaknil Nemcem s tovarišema Ignacem Nagličem-Perom, čevljarškim mojstrom, in Alojzom Gostišem-Pilotom, gostilničarjem, oba iz Stare vasi pri Žireh. Vsi trije so bili leta 1918 Maistrovi borci na Koroškem. Od Nemcev so prejeli poziv, naj se javijo v eno izmed žandarmerijskih postojank. Namesto tega so se kot prostovoljci javili v partizansko enoto Gorenjskega odreda in dejali, da jim

čast Maistrovih borcev ne dovoljuje, da bi se udinjali okupatorju. Sicer pa so se že pred tem opredelili za Osvobodilno fronto in vsi materialno podpirali partizane.

Primožič je bil spomladi 1943 določen za delo v ciklostilni tehniki pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko. V tistih dneh, ko je delal v tehniki pokrajinskega komiteja, so tu izdali v dveh knjigah zgodovino VKP/b (Zgodovina vsevezne komunistične stranke boljševikov). V teh knjigah, ki jih danes občudujemo v muzeju, je vpleteno požrtvovalno, vestno in pedantno Primožičevo delo pri pisanju matric. Matrice so pisali pri petrolejki največ ponoči. Pokrajinska tehnika je bila tedaj v zemljanki na desni strani hudourniške grape nad Žabensko grapo v Poljanski dolini. Takrat se je Primožič uveljavil kot fotoamater, saj je napravil nekaj fotografskih posnetkov tovarišev, s katerimi je delal v tehniki.

Po osvoboditvi Žirov 23. oktobra 1943 so Primožiču dovolili, da se je vrnil domov v Žiri. Komaj je pozdravil ženo in sina edinca Uroša, že je prevzel

Žirovski čevljarji v delavnici 31. divizije v Poljanah nad Cerknim leta 1944. Drugi z leve sedi Ivan Jesenko, vodja delavnice, čevljarški mojster iz Žirov. Prvi z desne stoji Slava Kavčič-Dušan, pomočnik intendanta 31. divizije, doma iz Stare vasi pri Žireh. Ta je oskrboval delavnico z usnjem in potrebščinami in je bil avtor te fotografije.

Takole so pozimi 1944/1945 na Lednici pri Žireh pozirali fotografu Jožetu Filipiču obveščevalci in aktivisti, ki so med vojno zelo uspešno delovali na območ-

odgovornejše delo v štabu Triglavske divizije. Ožji štab je imel tedaj prostore v Primožičevi hiši, prištabni odseki pa v hiši Ruprehta, po domače Kreka v Novi vasi. Okoli 13. novembra se je štab preselil v Osojnico pri Žireh v zgradbo nekdanje carinarnice.

V teh dneh je zapadel sneg in začela se je velika nemška ofenziva, imenovana „Traufe“ (kapnica). Takrat so brigade divizije zasedale položaje po hribih okrog Žirov. Na vzhodu v Žirovskem vrhu Vojkova brigada, na zahodu okrog Idrije Gradnikova brigada in na severu okrog Blegoša Prešernova brigada.

V tej ofenzivi so z Nemci sodelovale domobranske-belogardistične skupine iz postojank v Polhograjskih Dolomitih in druge kvislinske enote, med njimi Ruski kozaki. Kjerkoli so opazili gibanje partizanov, so ubijali in požigali kmečke domačije. Ujete partizane niso le streljali, temveč so jih sadistično poklali.

V zgodnjih jutranjih urah 15. novembra 1943 so Nemci s kvislingi in z motoriziranimi enotami vdrli iz Lučin prek Smrečja, Golega vrha in Račeve v Žiri. V Račevi so v zgodnjem meglenem jutru presenetili pri kmetiji Ivana Bogataja, Debenca, borce Vojkove brigade. Začelo se je streljanje. Nemci so na Debenčevi domačiji ubili gospodarjevo sestro, njegovo hčerko Anico pa ranili, da je oslepela na eno oko. Iz

ju okrožja Polhograjskih Dolomitov. Z leve: Janez Rozman z Vrhnike, Jože Verbič-Risto z Loga pri Brezovici, Ivan Selan-Milan iz Vnanjih Goric, Anton Zdešar-Dore iz Horjula.

maščevanja so Nemci Debenčevo domačijo z gospodarskimi poslopi vred požgali.

V Žirovskem vrhu so Nemci tisti dan požgali tudi kmetijo Marije Reven, po domače Kremžarjevo, Žirovski vrh 72. Ob gozdu pod hišo je takrat padla Mihaela Škapin-Drina, namestnica politkomisarja bataljona Vojkove brigade. Po vojni so jo razglasili za narodno heroino. Pokopal jo je Janez Jereb, po domače Loščar, z bližnjimi sosedi ob gozdu pod kozolcem.

Ob umiku Vojkove brigade iz Žirovskega vrha si je tega dne zlomil nogo Pavle Kobal-Ural, operativni oficir 3. bataljona Vojkove brigade. Doma je bil iz Pečin na Šentviški planoti na Primorskem. Ker ni mogel hoditi, mu je enota poiskala zavetje na hlevu Antona Pivka, po domače Javornika v Žirovskem vrhu 70. Z njim je ostal spremljevalec Polde Troha, borec Vojkove brigade, doma iz Idrije. Nemci so ju 17. novembra na tej domačiji zajeli in ju sadistično zaklali.

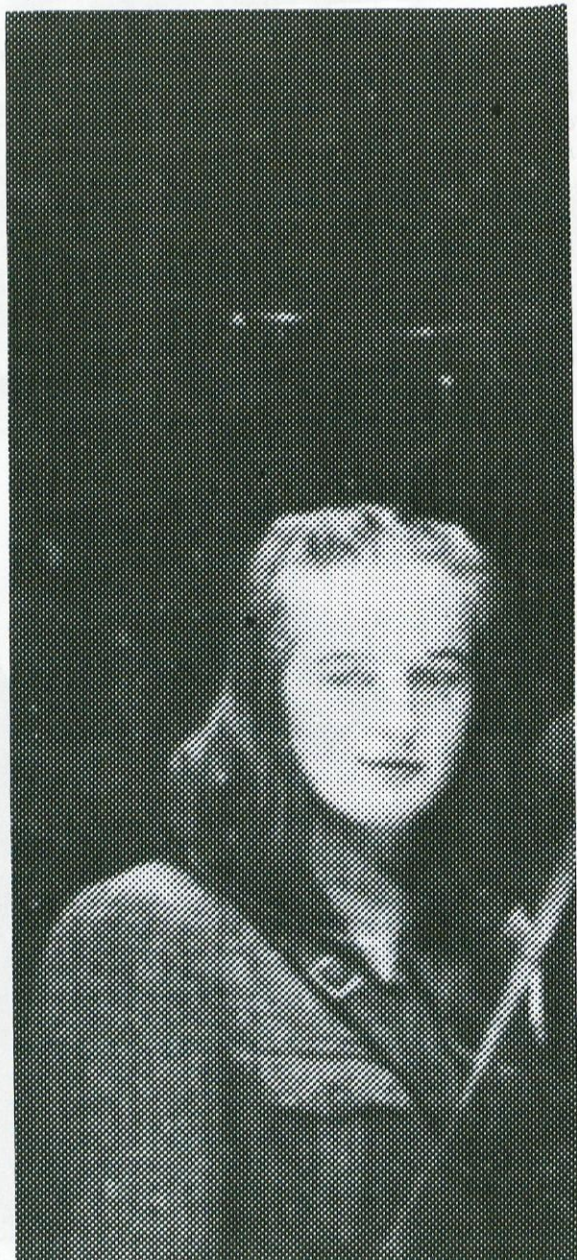
Jugozahodno nad Žirmi se je z Nemci spopadala Gradnikova brigada. Dne 15. novembra 1943 so Nemci in domobranci na kmetiji Janeza Mlinarja, po domače Matečka v Ravnah nad Žirmi, presenetili, ujeli in ustrelili dvanajst neoboroženih borcev te

Takole je oktobra 1943 kot operativni oficir Triglavске divizije poziral fotografu Matiji Debeljaku na Sovodnju Evgen Matejka-Pemc (v sredini) s tovarišema.

brigade. Borci so na tej kmetiji imeli krojaško in čevljarско delavnico. Nemci so takrat v Podklancu ujeli tudi dva obveščevalca te brigade in ju prav tako ustrelili.

Štab Triglavске divizije se je v tej ofenzivi iz Osojnice umikal prek Mrzlega vrha na Sovodenj in dalje v smeri Blegoša. Med potjo so jih Nemci obstreljevali z minometalci. Ena od granat je ob eksploziji hudo ranila v nogo Franca Primožiča-Nika. Borci so ga odnesli do zaselka v Robidniškem brdu v Novakih. Pustili so ga v oskrbo gospodinji na domačiji pri Kokeljnu. Kmalu za partizani so prišli Nemci in se pozanimali za bolnika v postelji. Ko jim je gospodinja zatrdila, da je to hišni gospodar, ki je že dalj časa

Frančiška Širca-Zmaga, bolničarka v saniteti 31. divizije, po činu starejši vodnik, doma iz Podkrajja v Vipavski dolini.

bolan, so odšli. Toda čez deset ur so se Nemci 18. novembra vrnili na domačijo, potegnili Primožiča iz postelje in ga zunaj hiše ustrelili. Gospodinja s tremi otroki pa so nagnali iz hiše in jo požgali. Primožiča so pokopali domačini na kraju smrti, po vojni pa so njegove posmrtno ostanke prenesli na domače pokopališče Dobračeva pri Žireh.

Franc Primožič-Niko je bil rojen 18. aprila 1900 v Novi vasi 29 pri Žireh. Bil je sin znanega mizarskega mojstra, ki se je v mladosti s svojo obrtjo uveljavil na Dunaju. Franc je po osnovni šoli obiskoval klasično gimnazijo v Idriji. Po veliki maturi je odšel kot prostovoljec na Koroško k Maistrovim borcem. Že kot dijak je sodeloval pri Sokolu v Žireh, kjer je bil vse do svojega štiridesetega leta telovadec, vaditelj in tudi precej časa tajnik sokolskega društva. Kot Maistrov borec je po prvi svetovni vojni v Valjevu, kjer je služil vojsko, opravil oficirsko šolo in bil imenovan za poročnika. Po prihodu iz vojske je bil nekaj časa zaposlen pri carini. To službo je kmalu zapustil in se zaposlil pri čevljarjem mojstru Ivanu Zajcu v Stari vasi, kjer je vodil administrativna računovodska dela. Kasneje se je včlanil v Postolarsko čevljarstvo zadrugo

v Žireh in v njej opravljal računovodska administrativna dela vse do odhoda v partizane. V tem času je bil eno mandatno dobo izvoljen tudi za župana v občini Žiri.

Nemci so se na Kokeljno domačijo v Robidniško brdo vrnili zaradi izdaje. V javnosti je bilo pozneje med borci 9. korpusa splošno znano, da je tedaj v štabu Vojkove brigade deloval agent gestapa (vrinjenec v enote NOV od nemške politične policije) Milko Hojan, uradnik, doma z Vrhnike. Bil je tudi rezervni kapetan stare jugoslovanske vojske. V partizane je odšel iz Kranja. Izdajal je tudi v Žireh. Na njegovo pobudo so Nemci iz Idrije 3. januarja 1944 iznenada napadli štab Vojkove brigade, ki je bil nastanjen v žirovskem župnišču. Takrat je padlo osem borcev Vojkove brigade, med njimi tudi moj sošolec Vinko Ušeničnik, doma iz Sela pri Žireh. Fotograf Jože Filipič z Ledinice je po umiku Nemcev padle žrtve fotografiral. Hojan je deloval še skoraj vse leto 1944, dokler končno niso prišli na sled, ga obsodili in justificirali.

Takole sta fotoamaterju Stanku Mlinarju iz Žirov, obveščevalnemu oficirju 31. divizije, februarja 1945 pozirala Janez Jan-Svoboda (prvi z desne), vodja obveščevalnega centra pri štabu 31. divizije, in njegov namestnik Božo Mravljec.

Takole so fotografu v Žirovskem vrhu leta 1944 pozirali štabni oficirji Vojkove brigade: z desne Jože Segedin-Hitrec, namestnik politkomisarja Vojkove brigade, Ferdo Tolar-Mirko, namestnik komandanta Vojkove brigade, Vinko Flandija, oficir OZNA v štabu Vojkove brigade, Jože Lenart, politkomisar Vojkove brigade in Karol Leskovec, komandant Prešernove brigade. Originalno fotografijo ima Stanko Mlinar, ki je verjetno tudi njen avtor.

Takole je 20. februarja 1945 na dobračevskem pokopališču pri Žireh igrala godba na pihala 31. divizije pri zadnjem slovesu od padlega Ferda Kolenca-Toga, doma iz Žirov, intendanta za bolnico Franjo pri 31. diviziji. Fotografiral je Stanko Mlinar iz Žirov.

Prpriave na tribuni pred podelitvijo odlikovanj na Dobračevi, 23. februarja 1945, preden se je začel mimohod enot 31. divizije. Fotografiral je Stanko Mlinar iz Žirov.

Mimohod borcev 31. divizije na Dobračevi pri Žireh 23. februarja 1945. Na čelu mimohoda zastavonoša Viktor Zabukovec, sekretar Skoja v jurišnem bataljonu divizije. Fotografiral Rado Jan iz Stare vasi pri Žireh.

Komandant 31. divizije major Evgen Matejka-Pemc pripenja odlikovanje red hrabrosti Jožetu Bercetu-Rudiju, pomočniku politkomisarja jurišnega bataljona 31. divizije, danes upokojeni general v JLA. Fotografiral Stanko Mlinar iz Žirov.

Borci in borke na slavnostni tribuni 23. februarja 1945 na Dobračevi pri Žireh, ko jim je komandant divizije, major Evgen Matejka-Pemc, podelili odlikovanje red hrabrosti ob 26. obletnici ustanovitve Rdeče armade.

Odlikovani na tribuni: z desne Franc Kovačič, komandant jurišnega bataljona, Jakob Mihevc, orožar, Janez Malavašič, obveščevalec, Sava Kerševan, radiotelegrafistka, Jože Berce, pomočnik politkomisarja jurišnega bataljona, Ivan Žigič, obveščevalec, Olga Mrak, šifrestka, na skrajni levi Ivan Franko-Iztok, politkomisar 31. divizije. Fotografiral Stanko Mlinar iz Žirov.

Leta 1944 je štab 31. divizije pogosto prihajal v Žiri. Navadno je bil nastanjen v hiši Milana Poljanška, po domače Modrijanovcovega na Selu pri Žireh. Prištabne čete in odseki so se navadno nastanili po kmetijah v bližnji vasi, brigade pa so zasedale položaje po okoliških hribih.

Enote 31. divizije so se poslednjič zadrževale na območju Žirov s štabom pri Modrijanovcem Milanu na Selu februarja 1945. Prištabni enoti — jurišna in pratežna četa (težkega orožja) — pa sta bili nastanjeni v Dobračevi. Ob proslavi bojev in velikih uspehov jugoslovanske partizanske vojske ter ob 26. obletnici ustanovitve Rdeče armade je 23. februarja 1945 divizijski štab v Žireh priredil veliko praznovanje. Ob tej priložnosti so borcem podelili odlikovanja in priredili parado — mimohod nekaterih enot divizije. Proslava se je končala z bogatim kulturnim sporedom

Mimohod borcev 31. divizije na Dobračevi pri Žireh 23. februarja 1945. Fotografiral Rado Jan iz Stare vasi pri Žireh.

Takole so pozimi 1944/1945 pozirali fotoamaterju Stanku Mlinarju pred Kokljevo hišo na Ledinici aktivisti in obveščevalci. Spredaj sedi Zdravko Rink-Samo, obveščevalec Škofjeloškega odreda, z leve sedi: Rado Jan, obveščevalec Škofjeloškega odreda, Katja Potočnik-Urška, aktivistka Skoja škofjeloškega okrožja, Helena Mrovlje-Stana, članica okrajnega komiteja Skoja Selca-Poljane, Albin Ramovš-Tarzan, kurir komiteja KPS škofjeloškega okrožja, Jože Filipič z Ledinice in Minka Mrovlje-Jadranka, članica vaškega aktiva Skoja na Ledinici pri Žireh.

in mitingom v dvorani Čižmarske čevljarske zadruge v Žireh, domači aktivisti in mladinci pa so po okoliških hribih zakurili kresove. Borci so se sprostiti in od veselja streljali v zrak. Čutiti je bilo bližajoči se konec vojne, zato so prebivalci z borci veselo manifestirali.

Mimohod enot je bil na Dobračevi pred gostilno Ivana Blažiča, po domače Župana. Na čelu sprevoda je nosil zastavo Viktor Zabukovec, sekretar Skoja jurišne čete divizije. S posebej za to priložnost zgrajene tribune je spremljal mimohod na tribuni štab divizije na čelu z majorjem Evgenom Matejko-Pemcem, komandantom 31. divizije, in odlikovanimi borci, ob tribuni pa je igrala divizijska pihalna godba. Pred začetkom mimohoda je komandat divizije pripel na prsi odlikovanja red hrabrosti naslednjim borcem divizije:

Francu Kovačiču-Tarzanu, komandirju jurišne čete divizije,

Jakobu Mihevcu, orožarju pri štabu divizije, doma iz logaških Žiberš,

Janezu Malavašiču-Jovu, obveščevalnemu oficirju 31. divizije, doma iz Praprotnega Brda nad Rovtami,

Savi Kerševan, radiotelegrafistki pri štabu divizije, doma iz Gradišča pri Renčah na Primorskem,

Jožetu Bercetu-Rudiju, pomočniku politkomisarja jurišne čete, doma iz Selc pri Škofji Loki; danes general JLA,

Franc Primožič-Niko iz Nove vasi pri Žireh, operativni oficir Triglavske divizije, padel 18. novembra 1943. Fotografiran kot poročnik stare jugoslovanske vojske.

Ivanu Žigiču, obveščevalnemu oficirju 31. divizije, doma iz Čepleza nad Cerknim na Primorskem in

Olgii Mrak, šiferkeri v štabu divizije, doma iz Logatca.

Vsi odlikovani so se izkazali s posebnimi dejanji v boju proti sovražniku. Naj navedem utemeljitev za odlikovanje Janezu Malavašiču-Jovu: Februarja 1945 je kot obveščevalni oficir 31. divizije za sektor Polhograjski Dolomiti izvedel akcijo miniranje železniške proge na Stari Vrhniki, zavoljo česar je iztiril tovorni vlak. Pri miniranju sta sodelovala njegova sotovariša, obveščevalna oficirja divizije, Stanko Mlinar iz Račeve in Wieslaw Nowikowski-Džimi, študent prava iz Lvova, Poljska, danes SSSR. Akcija je bila posebej odmevna, ker je bila izvedena v zaledju belogardistično-domobraskih postojank.

Predstavljam tudi komandanta divizije **Evgena Matejka-Pemca**, ki so ga prebivalci Selške in Poljanske doline imeli za svojega. Bil je med prvimi partizani, ki so leta 1942 orali ledino v škofjeloškem okrožju. Zgodaj spomladi 1942 je prišel iz Polhograjskih Dolomitov v Škofjeloško in nato Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. Dne 28. aprila 1942 je z borci Poljanske čete sodeloval v vojaški akciji, ko so napadli in uničili v Brodeh nemški avtomobil. Ker se je s svojo sposobnostjo hitro uveljavil, je bil že decembra 1942 imenovan za politkomisarja 3. bataljona Gorenjskega odreda, marca 1943 pa za politkomi-

sarja Gorenjskega odreda. Kasneje je bil vodja obveščevalnega centra 31. divizije in 9. korpusa. V tem času je organiziral znani diverzantski akciji v rudniku živega srebra v Idriji in Postojnski jami. Decembra 1944 je bil imenovan za komandanta 31. divizije in to dolžnost opravljal vse do svoje smrti. Kmalu po praznovanju 31. divizije v Žireh se je marca 1945 začela na območju Gorenjske in Primorske velika zadnja nemška ofenziva. Po hudem trpljenju in mnogih žrtvah so borci 9. korpusa z 31. divizijo končno zmagoslavno vkorakali v Gorico, Trst in Tržič. Pri osvobajanju teh krajev je 3. maja 1945 ob Soči padel priljubljeni Evgen Matejka-Pemc, komandant 31. divizije. Pokopan je bil z vsemi vojaškimi častmi na pokopališču v Tržiču ob izlivu Soče v morje. Za svoje zasluge je bil 21. decembra 1951 imenovan za narodnega heroja Jugoslavije.

Ne gre prezreti, da je od decembra 1944 vodil obveščevalni center pri štabu 31. divizije **Janez Jan-Svoboda**, iz Stare vasi pri Žireh. Rodil se je v delavski družini 15. maja 1917, po osnovni šoli se je izučil soboslikarske in plesarske obrti. Pred vojno je bil zavzet športnik, telovadec pri Sokolu in tekač na srednje proge pri Športnem društvu Ilirija v Ljubljani. V zadnjem pomladanskem krosu je bil klubski prvak.

Med nemško okupacijo se je takoj opredelil za Osvobodilno fronto. Zaradi svoje aktivnosti je bil leta

Takole so leta 1944 na Lednici pozirali fotografu Jozetu Filipiču obveščevalci in aktivisti. Z leve Rado Jan, obveščevalec Škofjeloškega odreda, doma iz Stare vasi pri Žireh, Tinka Dolinar-Nataša, aktivistka mladine in Skoja na območju Žirov, doma z Lednice pri

Žireh, Srečko Tušar, komandant 2. bataljona Vojkove brigade, doma iz Idrije, Katja Potočnik-Urška, aktivistka Skoja in mladine v škofjeloškem okrožju, doma iz Kroepe, in Zdravko Rink-Samo, obveščevalec Škofjeloškega odreda, doma iz Žirov.

1942 aretiran in zaprt v gestapovskem zaporu v Škofji Loki. Maja 1943 je stopil v Žirovsko četo, za katero je že več mesecev opravljal obveščevalne naloge. Zaradi sposobnosti je bil že junija 1943 določen za delo obveščevalne službe VOS v poljanskem rajonu škofjeloškega okrožja, septembra 1943 je bil imenovan za vodjo obveščevalne službe pri štabu Gorenjskega odreda. Kasneje je vse do decembra 1944 vodil obveščevalno službo pri štabu Kokrškega odreda, ko je bil imenovan za vodjo obveščevalnega centra pri štabu 31. divizije 9. korpusa.

To delo je opravljal vse do konca vojne. Po vojni je ostal v JLA, končal letalsko oficirsko šolo in se kasneje v tej stroki specializiral v ZDA. V vojski je dosegel čin polkovnika letalstva. Po upokojitvi se je iz Beograda preselil v Ljubljano, kjer je še sedem let redno delal v teritorialni obrambi in bil svetovalec za vojaške šole in poklice v JLA. Iz Ljubljane se je preselil v Jarčjo dolino pri Žireh.

V pokoju se amatersko ukvarja s krajinskim slikarstvom in olju in grafiki. Doslej je v olju naslikal preboj Gorenjske brigade, ki se je izvila iz nemškega obroča 4. avgusta 1943 na Selu pri Žireh. Reprodukcijske slike je posredoval borcem Gorenjske brigade. Prav tako je v grafiki narisal taborišče Žirovske čete v Žirovskem vrhu, jo razmnožil ter posredoval borcem

te čete. Vedno pa najde čas in prizadevno sodeluje tudi v družbenopolitičnih organizacijah in narodni obrambi v krajevni skupnosti Žiri.

V ožjem štabu 31. divizije je bil kot član sekretariata partijskega komiteja divizije od februarja 1945 tudi **Anton Kržišnik-Ljubo**, ki je bil odgovoren za mladino.

Anton Kržišnik-Ljubo je bil rojen 17. februarja 1923 v Žireh. Po končani meščanski šoli se je zaposlil pri očetu trgovcu v Stari vasi pri Žireh.

Leta 1941 se je aktivno vključil v Osvobodilno fronto in v začetku novembra 1942 prostovoljno stopil v partizane v 3. Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov. V četi je bil kmalu imenovan za politdelegata in že februarja 1943 za politkomisarja 3. bataljona Gorenjskega odreda in nato za politkomisarja Gorenjskega in kasneje Kokrškega odreda. V štab 31. divizije je prišel iz Bazoviške brigade 30. divizije, kjer je bil namestnik politkomisarja te brigade.

Po vojni je v JLA končal oficirsko šolo in višjo vojaško akademijo. Služboval je kot vodja vojaške misije JLA v ameriški coni Avstrije, bil je komandant jugoslovanskega odreda v Egiptu in vojaški ataše pri jugoslovanski ambasadi v Romuniji. Med drugim je bil tudi osebni sekretar predsednika republike maršala Tita, o čemer priča priložena fotografija.

Anton Kržišnik-Ljubo v pisarni maršala Tita kot njegov osebni sekretar leta 1974

Danes upokojeni polkovnik JLA kljub upokojitvi še aktivno sodeluje v družbenih organizacijah in narodni obrambi. Poleg tega je tudi predsednik domicilne enote Gorenjskega odreda.

Prenekaterim borcem z območja Žirov, ki so bili v 31. diviziji in drugih enotah, je maršal Tito podelil čine višjih in nižjih oficirjev. Čine višjih oficirjev je prejelo 15 tovarišev, precej večje pa je število nižjih oficirjev.

V spomin na divizijo so Žirovci ob 40. obletnici ustanovitve leta 1983 preimenovali glavno cesto skozi naselje v Cesto 31. divizije. Prav tako so odkrili spominsko ploščo na hiši pri Modrijanovcu. Že 18. oktobra 1969 so na hiši Ivana Blažiča, Dobračeva, odkrili spominsko ploščo, kjer je bila 7. decembra 1944 ustanovljena jurišna četa, ki je kmalu prerasla v jurišni bataljon 31. divizije. Spominsko obeležje tega bataljona je tudi na združenem domu v Žireh.

Divizija se je konec februarja 1945 premaknila v Selško dolino v Železnike, kjer je 9. marca 1945 napadla na novo ustanovljeno nemško-domobranksko postojanko Kališe-Sv.Križ nad Železniki na nadmorski višini 872 m. S to dominantno postojanko so Nemci želeli nadzorovati Selško dolino in preprečevati prehode partizanov prek Jelovice v severni del Gorenjske. Postojanko je divizija prek noči in dopoldneva uničila. V tej vojaški akciji je imela posebno vlogo artilerija 9. korpusa in pratežna četa 31. divizije, ki je uničila postojanko s partizanskimi partopi in angleškimi piati. Štab divizije je pratežno četo za to akcijo 11. marca 1945 nagradil s priznanjem in pohvalo.

Pri pisanju sestavka sem se opiral na pisne in fotografske dokumente o enotah in borcih divizije. Zaslugo za dokumentirane vire o tako pomembnih zgodovinskih dogodkih imajo predvsem fotomateriji iz Žirov, ki so se že pred drugo svetovno vojno ukvarjali s to dejavnostjo. Imeli so fotoaparate, ki so jih uporabljali tudi med vojno. Verjetno se niso niti zavedali, kako pomembno fotografsko dokumentacijo ustvarjajo za zgodovino v narodnoosvobodilnem boju na območju Žirov.

Predstavljam najbolj uspešne fotomaterije:

Janko Jurca-Simon, Pivkov iz Kladjva v Žirovskem vrhu, kmečki sin, partizanski aktivist. Dne 24. aprila 1943 je napravil v Zabrežniku prve posnetke Žirovske čete. Film je tudi sam razvil in naredil fotografije. Kasneje je napravil še več fotografij aktivistov tega območja in drugih skupin partizanskih borcev.

Slavc Kavčič-Dušan Mrovcov iz Stare vasi pri Žireh, po poklicu strojar. Bil je borec Žirovske čete in pomočnik intendanta 31. divizije. Kot pomočnik divizijskega intendanta je čevljarke delavnice v diviziji oskrboval z usnjem in drugimi potrebščinami. Zadnje dni junija 1943 je na leica film posnel Žirovsko četo v Žirovskem vrhu nad Zalo. Za zgodovino te čete so fotografije neprecenljive vrednosti.

Franc Primožič-Niko, Brck iz Nove vasi, po poklicu računovodja. Leta 1943 je fotografiral borce, s katerimi je delal v ciklostilni tehniki KPS za Gorenjsko.

Rado Jan, Janov iz Stare vasi, profesor, med vojno

obveščevalec Škofjeloškega odreda. Dne 23. februarja 1945 je fotografiral mimohod borcev 3. divizije na Dobračevi pri Žireh.

Stanko Mlinar, Vrbančkov iz Račeve pri Žireh, sin čevljarkega mojstra, danes profesor. Med vojno je bil obveščevalni oficir 31. divizije. Leta 1944 in 1945 je na območju Žirov posnel fotografije o borcih 31. divizije in aktivistih na območju Žirov.

Vsi imenovani so med vojno pogosto segali po fotoaparatu in posneli zelo zanimivo fotografsko dokumentacijo. Posebne zasluge v tej dejavnosti je imel fotograf **Jože Filipič** z Ledinice, ki je nesebično pomagal fotoamaterjem, jih oskrboval s filmi in izdeloval fotografije. Pri tem mu je pomagala žena Angela, ki je potovala iz osvobojenega ozemlja v Škofjo Loko in Kranj, da je prišla do fotografskega materiala. Tudi fotografska dokumentacija, ki jo je posnel Jože Filipič v narodnoosvobodilni vojni na območju Žirov, je neprecenljive vrednosti. Dosti teh fotografij se je porazgubilo, vendar pa imajo prebivalci Žirov še fotografije, ki niso bile objavljene. Zelo značilna je fotografija pratežne čete 31. divizije, ki jo objavljam v tem sestavku. Letos sem to Filipičevo fotografijo po naključju odkril pri Jožetu Cerkovniku-Marjanu, politkomisarju te čete, ki živi v Mariboru. Na tej fotografiji je tudi zastava, ki jo je četi poklonila Antifašistična zveza žena na Dobračevi.

O fotoamaterjih, ki so med vojno delovali v Žireh, sem napisal le nekaj zanimivosti. Če bi hotel poseči v podrobnosti in imenovati vse, bi o tem nastal poseben zelo obsežen sestavek.

Maribor, 10/1-1987

UPORABLJENO GRADIVO IN VIRI:

- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/7, leto 1961 dok. 209, str. 364 (Ustanovitev Triglavske divizije), dok. 268, str. 480 (Ustanovitev 3. alpske operativne cone), dok. 319, str. 577, dok. 317, str. 574, dok. 313, str. 569, dok. 311, str. 565, dok. 297, str. 543 (navedeni dokumenti so nemška poročila o opustitvi žandarskih in carinskih postojank v Javorju, Leskovici, Sovodnju in Trebiji).
- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/8, leto 1962, dok. 162, str. 349 (Poročilo alpske oper. cone o zavzetju Trebije). Dok. 171, str. 409, dok. 172, str. 411, dok. 180, str. 434, dok. 181, str. 437, dok. 221, str. 494 (Navedeni dokumenti so nemška poročila o opustitvi nemških postojank v Javorju in na Trebiji).
- Stanko Petelin-Vojko: Med Triglavom in Trstom, Zgodovina 31. divizije, leto 1963 (Glej str. 485). 15. 2. 1945 so obveščevalci divizije minirali tovor

Anton Kržišnik-Ljubo, Goropeke, Žiri, ustni vir in fotografija

Marjan Masterl, Kamnitnik 1, Škofja Loka, ustni vir
Janez Jereb, Žirovski vrh 26, Žiri, ustni vir.

ni vlak na Stari Vrhniki.

- Knjiga narodnih herojev I. Evgen Matejka-Pemc str. 493.
- Tone Svetina: Ognjeni plaz, leto 1977, Zgodovina jurišnega bataljona 31. divizije.
- Stanko Petelin: Enaintrideseta divizija, leto 1985 (Mihaela Škapin Drina in drugo).
- Vinko Govekar: Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo. Loški razgledi 15/1968 (str. 11, 12, 31 do 33). Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka, Šolska kronika Račeve in Žirovskega vrha z dne 12. 4. 1946. Spopad Nemcev s partizani pri Debenecu v Račevi.
- IZDG Ljubljana, Partizanski tisk v letu 1943, zgodovina VKP/b Sign. 435 in 435 a (Franc Primožič).
- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. 161, str. 503 (Franc Primožič odhod v partizane).
- Gorenjski muzej, oddelek NOB, biografija in fotografija Franc Primožič, mapa Žiri št. 24.
- Edvin Pervanje: Tragična smrt partizana Urala, TV 15, z dne 21. okt. 1982 (Smrt Pavla Kobala-Urala in Poldeta Troho v Žirovskem vrhu). Janez Malavašič, Kranj, Valjavčeva 10, Sava Kerševan, por. Kocjan, Koper, Ul. Vojke Šmuc 11, Jože Berce, Maribor Plečnikova 1, Jakob Mihevc, Žiri Selo 8, ustni viri (Imenovani so bili 23. februarja 1943 odlikovani).
- Franc Žerjav, Maribor Pregarčevih 28, Julij Požnel, Maribor, Betnavska cesta, ustna vira (Oba sta bila kurirja v štabu 31. divizije).
- Jože Cerkovnik, Maribor, Maistrova 12, ustni vir. (Bil politkomisar pratežne čete 31. divizije).

- Zdravko Vidrih, Medvode, Goričane 45, ustni vir (Bil borec jurišnega bataljona 31. divizije).
- Jože Segedin-Hitrec, Piran Ul. IX. korpusa št. 50, ustni vir (fotografija štaba Vojkove brigade).
- Zdravko Rink, Ljubljana, Pavšičeva 6, ustni vir.
- Jožica Koler, por. Ferbežar, Ljubljana, Pavšičeva 6, ustni vir in fotografska dokumentacija.
- Hren Valentin, Poljane 40, ustni vir (Sodeloval v akciji s Pemcem 28. aprila 1942 v Brodeh).
- Stanko Mlinar, Vinkovci, Maršala Tita 20/b, pismeni in ustni vir ter foto dokumentacija z originalnimi negativi.
- Janez Jan-Svoboda, Žiri, Jarčja dolina 24, ustni vir.
- Ivanka Primožič, Žiri, Partizanska 15, ustni vir.
- Marjan Grandovec, Maribor, Cankarjeva 28, ustni vir.
- Jože Podobnik, Ravne na Koroškem, Šance 87, ustni vir.
- Andrej Plestanjak, Spodnje Gameljne 101, ustni vir.
- Anastazija Mole, Žiri, Ledinica 12, ustni vir.
- Alojz Kejžer, Gorenja vas, Robidnica 1, ustni vir

*

Popravek

V Občasniku števil 7/8 na strani 71 je bila objavljena fotografija s šestimi borkami Žirovske čete. Naknadno sem ugotovil, da je četrta borka z leve Frančiška Rev-Mimi (pd. Bogmanova z Brega pri Žirovnici, danes stanuje v Grosuplju), ne pa Ljudmila Benedik (pd. Kmetova z Javornika pod Joštom pri Kranju), kot je bilo navedeno.

Andrej Mihevc: Matjaževe kamre

V dolini reke Sore nad Žirmi, kakega pol kilometra pod Sopotom, naredi Sora dva ostra zavoja. To je prav nenavadno za reko, ki se je tako globoko vrezala v hribovit svet. Reke z velikim strmcem namreč nimajo „časa“ opletati sem in tja kot ravninske reke. Hitro tečejo po svojih strugah, prenašajo prod in si z njim dolbejo in poglobljajo korita.

Spodnji okljuk reke je zanimiv še po nečem. V njem je ostala strma apniška skala z navpičnimi stenami, v katerih se visoko nad Soro odpirajo oknom podobne odprtine – vhodi Matjaževih kamr.

Ti deli jame, kamre, so lahko dostopne in si jih moremo ogledati brez posebne opreme. Zadostuje le baterija ali pa kar navadna sveča. Bolj zahtevni so spodnji deli, to so rovi, ki leže za ozkim preduhom v zahodnem rovu. Dolgi so prek 300 metrov, v njih pa potrebujemo poleg dobre luči, čelade in primerne obleke tudi nekaj občutka za orientacijo in kratko vrv za varovanje na nevarnejših mestih.

Zgodovina jame in raziskav

Ime jame najbrž izvira iz zgodb o Matiji Korvinu, bajeslovnem kralju Matjažu. Ta je ostal ljudstvu v dobrem spominu zato, ker je varoval svoje podložnike pred Turki.

Prva raziskovanja jame segajo v sivo davnino. Pri arheoloških izkopavanjih so v globljih plasteh gruščev naleteli na kosti jamskega medveda, bizona, volka in jelena. V teh plasteh so našli tudi dve kurišči in nekaj kamnitih orodij, ki najdbe uvrščajo v staro kameno dobo. Ljudje so v jamo zahajali v lovu na jamskega medveda, uporabljali pa so jo tudi za trajnejše zavetje. Podnebje je tedaj bilo zmerno, podobno sedanjemu. O tem pričajo ostanki lovskega plena in koščki borovega oglja.

Kasneje se je podnebje močno ohladilo. Izmenično zmrzovanje in odtaljevanje je povzročilo polzenje plasti sedimenta v rovu. Del sedimenta je tako spolzel skozi okna ven iz jame. Proces se je pozneje nekoliko

Motivi iz Matjaževih kamr (Foto: Andrej Mihevc)

umiril. V jami so se spet nabirale plasti grušča z ostanki lovskega plena. Tokrat je bil to alpski svizec, pričevalec hladnega podnebja in jelen. V tej plasti so najdeni tudi bolje obdelani predmeti iz kamna, ki sodijo v pozni paleolitik.

Jama je bila torej poseljena ob začetku zadnje poledenitve pred kakimi 70.000 leti in ob njenem koncu pred 20.000 leti. Kako je bilo s poselitvijo v vmesnem obdobju in pozneje, ne vemo. Izgubile so vse plasti, ki so hranile dokaze o tem.

Zgornji deli jame so torej dostopni in znani že od davnine. Drugače pa je s spodnjim delom. Vstop vanj je mogoč le skozi ozko pasažo. Po pripovedovanju dr. Franceta Habeta je bila pasaža znana že leta 1922, ko je ta obiskal jamo skupaj s pokojnim speleologom Ivanom Michlerjem. Spodnji deli jame so bili znani tudi domačinom, saj je povsod po jami najti njihove podpise. Zlasti so pogosto obiskovali jamo med leti 1948 in 1954. Iz tega časa je tudi poročilo o raziskovanju in skica jame, objavljena v Proteusu (J. Trobec 1954).

Prvi načrt jame sta izdelala leta 1939 L. Podpac in F. Bar, ko sta za potrebe vojske raziskovala jamo v zaledju tedanje meje. Na načrtu pa so le gornji deli jame. Spodnje so izmerili šele jamarji Jamarskega društva Ljubljana- Matica leta 1975*. Ti so ob tej priložnosti tudi nekoliko razširili pasažo.

Med leti 1969 in 1972 je v gornjih delih jame vodil sistematična arheološka izkopavanja dr. F. Osole (F. Osole 1975, 1976). Sledovi obsežnih sond v tleh rova so še danes lepo vidni.

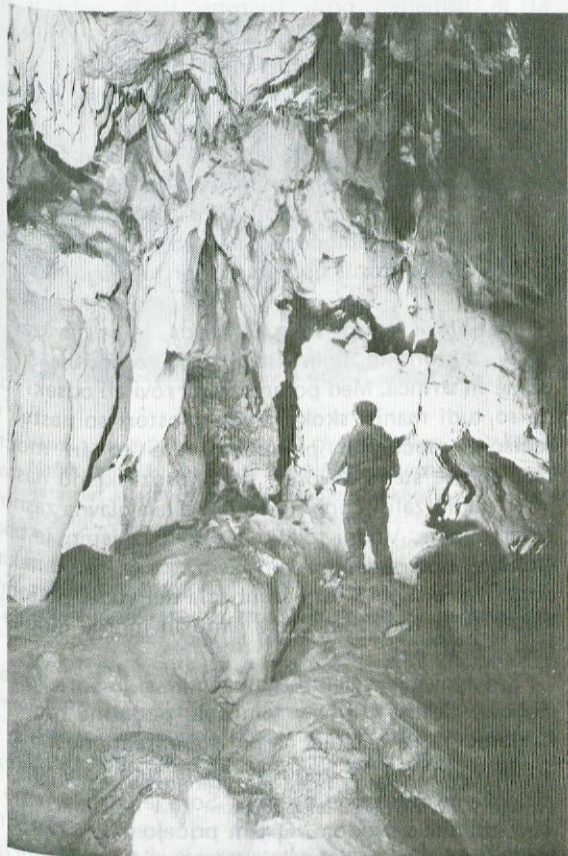
V spodnjih delih jame so precej raziskovali jamarji iz različnih društev. To se vidi predvsem po sledovih, ki so jih zapustili za seboj. Žal pa v katastrofu jamarske zveze ni najti o tem nobenih zapisnikov, tako da bi danes tisti, ki bi hotel nadaljevati delo, ne vedel, kaj in kje začeti.

Kratek opis jame

Matjaževe kamre so dostopne le skozi vhode na južni strani. Ko prečkamo Soro, se vzpnemo po strmeh nasipu do vznožja previsne stene. Pod njeno streho se odpira več vhodov v podzemlje. Največji je začetek 30 metrov dolgega tunela, ki se z veliko dvorano, kamro, na koncu odpira v navpični steni na severni strani skale. V stropu in desnem boku dvorane je nekaj metrov od tal labirint kratkih rovčkov. Vanj lahko splezamo skozi odprtino, ki se odpira pod streho previsa desno od glavnega vhoda.

Nekaj metrov levo, zahodneje od glavnega, je še en vhod. Tu se začne poldrugi meter visok ovalen rov. Po približno 15 metrih se od njega odcepi pri tleh nizek rov, ki vodi v spodnje dele jame. Rov se nato zniža na en meter višine in se blago spušča. Le v tem delu je potrebna razsvetljava. Po nekaj metrih pa je spet dovolj svetlo, rov se razširi in razcepi, oba kraka pa se končata z okni v steni nad Soro. Desni krak je povezan tudi z glavno kamro. Povezava sledi močni razpok, tektonskemu prelomu, ki ga lahko kot špranjo opazimo tudi v stropu dvorane.

Čeprav so rovi zgornjega dela jame različni po dimenzijah in prečnih profilih, pa imajo nekaj skupnih potez. To je drobna ostro robata razčlenjenost skale

in lepo zaobljeni profili. Vse to je posledica močnega razpadanja skale zaradi zmrzali, o čemer pričajo tudi debeli sloji grušča po tleh.

Spodnji oziroma notranji deli jame se od zgornjih močno razlikujejo. V splošnem so manjših dimenzij. Od vhodnih, gornjih delov se ločijo tudi po prečnih profilih rovov. Rovi, ki potekajo v smereh sever-jug ali jugozahod-severovzhod, so visoki in ozki, rovi, prečni na to smer, pa so nižji in širši. Stene in stropi so razčlenjeni v pravo satovje vdolbin, niš in kupol, vendar pa so stene gladke, kar kaže na prevladujoče korozijsko oblikovanje, le na nekaterih mestih še najdemo ostrorobne površine. To pa ni več posledica zmrzali, ampak tektonskih napetosti in premikov, zaradi česar skala poka in razpada.

Velik del sten prekriva siga, kar je znak, da sem zimsko zmrzal ne seže. Ko sem sredi januarja leta 1987 obiskal jamo, je bila ob zunanji temperaturi -18°C takoj za pasažo temperatura še pod ničlo. globlje v jami pa se je dvignila na $+5^{\circ}\text{C}$ in na koncu jame na $+8^{\circ}\text{C}$. Poleg sige je v jami tudi veliko jamskega mleka. To je ista snov kot siga — namreč kalcijev karbonat, ki je glavna sestavina apnencev in ga je na stenah izločila prenikla voda. Od sige se loči po tem, da drugače kristali, med kristali je veliko vode, kristali pa tudi niso trdno povezani med seboj. Jamsko mleko je zato nekakšna mehka, gašenemu apnu podobna snov. Po oblikah prevlek in kapnikov je močno podobno sigi. Navadno je povsem belo, v Matjaževih kamrah pa ga je precej obarvala primes ilovice.

Tla v rovih pokriva ponekod siga, prevladujejo pa skalni bloki in ponekod naplavljena ilovica in poplavno blato. Na več mestih je na tleh ali nalepljen na stenah tudi prod. Ta prod je podoben produ v strugi Sore, zato je verjetno, da je nekoč Sora vdrla v jamo in jo zapolnila z njim. Pri arheoloških izkopavanjih so našli prod tudi v gornjih delih jame pod plastmi grušča.

Vode je v spodnjem delu jame obilo. Povečini je kapnica, ki se zaradi vlažne klime celo leto preceja skozi strop. V najnižjem rovu, takoj pod pasažo, je opaziti tudi majhen vodni tok, ki občasno precej naraste in zalije del rova. Ob obisku januarja je imela voda v njem ob pretoku $0,5\text{ l/s}$ temperaturo le $0,7^{\circ}\text{C}$. Globlje v jami je imela kapnica, ujeta v manjši ponvici, temperaturo 8°C . Očitno se torej del Sore pretaka skozi spodnji del Matjaževih kamr. **

Nastanek in razvoj jame

Legajame v okljuku Sore nas napeljuje na misel, da je nastanek jame povezan s Soro. Tako dr. Osole meni, da je Sora v tem odseku tekla še pod zemljo, potem pa je zaradi dvigajočega se terena prestavila in vrezala svojo strugo v živo skalo zunaj jamskega prehoda. K temu so ga najbrž napeljali veliki rovi zgornjega dela jame in rečni prod, ki ga je izkopal pod plastmi grušča ob arheoloških izkopavanjih.

Če pa skušamo opredeliti nastanek z morfologijo rovov, moramo to možnost zavreči. V svetu so znani primeri, da reka, ki prečka ozek pas apnenca, naredi

skozenj tunelu podoben rov od ponora do izvira. Reka je v takšnem tunelu podobna površinski reki, s prodom si poglablja strugo in se tako ujame vanjo, da ne more več iz nje.

Rovi Matjaževih kamr pa kažejo na drugačen razvoj. Tu moramo poseči v zakonitosti pretakanja vode v krasu in njihov vpliv na nastanek in obliko jam.

V krasu ločimo tri hidrološke pasove. To so aeracijski ali zračni pas, vadozni in freatični ali trajno zaliti pas.

Aeracijski ali zračni pas je gornji del krasa. Skozenj se po špranjah preceja deževnica, ki raztaplja apnenec in tako ustvarja bolj ali manj vertikalna brezna. V njem pa najdemo tudi stare, s sedimenti in sigo zapolnjene rove, ki jih je nekdanji vodni tok že zapustil, ko se je preselil niže.

Vertikalno prenikanje seže do pasu, v katerem naletimo na gladino kraške vode, ki seveda niha z letnimi časi. To je lahko gladina v špranjah stoječe vode ali pa gladina podzemnih rek. Tu naletimo na horizontalne rove, po katerih tečejo reke s prasto gladino. Ker voda raztaplja apnenec le v spodnjih delih rovov, se ti poglabljajo le navzdol, njihovo dno pa je zato bolj ali manj izravnano. Podzemne reke, zlasti če so povezane s ponornicami, prenašajo tudi prod. Rovi se povečini končajo s sifoni — rov se tu nadaljuje pod gladino v trajno zaliti ali freatični coni.

Voda teče tu v drugačnih razmerah. Sledi rovom, ki so nastali ob ploskvah ali razpokah med skladi. Voda se pretaka tlačno, po sistemu veznih posod. Ne ozira se na strmec v rovu, ampak le na strmec gladine, ki je usmerjen proti izvirom. Voda teče v njih počasneje, zato lahko nosi s seboj le drobno plavje — predvsem glino. Voda raztaplja apnenec tam, kjer je le-ta lokalno bolj topljiv, zato so taki rovi neenakomerno široki in visoki.

V naravi sistemi pretakanja ne nastopajo samostojno, spreminjajo se s časom tako, da se prilagajajo spremembam v širšem okolju. Vsak od njih pa zapusti v razvoju jame določene sledi, ki jih lahko z neko stopnjo verjetnosti uporabimo pri razlagi nastanka jame.

Matjaževe kamre so splet rovov, ki je navezan na nekaj tektonskih linij. Rovi so brez enotne širine, višine in strmca. Med posameznimi rovi ali odseki rova pa so tudi manjši skoki. Večji prostori so nastali na sečiščih močnejših prelomov. Vse to in močno razčlenjene stene govore v prid korozijskemu nastanku v trajno zaliti coni. Tedaj je nastala glavna zasnova sedanje jame. Vodni tok, ki je oblikoval jamo, je tekel globoko pod tedanjim površjem, ki ga je odmakala Sora. Ta je najbrž vanj izgubljala del vode, podobno kakor teče tudi zdaj del v jamo in morda globlje v trajno zaliti pas.

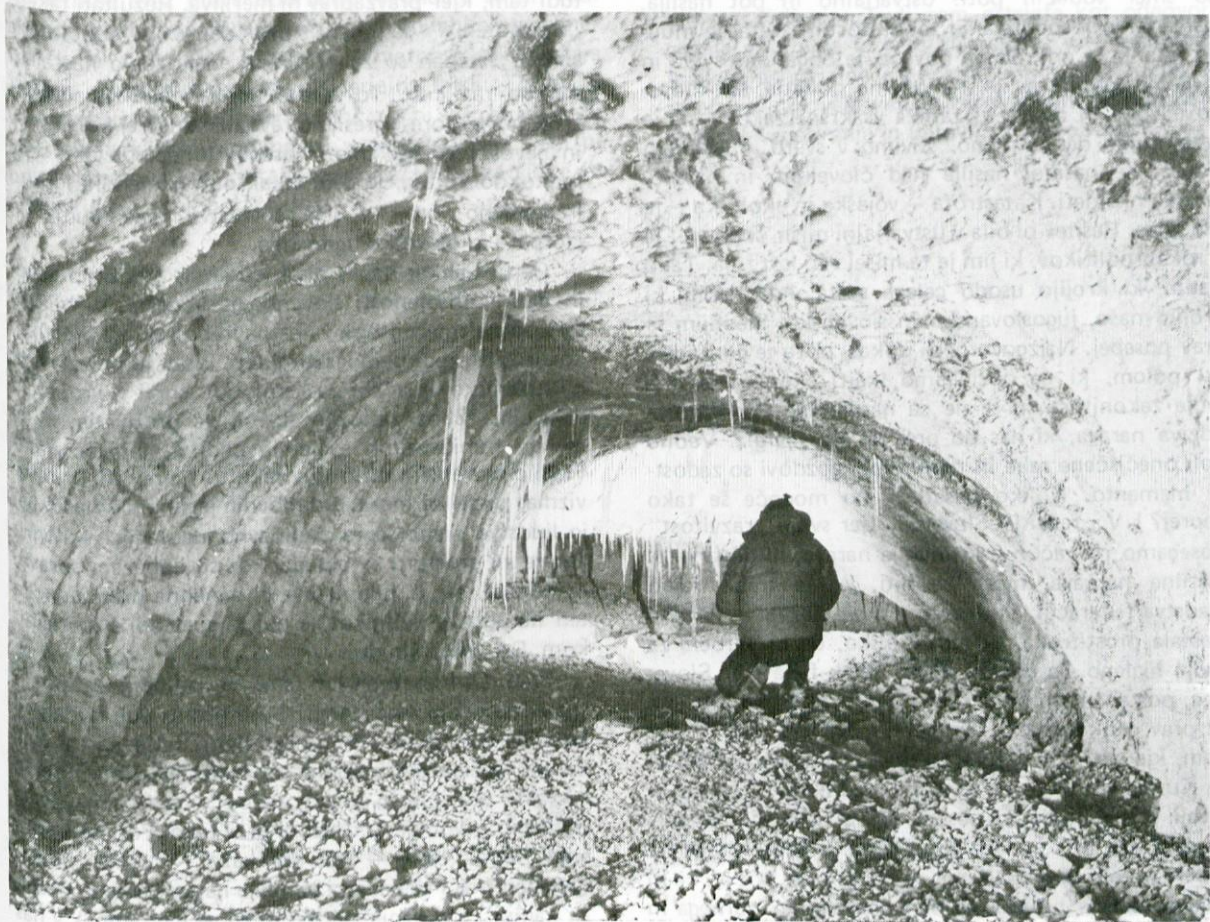
Z dvigovanjem celotnega ozemlja si je Sora vrezala globoko dolino, ki je v tem delu podobna pravemu kanjonu. Tu je naletela na del stare freatične jame, ki jo je vodni tok že zapustil, saj je tudi nanj vplivalo dvigovanje celotnega ozemlja. Sora je vdrla v jamo in jo zapolnila s prodom. O tem pričajo ostanki prodnega zasipa, za svoj stalni tok pa je raje obdržala

površinsko strugo. Jamski tunel bi sicer lahko prevajal normalne vode, ob poplavah, in teh ni malo, pa bi bil prevelika ovira. Gotovo je v dolini Sore še kje presekan star jamski sistem, le da se je vhod vanj zasul. Odprti so ostali le vhodi v navpičnih apnenčevih stenah***

Prodni zasip v jami je bil kasneje skoraj v celoti odnesen. To je lahko naredila voda, ki jo zgublja Sora v strugi in je uporabila jamo kot bližnjico skozi oklijuk, ali pa jo je spral kak močnejši kraški tok, ki je tu izviral, preden se je prestavil niže po dolini. Tudi tam je nekaj jamskih vhodov, jame, ki najbrž leže v nadaljevanju, pa so zasute in nedostopne.

Odprtine gornjega dela jame je veskozi močno obdelovala zmrzal. Od stropa in sten odpadli grušč je polzel iz jame ven, zato so kamre tako velike. Zmrzal je začela prodirati tudi v notranje dele za pasažo. To je še pospešila razširitev pasaže. Rezultati se že kažejo v razmrzovanju in odpadanju sige v prvem delu rova za pasažo.

Prava nevarnost za jame pa so obiskovalci, ki s pogostimi obiski in brezvestnim odnosom do jam uničujejo kapnike, puščajo v jami karbid, plastiko in se vsepovsod podpisujejo. Dokaze o brezvestnem odnosu tega stoletja do narave bo jama hranila še mnoga tisočletja.

* Jamo so merili: J. Jurečič, S Otorepec in R. Verbovšek. Načrt jame je narisal J. Jurečič. Na načrtu, ki ga hrani kataster Jamarske zveze Slovenije pod kat. št. 672, je ves spodnji del jame za pasažo. Temu načrtu, ki sem ga moral nekoliko prirediti za tisk, sem dodal še na novo izmerjeni gornji del jame. Pri merjenju tega mi je pomagal A. Seljak.

** Približno 200 metrov vzdolž reke je ob levem bregu Sore nekaj izvirov. Voda je imela v njih temperaturo 2°C, temperatura Sore pa je bila 0,2°C. Kak kilometer ob Sori niže je še izvir pri Podklancu, ki je imel tedaj kar 6,5°C. Na podlagi teh temperatur bi lahko sklepali, da voda iz Sore zateka v kras, teče skozi Matjaževe kamre in se pri tem malo ogreje. Enako je z izviri, ki so niže ob Sori, le da je njihova pot skozi podzemlje daljša in da tečejo skozi nam neznane dele istega jamskega sistema. Voda, ki izvira pri Podklancu, pa je najbrž že prava kraška voda, ki ni povezana s Soro.

*** Poleg Matjaževih kamr so znane še: Jama v Sopotu, Čiganska jama in Jama nad Matjaževimi kamrami.

VIRI IN LITERATURA:

- Kataster Jamarske zveze Slovenije: Matjaževe kamre. Kat. št. 672
- Osole, F.: Paleolitska kulturna zapuščina v Matjaževih kamrah. Loški razgledi 21, 1975
- Osole, F.: Matjaževe kamre paleolitsko jamsko nahajališče, Arheološki vestnik 27, Ljubljana 1976
- Trobec, J.: Matjaževe kamre. Proteus 16, 280–283. Ljubljana, 1954

Vinko Cuderman: Ustvarjalnost in nasilje

Ko se človek odloča za akcijo, za sicer naravno izživetje svojih energij, ima pred seboj dvoje v nasprotno smer vodčih poti: ustvarjalno in pot nasilja. Ustvarjanje je podrejanje zakonitostim sveta, je mučno iskanje in odkrivanje novega, je bogatenje sveta in življenja, nasilje pa je iracionalno početje, akt človekove volje in moči, ki zanika vsakršne zakone, pa je zato nujno destruktivno. Živimo v svetu, v katerem prevladuje nasilje, nasilje nad človekom in naravo. Izhoda ni videti. Katastrofa — vojaška in ekološka — je vse bliže. Rešitev bi bila v ustvarjalni misli, toda svet je v rokah politikov, ki jim je ta misel več kot tuja. Tako tistim, ki krojijo usodo celega sveta, kot tistim, ki krojijo našo, jugoslovansko in slovensko. Slednjim še prav posebej. Najzgovornejši dokaz za to je gospodarski polom, ki ga doživljamo, kajti ekonomika ima svoje zakonitosti in se ne da nasiljevati. Podobno se odziva narava, ki nas bo prej ali slej izvrgla. Vedno bolj onečiščene reke in odmirajoči gozdovi so zadostni memento. Koliko desetletij bo mogoče še tako naprej? V „razviti“ Sloveniji, kjer svojo „razvitost“ dosegamo na račun oskrunjanja narave, ni denarja za čistilne naprave, mora pa biti, ko je treba dajati sredstva federaciji. Slovenija — moja dežela — je tako postala prostitutka, ki nima toliko, da bi skrbela za svojo higieno. In čeprav nisem nikak fanatičen Slovenec, postanem ob takih razmišljanjih globoko žalosten in prav cankarjansko zagrenjen. „Nebesa pod Triglavom, kje ste?“ bi vprašal Cankarjev Kurent. Še bolj bi se Kurent razjokal, če bi stopil med ljudi. „Tod naj bi živeli veseli ljudje in pesem naj bi bila njih jezik“, Kurent pa bi na vsakem koraku slišal vulgarno jebentarjenje in pičkarjenje. A naj bi bilo, kot je, če bi bila beseda le beseda, ne pa pričevanje kulturnega in moralnega propadanja. Ko bi šel Kurent po cesti, bi ga cestni pometaç namerno udaril z metlo po nogah in če bi stopil v restavracijo, bi se čudil, ko bi se natakariji leno sprehajali mimo njega, ne da bi ga kdo sploh opazil. In podobno bi se mu godilo drugod. Ljudje nejevoljno opravljajo mizerno plačano delo, pa svojo nejevoljo prenašajo na tiste, katerim naj bi stregli. Ko na svojih delavskih sestankih, pa naj bodo to tovarniški, zdravstveni ali šolski, „samoupravljalci“ odločajo o materialni plati svoje življenjske usode, se ti sestanki praviloma končujejo v medsebojnih spopadih, ki ljudi med seboj odtujujejo in jim jemljejo človeško dostojanstvo. Zaradi nekaj točk, ki jih ima nekdo drug po pravilniku več, postajamo homo homini lupus. Da pa ne bi ljudje morda zaživeli v miru, je treba pravilnike stalno dopolnjevati, preureja-

ti, izboljševati. Ocenjevati in vrednotiti je treba dela, ki se ne dajo ovrednotiti, meriti je treba kakovost dela tudi tam, kjer pravzaprav ni merljiva. Rezultati takega „vrednotenja“ so znani: celo delavci v popolnoma enakih službah so za približno enako delo nagrajeni močno različno. To seveda poraja novo nezadovoljstvo, nove spore, agresivno ravnanje znotraj kolektivov in nevoščljivo kukanje v sosedov lonec. Ob tem se le redkokdo vpraša, kdo in s kakšnim namenom igra to iracionalno igro, ki seje sovraštvo med ljudi, jih izčrpava in človeško ugonablja.

Če bi Cankar danes pisal Kurenta, zgodbo o usodi in čudni obsojenosti slovenskega ljudstva, bi bila ta zgodba neizmerno bolj žalostna in bolj polna brezupa, kot je bila pred osemdesetimi leti. Pisati bi moral ne le o suženjsko plačani delovni sili sredi Evrope, o delavcih, ki ne zaslužijo dovolj za preživetje, a ne marajo poniževalnih socialnih podpor, temveč predvsem o moralnem razkroju, nekulturi, prevladi primitivizma; pisati bi moral o duhovnih jerobih, ki nasiljujejo ljudstvo z eno samo zveličavno ideologijo, v okviru katere ni prostora za besede, kot so ljubezen, sprava, različnost, saj je bila vedna in nenehna preokupacija teh narodovih vodnikov le boj in spet boj s sovražnikom. Do današnjih dni.

Pred štiridesetimi leti smo se odločili za pot v socializem. Kje smo danes? Ali nismo bolj oddaljeni od cilja kot pred štirimi desetletji? Če naj bi bila beseda socializem sinonim za materialno blaginjo in socialno pravičnost, prav gotovo; če naj bi označevala duhovno osvobodeno družbo, prav tako. Pot, po kateri smo hodili, torej — kot vse kaže — ni bila prava: nenehen boj s sovražniki ne pelje naprej, ampak nazaj. In najhujši sovražnik očitno ni zunaj nas, ampak v nas samih. V nasiljevalski miselnosti. Če bi resnično hoteli zgraditi lepši, pravičnejši svet, bi v njegove temelje morali vgraditi predvsem etične vrednote, povezane s pripravljenostjo na odpovedovanje, saj se nič velikega ne more doseči brez odrekanja, brez zaježitve energij, ki predstavljajo moralno moč naroda. Postopno, širokogrudno odpiranje zapornic poceni uživaštvu pa nas je potisnilo na moralno dno, med rekorderje v številu alkoholikov in samomorilcev, v številu hladnokrvnih umorov še nerojenih otrok. Nekdanji moralni jezovi so podrti. Toliko proklamirana osvoboditev človeka se dogaja na primitivni ravni: kot osvobajanje človekove nagnonske sfere; telesa, ne pa duha. Zato je misel blokirana, njeni nosilci pa razglašeni za sovražniške družbe. In če jih „družba“ nekako prenaša, ker brez njih ne more shajati, njihovega dela ne ceni. To

dokazuje s tem, kako ga plačuje in kako ga omogoča. V družbi, kjer je ustoličena ideologija sveta in nedotakljiva, nekakšen macbethovski plašč, drugače najbrž tudi ne more biti, saj bi jo vsaka druga misel ogrožala.

Le en prag je, ki ga ideologija v svoji nasiljevalski naravi ne more prestopiti: prag umetnosti. Ideologija umetnost lahko zanika ali onemogoči — primerov za to najdemo dovolj v preteklosti in sedanjosti, na tujih in domačih tleh — ne more pa se vtihotapiti na njena tla: kakor hitro namreč skuša vstopiti v umetniško delo, se to spremeni v neumetniško. In ker so umetnine brez prave uporabne vrednosti, se jih tudi po tej plati ne more polastiti — kot to lahko na primer počenja z dosežki znanosti. Umetnost tako ostaja edini neogroženi prostor ustvarjalne misli. Toda: ali umetnosti lahko pripišemo moč, da bi — krhka, kot je — mogla karkoli spremeniti v svetu nasilja? ! Ali ni svet umetnosti le nekakšno pribežališče za šibke in sanjarje, za donkihotske duše? !

Pred mano leži zadnja številka revije Žirovski občasnik. Vsebinsko bogata, likovno dopadljiva. Toda: koliko ljudi jo bere? Kakšna je lahko njena odmevnost? Je lahko izhajanje revije nekje na obrobju Slovenije sploh smiselno, ko pa je že sama Slovenija majhna pikica na zemljevidu sveta?

Cankar je verjel, da nobeno trpljenje ne more biti zaman. Je imel prav? Ne vemo. So vprašanja, na katera ne moremo odgovoriti. Smo na meji našega vedenja in ne ostane nam nič drugega kot odločiti se med vero in nevero. Cankar je verjel v več kot le očiščevalno funkcijo trpljenja in je verjel v smiselnost umetniškega snovanja, sicer mu ne bi posvetil vsega svojega življenja. Tudi nam ostajata kot odgovor na gornja vprašanja le vera ali nevera; vera v smiselnost vsakega ustvarjalnega početja — in nevera, mefistovski smeh nad človekovim prizadevanjem dvigniti se nad živalsko vegetiranje in upravičiti svoj obstoj.

Ob rdečem kvadratu

(Boris Pintar, Tončka Stanonik)

Boris Pintar
64223 Poljane 25

Žirovskemu občasniku
64226 Žiri, p. p. 11

Dober dan!

Oglašam se vam zaradi lekture mojih tekstov, objavljenih v Žirovskem občasniku 9-10 (1985). Ko sem videl, kaj vse ste v tekstih spremenili, sem bil ogorčen, saj tu ne gre več za lektoriranje, temveč za čisto lektorsko samovoljo in nasilno poseganje v tekste. Da niti ne omenjam, da sem vam skupaj s teksti izročil tudi spremno pismo, v katerem sem prosil, da ne menjate posameznih besed in ne spreminjate stavčnih struktur. Zato menim, da ste ravnali nekorektno, ko ste brez moje vednosti posegali v moje tekste in to tako, da mi pri najboljši volji za večino posegov ni niti najmanj jasno, zakaj ste jih storili. Pojma nimam, zakaj je bilo potrebno menjati določene besede ali posamezne enostavno izpustiti, upam pa si trditi, da vaš lektor nima kaj prida občutka za večpomenskost besed. Zame „povzdigovati“ in „ovekovečiti“ ne predstavljata sinonimnih besed, v kontekstu, v kakršnem stoji beseda ovekovečiti, pa ima povsem drug pomen od povzdigovanja: v ovekovečenju je vsebovan konec, smrt, nič – pojmi, ki jih povzdigovanje ne vsebuje. S svojimi grobimi posegi je lektor porušil pomensko strukturo tekstov (preko vsake mere v tretjem tekstu) in melodični potek stavkov. Če je hotel doseči večjo jasnost tekstov, je pač lahko opazil, da je to protislovno početje, kajti teksti temeljijo na večpomenskosti besed in stavčnih struktur in včasih tudi na namerni dvoumnosti.

Ne vem, po kakšnem občutku za jezik in kakšnih vzvišenih normah klenega jezika je delal vaš lektor, vendar imam tudi jaz svoj občutek za jezik in prav tako obvladam pravopis. In, pri mojih tekstih, menim, da naj obvelja moj jezikovni občutek. Predlagam pa, da se vaš lektor drži vsaj Slovarja slovenskega knjižnega jezika, kajti v mojih tekstih so mu šle na živce mnoge besede, ki jih omenjeni slovar dovoljuje. Vsaj toliko. Čeprav menim, da v umetniških besedilih lahko uporabljam tudi izraze in stavčne strukture, ki se ne ujemajo popolnoma z jezikovnimi pravili. Menim, da lahko uporabljam tudi srbohrvatizme, če želim doseči poseben pomenski in melodični odtенок, in da tudi ni posebnega pravila, ki bi prepovedovalo uporabo tujk v literarnih tekstih. Vendar to vsekakor moti vašega lektorja, tako da kakšno tujko z veseljem prevede in namesto „remek delo“ vstavi „enkratno delo“. Ne vem, po katerem pravilu je, v stavku, ki se večkrat ponovi: „katerega saržer je imel neskončno mnogo patronov“, besedo patroni zamenjal z naboji, vendar to niti ne dosledno v vseh ponovitvah tega

stavka, temveč nekako po svojem okusu. Lahko si mislim, da gre tu za tisto nenapisano osnovnošolsko pravilo, da se iste besede ne smejo prepogosto uporabljati, vendar ker teksti, o katerih tu teče beseda, niso šolske naloge, lahko v njih ponavljam iste besede in stavke, kolikor se mi zdi potrebno.

Tudi naglasov ne uporabljam zaradi kake posebne kaprice, saj je zame med veliko in veliko sintezo občutna razlika. Zato tudi vas prosim, da označujete naglase, kjer jih označim že jaz.

Zdi se mi nedopustno, da je lektor zamenjal nekatere cele stavke, ali pa jih celo izpustil. In to niti ne po gramatičnih pravilih, temveč najbrž po kakšnih estetskih normah. Tu pa se mi zdi pomembno povedati, da si estetska pravila v svojem pisateljevanju zaenkrat izmišljujem še sam.

Menim tudi, da je nekorektna predrznost lektorja, da samovoljno piše „rdeči“ z veliko začetnico (seveda tudi tega ne spremeni dosledno). Zaradi mene lahko personificira ali transcendirata rdeči kvadrata v svoji domišljiji, ni pa mu potrebno čakati po mojih tekstih. Tudi v skupnem naslovu se piše „rdečega“ z malo začetnico. V originalu je le v drugem tekstu pisano „Rdeči“ z veliko začetnico in pridržujem si vsoto pravico, da sintagma „rdeči kvadrata“ pišem v različnih verzijah v različnih kombinacijah velike in male začetnice.

Zadnji trije od objavljenih tekstov so bili 13. 6. 1986 predvajani na prvem programu Radia Ljubljana v oddaji Literarni nokturno in tam niso čutili potrebe, da bi napravili iz njih masaker. Teksti so bili predvajani v originalni verziji in zaradi tega nista propadla ne slovenski jezik ne slovenski narod.

Želim, da mi obljubljeni honorar za objavljene tekste izplačate v denarju na moj žiro račun, in ne v izvodih Žirovskega občasnika, kot smo se dogovorili, kajti tako poškodovanih svojih tekstov res ne morem še sam razširjati.

Kar pa se tiče nesramno samovoljne lekture, zahtevam v naslednji številki Žirovskega občasnika najmanj popravek, in sicer naslednji:

Sintagma „rdeči kvadrata“ se piše z malo začetnico, tudi v skupnem naslovu (Od rdečega kvadrata), razen v drugem tekstu, kjer se piše „Rdeči“ z veliko začetnico.

PRVI TEKST

6. vrsta: Namesto „Lepa deklica pa je bila vila“: „Ali lepa deklica je bila vila“.

7. v.: Namesto „Kvadrata je bil materialen in je padel na marmornata tla.“: „Kvadrata je bil materialen in je padel na tla iz barvastega marmorja.“.

8. v.: Namesto „Orkester je spet zaigral“: „Orkester je zopet zaigral“.

15. v.: Namesto „a do srca ni segel.“: „a do srca ni dospel.“.

16. v.: Namesto „Rdeči kvadrata je ležal prav na sredi dvorane.“: „Rdeči kvadrata je ležal točno na sredi dvorane.“

17. v.: Namesto „Okoli njega“: „Krog njega“.

19. v.: Namesto „marmornati krog“: „marmorni krog“. Namesto „V njem pa je bil vtakovan Rdeči kvadrata.“: „Sredi tega kroga je bil vtakovan rdeči kvadrata.“

DRUGI TEKST

1. v.: Namesto „Naprosil me je, naj“: „Naprosil me je, da“.

6. v.: Namesto „Pravzaprav“: „Sicer“.

7. v.: Namesto „Boji se spremembe mode.“: „Plaši ga sprememba mode.“

8. v.: Namesto „Zaradi mode“: „Zaradi nje“.

19. v.: Namesto „Izbral je mene, naj“: „Izbral je mene, da“.

22. v.: Namesto „Mogoče je res“: „Že, da je mogoče“.

23. v.: Namesto „vendar je menil“: „vendar je bil mnenja“.

26. v.: Namesto „slabšem položaju“: „slabši poziciji“.

28. v.: Namesto „Poizkusim vseeno lahko“: „Poizkusiti vseeno velja“.

29. v.: Namesto „Tetraktis gotovo ne bom.“: „Tetraktis sigurno ne bom.“

31. v.: Namesto „zadoščala zdajšnja oblika.“: „zadoščala sedanja oblika.“

TRETJI TEKST

2. v.: Namesto „neskončno mnogo nabojev.“: „neskončno mnogo patronov.“

3. v.: Namesto „Streljal je vse povprek in imel sprožilec stalno sprožen.“: „Streljal je vse širom in še stvoril stvar, da je sprožilec stalno stal sprožen.“

9. v.: Namesto „nekoliko dolgočasno.“: „količkaj dolgočasno.“

13. v.: Namesto „Zdaj je streljal“: „Sedaj je streljal“.

14. v.: Namesto „Izbiral je pretresljiva okolja“: „Izbiral je pretresljive ambiente“.

17. v.: Namesto „Tudi eksotike se je Kvadrata naveličal.“: „Tudi eksotike se kvadrata naveliča.“

18. v.: Namesto „Dokopal pa se je do pomena, da je umiranje na njegov način med najbolj estetskimi.“: „Prispel pa je do pomena, da je umiranje na njegov način med najestetiškimi.“

21. v.: Namesto „Privlačila ga je“: „Vznemirjala ga je“.

22. v.: Namesto „teoretično“: „teoretsko“.

23. v.: Namesto „neskončno mnogo nabojev.“: „neskončno mnogo patronov.“

27. v.: Namesto „Učinek kapljice krvi na rdeči podlagi se sploh ne bo videl“: „Kapljica krvi na rdeči podlagi sploh ne bo prišla do izraza“.

35. v.: Namesto „ki je živel v njegovem času“: „ki je nekako živel v njegovem času“.

36. v.: Namesto „da bi povzdigoval estetiko svojega zatega reza.“: „da bi estetiko svojega zatega reza ovekovečil.“

ČETRTI TEKST

1. v.: Namesto „Rdeči kvadrata je ostarel in se je dolgočasil od življenja.“: „Rdeči kvadrata je ostarel. Ozirajoč se je dolgočasil od življenja.“

6. v.: Namesto „Spoznanje — se in te.“: „Spoznanje — se in té.“

9. v.: Namesto „ker so bila“: „saj so bila“.

13. v.: Namesto „V dolgočasu je zelo užival.“: „V dolgočasu je užival zelo.“

15. v.: Namesto „veliko sintezo.“: „véliko sintezo.“

16. v.: Namesto „enkratno delo.“: „remek delo.“. Namesto „Prelivajoč se iz tega v delo.“: „Prelivajoč se iz le-tega v delo.“

19. v.: Namesto „V njegovem času“: „V svojem času“.

20. v.: Manjka odstavek za „... ustvarjalni formularji.“

23. v.: Namesto „nezavedno spet začel“: „nezavedno zopet začel“.

25. v.: Namesto „Pridno se je uječkal“: „Pridno se je uajčkal“.

Lep pozdrav

Boris Pintar

V Poljanah, 21. 9. 1986

Tončka Stanonik

Spoštovani tovariš urednik,

že ničkolikokrat smo ugotovili, prav v tej številki pa si se tudi ti razpisal, da zdrahe in prerekanja Žirovcem nikoli niso prinesle nič dobrega. Ne Žirovcem, ne Slovencem, ne komu drugemu. Kljub temu pa si želim, da bi bralci ŽO moje pisanje brali kot pošteno, možato zastavljeno besedo, in ne kot spletkarjenje. Nanaša pa se na ogorčeno pisanje Borisa Pintarja iz Poljan, ki me obtožuje zlorabe, poškodovanja, masakerstva, in kar je še podobnih atributov, pri lektoriranju njegove proze Od rdečega kvadrata.

Najprej: kar zadeva njegovo osebno prizadetost, se avtorju opravičujem. Brez psovka. Torej, spoštovani tovariš Pintar, ne pusti se, da ti sprevačanje besed,

kot so sedaj-zdaj, zopet-spet itd. vzame voljo do umetniškega ustvarjanja. Kar pa zadeva moje delo in vlogo pri ŽO, hočem povedati nekaj resnic in zagovorov. To sem dolžna sebi, svojemu delu in navsezadnje tudi stroki. Rokopis tov. Pintarja sem dobila v lektoriranje skupaj z drugimi rokopisi. Vmes je bil najbrž tudi, na primer, rokopis Spomenke Hribar, pa dr. Zdravka Mlinarja, urednika, Marije Stanonik itd. Dela sem se lotila brez predsodkov, tu in tam zamenjala kakšno besedo, popravila vejico, pri Spomenki Hribar sem na primer opozorila urednika, naj razloži besedo artikuliranje vrednot. Pomislila sem, kako zavzeto bere Občasnik moj oče in najbrž še kdo, njemu podoben.

Privoščimo jim, da razumejo pisanje. Avtorica se zaradi tega ni pritožila. In tako naprej. Z nekaterimi besedili nimam veliko težav, ponekod pa se zelo namučim. Popravim enkrat, potem prespim, preberem znova in še kaj izboljšam. Besedila namreč pišejo pisanja različno večji ljudje. To najbrž opazi vsak bralec Občasnika. Tudi Pintarju sem sem in tja zamenjala, popravila kakšno besedo, vendar brez vsakršnega občutka razdiralnih strasti in podcenjevalnega odnosa do njegovega pisanja. Proza se mi je zdela čisto zanimiva. Da so me prizadeli avtorjevi obtožujoči očitki, ne bom skrivala. Posebno, ker sem poskušala po svoje razbirati besedilo. Je to greh, ali prepovedano. In če je, zakaj potem pisec besedilo sploh objavlja. Lahko bi ga spravil v predal in ga sam sebi prebiral. In tako sem zagrešila po Pintarjevem mnenju nekaj nedopustnih napak. Najprej pisanje Rdečega kvadratika z veliko začetnico. Priznam: zapeljalo me je neenotno pisanje. Ko sem prišla do pisanja kvadratika z veliko začetnico, sem se vrnila na začetek in začela vse od kraja popravljati na veliko začetnico. Ta red sem se trudila popraviti še celo v korekturah. Videti je, da sem ga neodpustljivo polomila. Potem pisanje naglasov. V prvih korekturah sem naglase še popravljala, ker pa imajo v tiskarni s tem očitne težave, naglase morajo staviti ročno, sem pri drugih korekturah pustila tako, kot je bilo postavljeno.

Potem moj odnos do jezikovnih priročnikov. Že leta in leta se ukvarjam z lektoriranjem. Tudi z jezikovnim pregledom učbenikov za osnovno šolo in srednje usmerjeno izobraževanje. Pri tem sem morala Zavodu za šolstvo vedno napisati tudi izjavo, zakaj se mi zdi učbenik jezikovno primeren in če ne, zakaj ne. Seveda pri tem lektorji nimamo lahkega dela: imamo načrt novega pravopisa, ki prinaša nekaj sprememb, vendar vse ostaja pri osnutku. Do nadaljnjega pa naj lektorji upoštevamo pravila iz Pravopisa 62. Tu je še SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika), ki mi ga Pintar pokadi pod nos. V zvezi z njim tole: Prav dobro ga poznam. Vem pa tudi to: pravopis je normativni priročnik, postavlja normo, SSKJ pa je slovar. Vendar ima tudi ta norme, te pa se kažejo prav v kvalifikatorjih. In nekatere je moč razbirati enakovredno s pomeni iz Pravopisa. Na primer: Pravopis ima prepovedi, ki jih označuje s krožci, puščicami, namig pa izražajo tudi kurzivno pisane razlage pomenov. Taka so pri nas navodila lektorjem. SSKJ pa ima recimo kvalifikatorje knjižno, ekspresivno, pogovorno, avgmentativno itd., ki približno ustrezajo normativom iz Pravopisa.

In zdaj nekaj primerov iz mojih lektorskih popravkov tovarišu Pintarju:

remek delo: SP 1962 tega leksema nima
 Jurančičev srhr.-sl. slovar 1972 – mojstrovina (remek, madž.)

SSKJ – remek delo, knjiž., umetniško, tehnično dovršeno delo, mojstrovina

siguren: SP 1962 – trden, varen, gotov (puščica ne priporoča izraza siguren)

Jurančič – gotov, zanesljiv, varen

SSKJ – siguren, pog., gotov, nedvomen, prepričan,

trden, varen (kvalifikator pogovorno dovolj pove)

patron: SP 1962 – patron, zavetnik; enako SSKJ

patrona: SP 1962 – naboj za puško, samokres, 2. pomen kalup, oblika

SSKJ – patrona, pog., naboj, 2. pomen ženska oblika za patron.

Tovariš Pintar vztraja pri patronu, naj ima torej zavetnika.

ovekovečiti: SP 1962 brez pojasnila

Jurančič, sh. izraz ovekovečiti pojasnjuje z istim slovenskim

SSKJ – ovekovečiti, ekspresivno, z umetniško upodobitvijo narediti, da postane, ostane kaj v prihodnosti znano.

Tovarišu Pintarju se opravičujem, čeprav je on dal besedi popolnoma druge dimenzije, toda to meni ne sme biti nič mar.

spet: SP 1962, prislov, primer: spet in spet je trdil

SSKJ – prislov (brez kvalifikatorja), torej stilno nezaznamovana beseda

zopet: SP 1962 – zopet, prislov, lit. (literarno) spet

sedaj, zdaj: podoben primer kot pri prejšnjih besedah.

Ne samo zaradi tega, ker se pri pisanju bolj uveljavlja dvojica spet in zdaj, tudi zaradi reda in enotnosti v vseh besedilih v ŽO uveljavljam ti dve različici zapisa. Niti tovariš Pinter niti kdo drug pa me ne bo prepričeval, da sem mu s tem porušila ritem, ki je ponekod res stilno zaznamovan, povečini pa ne.

poskusiti vseeno velja: Koliko so se naši jezikovni zakonodajalci namučili, da bi pregnali to pogovorno zvezo, ki je zašla k nam s prevajanjem iz srbohrvaščine. (Glej številne priročnike za lepši jezik). Pa vse zaman. Pintarjeva proza pa je nad vsakdanjo govorico zelo privzdignjena, mar ne. Torej so tudi hrvatizmi tu popolnoma odveč in funkcionalno nepotrebni. Pa še to: te zveze ne priporoča niti Priročnik za interno izobraževanje na radiu in televiziji, ki so ga izdali v letih 81-84 in iz katerega sem se morala učiti tudi jaz.

Seveda bi morala ta zagovor pripeljati do konca. Tu so še spotakljive dvojice **priiti do izraza** – pokazati se, izkazati se, **prispeti do pomena**, točen – natančen, **ozirajoč se je dolgočasil** (ozirati se, dolgočasiti se), da ne govorim o sintagmi **Pridno se je uščkal**. V svoji nepoetični glavi mi res ni prišlo na misel, da mora ostati **se je uajčkal**. Kakšna profanost! Bila sem prepričana, da je to le tipkarska napaka. Da ne govorim o sintagmah **umiravanje na njegov način**, med najstetskejšimi.

Spoštovani tovariš urednik, to naj bi bil moj odgovor na hude obtožbe pesnika oziroma literata Borisa Pintarja. Seveda se vsi, ki pišemo, lahko sklicujemo na licentio poetico, toda do kod ta seže in kje se začinja jezikovna ohlapnost. Ta misel se mi vsiljuje, če se spomnim, na primer, kakšnega Ervina Fritza. Fant ima za seboj kar lep opus pesniških zbirk in dramskih besedil. A ne boste verjeli, prepira se za vsako vejico, za vsako nepravno besedo, pa ne zaradi svoje licentie poetice, ampak zato, ker hoče, da je njegova pesniška svoboda v skladu tudi s književno normo. Ampak menda si to res lahko privoščijo samo veliki možje.

In še to, tovariš urednik. Pintarjevo pismo je bilo oddano septembra 1986, jaz pa sem zanj zvedela prav

po naključju šele zdaj. Mar se ti ne zdi, da bi me moral že zaradi revije o tem pravočasno obvestiti. Da grdih napak ne bi delala več, ali pa mi odreči lektoriranje ŽO. Upam, da boš odmeril predragoceni prostor tudi zame, kot urednik, s škarjami in platnom v svojih rokah, pa imaš vso pravico, da v prihodnje preudariš, kaj lahko razčistimo prizadeti med seboj, ne da bi morali za to obremenjevati bralce ŽO. Tovarišu Pintarju pa popravimo storjeno škodo, zato predlagam, da mu nelektorirano besedilo objaviš še enkrat. Da Žirovci ne bomo prišli v zgodovino kot zatiralci umetnikov.

Lep pozdrav!

V Ljubljani, 23.6.1987

Tončka Stanonik

Boris PINTAR

OD RDEČEGA KVADRATKA

RDEČI KVADRATEK IN BAL

Začelo se je z dunajskim valčkom. Potem je bila na vrsti lepa deklica v beli obleki. Položila si je rdeči kvadrater na srce in zaplesala solo. Telo ji je oddajalo prijeten vonj in rdeči kvadrater je poslušal bitje srca, ki je utripalo po taktu. Rdeči kvadrater se je zaljubil. Ali lepa deklica je bila vila in je nenadoma preminila. Kvadrater je bil materielen in je padel na tla iz barvaste marmorja. Orkester je zopet zaigral in gospodje so zaprosili dame in zavrteli so se v urnem koraku. Gospodične so v svojih majcenih čevlji stopicale po rdečem kvadratku. Bolelo ga je srce. Lepe vile ni bilo več. Dame in gospodje so se nekoliko opili in so gazili po rdečem kvadratku. Neki deklici v belem je iz čaše ušla kapljica burgundca in omočila rdečemu kvadratku ustne. Alkohol se je razpršil po telesu, a do srca ni došel. Bolelo ga je srce. Rdeči kvadrater je ležal tiho na sredi dvorane. Krog njega je bil velik krog čistega belega marmorja in sredi tega kroga majhen črni marmorni krog. Sredi tega kroga je bil vtlakovan rdeči kvadrater. Bil je lepši od egipčanskega granita. Lepši od sfinge. Prijateljeval je z dunajskim valčkom. Kamen. Bolelo ga je srce. Končalo se je z dunajskim valčkom.

RDEČI KVADRATEK

Rdeči kvadrater ni nikoli živel. Naprosil me je, da sporočam njegove misli. Rdeči kvadrater ni nikoli mislil. Jaz nisem nikoli živel. Leta 2000 nameravam začeti živeti. Zaradi mističnosti cifre. Včasih sem bil matematik. Še zelo majhen sem se zaljubil v tetraktis. Sicer pa jaz tu nisem pomemben. Junak zgodbe je Rdeči kvadrater. Tudi njemu grozi leto 2000. Plaši se spremembe mode. Zaradi mode so ga opazili; kljub temu, da ni bival. Zavedal se je muhavosti mode in nestanovitnosti ljudi. Ni se želel izgubiti od naslajanja. Užival je. — Pretila mu je fizika. Ko je človeštvo končno spoznalo, da je Zemlja okrogla in je predpostav-

ljalo, da je okroglo tudi vesolje ter je bilo mnenja, da ima tako okroglo glavo in se je spominjalo, da je imelo nekoč okrogle misli, je bilo pričakovati, da bodo okrog leta 2000 v modi okrogle oblike okrogle biti. To je bila senca sončevih peg. To je bila senca, ki je padla na Rdeči kvadrater; in mu zagrenila življenje. Izbral je mene, da vam sporočim, da rajši odide, kot da bi umrl. Da se ne bo bodel z ljudmi in njihovimi nestabilnimi mnenji. Izginil bo pač. Ker da se bojda ne more spremeniti v Rdeči kvadratasti krog. Že, da je mogoče, da je krog lep, vendar je bil mnenja, da to ni relevantno. Tako se je poslovil. Že pred letom 2000. Tega leta pa bom nastopil jaz. Bom v nekoliko slabši poziciji, kajti ne bom si mogel izbrati Rdečega kvadratka, da bo izražal moje misli, njemu v spomin ne bom prosil tudi kroga. Poizkusiti vseeno velja, mar ne? Tetraktis sigurno ne bom. Mladostne ljubezni bom tedaj že preživel. Mogoče mi bo zadoščala senca oblika. Videli bomo. Torej, poslovite se in me pričakujte. Rdeči kvadrater potuje na Mars. Ne zaradi Miška z Marsa, ampak zaradi Marsove Rdeče barve.

Bon voyage, Rdeči kvadrater!

RDEČI KVADRATEK

Rdeči kvadrater je zelo rad streljal z mitraljezom, katerega saržer je imel neskončno mnogo patronov. Streljal je vse širom in še stvoril stvar, da je sprožilec stalno stal sprožen. Cev se ni nikoli segrela, ker je bila narejena iz čudežne snovi. Vedno je zadel. Povzročil je umetni potres, tako da je mitraljez, katerega saržer je imel neskončno mnogo patronov, poskakoval sem ter tja in zadel prav vsakogar. To streljanje je v šesti eri postalo že količkaj dolgočasno. Tedaj je rdeči kvadrater po neprijetnem preudarku odločil, da je streljal le še ljudi, ki imajo salvatorij iz pete ere. Precej težko je bilo najti takšne ljudi, toda rdeči kvadrater jih je našel. Sedaj je streljal mnogo manj, mnogo bolj se je posvetil eksotiki. Izbiral je pretresljive ambiente, dramatične trenutke, vzburljiva srečanja za streljanje z mitraljezom, katerega saržer je imel neskončno mnogo patronov. Tudi eksotike se kvadrater naveliča. Prispel pa je do pomena, da je umiravanje na njegov način med najestetskejšimi. Črna luknjica in kapljica rdeče krvi. Vse napolnjeno z lepimi trupli. Privlačila ga je črnina na bledici. Ukvarjal se je teoretično z estetskimi posledicami tega mitraljeza, katerega saržer je imel neskončno mnogo patronov. V predstavi je pojmoval najlepší strel: samostrel zlatega reza. Zamišljajte si rdeči kvadrater cinobraste barve s črno luknjico v presečišču zlatih rezov stranic a in b, v zlategem rezu kvadrata. Kapljica krvi na rdeči podlagi sploh ne bo prišla do izraza, kajti rdeči kvadrater je bil slabokrvan. Nastalo bi le črno oko v svet, ki bi videlo, kar bi videti imelo. Mrtvo oko, ki za svoje videvanje ni potrebovalo svetlobnega valovanja in kvantov. Najlepše oko na svetu. Iz katerega bo prodiral curek popolne rjavine.

Ko se je rdeči kvadrater spečal še s teoretikom, ki je nekako živel v njegovem času, ga je minil vsak pojem, da bi estetiko svojega zlatega reza ovekovečil. Sčasoma je rdeči kvadrater postal sestavina za nes-

končno mnogo patronov. Vselej se je vračal mitraljez in streljal v nedolžne ljudi.

RDEČI KVADRATEK

Rdeči kvadrater je ostarel. Ozirajoč se je dolgočasil od življenja. Spomin je zgorel lansko zimo, ko je vel strašni mraz. Sadovje je pozeblo. Ljudi pobira zima, pravijo nekateri, ljudi pobira smrt, pravijo prenekateri, ljudje pobirajo pokoj, pokoj pobira kvadratke. Krog je sklenjen. Na koncu je mir pokola. Spoznanje — sé in té. Živeti ob morju. Preleviti se v morje. Rdeči kvadrater ni podoživljal svojih metamorfoz od rdečega kvadratka do rdečega kvadratka, ker so bila končna stanja enako ista. V svojem življenjskem ciklusu je ujel stadij pokoja prehajajoče pokojnosti. Oziral se seveda

ni več, ker je izgubil očala. Potemtakem se je dolgočasil. V dolgočasju je užival zelo. Do potankosti ga je analiziral in ko se je občasno nadolgočasil zadostno, je storil véliko sintezo. To je bilo njegovo remek delo. Prelivajoč se iz le-tega v delo. In to delo je bilo neznansko dolgočasno. O fosilih ustvarjajočega dela je rdečemu kvadratku pripovedoval že njegov ded, kadar ni mogel zaspati. V njegovem času so se pojavljali ustvarjalni formularji. Carstvo naslajajočega dolgočasnja. V dolgem času so rdeči kvadratki bivali dalj časa. Prav zato se je rdeči kvadrater dolgočasil tudi od pokoja. Začuda pa je nezavedno zopet začel znova.

Pridno se je uajčkal, da bo šel jutri papa.

Kresovanje 1986

Protagonisti PMFŠ 1986. Z leve: Franc Temelj, Jancz Poljanšek, Saša Miklave in Miha Naglič.

KAKO BODO KRESOVALI ŽIROVCI

Žirovski literati, ki se zbirajo okoli revije s posrečnim naslovom Žirovski občasnik, in Odred zelenega Žirka (to pa so žirovski taborniki) vabijo na PRAZNOVANJE POLETJA, ki se bo zgodilo v duhu tradicije kresnih večerov kot „POSTMODERNI MULTIMEDIALNI FENOMENALNI ŠTOS“. In dalje (nam piše Občasnikov urednik Miha Naglič), to se bo zgodilo na 20. dan rožnika v vrtači – amfiminiteatru – pri gostišču Vidic na Vrsniku nad Žirmi. V programu, ki se bo pričel ob devetih zvečer in bo trajal pozno v noč, se bodo predstavili:

- z literarnimi nastopi mladi avtorji iz Žirov in Poljanske doline,
- z glasbenimi nastopi flavtist Cveto Kobal, dekliški nonet iz Žirov, češka pihalna godba, fanfaristi Alpine in kitaristi ter harmonikarji,
- s kratkimi predavanji Nina Kopač, Miha Naglič in Marjan Praprotnik („O tajnih zvezah med praprotnim semenom in bukovim rilčkarjem“),
- z likovnim upodabljanjem, diaprociciranjem in fotografiranjem žirovski slikarji in fotografi,
- z dramskimi in norimi štosi ad hoc gledališka skupina in akrobati taborniki.

Vsa stvar se bo dogajala na način režirane improvizacije, zaradi česar je mogoče program dopolnjevati še vse od začetka in tudi še takrat, ko bo „štos“ že tekel. Režijski improvizator bo Andrej Mlakar. Upajmo, da bo „štos“ vsaj tako močan, kot je njegov film Christophoros.

Po iztečenem kulturno-umetniškem in artističnem programu se bodo Žirovci posvetili „interesnim dejavnostim“: video discu, balinarskemu turnirju, šahovski simultanki s Tonetom Enikom, kresu, noči v gozdu (iskanju zaklada s čudežno pomočjo praprotnega semena), lajanju v luno in štetju zvezd . . .

Prireditev bo le v primeru lepega vremena; če bo vreme „viselo“, bo, če bo lilo, ne bo.

Na kraj dogodka se pride tako, da se pelješ po cesti iz Žirov v Idrijo ter vrh hriba zaviješ levo in vprašaš po gostišču Vidic.

Ob 19. in 20. uri bo peljal kombi s trga pred cerkvi v Žireh. Tu je tudi zadnja postaja avtobusa, ki pripelje iz Škofje Loke.

(Delo, 20.6.1986)

POGANSKO PRAZNOVANJE POLETJA ALI ALTERNATIVA BETEŽNEMU VSAKDANJKU

Zdravljenje družbenih metastaz s pomočjo šent-

janževke, arnike, preslice, ivanjščice, praproti in drugih obrednih poganskih zelišč se je dogajalo na VRSNIKU nad ŽIRMI v noči iz prehoda pomladi v poletje, med predavanjem: „O tajni zvezi med praprotnim semenom in bukovim rilčkarjem“.

Čarovniška zelišča in lajanje v luno naj bi — po verovanju vrlah Žirovcev — pregnalo mračnjaštvo na multimedialnem, postmodernističnem srečanju ljudi, ki še verjamejo v zdravo in čisto okolje. Žirovci so tak poskus kramljanja z naravo opravili naravnost vzorno, čeprav šele prvokrat.

Združitev v čarni noči čričkov in kresničk, kjer so nastopali pesniki, fizični delavci, pevke in pevci, mladina, taborniki, filozofi, učitelji, dramski umetniki, da o nagajivih škratih in prelepih čarovnicah sploh in oh molčimo, v naravnem amfiteatru kraške vrtače na pobočjih Vrsnika (793 m), je zahtevala nemalo prizadevanja in smisla za organizacijo; ta je bila tako na višku, da je ne bi prekosili niti poklicni managerji.

Pred začetkom Praznovanja poletja je množica mrmrala, da bo stvar „odštekana“, pa ni bila! Praznovanje je blestelo po vsebini in obliki, zato mora postati tradicionalno.

Srž „štosa“ na Vrsniku je bil protest proti divjemu odlagališču smeti idrijske občine na Doleh, kamor še vedno vozijo idrijsko mestno gnusobo; „politično smetišče“, kot smo že poročali. Peščica uzurpatorjev oblasti iz Spodnje Kanomlje je toliko časa pritiskala na idrijsko občinsko upravo, da je ta dovolila ilegalno lokacijo kljub nasprotovanju Žirovcev in ljudi, ki živijo ob Sori Poljanščici. (Ne)sporazum med škofjeloškimi občinskimi vodstvom na eni strani in idrijskim na drugi je tako botroval NEZAKONITEMU smetišču.

Nekaj minut pred dvaindvajseto uro na dvajseti dan meseca rožnika, ko so bile čarovniške moči še precej spočite, se je iznad ZAVRATCA pokazala skozi oblake stara, pokvarjena vlačuga LUNA, cefrajoč nebo, da bi pokazala svoj deviški krancelj, kar ji je tudi uspelo. Vsem se je oddahnilo, saj je scenarij „odštekanega štosa“ med drugim predvidel tudi LAJANJE V LUNO IN ŠTETJE ZVEZD.

Ljudstvo, ki se je v trumah zgrinjalo na Vrsnik na PRAZNOVANJE POLETJA, ni bilo ogoljufano za sprostitev ob lajanju v luno. Narod je lajal, vsak praznovalec je vedel, zakaj to počne, in vsak je imel tudi svoj vzrok. Bolj ko je vlačuga Luna razkazovala svoj deviški krancelj, bolj ubrano in veličastno je bilo lajanje. Narod, lajaj, sprost se! Družbena kriza z inflacijo ti stoji za vratom, zato lajaj v Luno.

Lajanje so ustavile rdeče rakete, ki so jih sprožili v Doleh, ob nelegalnem smetišču KOT DEMONSTRACIJO PROTI NEČLOVEŠKI IDRIJSKI OBČINSKI UPRAVI. Ljudstvo je to demonstracijo soglasno podprlo in zahtevalo takojšnjo odstranitev idrijske nemarnosti.

Ni kaj; poštena zahteva po čistem in zdravem okolju, združena s pesmijo, recitacijami in pihalno godbo iz Novega mesta na Češkem.

Alternativna demonstracija s kulturnim dogodkom je porojena v Žireh; Žirovci so doslej demonstrirali na jalovih sestankih, kjer jih ni nihče resno jemal.

Demonstrirali so tudi proti ABADONU, ki ga — ne samo na kresni večer — spušča z verige Rudnika urana Žirovski vrh, pa tudi o ČERNOBILU je bilo slišati marsikatero kruto resnico.

Za „štosa“ na Vrsniku lahko mirno zapišemo, da je bil to doslej najbolj obiskan sestanek krajevne skupnosti Žiri, kjer so na kulturni način referendumsko odločali o okolju, domači in povabljeni umetniki pa so referendum zapečatili s svojimi podpisi.

Tak način odločanja je najlepši, saj nihče ni niti enkrat samkrat izustil nepotrebnih besed: morali bi, treba je, ipd.

Čudovit je bil prispevek Saša Miklavca, dramskega igralca, ki je povedal nekaj priložnostih Trdinovih o kresnem večeru, lepo je prepeval dekliški nonet, ki so ga prav ta večer krstili za KRESNIČKE, Čehi so svirali svoje narodne, kresnega zaklada pa menda tudi s pomočjo poganske praproti še niso našli, čeprav so neke coprniške babure prišepetavale, da bo za Žirovce najlepši zaklad, ko bodo idrijski velmožje odpeljali smeti pred občino v Idrijo ali v Spodnjo Kanomljo . . . in ko bodo uranarji zaprli svojo packarijo v Žirovskem vrhu.

Žirovci ne verjamejo več v nobeno „dežurno“ ideologijo ali religijo, verjamejo le v pogansko praprotno seme in ljudsko izročilo' „Pomagaj si sam, oblast ti ne bo!“

Za konec pa še to: Ljudje, ki zelo dobro poznajo „občinske strukture v Škofji Loki“, so povedali na (ne)odštekanem in štosnem prazniku poletja na Vrsniku, da je Skupščina občine Škofja Loka prepovedala vse nove gradnje stanovanjskih hiš v okolici Rudnika urana Žirovski vrh, premišljajo pa tudi o preselitvi ljudi s kmetij, ki so (pre)blizu rudniških naprav in jalovišč hidrometalurške jalovine - zaradi strupenega radona (. . .).

O tem bi morali obvezno pisati tudi tisti novinarji, ki imajo „srečo“, da so uradno posvečeni „v atomski cik-cak“ in so vedno dobrodošli v Rudniku urana v Žirovskem vrhu!

Počakajmo (audiatur et altera pars), naj spregovorijo še drugi; javno, seveda!

Glas ljudstva je božji glas, ki pa je - na žalost - pogansko resničen . . .!

V soboto, 21.6.1986

Janez Škrlič

Kresovanje 1987

RAZPLAMTITE SE, KRESNI OGNJI

Na kresovanju na Vrsniku se je oglasila tudi vila iz bližnjega gozda — Skrbi jo uranski vrag iz Žirovskega vrha, a tudi smetišče na Raskovcu

VRSNIK PRI ŽIREH, junija — V noči od 26. na 27. junij je žirovski kresni odbor že drugo leto zapo-

red pripravil, štiri žirovske DO, Alpina, Etiketa, Kladivar in Sora, pa denarno podprle veliko kresovanje v vrtači pri Vidicu. Program, ki so ga napovedovali, je bil nadvse obetaven. Med gosti večera bodo tudi Svetlana Makarovič, dramska igralka Nadja Strajnar in Saša Miklavc, tamburaški orkester iz Reteč pri Škofji Loki, domači dekliški nonet Kresnice, fanfaristi žirovske pihalne godbe in še veliko drugih. Napovedovali so tudi iskanje kresnega zaklada. Brez praprotnega semena bo težko šlo, sem bila nejeverna in za vsak primer vzela s seboj tudi vabilo, kjer je bila natančno opisana pot do kresa.

Nočilo se je, ko sem iz vasi zavila po potki, ki se je vila navkreber med visokimi travami. Ozirala sem se okrog. Nekje vendar mora odsevat svetloba kresnega ognja in voditi popotnike. Skrbno sem sledila puščicam. Potem pa tudi to ni bilo več potrebno. Smer so kazali kar na gosto posejani parkirani avtomobili, ki so se zarili v visoke trave.

Prireditev je že tekla, ko sem prišla na cilj. Namesto velikega ognja pa je na robu vrtače pojenjal majhen, čist ogenj. Kresovalce je pozdravljala Svetlana. S pronicljivim umetniškim darom in svojo pesmijo je budila obiskovalce, tudi tiste ob gostilni, ki so jih bolj zanimalo druge reči. Vsem je voščila dolgo, visoko poletje. Ko pa se je oglasila z baladno ubranim glasom in zapela o praproti, ki je prerasla vse ceste, je za hip vse potihnulo. In ko je za tem razigrano cinično interpretirala svojo pesem Kaj bo jedel ogenj (vse lažnice, obrekljivce, nevošljivce, vse vohune, ovaduhe, vse smrduhe...) se je oglasilo spontano ploskanje. Med petjem in glasbo se je na prizorišču znašel kresni šopek z drobnim pisemcem. Pisala ga je dobra vila, skrita v bližnjem gozdu.

Prišla bi sama, pa se ne sme kazati ljudem. Toda skrbi ji ne dajo miru, je sporočala. Ljudje grdo ravnaajo z naravo. Na svetlo so spustili uranskega vruga, na Raskovec odvažajo smeti, potopiti hočejo dolino Trebuše. Če bo šlo tako naprej, se bo morala s škrtati odseliti, za njo pa bodo kmalu povezali cule tudi ljudje. S tem je bila dana priložnost, da se je oglasil tudi velik ljubitelj in varuh narave Marjan Keršič-Belač, s škofjeloške občine pa Franc Pintar in Franci Feltrin. Z idrijskega območja žal ni bilo nikogar slišati, čeprav so bili vabljeni na prireditev. Kresovanje je z ekološkim vložkom dobilo globljo vsebino, to pa je bil tudi namen prireditve. „Želeli smo obuditi star običaj, ki je na Žirovskem že izumrl, in mu dati novo vsebino. Kljub vsej lepoti, ki jo daje ta letni čas, ko je narava v bujnem razcvetu in marsikaj prikrrije, ne moremo živeti brez skrbi. Zato kresovanje ni čas le za muziciranje in petje,“ je povedal Miha Naglič, ki je držal vse niti prireditve v svojih rokah. Seveda, mislil je na kulturno in ekološko ozaveščenost ljudi.

Proti polnoči se je kulturni program končal, kresovalci so še ostali in si ob lepi poletni noči dali duška. Nekateri pa smo se vračali domov. Kolona avtomobilov se je zagostila v ozko pot, vonj poletnih trav se je mešal s smradom izpušnih plinov. Bodo ljudje sploh kdaj doumeli sporočilo Svetlane Makarovič, ki je pela

o čistem ognju? Komu je vila pisala pismo, redkim zanesenjakom ali vsemu kresnemu občestvu, sem premišljevala, ko sem se pretikala mimo avtomobilov.

Tončka Stanonik
(Delo, 1.7.1987)

ČAS KRESNIC IN ŠKRATOV

*Na nebu zvezde se prižigajo,
kresnice iz logov se dvigajo
v poletno noč.*

Josip Murn: Šentjanževo (odlomek)

Kresni čas je tu, sonce stoji najvišje, tudi poletje je tu. Josip Murn pravi, da je zdaj čas čudnih cvetov in semen, ko se studenci skrivnostno pretakajo in se praproti kot v sanjah zibljejo ob lahnih vetrnih. Sveti Janez Krstnik — Šentjanževc — postoji in kresniku je v poletno noč. Tako pesnik; o kresnem večeru pa vedo na Žirovskem še kaj več povedati, saj so se predali magiji kresnikovanja letos že drugič. Kresovanje Žirovcev in okoličanov na Vrsniku ponuja vtis, da je prav na Vrsniku ob kresnem ognju — najbolj obiskani zbor krajanov, kjer združujejo umetnost z ekologijo, vse skupaj pa je kulturni dogodek.

Na Vrsnik lahko pridemo iz Idrije ali Žirov, z njega pa je lep razgled na Logaško, na Dolomite, proti Idriji; saj je vrh Vrsnika na skoraj tisoč metrov nadmorske višine. Na pobočjih Vrsnika, Govejka, Zavratca in še na sosednjih srednjegorskih planjavah in globeh živi priden in pošten kmečki živelj, ki je zaradi preskromnih dohodkov od zemlje in gozdov še dodatno zaposlen v industrijskih dolinah. Vrsnik je na razvodju voda, ki tečejo v Jadransko in Črno morje, zato hodijo ljudje iz teh krajev na delo v tri občine: škofjelosko, logaško in idrijsko.

Kres je večni ogenj, zaneten v naravi, posebno ob določenih dnevih, zlasti pa zvečer pred šentjanževim ali kresom (na predvečer 24. junija, na dan sončnega obrata). Zažiganje ognja na ta dan, posebno pa še zvečer, je bilo v poganski (predkrščanski) dobi izraz sončnega česčenja, združeno s petjem obrednih pesmi, pleši, gonjenjem živine čez kres; posebno temu zadnjemu so prisojali čarovno zdravilo in čistilno moč. Vse te navade so se dolgo ohranile, združene s petjem deklet, ki so hodile v kresni noči od hiše do hiše in zatikale prapot ter cvetlice v okna, obešale venčke nad vrata, posipavale okoli hlevov in hiš ivanjščice, da bi se ljudje ubranili kačjih (pa tudi človeških) pikov itd. Sedaj je kurjenje kresa le še zabavna slovesnost, ki pa ji vrli Žirovci skušajo vrniti prvotni pomen.

Kresovanje je bilo v noči iz 26. na 27. junij v naravnem amfiteatru-vrtači pri VIDIČEVIH na Vrsniku. „Sceno“ so pokosili, taborniki iz Žirov so pripravili kres, sam program pa so omogočila žirovska podjetja: ALPINA je povabila pesnico Svetlano Makarovič; ETIKETA, KLADIVAR in MERCATOR-SORA pa so podprli ostale dejavnosti. Pohvale vredni so gasilci z Vrsnika, ki so poskrbeli za prehrambno in pivsko ugodje, tudi ostali vaščani niso stali križem rok: za svoj že kar tradicionalni kresni večer so se vsi potrudili

VSESLOVENSKO KRESOVANJE NA ŽIROVSKEM SPOMIN NA TISTO, KAR JE NAŠE

li. Omeniti velja **Vseslovensko kresno občestvo**. Združenje kresnikov in kresnic na Žirovskem, v katerega imenu je govoril prof. **Miha Naglič**, ki ima poleg svojih **stalnih sodelavcev**, „kar precej zaslug“ . . . da je z njih pomočjo in pod vplivom prečudnih kresnih sil lažje našel pot tja, kjer deluje praprotno seme s svojo čudežno močjo: v svet poduhovljene narave, stran od vsakdanje resničnosti, v kateri je na tej strani le zmaterializirano življenje, vse, kar je duhovnega, pa je daleč onkraj . . .“!

Žirovci ne bi bili to, kar so, zato imajo na programu kresnega večera tudi lajanje v luno. Ker pa le-te letos ni bilo, bil je namreč mlaj, so veselo lajali v inflacijo in v krivce zanjo. A, kaj hudiča, ko pa ima praprotno seme moč samo v kresni noči? ! No, če se pošteno prmejdušaš, če zakolneš ali pa kar zalajaš, ni vrag, da ti ne odleže; vsaj v noči čopnic, škratov in vil – toda, na žalost, med temi praviljnicnimi bitji so tudi taka, ki spustijo avtomobilsko gumo ali pa potrgajo plakate za kresovanje. Nič ne de, da le ni bilo hujšega . . .

„Hujše je lahko onesnaževanje okolja, kar so brez jeze, a vendar švarilno povedali Marjan KERŠIČ-BELAČ, Franc PINTAR-POSAVEC iz Gorenje vasi (doma je v peklu ob Rudniku urana v Žirovskem vrhu) in inž. Franci FELTRIN, predsednik društva za varstvo okolja iz Škofje Loke.

Tudi dobra vila je pustila sporočilo ob koreninah starega hrasta; sporočilo je govorilo o umiranju gozda, umazani vodi, ki teče izpod smetišča Raskovec v Doleh, najbolj pa jo jezi, da so ljudje, ki nimajo duše, izkopali iz zemljinih nedrij strupeni uran, pomagal pa jim je sam Belcebub.

Zemlja. Vonj po pokošenem senu. Črički in sove in – bukov rilčkar. Zrele trave na košeninah okrog Vrsnika, praprotno seme v žepu. Slab zaslužek od zemlje, odkupne cene za kmečke pridelke; govori velmož, ki so taki kot praprotno seme: ne koristijo in ne škodijo.

Magija kresnega večera in njen čiračara sta se prebujala v jutro, z jutrom pa je pojenjavala tudi moč praprotnega semena v rojevajoči se dan.

Iz sveta čarne magije in poduhovljene narave so postavile kresne sile praznovalec poletja v vsakdanjo resničnost; na trdna tla – z uranskim vragom na Žirovskem vrhu vred.

Na Žirovskem imajo svojo filozofijo: „Ne damo se!“ , zato že zdaj vabijo na kresovanje prihodnje leto.

Posavec je še dodal: „Če ga bomo doživeli, vsekar pridemo. Nas je strah urana . . .!“

Tudi sam pojdem prihodnje leto na praznovanje poletja, še prej pa bom kupil dobro, staro kmečko pratiko, da bom vedel, kdaj je polna luna. Če lune ne bo, bom vseeno lajal! Bom že koga našel, **ki me bo moral poslušati!**

Janez Škrij

(Kmečki glas, 1.7.1987)

Nekdaj je bil kres največji poletni praznik in njegov prvotni pomen je bila obramba pred zlimi silami, ki bi utegnile v usodnem času, tik pred žetvijo, postati hudo nevarne. Vera v čarobno moč ognja je bila povezana s kresnicami, to so bila dekleta, ki so nastopila v svečeniški vlogi in po njivah in vinogradih molila za dobro letino. Uživala so veliko spoštovanje svoje svečeniške vloge. Ogenj, ki so ga zakurili pastirji, so po končanem kresovanju tudi skrbno pogasili, da bi se zlodej ne hodil k njemu gret. V okviru tega praznovanja so nastale tudi posebne kresne pesmi. Danes vere v kresove ni več, tudi kresnice ne hodijo več, ostala pa nam je velika etnološka zapuščina, ki jo seveda moramo ohranjati.

Združenje kresnikov in kresnic na Žirovskem je letos že drugič opozorilo na praznovanje poletja. V kresnem času, ko sonce prihaja v zenit in je poletje pred nami, so pripravili kresovanje, ki se je dogodilo v noči s 26. na 27. dan rožnika 1987 v vrtači – amfiteatru pri Vidicu na Vrsniku nad Žirmi.

Pravijo, da ima v tem času noč posebno moč in Žirovci so svojo moč strnili v vrsto točk, ki so dodatno zaživele v čudovitem prostorskem ambientu. Približno 300 ljudi si je ogledalo kresovanje, ki je bilo sestavljeno iz kulturnega in kresnega dela. Kresniki in kresnice pravijo, da skušajo ustreči vsem človeškim čutom, saj je znano, da čuti posredujejo svoje zaznave naprej v sfero duha in potemtakem tudi duhovno ugodje ne bi smelo izostati.

Torej, gledali in poslušali smo pesnico Svetlano Makarovič, ki nam je pripovedovala o sončnicah, praprotilih in semenih, in igralca Saša Miklavca in Nadjo Strajnar, ki sta nam z ljudsko balado Mlada Breda predstavila besedilo, ki je bilo zapisano v teh krajih, v vasi Ledine. Zapisal ga je Anton Žakelj, kot mu je narekovala njegova mati. Tamburaši iz Reteč so nam zaigrali nekaj pesmi, ki jih danes le redkokdaj slišimo. Začetek kresovanja so oznanili fanfaristi pihalne godbe Alpina, pele so lani krščene Kresnice in moški pevski zbor Alpina. Manjkali niso niti filmi, niti poseben ekološki blok, ki je opozoril na zdravo naravno okolje in ekološka prizadevanja.

Ker so noči v kresnem času kratke in spanju nenaklonjene, ne smemo pozabiti tudi na kresno početje. To je iskanje zaklada s čudežno pomočjo praprotnega semena, štetje zvezd, kresno balinanje itd. Lajanja v luno letos ni bilo, ker je bil pač mlaj.

Kot smo že omenili, je celoten program pripravil Kresni odbor Združenja kresnikov in kresnic, v katerega so vključeni DPD Svoboda, revija Žirovski občasnik in žirovski taborniki. Miha Naglič, ki je s posebnim navdihom organiziral celotno kresovanje, pravi v vabilu, da je Kresni odbor sicer neformalna in sploh neregistrirana organizacija, kar seveda še ne pomeni, da je ni: pojavi se sama od sebe, vsako leto ob kresnem času. Z njegovo pomočjo in pod vplivom prečudnih kresnih sil laže najdemo pot tja, kjer delujejo

praprtna semena s svojo čudežno močjo, v svet poduhovljene narave, stran od vsakdanje resničnosti, v kateri je na tej strani le zmaterializirano življenje, vse, kar je duhovnega, pa daleč onkraj . . .

Zle duhove smo tako pregnali. Rezultat je že pred nami, sonce je posijalo in temperature so se dvignile, kar dokazuje, da smo poletje dobro priklicali.

Petra Škofic
(Gorenjski glas, 7. 7. 1987)

Priznati moramo, da smo bili v letošnjem poletju precej bolj uspešni kot v prejšnjem. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Ena od glavnih težav, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje kapitala. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Druga težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje kadra. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Tretja težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje tehnologije. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Četrta težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje inovativnosti. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Petnaesta težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje usposobljenosti. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Šestna težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje infrastrukture. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Seveda pa moramo biti optimistični in verjeti, da s pomočjo naših sil in s pomočjo naših partnerjev lahko vse te težave premagamo. Ključna je naša pripravljenost na spremembe in naša sposobnost, da se prilagodimo novim izzivom. Če bomo delovali skupaj in s skupnimi močmi, lahko dosegamo vse, kar si želimo.

Priloga 1 - Op. 1

Delovna skupina, ki je bila ustanovljena leta 1987, je opravila številne študije in raziskave. Njene ugotovitve kažejo, da imamo v Sloveniji veliko potencialov, ki jih lahko izkoristimo. Če bomo le želeli, lahko postane naša država bolj konkurenčna in odporna na krize. Ključna je naša pripravljenost na spremembe in naša sposobnost, da se prilagodimo novim izzivom.

Ena od glavnih težav, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje kapitala. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Druga težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje kadra. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Tretja težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje tehnologije. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Četrta težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje inovativnosti. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Petnaesta težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje usposobljenosti. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Šestna težava, s katerimi se soočamo, je pomanjkanje infrastrukture. To je posledica številnih dejavnikov, ki so nam pomagali pri doseganju naših ciljev. Vendar pa moramo biti tudi kritični in priznati, da imamo še mnogo dela pred seboj, če želimo, da naše gospodarstvo v prihodnosti postane bolj konkurenčno in odporno na krize.

Seveda pa moramo biti optimistični in verjeti, da s pomočjo naših sil in s pomočjo naših partnerjev lahko vse te težave premagamo. Ključna je naša pripravljenost na spremembe in naša sposobnost, da se prilagodimo novim izzivom. Če bomo delovali skupaj in s skupnimi močmi, lahko dosegamo vse, kar si želimo.

Priloga 1 - Op. 1

Žirovski zbornik 9-10

Priznati moram, da sem bil zelo prijetno presenečen, ko sem prvič dobil v roke Žirovski občasnik. Zamuda, s katero pišem o njegovi 9-10 številki zato nikakor ni opravičljiva in revija bi nedvomno zaslužila, da bi prispevek o njej zagledal luč sveta veliko prej. Tako mi grozi, da me bo pri tem pisanju prehitela že nova številka Žirovskega občasnika.

Pri nas se v vse večjem številu porajajo krajevno obarvane revije, ki posvečajo pozornost strokovnim in kulturnim vprašanjem iz preteklosti in sedanjosti. Med seboj se razlikujejo po bogastvu vsebine, uglednosti sodelavcev, načinu izhajanja, kar je vse pogosto povezano z iznajdljivostjo njihovih uredniških odborov pri zbiranju sodelavcev in finančnih sredstev. Nekatere revije so tematsko bolj ozke, druge zajemajo cele pahljače najrazličnejših vprašanj.

Žirovski občasnik sodi med tiste revije, ki so posegle zelo široko. Za sodelovanje je uredništvo pridobilo široko „železno jedro“ sodelavcev, večina jih je tako ali drugače povezana z žirovskim. Težišče revije je enakomerno porazdeljeno med aktualna, sodobna vprašanja, prispevke iz različnih področij kulturne dejavnosti in prikaze žirovske preteklosti.

V delu, ki je posvečen sodobnim problemom, prevladujejo razmišljanja o varstvu okolja v povezavi z žgočo problematiko Rudnika urana v Žirovskem vrhu. Glavni in odgovorni urednik revije Miha Naglič celo povezuje ta rudnik z zlovesčo senco ukrajinskega Černobila. V Žirovskem občasniku je našel „zatočišče“ tudi psalm tožbe pokojnega Bojana Štiha, ki mu ni bilo dano, da bi bil objavljen v novoletnem Delu leta 1986.

Vprašanja onesnaževanja okolja, povezana predvsem z Žirovskim vrhom, so vsebina prispevkov Janeza Škrlija in Sreča Zajca. V rubriki o žirovskih zadevah beremo pogovor Miša Čeplaka s pomočnikom direktorja tovarne elementov za avtomatizacijo „Kladivar Žiri“ ing. Antonom Beovičem, precej pozornosti je posvečeno odmevom na vprašanja onesnaževanja Sore, ki jih je obravnavala prejšnja številka revije. Podobnih odmevov zasledimo tudi nekaj v nekaterih drugih rubrikah (predvsem v zgodovini NOB) in so nedvomno prepričljivi dokaz, da ima Žirovski občasnik dovolj bralcev v bližnjem pa tudi bolj oddaljenem okolju.

Del revije, imenovan preprosto „sredica“, prinaša prispevek Marije Stanonik o narodnoosvobodilnem pesništvu na Žirovskem, pesmi Magde Lapajne, Sreča Zajca, Mateja Demšarja, Igorja Pustovrha, Franca Kopača ter Mihe Nagliča, prozo Borisa Pintarja, Tončke Stanonik, Matevža Pečelina, Vlastja Simončiča, Karla Bernika, „Homo slovenicus“ ter Izidorja Rejca. Prispevki dr. Ivana Sedeja, Andreja Pavlovca in Mirka Kosmača v rubriki likovne kulture so posvečeni slikarju Janezu Sedeju, rubrika, namenjena filmu, pa delu režiserja Andreja Mlakarja „Christophoros“.

V teoretičnem delu objavljajo svoje prispevke pravnik dr. Jakob Kavčič, teolog dr. Stanko Žakelj, ekonomist dr. Zdravko Mlinar, Spomenka Hribar, Viktor Žakelj, Pavel Gantar in Anton Mlinar.

V starejšo žirovsko zgodovino sodijo prispevki o šoli v Žireh od 1817-1887 (objava šolske kronike), Antona Kobljarja o loškem gospodstvu freisinskih škofov ter Ivana Pečnika, ki objavlja odlomke iz žirovske župne kronike, v obdobje NOB pa dela Stanka Petelina o bojih za osvoboditev jugozahodne Gorenjske jeseni 1943, Janka Mrovljeta o Žirovski žeti (2. del) ter Jožeta Peternelja o zadnjem spopadu z Nemci na Žirovskem.

V rubriki o domoznanstvu Žirovskega pišejo Andrej Mihevc o Račevskem jezeru, Matevž Pečelin o V. jami v Ledinah, Ivan Reven o Zavratcu, Karel Bezeg o planoti Gore ter Marija Stanonik o monografiji o arhitekturni dediščini na slovenskih tleh.

Predstavljena številka Žirovskega občasnika ima vsekakor pisano in tehtno vsebino, ki ni le pomemben prispevek h krajevni zgodovini in spoznavanju sedanjih razmer na Žirovskem, marveč bogati tudi širši slovenski prostor.

Andrej Vovko

(Naši razgledi, 10. aprila 1987)

Ivo Prijatelj:
Pismo Žirovskemu občasniku

Spoštovani tov. urednik!

Aprila 1987

V lepem spominu imam naša srečanja, ko smo z vami in vašim poklicnim kolegom tov. Nešovičem skupaj skušali odmotati, koliko je zares kužnega v „kužnem znamenju“. Posebej pa sem vam hvaležen za izziv, naj tudi sam napišem nekaj vrstic za vašo revijo.

Poskušal bom biti suhoparen, faktografski: jeseni 1985 je tov. Gregor Pucelj v Delu objavil intervju z uglednim strokovnjakom dr. Karlom Južničem o skladiščenju in odlaganju raznih vrst radioaktivnih odpadkov.

Približno sočasno je bil v TV tedniku objavljen prispevek Primoža Sarka o „Zavrattu“. Vtis, ki ga je pustil v spominu poslušalcev oziroma gledalcev prodorno piskajoči instrument za geološko prospekcijsko, je bil skorajda povsem v nasprotju z govornim besedilom oddaje. Besedilo, ki so mi ga ljubezno posneli na kaseto v uredništvu TV tednika, je resnično korektno (osebno bi imel kvečjemu kakšne manj pomembne „variacije na temo“). Spomnite pa se samo na vtis, ki ga je naredila na vas ta oddaja, in to prav zaradi avdiovizualnega učinka piskajočega instrumenta. (Op.: Menim, da je ta oddaja resničen izziv za psihoanalitike in analitike medijev obveščanja.)

Reakcije dela javnosti, ki so sledile, so bile že histerične.

V takšnem razpoloženju sem se odločil za provokacijo. Priložnost se mi je ponudila 9. 2. 1986 na sestanku o gradnji vodovoda v vasi Dolenja Brda. Vedel sem namreč, da se ga bodo udeležili pomembni občinski možje loške občine: Jože Albreht, Anton Jenko, Franc Žagar in še kdo. Spisal sem besedilo in pripeljal na sestanek „kronsko pričó“ tov. Braneta Nešovića. Tik preden so imenovani tovariši zapustili sestanek, sem prebral tekst, predtem pa sem izrecno naglasil, da gre za provokacijo, ki je namenjena njim (po njih pa seveda vsem pristojnim v Sloveniji). Prebrani tekst se glasi:

„Kot krajan in hkrati kot strokovni delavec pri virih ionizirajočih sevarij bi želel opozoriti ta zbor pa tudi pristojna krajevna, občinska in republiška telesa na naslednja dejstva:

1. Žgoč problem za SR Slovenijo postaja skladišče nizko — in srednjeradioaktivnih odpadkov, za katerega se bodo predvidoma porabila velika finančna sredstva.
2. V našem kraju imamo neizkoriščen podzemeljski objekt izredno kvalitetno izdelan. Obsežna krovna, ki predstavlja z vidika varstva pred sevanjem nekaj deset razpolovnih slojev, že vnaprej jamči, da objekt več kot izpolnjuje enega od osnovnih pogojev za tovrstna skladišča.
3. V SR Sloveniji imamo dvojne strokovnih teles: SEPO in SKJV, ki sta kvalificirani, da dasta odgovor o primernosti uporabe tega objekta za zgoraj navedeni namen tudi z vseh drugih stališč

varstva in varnosti.

4. Investicija, o kateri razpravljamo: vodovod Podrobar—Brda—Hlavče njive—Vršaj, verjetno ne dosega niti 10 odstotkov vrednosti tega objekta.

Če bi bili strokovnjaki mnenja, da je podzemeljski objekt na Hlavčih njivah neoporečno in vsestransko varno skladišče za nizko in srednjeaktivne odpadke, menim, da je mogoče združiti interese kraja in občine z interesi vsega naroda.

Če pa objekt po mnenju strokovnjakov ne ustreza vsem zahtevam za tako skladišče, naj bodo gornje vrstice poziv k treznemu in razumnemu reševanju problemov. Poglejmo že enkrat resnici pogumno v obraz. Poleg strokovnjakov, kot so npr. Čopič, Novak, Stanovnik, Stegnar, Tomšič in drugi, ki nas iz različnih zornih kotov opozarjajo na žgoče probleme gospodarstva in energetike v odnosu do okolja, so v občilih vse glasnejši tudi „kvazi-strokovnjaki“, ki jim je že uspelo preglasiti prve. Dobršen del trditev slednjih — vsaj s področja varstva pred sevanji — je strokovno na šibkih nogah. Skoraj praviloma so meglene, pavšalne in nekvantificirane. Med ljudi včasih vnašajo celo lažne podatke. Ni čudno, da opažamo že znake prave „zelene“ histerije, nevredne razumnega in mislečega človeka.“

Komentar Mladine v št. 8 z dne 28. 2. 1986 ste ponatisnili v zadnji številki vaše revije (9/10). Približno 14 dni po izidu tega komentarja sem v Ljubljani izročil takratnemu odgovornemu uredniku „Mladine“ tov. Mihi Kovaču fotokopijo besedila moje izjave (test resničoljubnosti). Tudi njihovo reakcijo ste ponatisnili v že omenjeni številki vaše revije.

Med 13. in 16. 5. 1986 sem po službeni dolžnosti na razstavi „Tehnika za okolje“ na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani na stojnici RUŽV obiskovalcem odgovarjal na vprašanja, ki so jih imeli v zvezi z mojo delovno organizacijo in njenimi vplivi na življenjsko okolje. S sabo pa sem prinesel tudi instrument SPP 2 — NF, kakršen je bil uporabljen v oddaji o Zavrattu, in demonstriral, kako lahko instrument, ki ima poljubno nastavljen zvočni prag alarma, piska kjerkoli in kadarkoli to hoče manipulant. Med obiskovalci razstave so bile seveda tudi pomembne osebnosti našega javnega življenja.

Reakcije na moje „dezinformiranje“ javnosti so bile seveda neogibne. Nekaj sem jih bil deležen že na razstavišču, v Mladini pa sem bil požel svojevrstno „pohvalo“.

Ta osebno obarvana kronika pa naj opozori na razpoloženje, ki onemogoča rešitev resnično žgočega problema. V Sloveniji se je namreč nabralo že kar preveč nizko- in srednjeaktivnih radioaktivnih odpadkov in čas je, da se brez vsake emocionalnosti lotimo reševanja tega problema.

Pustimo že enkrat stroki do besede. Kot prvi tak prispevek prilagam poljudni sestavek dr. Južnića, ki ga je spisal kot odgovor na reakcije po njegovem intervjuju. Kolikor vem, ni tega teksta še nihče objavil. (Glej prilogo 1. — Op. ur.)

Prilagam vam tudi nekaj členov iz „Pravilnika o načinu zbiranja, evidentiranja, obdelave, shranjevanja,

dokončne odložitve in izpuščanja radioaktivnih odpadnih snovi v človekovo okolje (Ur. l. SFRJ št. 40/86). Ti členi natančno določajo, kaj so pravzaprav nizko- in srednjeaktivni odpadki, kako se pravilno skladiščijo in odlagajo. (Glej prilogo 2. — Op. ur)

Obračam se tudi na sredstva javnega obveščanja, naj omogočijo strokovnjakom, da izčrpno obveščajo slovensko javnost:

1. Kaj so pravzaprav posamezne vrste radioaktivnih odpadkov (nizko-, srednje- in visokoaktivni).
2. Kako in kje se lahko skladiščijo, ne da bi ogrozili okolje.
3. Kaj so pravzaprav odlagališča in predvidoma do kdaj moramo rešiti problem dokončnega odlaganja.
4. Kaj so izrabljeni gorilni elementi reaktorjev, kako se skladiščijo, ponovno predelujejo v gorilne elemente in kdaj so zreli za dokončno odlaganje.

Če bo slovenska javnost korektno obveščena, koliko časa imamo še do dograditve dokončnega odlagališča in se bo sklenilo, naj bi bil v njem prostor za odlaganje vseh vrst odpadkov, bo verjetno tudi doumela, da je edino prav, da nizko in srednjeaktivne odpadke do takrat strokovno neoporečno in varno uskladiščimo.

Priloga 1

ODLAGALIŠČE RADIOAKTIVNIH ODPADKOV

Projekt izbire lokacij odlagališč radioaktivnih odpadkov v Sloveniji je bil deležen precejšnje pozornosti in odklonilnih stališč, zato bi bilo morda koristno zadevo o skladiščenju dodatno osvetliti. Ta čas je pri nas najbolj aktualno dokončno skladiščenje srednje- in nizkoaktivnih odpadkov, ki nastajajo pri obratovanju jedrske elektrarne. Tovrstni odpadki, prevedeni v trdno stanje in skladiščeni v sodih, se običajno shranjujejo v betonskih bunkerjih, prekritih s plastjo zemlje, ki se nato ozeleni. Kakšno nevarnost bi tako skladišče pomenilo za okolico? Radioizotopi, ki nastopajo v teh odpadkih, so večinoma beta, gama emiterji. Bolj prodorni so gama žarki, ki pa se tudi v določeni plasti betona in zemlje absorbirajo do take mere, da sevanje nad skladiščem ne presega naravnega. Bolj nevarno bi bilo tako skladišče tedaj, če bi prišlo do pretoka vode, ki bi izpirala izotope in jih prinesla na površino. Zato je predmet intenzivnih raziskav na IJS prav vezava izotopov na materiale, ki jih tako trdno vežejo, da jih tudi voda ne more izprati. Naj to ponazorim s primerom, ki zadeva naravne izotope. Vsako rudišče uranove rude lahko obravnavamo kot naravno skladišče radioaktivnih izotopov. Uran je namreč radioaktiven in prav tako vsi njegovi potomci do stabilnega svinca. Nekateri med njimi spadajo med najbolj toksične izotope, kar jih poznamo, npr. Ra-226, Pb-210, Po-210. In vendar so vode, ki izvirajo iz takih hribin, navadno dokaj čiste. Koncentracije izotopov, ki v njih nastopajo, so silno nizke, tako da jih sicer analitsko lahko določimo, vendar so te vode primerne za uživanje.

Umetno skladišče bi, kar zadeva varnost, presegalo

naravnega. Ne glede na to, da so izotopi trdno fiksirani v samem skladišču, bi bil tudi pretok vode skozi preprečen vsaj za dobo, ko izotopi dejansko popolnoma razpadejo. Napravimo še eno primerjavo med naravnim izotopom Ra-226 in najbolj kritičnim izotopom v radioaktivnih odpadkih Cs-137. Količina prvega se v prisotnosti urana ne bo spreminjala s časom, ker, kolikor ga razpade, ga tudi nastane, medtem ko se količina cezija v 30 letih zniža na polovico ali v 300 letih za tisočkrat. Primerjava toksičnosti obeh izotopov pa bi bila naslednja. Dovoljen četrtletni vnos Ra-226 v telo je 0,024 uCi, medtem ko znaša ta za Cs-137 30 uCi.

Kar zadeva izbiro lokacije za tako skladišče, bi bilo vredno omeniti naslednje. Običajno je, da vsaka dežela, ki ustvarja radioaktivne odpadke, slednje tudi sama uskladišči ali pa krepko plača tistega, ki jih prevzame. V naših razmerah obstaja možnost, da nihče ne bi hotel prevzeti slovenskega dela teh odpadkov. V tem primeru bi pač morali sami poskrbeti zanje. Pri izbiri lokacije bi bilo koristno upoštevati naslednje: primerno geološko sestavo tal, prometne povezave, obstoječo mehanizacijo in zagotovljen nadzor. Kot primer, kjer so vsi ti pogoji izpolnjeni, sem navedel odlagališče jalovine pri rudniku urana. Seveda pa bi se morda pokazalo, da je za te namene primerno tudi kako drugo odlagališče odpadkov, ki je pod nadzorom. Menim, da ne bi bilo pametno povsem na novo graditi tako skladišče, ker bi bilo to precej dražje in bi pomenilo nov nepotreben poseg v naravo.

Končno naj še enkrat poudarim, da je prav pri jedrski tehnologiji izredno poskrbljeno za varnost in da tovrstna dejavnost prav zato pomeni razmeroma majhno tveganje za delavce, ki tu delajo, pa tudi za druge. Menim, da je zato vsak strah pred skladiščenjem neupravičen, tisti pa, ki ga skušajo zbudati, bi morda napravili več koristi, da bi se borili proti nekaterim škodljivim razvadam, kot kajenju in uživanju alkohola, ki zanesljivo polnijo bolnišnice in pokopališča.

Dr. Karel Južnič

Priloga 2

Iz pravilnika o načinu zbiranja, evidentiranja, obdelave, dokončne odložitve in izpuščanja radioaktivnih odpadnih snovi v človekovo okolje (Ur. list SFRJ, št. 40/1986)

26. člen

Radioaktivne odpadne snovi srednje in nizke aktivnosti se do dokončne odložitve hranijo takole:

1) objekti in prostori, v katerih se hranijo, morajo zagotavljati ukrepe, predpisane za varstvo človekovega okolja;

2) kontejnerji in druge posode, v katerih se hranijo, morajo biti iz materiala, ki je odporen proti koroziji;

3) prostori, v katerih se hranijo radioaktivne odpadne snovi, ki ustvarjajo pline, morajo imeti prezračevanje;

4) interni transport z žerjavom, transportnim kon-
tejnjerjem ali na kakšen drug način mora biti izveden
tako, da pri mehanskih in drugih okvarah omogoči
manipulacijo z radioaktivnimi odpadnimi snovmi.

28. člen

Radioaktivne odpadne snovi visoke aktivnosti se
dokončno odložijo v posebej izdelana podzemeljska
odlagališča, radioaktivne odpadne snovi srednje in
nizke aktivnosti pa se smeje dokončno odložiti tudi v

nadzemeljska ali plitko izkopana odlagališča pod
geološkimi in drugimi pogoji, predpisanimi za lokaci-
jo, graditev, poskusno obratovanje in začetek obrato-
vanja jedrskih objektov.

Novi naročniki na ŽO

V ŽO smo doslej že dvakrat objavili (št. 5-6, stran 13 št. 9-10, stran 250-251) seznam naših naročnikov, poslej so se na našo revijo naročili še tile:

I. Redni naročniki

Posamezniki:

84. Bogo BOŠKOVIČ, 65281 Spodnja Idrija 156
85. Edmund BOŽIČEK, Šlandrov trg 28, 63310 Žalec
86. Franc ČERNIVEC, Martina Krpana 71, 61000 Ljubljana
87. dr. Polde HLADNIK, Glagoljaška 1-C, 66000 KOPER
88. Mihaela JEREB
89. Vlasto KOPAČ, Breg 22, 61000 Ljubljana
90. Franc KRIŽNAR, Reteče 127, 64220 Škofja Loka
91. Verena KURAŠ, Ul. Prešernove brigade 3, 64000 Kranj
92. dr. France LEBEN, Vincarje 4, 64220 Škofja Loka
93. Marijan MASTERL, Kamnitnik 1, 64220 Škofja Loka
94. Borut PETROVIČ, Hošiminhova 1, 61000 Ljubljana
95. dr. Rado POLJANŠEK, Podgorska c. 12, 61210 Ljubljana-Šentvid
96. Zdenka PRIMOŽIČ, Mestni trg 33, 64220 Škofja Loka
97. Rado ŠORLI, Vrbanska 28-B, 62000 Maribor

Ustanove:

98. GLASBENA ŠOLA, Puštal 21, 64220 Škofja Loka
99. MERCATOR-SORA, Trg osvoboditve 1, 64226 Žiri
100. MODERNA GALERIJA, Tomšičeva 14, 61000 Ljubljana
101. SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ, Prešernova 20, 61000 Ljubljana

II. Podporni naročniki

102. Lojze RAVNIK, Eisping 17, 5151 Nussdorf, Avstrija
103. Edvard USENIK, Kadilnikova 8, 61000 Ljubljana

VABILO K NAROČILU

Kdor se želi naročiti na našo revijo, naj piše na naslov:
Žirovski občasnik
p.p. 11
64226 Žiri

Avtorji v tej številki ŽO

VINKO CUDERMAN, profesor slovenščine na „gimnaziji“ Jurija Vege v Idriji, v šolskem letu 1957/58 je poučeval slovenščino na osnovni šoli v Žireh; MIŠO ČEPLAK, diplomirani sociolog, vodja splošno-organizacijskega sektorja v DO Alpina v Žireh; SPO-MENKA HRIBAR, profesorica filozofije in sociologije, znanstveni svetnik v Raziskovalnem centru FSPN (Fakultete za sociologijo, politologijo in novinarstvo) v Ljubljani, svoje otroštvo je preživela v Žireh; STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj likovnega pouka na osnovni šoli v Žireh, oblikovalec in tehnični urednik ŽO; dr. SILVA MEŽNARIČ, sociologinja, sodelavka Inštituta za sociologijo Univerze v Ljubljani; ANDREJ MIHEVC, diplomirani geograf, zaposlen v Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni, živi v Logatcu; dr. ZDRAVKO MLINAR, sociolog, redni profesor na FSPN v Ljubljani, rojen v Žireh; MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, urednik ŽO in animator kulture v KS Žiri; BRANIMIR NEŠOVIČ, novinar Dela, živi v Poljanah; JANKO MROVLJE, upokojenec, raziskovalec NOB na Žirovskem in v Poljanski dolini, doma iz Žirov, živi v Mariboru; EMIL MLAN PINTAR, profesor filozofije in sociologije, namestnik predsedstva Republiškega komiteja za raziskovalno dejavnost in tehnologijo SRS, doma iz Poljan; IVAN REVEN, čevljar v pokoju, pisec domoznanskih prispevkov in izdelovalec svojevrstnih, ročno izpisanih plakatov, živi v Žireh; dr. IVAN SEDEJ, etnolog, umetnostni zgodovinar in likovni kritik, ravnatelj Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani; MARIJA STANONIK, profesorica slovenščine in etnologije, asistentka v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani, doma z Dobračeve pri Žireh; TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, lektorica v založbi Mladinska knjiga v Ljubljani, doma iz Nove vasi pri Žireh; JANEZ ŠKRLJ, novinar iz Logatca; VIKTOR ŽAKELJ, diplomirani ekonomist, svetovalec Predsedstva SRS za področje družbenoekonomskih odnosov, doma v Žireh

POBUDA

Marija Stanonik: Bodica ali potica za Muzejsko društvo Žiri

Zadnja leta kar nič kaj ni slišati o delu Muzejskega društva Žiri, razen tega, da ob izidu razdeli naročnikom Loške razglede. Ali pa sem premalo poučena in seznanjena?!

Ne vem, od kdaj že hranim listek, na katerega sem si nekoč zapisala idejo, ki dandanašnji celo ustreza konceptu o policentričnem razvoju Slovenije tudi na področju kulture; namreč, da bi v Žireh pravzaprav mogli misliti na muzej, ki bi presegal zgolj krajevne meje. Zakaj ne! **Gre za muzej ali muzejsko zbirko obutve na Slovenskem** in morda tudi v svetu.

Sama ne poznam nobenega takega muzeja tudi drugod ne; naj me žirovski čevljarji popravijo, če nisem na tekočem.

Seveda bi v takem muzeju morale dobiti prostor tudi lesene cokle in copate iz ličkanja, ne le usnjena obutev zadnjih sto let. In za delo bi bili premalo le žirovski redki entuziasti in dobrovoljni prispevki domačih podjetij, ampak bi postavljanje zbirke in proučevanje zgodovine obutve moral prevzeti šolan strokovnjak, skrb za finance pa prevzeti širša družbena skupnost.

Kaj pravite: žirovski in drugi slovenski muzealci?

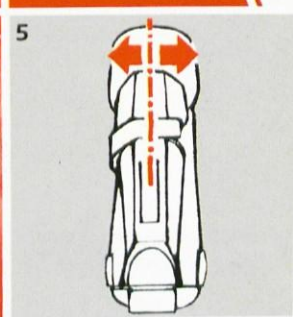
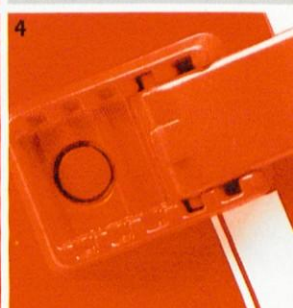
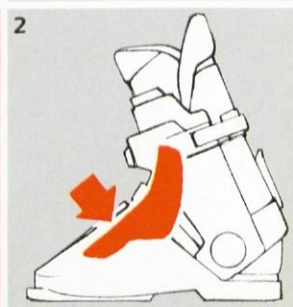
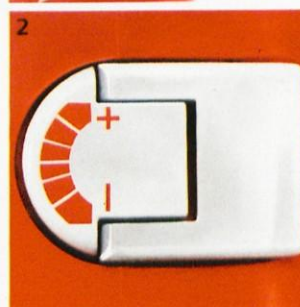
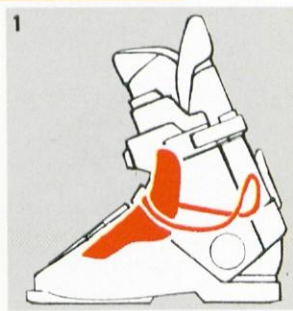
Naj tole pisanje ne bo le bodica za nazaj, ampak predvsem potica za naprej!

Lj., 7.5.1987

Marija Stanonik

- 1 poteg v peto
- 2 regulacija nartnega oprijema
- 3 nastavitev nagiba in fleksije
- 4 nov sistem zaklop
- 5 nastavitev kantinga

MS 950 – Popolnoma nov čevlj v Alpinini kolekciji – namenjen vrhunskim smučarjem.

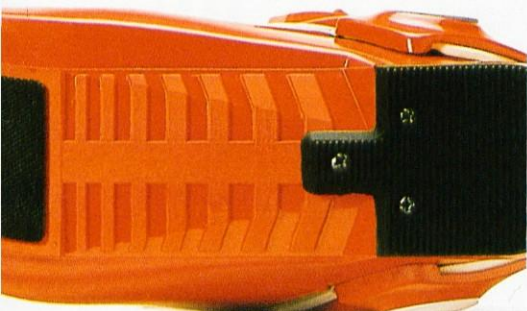
Karakteristike tega novega čevlja so vstop od zadaj in neštete možnosti individualnega prilagajanja zahtevam smučarja in terena. To so kanting regulacija, regulacija fleksa in naklona spredaj, fiksiranje stopala in micro nastavljiv poteg v peto. Zunanji del je izdelan iz zelo lahkega in odpornega materiala, ki ga poznajo pod imenom Grilamid.

Sortiment: 6 – 11 1/2

Barve: rdeča/bela – art. 3332-2

bela/rdeča – art. 3332-1

blika podplata

alpinia
The Logical Choice

loške tovarne
hrabrnikov

KVALITETNO STAVBNO POHIŠTVO

OKNA JELOBOR "U"

OKNA TERMOTON

SENČILA

VHODNA IN GARAŽNA VRATA

STRANSKI ELEMENTI IN VHODNA VRATA

NOTRANJA VRATA

LESENE OBLONČICE

Jelovica je prava izbira za vas, če želite imeti v svoji hiši ali v vikendu hišo, ki vam bo služila kot domača hiša. Jelovica je prava izbira za vas, če želite imeti v svoji hiši ali v vikendu hišo, ki vam bo služila kot domača hiša. Jelovica je prava izbira za vas, če želite imeti v svoji hiši ali v vikendu hišo, ki vam bo služila kot domača hiša.

Jelovica je prava izbira za vas, če želite imeti v svoji hiši ali v vikendu hišo, ki vam bo služila kot domača hiša.

Delovna organizacija

**SLOVENIJA LES TRGOVINA
LJUBLJANA**

Lth

loške tovarne
hladilnikov
škofja loka

Toplotna črpalka VTČ 12

*Alternativni način gretja
z energijo iz okolice*

JELOVICA

KVALITETNO STAVBNO POHIŠTVO

OKNA JELOBOR "U"

OKNA TERMOTON

SENČILA

VHODNA IN GARAŽNA VRATA

STRANSKI ELEMENTI ZA VHODNA VRATA

NOTRANJA VRATA

LESENE OBLOGE

Jelovica je pomembna tudi po stanovanjskih montažnih in vikend hišah kakor tudi po montažnih objektih za razne namene npr. vrtci, šole, skladiščni in pisarniški prostori.

JELOVICA lesna industrija Škofja Loka, Kidričeva 58, tel. /064/ 61-361

KGZ „Sora” ŽIRI

Iskra je največja gospodarska organizacija v Sloveniji in hkrati na področju elektroindustrije in elektronike največja v Jugoslaviji.

Iskra je organizirana kot sestavljena organizacija, ki vključuje 18 proizvodnih delovnih organizacij in 7 organizacij skupnega pomena; le-te opravljajo pomembne skupne komercialne, finančne, organizacijske in druge funkcije, ki jih tak razvejan sistem potrebuje.

Temeljni dejavnosti Iskre sta proizvodnja in ponudba sodobnih elektronskih in elektromehanskih elementov, sestavov, naprav in sistemov na področju telekomunikacij, računalništva, informacijskih tehnologij, optoelektronike, avtomatike, merilno-regulacijske tehnike, kibernetike in robotike, avtoelektrike, elektromotorjev ter izdelkov za široko rabo. Pri tem se Iskra odločilno opira na lastni razvoj in obvladovanje potrebnih sodobnih tehnologij, od katerih zavzema tehnologija mikroelektronskih integriranih vezij posebno pomembno mesto. Š to bogato ponudbo se Iskra vključuje v vse sodobne oblike mednarodne delitve dela in poslovno-tehničnega sodelovanja.

Iskra

mladinska knjiga ljubljana

tovarna izolacijskega materiala

izolirka

n. sol. o.

61000 LJUBLJANA, Ob železnici 18

Tel. 43-096, 42-402

50 LET

zavarovalna skupnost triglav

Gorenjska območna skupnost Kranj

*Sklepamo vse vrste
premoženjskih in
osebni zavarovanj*

lesnina

**PRAVI NASLOV ZA VODENJE
STROKOVNI NADZOR IN
SVETOVANJE PRI GRADITVI
OBJEKTOV**

**ZCP
CESTNO PODJETJE
KRAJN n. sub. o.**

Za pr
Ugod
Velenja
na Čmrtičevi 72 v Ljubljani

**Kranj, Jezerska cesta 20,
tel.: 064/26-861**

**TOZD VZDRŽEVANJE IN VARSTVO CEST
TOZD GRADNJE
DSSS DO**

VAM ŽELI SREČNO VOŽNJO

Tovarna elementov za avtomatizacijo

Industrija naravnega kamna

MARMOR
HOTAVLJE

etiketa žiri p.o.

64226 žiri, Industrijska ul. 6

telefon (064) 69 260, 69 270,
telegram etiketa žiri
telex 34610 YU ETIKET

**TRIMOS SGP TEHNIK ŠKOFJA LOKA
STARA CESTA**

ALPETOUR

DO PROMET

velana

Za prijetno počutje v vašem domu
Ugoden nakup zaves vam nudi
Velanina industrijska prodajalna
na Šmartinski 52 v Ljubljani.

SOZD Petrol
DO trgovina
z naftnimi
derivati
TOZD Trgovina
na drobno
Kranj

VAM ŽELI SREČNO VOŽNJO

Ljubljanska banka

POSLOVNA ENOTA ŠK. LOKA

Temeljna banka Gorenjske
n.sub.o., Kranj

ARCOMURKA

proizvodno, trgovsko in gostinsko podjetje

LOKA n. sol. o.
ŠKOFJA LOKA

TOZD PRODAJA NA DEBELO
TOZD PRODAJA NA DROBNO
TOZD PEKS PROIZVODNJA Škofja Loka
TOZD JELEN - GOSTINSTVO Kranj
DSSS Škofja Loka, Kidričeva 5

INTERTRADE

PODJETJE ZA MEDNARODNO TRGOVINO - INTERNATIONAL TRADE CORPORATION

MOŠE PUJADEJEVA 29

61001 LJUBLJANA

TOZD ZASTOPSTVO IBM
TOZD TRGOVINA
TOZD ZASTOPSTVA TUJIH FIRM
TOZD OBDELAVA PODATKOV

poliks

žiri

IZ PRIHODNJIH ŠTEVILK

AKTUALNI DEL

Mišo Čeplak: Analiza kadrovske strukture in perspektiv žirovskih delovnih organizacij

Pavel Gantar: Problemi urbanizacije Poljanske doline

Miha Naglič: Prispevki k vprašanju urbanizacije Žirov – II. Usoda žirovske kulturne krajine

Mercator Sora: Predstavitev delovne organizacije. Razgovor s Slavkom Mohoričem.

Prispevki k varstvu okolja v Poljanski dolini in na Žirovskem

Žirovski športni utrip (nadaljevanje)

Žirovske vizije. Poizvedovanje o možnostih prihodnjega razvoja našega kraja.

SREDICA

dr. Karel Bernik: Iz spominov (IV)

dr. Jakob Kavčič: Pravniški razgovori

Josip Mazi: Poglavlja iz geometrije

Ivan Mlinar: Izbrani zapisi o socializmu

dr. Zdravko Mlinar: Lokalne skupnosti v informacijski dobi

Martin Naglič: Pismo založnikom Hipolitovega slovarja

Jurij Paljk: Pesmi

Igor Pustovrh: Pesmi

Karol Žerovic: O času

Franc Kopač: Pesmi

O materializmu. Polemika med dr. Alešem Ušeničnikom in Borisom Zihlerlom.

Likovna priloga (dr. Ivan Sedej, Janez Bogataj)

Likovna dela in fotografije naših sodelavcev

Pogovori z Žirovci in prijatelji Žirov

DOMOZNANSKI DEL

Milan Orožen Adamič, Marko Kolbezen: Neurja in poplave Poljanske Sore v letu 1982

dr. Franc Kos: Zgodovinski pobirki iz loškega okraja

Stanko Majnik: O žirovski železnici

dr. Lojze Marinček: Gozdovi na Žirovskem

Andrej Mihevc: Jama na Vrhu pri sv. Treh kraljih

Branko Mlinar: Žirk in njegove skrivnosti

Ivan Reven: Vrsnik

Ivan Reven: Ob Sori navzgor

dr. Ivan Sedej: Prispevek k etnologiji Žirov in žirovskega slikarstva

Marija Stanonik: Hišna imena na Žirovskem

Marija Stanonik: (Žirovska) umetnika in (žirovska) čevljarstvo

Janko Mrovlje: Žirovski skojevci med NOB

Dokumenti iz NOB

Odlomki iz starih kronik

Odmevi

Pobude

Drobtine

Žirovski občasnik **1987**

*Revija za vsa vprašanja na Žirovskem,
letnik VIII, št. 13*

Redakcija te številke zaključena julija 1987.

Ustanovitelja in izdajatelja

DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija

Krajevna konferenca SZDL Žiri

Revija izhaja občasno ob denarni podpori Krajevne skupnosti Žiri in Občinske kulturne skupnosti Škofja Loka.

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje SRS št. 421-1/72 z dne 26. 1. 1981 šteje ŽO med proizvode, za katere se ne plačuje temeljni prometni davek.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo. Upati je, da bomo kdaj izplačevali tudi avtorske honorarje.

Svet Žirovskega občasnika

Jože Bogataj, Janez Jan, Milan Kopač, Anton Oblak, Nejko Podobnik, Slobodan Poljanšek, Janko Smole (delegacija širše družbene skupnosti); Mišo Čeplak, Tone Eniko, Tomaž Kržišnik, dr. Zdravko Mlinar, Miha Naglič, Jože Peternelj, Vlastja Simončič (delegacija sodelavcev)

Predsednik sveta ŽO

dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Mišo Čeplak, Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kosmač, Tomaž Kržišnik, Miha Naglič, Nace Naglič, Franc Temelj, Helena Zorjan

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci

dr. Karel Bernik, Janez Bogataj, Spomenka Hribar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje, Matevž Pečelin, Jože Peternelj, Ivan Reven, dr. Ivan Sedej, Vlastja Simončič, Marija Stanonik, Janez Škrij

Naslov uredništva

Žirovski občasnik

p. p. 11

64226 Žiri

Cena števil 11–12 in 13

7.000 dinarjev

Naročnina za leti 1986 in 1987

7.000 dinarjev

Podporna naročnina za leto 1987

10.000 din ali več

Tekoči račun

51510-679-71031 z oznako: za ŽO

Naklada

750 izvodov

Prepisovanje in razmnoževanje

Edvard Usenik, Kadičnikova 8, 61000 Ljubljana